ALE VERK

Isaac Leib Peretz

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

י. ל. פּרץ

גערדאַנקען
און
אידעען

1925

ווילנער פאַרלאַג פון ב. קלעצקין

PRINTED IN POLAND

I. L. Perec — „Myśli i idei“
Drukarnia „Wyd. Wileńskie“ B. Kleckina, Wilno

אַ נ י י ע ר נ צ ח ו ן.

און דאָך — זי באַוועגט זיך.

וואָס עס דאַרף לעבן, ווען עס איז באַשערט צו לעבן, דאָס אַנטוויקלט זיך, וואַקסט און צעבליט זיך איבער נאַכט!

יעדן פרימאָרגן שטייט-אויף אונזער יידיש מיט אַ נייעם נצחון.

איבער נאַכט ווערן די שורות פון אירע שונאים שיטע-רער און די מחנה גוטע פריינד מערט און פרוכפּערט זיך.

עס טרעפן זיך נאָך קליינע אומאָנגענעמלעכקייטן:

ביים עפענען און פאַרמאַכן פון דער „בצלאל"-אויסשטע-לונג אין ווארשע, האָט מען קיין יידישע רעדע נישט געהאַלטן.

איז עס אָבער געווען צופעליק.

צופעליק איז ביים עפענען און פאַרמאַכן קיין יידישער רעדנער נישט געווען און אַיינצולאַדן האָט מען פאַרגעסן.

און שכחה איז שייך.

בפרט ביי אַזוי פיל אַרבעט און אַזוי ווייניק הענט.

שכחה איז שייך ביי ווייניקער אַרבעט און מער הענט.

אָט האָט מענדעלעס יובילעאום-קאָמיטעט אין אָדעס פאַר-געסן אַיינצולאַדן יידישע שריפטשטעלער פון תפוצות ישראל...

און אַז מען האָט זיך אין דער לעצטער מינוט געכאַפּט, האָט מען ערשט, פאַר גרויס כאַפּעניש און אײַלעניש, פאַרגעסן צוצוקלעפּן מאַרקעס, און די שריפטשטעלער פון תפוצות ישראל זיינען געבליבן אינדערהיים...

קיין בייז!

ביי מענדעלעס דריטן יובילעאום, ביי דער קינפטיקער אויס-שטעלונג פון „בצלאל" וועט מען אונז פאַרבעסערן מיט באַטס הילף, פאַרגיטיקן...

אָבער די באַציאונגען פון אָפיציעלן פּאָליטישן ציוניזם האָט זיך פאַרבעסערט; אין גאַליציען, ווען דאָס לעבן האָט פאַרלאַנגט— ראַדיקאַל געענדערט.

ביי דער פאָלקס־ציילונג איז מען געגאַנגען האַנט אין האַנט מיט די „יידישיסטן"...

און ערשט נישט לאַנג, דאָ ק"ק וואַרשע, אַז דער באַלפֿאַטישער, ציוניסטישער לייב־אָרגאַן האָט אימפּאָרטירט פון ריגע טאַוויאָווס אַ נישט זייער ריין אַרטיקל קעגן יידיש, — וואָס איז געשען?

עס איז געווען גענוג, דער „פריינד" פון יידיש זאָל אַ ריר טאָן מיט אַ ברעם פון אַ שטיק בייז אויג, עס זאָל זיך אויסווייזן, אַז עס איז געווען צופעליק, כמעט על־פי־טעות...

דער רעדאַקטאָר איז אינדערהיים נישט געווען, געפירט דאָס רעדל האָט זיין שטעלפאַרטרעטער, דער פעליעטאָניסט פון „היינט", האָט ער פאַרזען, און דאָס אַרטיקל איז אַריין נישט אַרומגעוואַשן, נישט געריייניקט און געפוצט; מיטן גאַנצן שמוץ אַריין...

און צינד — אַ נייער נצחון!

און שוין נישט איבער היימישע און אייגענע, נאָר צופעליק פאַרבלאָנדזשעטע, — אַסימילאַטאָרן לאָזן גריסן!

אין „איזראַעליטאַ", אין לייב־אָרגאַן פון דער וואַרשעווער שווינדזיכטיקער אַסימילאַציע, פּראָפּאַנירט זיך גאַנץ ערנסט אַיידישער אָרגאַן; דאָס זעלבע אויף די אַסימילאַטאָרישע וואַל־פאַרזאַמלונגען!

און ניט ווי אַמאָל, עליו־השלום, צעדערבוים, ביים צוטרעטן צום „קול מבשר" האָט געוואָלט: „מנצח זיין יידיש מיט יידיש".—

דאָס וואָלט שוין היינט צו פיל העזה געווען. היינט איז מען קעגן יידיש באַשיידענער: דער אַפּעטיט איז קלענער און די ציין שוואַכער.

מען וויל נאָר אַרויסנעמען דאָס געווער פון די ליטווישע הענט, מען וויל דערפון אַראָפּציען דאָס פרעמדקייט. מען וויל עס נאָר כשרן...

אין „אונזערע" הענט וועט עס זיין היימישער, פוילישער... מען קאָן דאָך נישט פאַרלירן די גאַנצע „פינסטערע מאַסע", וועל-כער מען מוז טראָגן ליכט און „אָביוואַטעלסקאָשץ" און נעמען ברויט און כבוד... מען קאָן דאָך בלייבן, ווי אַ פּאַסטוך אָן אַ פייפערל און—וואָס ערגער איז — אָן שאָף! און ווּעמעס נאָ-מען וועט מען ריידן, דאָרט, ביי יענע?!

ווי אַזוי מיר וועלן אָננעמען די אָפּטריניקע: פון דעם אָן אַנדערש מאָל, דערווייל ווערט באַצייכנט אַ נצחון...

ציַיטן בײַטן זיך.

הענגען צוויי קײַלעכלעך, אָנגעלאָדענע מיט אַנטקעגנזעצי־טער עלעקטריציטעט, איינס נישט ווייט פון צווייטן, אויף צוויי באַזונדערע פעדים אין דער פרײַער לופט, — טוען זיי נישט מער־נאָר ציִען זיך צו און שטויסן זיך אָפּ.

אַ מאָמענט נאָך אַ מאָמענט.

אַ מאָמענט לויפט מען זיך אַנטקעגן מיט ליבשאַפט און בענקשאַפט — אחדות זאָל זײַן, באַהעפטן וויל מען זיך; און אַ מאָמענט פון אָפּשפּרינגען איינס פון צווייטן מיט עקל און האַס און איינער נעמט פון צווייטן דעם ווײַטסטן וועג.

דאָס זעלבע צווישן פעלקער.

אַלץ האָט זײַן צײַט, זאָגט שלמה.

ציַיטן פון צוציִען, אַקעגנלויפן און ציַיטן פון אָפּשפּרינגען און אָפּשטויסן בײַטן זיך.

דאָס זײַנען היסטאָרישע מאָמענטן; טעזע און אַנטיטעזע.

אין מאָמענט פון צוציִען וואַקסט דאָס מענטשלעכע, דאָס האַרציקע געפיל פאַר אַלעס, וואָס מענטשלעך איז. שפּינען זיך פון האַרציק־גאָלדענע פעדים די אַלגעמיין־מענטשלעכע אידעאַלן, און וועבן זיך די אַלגעמיין־מענטשלעכע אינטערעסן...

אין מאָמענט פון אָפּשטויסן ציט זיך יעדעס פאָלק צוריק צו זיך אַליין, וויל עס האָבן התבודדות, חשבון־הנפש, אַרײַנקלערן זיך אין זײַן אייגענער נשמה, שעפּן אוצרות פון אונטער דער באַ־וואוסטזיניקער שוועל. נעמט זיך יעדעס פאָלק צו זײַן היימי־שער אַרבעט, אַנטוויקלט עס זײַן אייגנאַרט; שפּינט און וועבט זיך דאָס אינטימע, היימיש־נשמהדיקע, דאָס פאָלקסטימלעכע דאָס אינדיווידועל־נאַציאָנאַלע.

און דער סינטעז?

די קינפטיקע מענטשהייט, וואָס וועט באַשטיין פון איינצלנע פרייע, זעלבשטענדיקע און אייגנאַרטיקע פעלקער.

ווייט איז די צוקונפט; לאַנג נאָך וועט דויערן דער היסטאָרישער פּראָצעס פון צוציען און אָפּשטויסן,—די מאָמענטן בייטן זיך וואָס אַמאָל ראַשער, אָבער דאָך גענוג לאַנג האַלטן זיי זיך, און דאָס מענטשלעכע לעבן איז אַזוי קורץ...

לעבט אַ מענטש אַ קורץ לעבן מיט אַ קורצן זכרון אין אַ מאָמענט, האַלט ער אים פאַר אייביק; ענדיקט ער זיך ביי זיין לעבן נאָך, און ער אַליין איז נישט פעאיק זיך צו ענדערן,— שוין צוגעוויינט, שוין פאַרשטיינערט — וויל ער דעם מאָמענט אויסציען אויף ווייטער מיט געוואַלט! און קאָן ער נישט,—די מענטשלעכע הענט זיינען צו קורץ, צו שוואַך, — זעצט ער זיך אַוועק, מאַכט די אויגן צו און וויל ווייניקסטנס נישט זען, וואָס עס ענדערט זיך אָן אים און קעגן זיין ווילן, זיצט ער מיט פאַרלייגטע הענט און חלומט זיך ווייטער זיין דור, זיין טעזע...

דאָס איז אייער דיאַגנאָזע, אַסימילאַטאָרן... און ציינד, זאָגט מען, האָט איר זיך אויפגעכאַפּט, די אויגן געעפנט און איר ווילט אַרבעט...

דאָס איז אונזער נצחון.

מיר האָבן באַלד דערפילט, אַז דער צווישן-פעלקער-פרילינג איז פאַרביי, אַז דער ווינטער קומט, בייזע ווינטן זאָגן אים אָן, און מיר זיינען צוריק אַהיים.

דער ווינטער גייט, ווינטן זאָגן אים אָן — אַרבעט פולע הענט, מען מוז די ווענט פאַרקלעפּן, דעם דאַך באַשלאָגן, די פענסטער באַוואָרענען, אָנגרייטן פאַרהייצונג, באַלייכטונג און — ברויט... און מיר האָבן זיך באַלד צו דער היימישער ווערקשטעל געזעצט...

איר זייט אין פרעמדע הייזער, אין פרעמדע זאַלן געבליבן, פאַר פרעמדע פיס זיך געשלענדערט.

דאָרט איז אַזוי ליכטיק, אַזוי ריין, און די היים איז אַזוי אָרים, אַזוי טונקל...

האָט איר אַ פרעמד לעבן געלעבט, פרעמדע אַרבעט געטאָן. האָט מען אייך געגעבן אָנצוהערן, אַז מען דאַרף אייך ניט, אַז דאָרט פעלן קיין הענט. האָט איר זיך צעוואָרפן, זאָל זיין וואָס ווייניקער אויף איין אָרט, אפשר וועט מען אייך איבערלאָזן...

האָבן זיך צוויי פון אייך אויף איין אָרט געטראָפן, איז איינער פון צווייטן אָפּגעשפּרונגען — נישט צוויי מיט אַמאָל, צו פיל און צו גרויס אין די אויגן. איז עמיץ פון אייך צופעליק קעגן אַ שפיגל געגאַנגען, זיך אַליין דערזען, איז ער אָפּגעשפּרונגען. ער האָט זיין מאַסקע נישט דערקענט; געמיינט, אַ צווייטער גייט...

און זיינען די איינצלנע אויף איבעריק געוואָרן, האָט פּאַר איינצלנע אויך פּאַרפעלט מעסער און גאָפּל ביים פרעמדן טיש, און קיין הוסטן האָט נישט געהאָלפן — האָט מען זיך אָפּגערוקט אָן אַ זייט, געזעצט אין אַ פאַרשאָטנט ווינקעלע, די אויגן פאַרמאַכט און געחלומט, און איינגעדרימלט...

האָט איר אייך ציגנד אויפגעכאַפּט!

אַרבעט ווילט איר און צוריק ביי אונז!

ווי געזאָגט—דאָס איז אונזער נצחון, מיר וועלן אָבער קיין פּוס, אַלס זיגער, אויף אייער האַלז נישט שטעלן, מיר וועלן פאַר אייך אונזער טיר נישט פאַרמאַכן; ביי אונזער ווערקשטעל וועט קיין אָרט צו אַרבעטן פאַר אייך נישט פעלן, — מיר וועלן אייך אויפנעמען, צולאָזן, נאָר קוקן אייך אויף די הענט...

איר זאָלט נישט איינשפּאַנען און נישט זייען קיין כלאים, נישט שפּינען און וועבן קיין שעטנז, איר זאָלט נישט אַריינפירן קיין נישט-כשרן קאָנטראַבאַנד...

עס איז ביי אונז חשבון הנפש, עבודת הקודש און כשר מוז זי זיין און ריין...

צייטן בייטן זיך... אַמאָל איז מיט יעדן גר געווען ששון

שמחה, עס האָט אונז אָנגעפילט מיט שטאָלץ: זעט, ווער עס איז צוריקגעקומען!

מיר זייגען שוין הייגט נישט אַזוי אָרים!

ווילט איר ביי אונז נעמען: וואַרימקייט, היימישקייט, אונזער אייגנס—וויפל איר ווילט...

ווילט איר אונז געבן, מוזן מיר וויסן וואָס, גאָלד אָדער פּרעפּעראַנס=רענדלעך!

צייטן בייטן זיך!

צו די צוריקקומענדיקע גרים.

און איז עס נישט אַ פּראָביר=באַלאָן געווען, און איר ווילט ווירקלעך צוריקקומען, ווילן מיר אייך עטלעכע עצות געבן.

איר דאַרפט אייך נישט באַליידיקן:

איר האָט אונז אַזוי לאַנג עצות געגעבן, אַזוי לאַנג שטראָף=רייד גערעדט, אַזוי לאַנג פון דער הויך אַראָפּ געלערנט.

אין נאָמען פון אייראָפּע, — איר זייט מיט אַלע אירע בע=דער באַקאַנט! — אין נאָמען פון „פּאָרטשריט", וואָס איר האָט מאָנאָפּאָליזירט,—אין נאָמען פון „בירגערלעכקייט", וואָס איר האָט אייך פאַר איר אייגציקן העראָלד געמאַכט—האָט איר געפּריידיקט; און אין נאָמע; פון „מענטשלעכקייט", די איז דאָך אייך פון צונג נישט אַראָפּ.

לאָזט אונז פאַר דאָס איינמאָל אייך אַן עצה געבן, און אין נאָמען פון אייגפאַכער לאָגיק!

קומט איר ווירקלעך צוריק, ווייל, ווי מיר ווילן גלויבן, עס האָט זיך אויפגעוועקט אין אייך אַ שטיקל בענקשאַפט, עס איז געקומען צום וואָרט דאָס געפיל פון פליכטן קעגן אַ פאָלק, פון וועלכן מען שטאַמט און איר ווילט ווירקלעך צוריק אָנקניפּן די פעדים, וואָס איר האָט איבערגעריסן מיט אייער אייגענע: קרובים, שוועסטער און ברידער, און אפשר נאָך טאַטע=מאַמע — טוט איר עס ווירקלעך בשלמות, טאָ טוט עס אויך ערלעך.

צו אַלעס ערשטן זאָלט איר אייך אָפּגעוויינען פון רכילות, פון לשון הרע, פון פאַלש באַשולדיקן אייערע קעגנער...

אָט אין אייער „מאַניפעסט", מיט וועלכן איר זייט מודיע, אַז איר ווילט זיך נעמען צו יידיש, שרייבט איר: און מיר וועלן

זיך באַנוצן דערמיט ע ר ל ע ך, אָן הינטערפּיסלעך, אָן אינטריגעס, אָן פּאַרטיי־אינטערעסן, ווי די ליטוואַקעס טוען...

און „ליטוואַקעס" זיינען די אַלע, וואָס האָבן נישט געהאַט דאָס גליק געבוירן צו ווערן אויפן הייליקן „גרזיבאָוו", די גאַנצע נאַלעווקעס, דזיקאַ און די גאַנצע סביבה, און די פּראָווינץ־לייט, און די אַלע, וואָס קענען נאָך עברי, און די אַלע, וואָס שעמען זיך נישט מיטן ביסל עברי...

דאָס זעלבע איז געזאָגט געוואָרן אויף פאַרזאַמלונגען...

און ווי װאָלט געווען, ווען מיר וואַרפן אייך די שמוציקע באַשולדיקונג צוריק אין פּנים אַריין ?

ווען מיר זאָגן :

איר מיינט עס נישט ערלעך מיט יידיש, איר גייט מיט הינ־טערפּיסלעך, איר האָט אין זין פּאַרטיי־אינטריגעס, איר מיינט נישט די הגדה, נאָר די קניידלעך — דעם כבוד מיטן ברויט פון דער מאַסע !

אַז אייער נאָז האָט בראָטן דערשפּירט !

אָט הייבט די מאַסע אויף דעם קאָפּ, אָט דעמאָקראַטיזירט זיך אַלץ, אָט וועט זי באַקומען, נישט היינט איז מאָרגן, איז אי־בערמאָרגן — וואַל־רעכט אין שטאָט־דומע אַריין... קוריעס וועלן זיין, און געשעפטן וועלן זיין ביי דער דומע, לא ימלט, עס זאָל נישט זיין. איז אייך אַ שאָד געוואָרן, ווילט איר דעם עולם צו זיך צוריקציען...

און אייערע יונגע אַדוואָקאַטן, און אייערע יונגע דאָקטוי־רים, וואָס האָבן פּלוצלונג צוריק אַ שטיקל ליבשאַפט צום פּראָסטן עולם באַקומען, זיינען אויך נישט ערלעך... מען האָט פון עולם פּרנסה ! נאַלעווקער וועקסעלעך, האַלב־רובלדיקע וויזיטן... גוים קומען נישט... פאַלט אָן אַ שרעק : וואָס וועט זיין ווייטער ? טאָמער שאָקלט זיך דער גאַנצער עולם פון אונז אָפּ ? ווער וועט אונז שפּייזן, שוכן און קליידן...

ד אָ ס האָט איר געמיינט, ז י ך האָט איר אין זין ?

וואָלט עס נישט געווען, אַלס אייער באַשולדיקונג, וואַרשיינ־לעכער, באַגרינדעטער ; דאַכט זיך, אַז די פאַקטן ריידן דערפאַר ?

און פונדעסטוועגן האָבן מיר עס נישט געטראַכט, נישט גע־וואָלט טראַכטן, מיר ווילן אייך אויסשטרעקן די האַנט, — אויפ־נעמען. —

הערט ווייניקסטנס אויף פּאַלש צו באַשולדיקן, הערט אויף באַוואוסטזיניק־פּאַלש חושד צו זיין. — —

פאַר צוריקקומענדיקע גרים אַ צווייטע עצה.

און די צווייטע עצה איז: שווייגן!

כל זמן איר זייט נישט צוריקגעקומען, זיך נישט צוגעהערט, נישט צוגעקוקט, נישט שטודירט, וואָס אינדערהיים טוט זיך, וואָס אין דער צייט פון אייער אָפּוועזנהייט איז ביי אונז באַשאַפן געוואָרן, — איז יעדעס אייער וואָרט אַ זינד. און קומט איר נאָך פאַר דער פּוילישער עפנטלעכקייט און רעדט פון אונזער פּוילן-האַס, פון אונזער אָפּגעריסנקייט, דערהויפּט פון אונזער פאַנאַטיזם, אָבסקוראַנטיזם—איז עס אַ פאַלשע מסירה!

איך וויל אייך נישט באַליידיקן, שלום מאַכן וויל איך מיט אייך, נאָר דעם אמת פאַרלייקענען קאָן איך נישט, טאָר איך נישט!

פון וואַנען ווייסט איר, וואָס ביי אונז טוט זיך?

איר האָט שוין אַזוי לאַנג צום אויער קיין יידיש וואָרט נישט באַקומען, קיין תּמונת אות פון אַ יידיש וואָרט אין אויג נישט געזען—פון וואַנען ווייסט איר, וואָס אין אונזער ווערקשטעל טוט זיך, וואָס עס שפּינט אויף אונזער ראָד?!

ווען אַ פראַנצויז ריידן איבער פראַנצויזישע אידעען און אידעאַלן אויפן גרונד פון דער דייטשער ליטעראַטור?

— אַ-באַ! אַראָפּ! וואָלטן די פראַנצויזן גערופן.

אפשר געטראַכט: אַ משוגענער...

און ווען די איינציקע קוועלע פאַר דעם טייערן פראַנצויז וואָלטן געווען די סקאַנדאַל-בראָשורן, פּאַסקווילן, פּאַמפלעטן און העץ-בלעטער, מיט וועלכע די פּרייסישע רעגירונג האָט, שפּאַרנ-דיק צום פראַנצויזיש-דייטשן קריג, אויפגעפּאָכט ביי די דייטשן האַס אָדער אַן אָפּשיי צום פראַנצויז—דאָ וואָלט שוין „אַ-באַ!“ ווייניק געווען.

— „פּאַרקויפטע נשמה, פאַרדעטער״! וואָלט עס געהייסן.

און וואָלט זיך אין פּויזן אונטערגעשטעלט אַ פּאָליאַק צו האַלטן אַ וואַל-רעדע אויפן גרונד פון האַקאַטישער ליטעראַטור און אָסטמאַרקער פאַראיין-בלעטער?

און וואָלט אַ רוטענער געקומען אויף אַ פאַרזאַמלונג וועגן דער אוניווערזיטעט-פראַגע, אין לעמבערג, למשל, און געדרשנט „פּאַקטן״ פון פּוילישן „טשאַס״ אַרויס, געפּריידיקט די מיינונגען פון פּראָפעסאָר טוואַרדאָווסקי?

און זאָל אַ פינלענדער, נאָך אַ לאַנגער צייט דינסט אין פּע-טערבורג, קומען אַהיים און, אַריינמישנדיק זיך אין וואַל-קאַמף, פּאָפּולאַריזירן מענשיקאָווס אַרטיקלען אין „נאָוו. ווּרעמיאַ״!

איך קאָן נישט קיין פינלענדיש, איך ווייס נישט, ווי אַזוי עס וואָלט ביי זיי געהייסן; ביי אונז הייסט עס: פאַלשע מסירות, מעשה בוכנער, בראַפּמאַנס רכילות!

איר, די אונזעריקע, און אין אַ צייט פון צעשיידן זיך יעדערער צו זיין אַרבעט, טראַכט און רעדט איר וועגן אונז לויט פרעמדע שלעכט-פּוילישע קוועלן!

איר ווייסט גאַנץ גוט, אַז נישט פּוילן רעדט, אַז דעם בעסטן, ערלעכסטן טייל פון פּוילן האָט מען דאָס מויל מיט דער פּויסט פאַרמאַכט, אַז פריי ריידן רעדט נאָר דער פּוילישער „ענדעק״ און דער יידישער אָפּטריניקער!

וועמען זאָגט איר נאָך? וועמען האָט איר אייערע נשמות פאַרקויפט?

קומט, זעט, הערט, לערנט, שטודירט, און ביז דעמאָלט — שווייגט!

די דריטע עצה וועט קומען... דעם „תינוק שנשבה״... מוז מען איינגעבן טראָפּנווייז.

פאַר די צוריקגעקומענע אַ דריטע עצה.

איך האָב דעם טיטל געענדערט, צוליב איין אַנאָנים, וואָס איך האָב אין מיין פּאָסט-קעסטל באַקומען.

איך זעץ אים איבער וואָרט ביי וואָרט; דאָס אָריגינאַל איז פּויליש.

— „מיר זיינען קיין „גרים" נישט, — פּראָטעסטירט דער אַנאָנים, — מיר זיינען, און נאָר אויף אַ צייט פרעמד געוואָרענע."

„אַדאַנק דער ערציאונג (אויף אַ פרעמדער שפּראַך, אין אַ פרעמדער שול); אַדאַנק מאָדערן געוואָרענע (געוועזענע?) אידעען און אידעאַלן (פון פרעמדע ליטעראַטורן) און שפּעטער נאָך — אַ דאַנק פּאָליטישער (?) און סאָציאַלער באַזונדער-שטעלונג (הערט! געלט קלינגט!!!) זיינען מיר צו ווייט אַוועקגעגאַנגען, בשעת די מאַסע איז היבּטערשטעליק געבליבן" (שקר! — אַן אַנדערן וועג געגאַנגען!)

„ציינד גענענען מיר זיך צוריק און ווילן פריידיקן אונ-זערע אידעען, טיילן זיך מיט אונזער קולטור" (אַ גוטסקייט איז עס!).

„גרים" אין געגנזנפיסלעך האָט אויך נישט מער באַטייט, ווי אַוועקגעגאַנגענע, נאָר וועגן אַ וואָרט לוינט זיך נישט צו שפּאַרן; איך לאָז עס גערן אַרויס....

גילט די דריטע עצה עבן די, וואָס ווילן צוריקקומען פריי-דיקן זייערע אידעען, אַריינבּרענגען זייער קולטור... מיר, ווי גע-זאָגט, פּאַרטייטשן: פריידיקן פ ר ע מ ד ע אידעען, פלאַנצן פ ר ע מ-ד ע קולטור... מיר זאָגן: אַלע וועגן פירן צום מ ע נ ט ש, נאָר יעדעס פאָלק האָט זיין וועג, און איר זאָגט: טוישן דעם וועג! חלופין מיט קולטור-ווערטן! מיר ווילן אַנטוויקלען דאָס ה י י מ-

ש ע און א י י ג נ אַ ר ט י ק ע, איר הייסט עס אַרויסוואַרפן און נעמען פרעמד פייער צום מזבח...

דערווייל דרשנט איר עס אויף פּויליש, עפּנטלעך פאַר דער אינטעליגענץ — אַ גענעראַל־פּרובע, און אין קורצער צייט אַרום וועט איר אַ גרויסן קרבן ברענגען, איר וועט איבערווינדן אייער עקל צום יידיש, און קומען דרשענען אויף יידיש צום פאָלק – איר וועט אים די אויגן עפענען, פאַרגלייכן אייגנס מיט פרעמדס און אָנריידן צום טויש!

מיר ווען אייך דאָס מויל נישט פאַרמאַכן.

נאָר איין עצה ווילן מיר אייך אין פאָראויס געבן, די דריטע עצה:

פ אַ ר ג ל י י כ ט ע ר ל ע ך, חלופין איז אויך אַ געשעפט, נאָר – ערלעכע מאָס און וואָג! דיזעלבע סחורות אויף ביידע וואָגשאָלן!

פאַרגלייכט גלייכס מיט גלייכס! עקוויוואַלענטן נעמט!

רעדט איר פון כּלי־קודש, זוכט צווישן אונזערע רבנים אַ „מאַצאָך“, צווישן די רביצינס אַ „גאָספּאָדינע,“ ווייזט אָן אויף אַ מגיד, וואָס דרשנט: קויפט נישט ביי גויים... קויפט איבער אונזערס אַ וועטערינאַר—אונזער אַ שוחט... כאַפּט אַ גבאיטע ביי דער האַנט, ווען זי גנבעט אַ פרעמד קינד צום אָפּיידישן... און כּל־זמן איר וועט עס נישט טאָן, וועלן מיר נישט טוישן. מיט אונזערע כּלי־קודש האָבן מיר אייגענע חשבונות—טוישן נישט! קיין שלעכטע געשעפטן ווילן מיר נישט מאַכן!

זאַבאָבאָנעס?

פאַרגלייכט אונזער קדיש־יתום און דעם פּרק משניות צו עלית נשמה מיט די מיטלען, וואָס אַנדערע באַנוצן צו דעם צוועק... אָבערגלויבן?

אָט, נעמט אונזער גיהנום, אונזער יענער־וועלטיקע קאַטאָרגע, מיטן מאַקסימום פון צוועלף חדשים, און פאַרגלייכט מיטן אייביקן פרעמדן...

געפעלט אייך, פילייכט, דער „סידור“ נישט?

„פאַרשפּרייט גאָט דיין פורכט אויף אַלע ווערק; דיין

אַנגסט — אויף אַלעם, וואָס איז באַשאַפן...

„זאָלן אַלע מאַכן איין בונד צו טאָן דיין ווילן מיטן גאַנצן האַרץ!"

אַזוי בעט אַ ייד. איר האָט שענערס?

און וואָס פאַרלאַנגט אַ ייד פון סידור אַרויס? שלום, עס זאָל נישט פאַרגאָסן ווערן קיין מענטשלעך בלוט, און — גע־רעכטיקייט:

„דאָס בייזע זאָל אַוועק מיטן רויך, די הערשאַפט פון מוט־ווילִיקייט זאָל פאַרשווינדן פון דער ערד". —

איר האָט בעסערס?

און אויף משיחן וואַרט אַ ייד, ער זאָל קומען אויסלייזן די וועלט פון שרעק און פיין, פון קאַטאַקליזמען צווישן אָרים און רייך... אַלץ זאָל זיין פאַר אַלע, פאָלקסטימלעך הייסט עס: ברויט און קליידער זאָלן וואַקסן גרייט אויף די ביימער...

איר האָט געפליגלטערע אידעאַלן?

האָט איר אַמאָל פאַרגלייכט אונזערע פאָלקס־לידער מיט אַנדערע? אונזערע פאָלקס־דערציילונגען מיט די, למשל, וואָס די ברידער גרים האָבן געזאַמלט. האָט איר ביי אונז יענע גזלנים געפונען, יענע איבערשפּיצטע אויסנאַרער אין די זיבנמיילנדיקע שטיוול?

געזעץ?

פאַרגלייכט שבת, דעם טאָג פון רוען פאַר אַלע, פאַר גאָט און לייט, פאַרן האַר און פאַרן קנעכט, און פאַרן פי, מיטן רעלי־גיעזן אינסטיטוט — זונטאָג. פאַרגלייכט אונזערע אַמאָליקע גע־זעצלעכע באַציאונגען צו פרעמדע, מיטן איינאיינציקן אויסנאַם פון קרבן פסח, מיט די היינטיקע — אין צוואַנציקסטן יאָרהונדערט (איר האָט דאָך אַזוי ליב אויפן זייגער צו קוקן!) ביי די פרייסטע, הומאַניטאַרסטע פעלקער (איר זוכט דאָך דאָס גוטע נאָר אין דער פרעמד)...

און דאָס זיינען דאָך עבען די קולטור־מאָמענטן, וואָס איר הייסט וואַרפן, און מיר הייבן אויף און אַנטוויקלען. די ווינקל־שטיינער, וואָס מיר לייגן אַלס פונדאַמענט צו אונזער קולטורעלן

הייליקטום, די פונקען, וואָס מיר זאַמלען און פּאַקן אויף אויף אַ גרויס ליכטיק פייער!

מיינט איר ערנסט מיטן טוישן? ווען מיר זיך נישט גע־נאַרן?

אָבער מיצקעוויטש!

מיר קענען מיצקעוויטש און בויגן די קעפ פאַרן האַלבן נביא: מיר האָבן גאַנצע געהאַט, און — מיר וועלן זיי נאָך אַמאָל האָבן! מיר קענען אויסער מיצקעוויטש נאָך אַנדערע גייסטער: שעקספּיר, הוגאָ, שעלי — אַ דאגה, די וועלט איז נישט אָרים! דאָס באַפרייט אונז אָבער נישט פון אייגענעם שאַפן. נישט נאָר קאָנסומירן, ווי איר טוט, ווילן מיר, מיר ווילן אויך פּראָדוצירן! מיר ווילן, ווי איר, קיין קולטור־פּאַראַזיטן נישט זיין. מיר ווילן נישט שטיין אונטער פרעמדע פענסטער פון פרעמ־דע ליכטיקע שטיבער, יעדע שטוב מוז האָבן איר לאָמפּ, איר ליכט.

און — פאַרגלייכט!

נישט קיין גאַנצע 50 יאָר אַרבעטן מיר, פאַרגלייכט דעם פּאָרטשריט, וואָס אונזער קליינע יונג־יידישע ליטעראַטור האָט געמאַכט, מיט דעם פּאָרטשריט פון אַנדערע רייכע ליטעראַטורן, פון רייכע זעלבשטענדיקע פעלקער אין דערזעלבער צייט!

— אַתּה בחרתּנו?!!

שרייט נישט!

ביי אונז איז עס איינפאַך און מענטשלעך:

די מענטשלעכע קולטור פון שוואַכן און אונטערדריקטן!

די עטיק פון די, וואָס בויען נישט זייער צוקונפט אויף פיזישער קראַפט, און זייער רעכט — אויף דער פויסט!

„חוזק דעם טאַטן נישט דערקענט", אויפן „אַתּה בחרתּנו" (נאָר אין ערגערן זין) האָט מען דאָך אייער אַסימילאַציע, נאָך אין בערלין, געבויט.

אַ קורצן זכרון, וואָס איר האָט! מיט דער בייטש האָט איר דאָך, ערשט נישט לאַנג, די ציוניסטן געשמיסן.

מיר, פראָפּעטן-קינדער — האָט עס געהייסן — ברויכן קיין לאַנד, בויען קיין שטאָט; דאָס באַשטייט אויף אונטערדריקונג און רויב!

„מיר, מלאכים-דיקע בני-דת-משה, ווילן קיין בלוט פאַרגיסן, און טרייבן פון זיך אָפּ מיט עקל די אידעע פון אַרמיי און פּאָליציי".

„מיר, הויכער אַדל ביז אברהם, יצחק ויעקב, ווען קיין פּיסקוסען נישט זיין". —

און — —

געבעטלט די אָנערקענונג פון פרעמדע שטאַטן, און פּראָטעסטירט פאַר נישט געבן עפּאָלעטן אין פרעמדע אַרמעען, און פאַרוואָס מען טרייבט פון פּאָליציי און אַקציז.

וואָס טוט מען נישט צוליב פּרנסה!

אָבער—שפּרינגט איבער דער האָז פון בייט צו בייט, פון קולטור צו פּאָליטיק — אָבער פּאַנסטוואָ וו'פּאַנסטווע! — היתכן? האָר און נעגל שטעלן זיך קאַפּויר!

שרייט נישט, — מענשיקאָוו זאָגט עס. מאַרקאָוו פּריידיקט עס: דער שטאַט קען נאָר איין שפּראַך, איין קולטור...

„גאָסודאַרסטוואָ וו'גאָסודאַרסטווע", הייסט עס אויף רוסיש...

שיט נישט צו קיין קוילן צום פייער, אויף וועלכן מיר וועלן זיך לאַנג נאָך בראָטן, און אַלע:

מיר, די אמתע פּאָליאַקן און איר — אינדערמיט! — שרייט נישט!

פאַר קומענדיקע נאָך אַן עצה.

ווייטער געענדערט דעם טיטל.

דעם אַנאָנים צוליב האָב איך זיך אָפּגעזאָגט פון וואָרט „גרים", אָבוואָל אין געגנזנפיסלעך; צוליב אַן עקלערונג אין לייב־אָרגאַן פון דער היגער שווינדזיכטיקער אַסימילאַציע (פון דעם קאָן איך מיך נישט אָפּזאָגן!) האָב איך אויסגעמעקט נאָך איין וואָרט, דאָס וואָרט „צוריק"

גלאַט קומענדיקע!

און אַפילו נישט גלאַט:

דער „איזראַעליטאַ" לייקנט אָפּ אונזער נצחון (דאָס טוט נאָך עמיץ און נישט קיין מינדערוועדטיקער). אמת טאַקע, שרייבן וועט מען יידיש, ריידן וועט מען צום פאָלק אויף זיין לשון, אָבער דאָס זאָל נישט מער הייסן, ווי אויסרייסן דאָס געוועהר פון די שונאימס הענט טאַקע קעגן די שונאים! און אויפפלאַקערן וועט אַ נייע שטאַרקע מלחמה. מיט אונזער געוועהר וועט מען אויפשפּאַלטן די מויערן פון אונזער גייסטיקן געטאָ! פון הויכן טורעם פון דער „יידישער קולטור" וועט מען אָפּרייסן דעם דגל־מחנה־יהודה און אויפשטעלן די קאַמעלעאָן־פאַרביקע, וואָרן אַלער־פעלקער־פאַרביקע פאָן פון אַסימילאַציע!...

אַלזאָ—נישט אָביעקטיווע קולטור וועט מען געבן, ווי מען האָט גערעדט. נישט אַריטמעטיק, פיזיק, כעמיע און נישט נאָר פּוילישע גראַמאַטיק און געשיכטע... נאָר טאַקע פאַרטיי־פּאָליטיק! נאָר „ליטוואַקעס" טאָרן עס נישט, נאָר זיי איז עס פאַרווערט; זיי האָבן זייערע אינטערעסן! איר אָבער מאַכט אַלץ לשם שמים... וואָס עס מעג יאַוויש, טאָר נישט דער אָקס, אָדער פאַרקערט!...

סיי־ווי־סיי—„פלשתים עליך, שמשון!"

און איך בין מודה, עס איז אַ געפאַר פאַר—יידיש!

אָט, זעט, נעמט זייערס אַ מומחה אויף יידיש, אַ ספּעציאַ־ליסט — אַ „לעקטאָר" פון מיין ערשטן פעליעטאָן אַרויס אַ פּאָר שורות, און זעצט זיי איבער אויף פּויליש, קומט אַרויס,—איין גאָט זאָל עס אים מוחל זיין!

איך שרייב: „טראָגן דעם פאָלק „פּאָסטעמפּ" און „אָביוואַ־טעלסקאָשץ" און באַקומען ברויט און כבוד — —

לויט דער איבערזעצונג הייסט עס:

געבן דעם פאָלק בילדונג וכו' און אַוועקנעמען זיין ברויט און האָנער...

הייגט שטעלט אייך פאָר, אַז זיי, די, וואָס בענקען און חלומען שוין אויף פּויליש, וועלן די געדאַנקען זייערע איבערזעצן יידיש, וואָס עס וועט אַרויס?

וואָס פון די אידעען וועט אַרויס איז נישט מיין באַבעס דאגה, אָבער פון יידיש וועט ווערן נישט קיין זשאַרגאָן, אַ טאָטעריש וועט ווערן.

פאַראומרייניקן וועלן זיי עס!

אויסער, אויב זיי וועלן שכל האָבן און דינגען אַ ליטוואַק. אָבער דאָס איז די איינציקע געפאַר!

דעם פאָלק זייט איר לחלוטין נישט געפערלעך! אייערע הויך־בורזשואַזע אידעען, קאַפּיטאַליסטישע וועלט־אָנשויאונגען זיינען אַבסאָלוט נישט פאַרן פאָלק. רעדט איר וועגן פּאָרטשריט, גלוסט זיך לאַכן; דערמאָנט איר „דעמאָקראַטיזם", איז שוין לאַכן אויך ווייניק. קוקט מען אייך אין פּנים אַריין, צי ווערט איר אַליין נישט רויט...

איר—און דעמאָקראַטיזם!..

און ווען איך זאָל האָבן אַ טעות, ווען אייער וואָרט זאָל ווירקלעך טרעפן צו דער „פינסטערער מאַסע"—צום פאָלק, ווייסט איר, וואָס דאָס רעזולטאַט וואָלט געווען?

— רו—סי—פי—קאַ—צי—ע!

פּויליש וועט איר זייען, וואַקסן וועט רוסיש!

איר גאַפט, און דאָך איז עס אַזוי איינפאַך!

אונזער באַציאונג צו פוילן איז אַן איינפאַכע, אַ לאָיאַלע. איך וועל מער זאָגן: אַ געטרייע און אַ ליבע!

אמת, זיי זיינען שלעכטע פּאָליטיקער, אייגנטלעך נישט זיי, נאָר די עטלעכע רעדלפירער, וואָס די צוריקשלאָגנדיקע פּאַליע האָט אַרויסגעטראָגן... אַמאָל האָבן די פּריצים, אויך אַזוינע „פּאָליטי־קער", געוואַרט, די רוסישע רעגירונג זאָל באַפרייען די פּויערים; צינד וואַרט מען, די שוואַרצע מאה זאָל אונז געבן אַ וואונק אויף גלייכבאַרעכטיקונג אין דער שטאָט־דומע... און פונקט צינד האָט דמאָווסקי עט קאָמפּאַני געפונען פאַר נייטיק צו דערמאָנען אונז וועגן פּוילישע אַמאָליקע פּאָגראָמען, וואָס מיר האָבן לאַנג פאַר־געסן און געוואָלט פ אַ ר ג ע ס ן...

דאָס זיינען אָבער קלייניקייטן; דאָס פאַרשרייבן מיר נישט אויפן חשבון פון פּוילישן פאָלק...

און, ווי געזאָגט, אונזערע באַציאונגען צום פּוילישן פאָלק זיינען קלאָר ווי דער טאָג.

פאַרהאַן צוויי פעלקער אויף איין פלאַץ.

אַ פּויליש פאָלק — די מערהייט; אַ יידיש פאָלק (אייגנט־לעך, אַ טייל פון יידישן פאָלק) — די מינדערהייט.

ווי אַזוי זיינען זיי זיך צוזאַמענגעקומען?

אַן אָפּמאַך געווען.

געווען אַ היסטאָרישער מאָמענט: מיר האָבן נישט געהאַט, וואו זיך אַהינצוטאָן; די פּאָליאַקן האָבן קיין מיטלשטאַנד און דעריבער קיין שטעט נישט געהאַט.

האָבן אונז די פּאָליאַקן געעפנט די גרעניצן פון לאַנד, דאָס הייסט: נישט באַרויבט אונז פון מענטשלעכן רעכט, זיך פריי צו באַוועגן אויף גאָטס ערד, בשעת ווען אַנדערע האָבן עס גע־טאָן, און מיר האָבן אונזערס געטאָן און פאַרשפּרייט האַנדל, אינדוסטריע; געבויט שטעט, מען זאָגט: אַפילו די „מינץ" אַריינ־געבראַכט...

סיי־ווי־סיי — אַ שידוך...

אַ שידוך פון צוויי פעלקער!

אין „אינטערעציזע" איז פון אַ ס י מ י ל אַ צ י ע קיין וואָרט

נישט געשטאַנען! פון אָפּזאָגן זיך פון יידישקייט—קיין א י נ צ י ק וואָרט!

פאַרקערט: אויסגערעדט געוואָרן — זעלבשטענדיקייט: קהל, חדר און ישיבה זיינען אונזערע שולן; דאָס בית־דין—אונזער „סאָנד"; דער פרנס—דער סאָציאַלער פאַרזאָרגער, און די ועדים— אונזערע קאָנגרעסן!

— — — — — — — — — — — — — — — — —

און אַייער גאַנצער יחוס, מיצקעוויטשעס „יענקל", וואָס האָט געקלאַפּט אויפן צימבל דעם פריצס לויב, איז אַן אָ פּ ג ע־זונדערטער ייד געווען! געדאַוונט, געלערנט זיינע קינדער אין ז י י נ ע שולן, אין שטאָט אַריין געשיקט, אַליין מיטן ווייב אויף ימים נוראים אין שטאָט אַריין געפאָרן. אַגאַנץ יאָר, אין שענק, אין אַ באַזונדער חדרל „תורה" געלערנט, ז י י ן תורה. אמת, מיטגעפּילט דעם פריץ, גליק געוואונטשען אין קריג: זאָל דער גוטער פריץ נישט פאַלן אונטער אַ שווערן פרעמדן יאָך! און גאָט געבעטען פאַרן פריץ: לאָז אים, גאָט, נישט פאַלן. ער איז דאָך אַ גוטער, האָט מיר געגעבן אַן אָרט, וואו דעם קאָפּ אַנידערצולייגן... ווען אַלע האָבן מיך באַרויבט און פאַרטריבן!

דאָס איז געווען די תפילה פאַרן פריץ. פאַר זיך, אויסער פּרנסה, געזונט און שלום, האָט ער געבעטן: ירושלים, משיח, עולם הבא!...

דער יענקל, וואָס האָט אַזוי גוט געלעבט מיטן פריץ, וואָלט פאַר כל הון דעלמא זיין באָרד מיט פּאות נישט פאַרקויפט. געשוואָרן האָט ער אויף זיי, אַן אויסגעריסענע האָר אין הייליקן ספר באַהאַלטן... גערעדט האָט ער— יידיש! זיין טאָכטער וואָלט ער געשאָכטן און דעם פריץ נישט געגעבן... און נאָך אַן „אַסימילירטן" זון, ווי נאָך אַ טויטן—זיין נאָמען וואָלט נישט דערמאָנט געוואָרן...

און דעם פריץ (דעמאָלט דער איינציקער פּאָליאַק מיט אַ דעה) האָט עס נישט געאַרט! — —

וואָס איז היינט פאַר אַ נייס?

די פּאָליאַקן האָבן זיך אַנטוויקלט און ווייט אַוועק פון פּאַנ־

טאַדעאושעס פּריצים, מיר האָבן זיך אַנטוויקלט און ווייט אַוועק פון יענקל צימבאַליסט—די באַציאונגען דאַרפן בלייבן דיזעלבע.

מיר שטייען אויפן גרונד פון אַ גאַנץ אַנדערן באַגריף פון שטאַט.

לויט אונזער באַגריף איז דער שטאַט נישט קיין מולך, אויף וועמעס מזבח עס דאַרפן געאָפּפערט ווערן פאַרשיידנאַרטיקע פאָלקס-אינדיווידואַליטעט און די אייגנאַרטן פון מינדערהייטלעכע גרופּן.

לויט אונזער באַגריף, איז עבען דער שטאַט באַשאַפן געוואָרן דערויף צו שיצן די מינדערהייטן און זייער אייגנאַרט קעגן דער אָנפאַלנדיקער מערהייט...

נאָר פּילייכט איז פאַר אַנדערע, וואָס זיינען נישט ערצויגן אויפן געזעץ: איין רעכט פאַר אייך און פאַרן פרעמדן, פאַרן איינזעסיקן און געקומענעם—צו-מאָדערן, צו-אידעאַליסטיש. —

וועלן מיר זיך אין דער באַציאונג צו פּוילישער מערהייט שטעלן אויפן גרונד פון אָפּמאַך!

און וועלן שטעלן נאָר איין פראַגע; צי קאָן מען אויפן גרונד פון אָפּמאַך שמעלן אונזערע רעכט אין דער פאַרוואַלטונג פון די שטעט, וואָס מיר, אַלס מיטלשטאַנד, האָבן געבויט? און באַגרעניצן אונז ביים פאַרוואַלטען די הכנסות, וואָס מיר, די גרויסע מערהייט אין פאַרשיידענע שטעט, טראָגן אריין?

ניין, און דאָך טוט מען עס, ווייל מיר זיינען קיין פּאָליאַקן נישט! קאָנען מיר עס זיין?

מיר קאָנען פּאָליאַקן ליב האָבן; האָבן (און מיר האָבן!) דיזעלבע פּאָליטיש-סאָציאַלע און עקאָנאָמישע אינטערעסן, קיין פּאָליאַקן קאָנען מיר נישט ווערן, אין אונזערע אָדערן רינט יידיש בלוט...

זאָגט איר אָבער, אַז מיר קאָנען עס, אַז מיר מוזן עס טאָן...

מיר גלויבן נישט...

וועט אייך אָבער געראָטן אונז איבערצוצייגן, אַז מיר זיינען נישט מיר, אַז אונזער אינדיווידואַליטעט איז נישט, עקזיסטירט נישט אָדער דאַרף און מוז פאַרניכטעט ווערן, אַז מיר דאַרפן אויף זיך

אַרויפּציִען אַ נייע הויט, אַריינזעצן זיך אַ נייע נשמה, דאָס פֿאַר־לאַנגט אונזער עולם הזה, אונזער עקאָנאָמיק, אונזער געשעפֿט, אונזער רעכט — אַז מיר מוזן אָפּזאָגן זיך פֿון אונזער וועלט־אָנשויאונג, פֿון אונזער שפּראַך, פֿון אַלץ, וואָס איז אונזער, צוליב דעם בירגערלעכן טאָפּ לינזן... אַז אַלץ ווערט און קאָן גע־טוישט ווערן, ווי האַנטשו, ווי אַ העמד — —

אַז אַלץ איז צום פֿאַרקויפֿן, פֿאַרוואָס נישט נעמען קיין העב־רעאישן פֿרייז?

אַז אַ פֿרעמדע שפּראַך און אַ פֿרעמד בוך, איז רוסיש בעסער! פֿאַרשפּרייטער, די ליטעראַטור, היינט וויניקסטנס רייכער און — די שול — מיט „פּראַוועס"!

אַז אונטערגעבן זיך דעם שטאַט — פֿאַרוואָס „אָיציזנאַ" און נישט „אָטעטשעסטוואָ"?

איז כּתובֿה קיין כּתובֿה נישט, פֿאַרוואָס נישט זוכן אַ געזונטער ווייב מיט מער נדן?

אַז חזיר — זאָל רינען איבערן מויל!

מיר גלויבן אָן זיך! מיר קאָנען נישט זיין, נישט מער, נישט וויניקער, ווי יידן, אַלס אונטערדריקטע מינדערהייטן מוזן מיר זיין סאָלידאַר מיט אַלע אונטערדריקטע מינדערהייטן און פֿעלקערשאַפֿטן. —

ווער עס קאָן ווערן איבערנאַכט אַ פּאָליאַק, קאָן איבער־נאַכט ווערן אַ רוס...

עפֿנט איר די טיר?

P. S. איר אַליין, וואָס וועט טאָן, אויב איר וועט לענגער פֿאַרבלייבן אין בערלין, אין פּעטערבורג?

דאָס לעצטע וואָרט דער וואַרשעווער אַסימילאַציע.

אין מיטל-אַלטער פלעגן זיין צווישן אונז און אַנדערע—וויכוחים. אין נאָמען פון אַנדערע האָט געטענהט דער גלח; אין אונזער נאָמען האָט געענטפערט דער רב.

האָט דער רב פאַרמאַכט דעם גלח דאָס מויל; האָט דער גלח דעם רב פאַרברענט.

האָבן מיר געשוויגן אַ צייט.

האָבן זיי יאָרן-לאַנג געטענהט, מיר—יאָרן-לאַנג געשוויגן, זיינען זיי גערעכט געבליבן אַפילו ביי אונזער-אייגענע, וואָס זיינען לויט אייער רעצעפּט, געגאַנגען אין דער פרעמד „תורה" לערנען...

מוז מען ענדערן די טאַקטיק, טאָר מען נישט שווייגן.

הכלל ענטפערן מוז מען; אָבער נישט אייך!

עס איז אייך אַזוי שווער צו נעמען ערנסט!

איר זינגט פאַר יעדן באַצווינגער דעם אַלטן „מה-יפית" בשעת ווען מיר שטעלן דער פּאָליטישער וועלט דעם ווייטסטן אַנטראַג: אויסגלייכן די רעכט פון „מער" און ווייניק", פון „היימיש" און „פרעמד",—און איר זייט אין אייערע אויגן די פּאָרטשריטלער און אונז רעכנט איר פאַר קאָנסערוואַטיוו!

און איר שווימט אַרום איבער דער לעבנס-פּאַליע, ווי אַ לייכטער שוים. און איר ציטערט, ווי אילוזיאָן-בילדער; דאָס אויג ווערט מיד, און אָנצונעמען איז נישטאָ וואָס! אָן אַ ממש! אַז מען פאַראייניקט אייך מיט אַ גראַמאָפאָן,—הערן זיך פרעמדע שטימען,—וואָס האָט איר אייגנס? וואָס זאָגט איר אַליין?

און ווי צייטווייליק, ווי פאַרענדערלעך איר זייט!

אין וואַרשע איז „סירענאַ" דער סימבאָל, מיצקעוויטש—

דער נביא!—רופט אייך די בערזע קיין בערלין, ווערט „די וואכט אם רהיין" דאָס הארציקע ליד און—„דייטשלאַנד איבער אַלעס!" בולוואר, קאָקאָטע און שאַנטעקלער אין פאַריז. אין פּראָג—דעליר-יום פון „זלאָטאַ פּראַהאַ!" אין בודאפּעשט — די ריינסטע נאַציאָנאַלע קולטור: טאָקאַיער און ציראדאש! פאַרוואַלגערט איר אייך אויף אַ לענגערער צייט אין ווין, שטעלט איר דעם ד"ר לאַגער אַ מאָנומענט!

אָבער איבעראַל אונזערע פאָרשטייער, און פאַרוואַלטער פון יק"אשן אינטערנאַציאָנאַלן פאָנד! און דעמאָקראַטישן דערצו!

עס איז אוממעגלעך אייך צו נעמען ערנסט. איך געזעגן מיך מיט אייך! איך רעכן נישט, עס זאָל מיך אַזוי געשווינד נאָכאַמאָל אָנכאַפּן דער יצר-הרע פון פאָלעמיק מיט קאַמעלעאָנען!

נאָר ביים אַדיע מוז איך אייך זאָגן דאָס לעצטע וואָרט; געבן די לעצטע עצה:

ווי אַזוי איר וועט נישט ריידן מיטן פאָלק, יידיש-פויליש אָדער פויליש-יידיש,—מיט דרך-ארץ רעדט!

דרך-ארץ פאַרן אַלטן, פאַרן עלטסטן פאָלק, וואָס איינבעמען און באַצווינגען אַלאַנד און שיצן עס קעגן די העלדישע וועלט-אַרמעען ביזן לעצטן טראָפּן בלוט האָט עס געקאָנט גלייך מיט אַלע! און פיל בעסער און שענער פון אַלע! און דערנאָך, אַלאַנגע, לאַנגע שנור פון דורות קעמפער, קעמפער ביזן לעצטן טראָפּן בלוט פאַר איבערצייגונגען!

דרך-ארץ פאַר אַפאָלק, וואָס זיין געשיכטע איז די איינציקע העראָאישע וועלט-טראַגעדיע: אַן עפּאָכע פון מסירת נפש, קדוש השם און די אוממענטשלעכסטע פיין און ליידן פאַר דער אידעע!

עס איז קיין וואונדער נישט, וואָס איר, לייכטזיניקע עולם-הזהניקעס, זייט אַוועק: איר זייט אַנטלאָפן פון די, וואָס פריידיקן לעבן און מוזן ליידן, צו די, וואָס פריידיקן ליידן און לעבן אַגוטן טאָג!.. בעסערע פון אייך, מאַנכע פון די פאָן-טרעגער, זיינען מיד געוואָרן און זוכן אַן אַזיל ווייט פון קאַמף און דעם גאַנצן מי-און-מאַטער. נישט איינער אַ „קלוג-גע-

װאָרענער", װיל זיך אָפּזאָגן פון דער ירושה, אבי די
חובות נישט צו צאָלן; אלאסט אויף די פּלײצעס! —
איר זײט אװעק אינגאנצן; װאויל אײך!...
קומט איר נאָך, װי שװארצע ראָבן, און קראקעט אונז:
אונטערגאנג!
עס שרעקט אונז נישט.
מיר האָבן עס פון אײער גלײכן, אין מצרים געהערט, אין
פרס, אשור, בבל, יון און רוים—געװײנט דערצו —
נישט פון אײער װאָרט װערן װעלטן צעשטערט און װעלטן
געבױט!
פרײדיקט, װאָס איר װילט, דער װינט טראָגט!
אָבער מיט דרך-ארץ!
װילט איר נישט לײדן צוזאמען מיטן פאָלק, נעמט דעם
װעג! קאָנט איר עס שוין נישט ליבן, מען װעט זיך באגײן!
אָבער אכטן מוזט איר עס! —
בױגט די לײכטע קעפּ פאַרן אײביקן קעמפער
פאַרן אײביקן פאָלק! —
צו דער ערד!

זייט רואיק!

האָט זיך די היינט-ריידנדיקע פוילישע פרעסע אירע שפיר־הינטלעך פאַר דער יידישער...

משומדימלעך אַזוינע...

עס פאַרבענקט זיך אַמאָל אַזאַ משומדל צוריק צום יידישקייט.

עס קומט אַמאָל צו חלום אַ מזוזה!

ביים טאָפּ לינזן, פאַר וועלכן מען האָט דאָס עופּעלע—דאָס נשמהלע פאַרקויפט, דערמאָנט זיך אַמאָל אַ חנעוודיקער יידיש צי־בולקעלע—קומען טרערן אין די אויגן אַריין...

און גלאַט אַזוי, אויסערלעך אָן אַ שום סיבה, גיט עס אַמאָל אַ צופּ ביים האַרץ,—אַ מאָדנע קלעפּיקע זאַך דאָס יידישקייט!

ווילט זיך עס אויסרייסן מיט געוואַלט פון האַרץ, ווילט זיך עס פון חלום פאַרטרייבן; וויל מען דעם לעצטן פאַרבאָרגענסטן פאָדים איבעררייסן —

טוט מען,—ווי אַלע משומדים אין מיטלאַלטער פלעגן טאָן— אַלדאָס=בייז...

און קאָן מען היינטיקע צייטן קיין גרויס=אינקוויזיטאָרן נישט ווערן, ווערט מען בייסנדיק=צופּנדיקע, שפּיאָנאַזש־און פּראָוואָקאַ־טאָר־הינטלעך.

קאָן מען נישט פאַרברענען גאַנצע יידן מיטאַמאָל, כאָטש אויסרייסן עטלעכע פעדימלעך פלייש!

— — — — — — — — — — — — — — — — —

פאַלט אַזאַ הינטל, פאַרסאָפּעט, מיט פאַרהונגערטע אויגן און אַרויסגעזעצטער צונג, — אין „פריינד" אַריין, גיט אַ ביס, רייסט עס אַרויס „אַ שטיקעלע" פון מיינס אַ פעליעטאָן קעגן דער אַסימילאַציע... און—מאַכט פליטה...

גיט דער קעכער פון „גאָניעץ" אַ רוף:

— אפּאַרט!

ליגט אים שוין דאָס הינטל ביי די פיס, איז דאָס שטיקל.
פון הינטיש-שפּייעכץ אויסגעפּאַרבט, שוין ביים קעכער אין דער
האַנט... „סאָוס" אין קיך פּעלט נישט, עס פּרעגלט זיך אין דער
גרויסער פּאַן — אַ שמיר, אַ דריי איבערן בראָט-פּענדל, און פּאַר-
טיק! אַ מאכל-מלכים פּאַרן „טייערן לעזער"!

אין מעניו הייסט עס:

„נידערטרעכטיקע געדאַנקען".

נאַטירלעך:

פון אַזאַ מויל, פון אַזוינע הענט אַרויס, מיט אַזאַ סאָוס!

— — — — — — — — — — — — — — — —

איבערגעבן, אַז „אויב זיך אונטערגעבן דער סביבה, איז גלייכער דער רוסישער... אַז אויב אַ פרעמדער שפּראַך, איז גליי-כער רוסיש"...

קיין וואָרט דערפון, אַז דאָס אַלץ איז געזאָגט געוואָרן דער פּאַרקויפטער אַסימילאַציע „לדידך" — לויט איר עטיק און פּסי-כאָלאָגיע!

אַז איך האָב באַשולדיקט דעם אַסימילאַטאָר, אַז ער, וואָס מיינט, אַז נאַציאָנאַליטעט איז אַ זאַך צו קויפן און פּאַרקויפן, צום פּאַרבייטן און טויש, — אַז ער און נאָר ע ר איז געפּיילט אויך מיט דער צייט צו פּאַרטוישן „אָיטשיזנאַ" אויף „אָטעטשעסטוואָ"!

אַז נאָר ע ר, וואָס האָט ערשט נעכטן געקאָנט ווערן אויס ייד און אַריין אין אַ פּוילישער הויט, קאָן היינט, און ווען נישט היינט—מאָרגן אָדער איבערמאָרגן—אַראָפּוואַרפן די פּוילישע הויט און ווערן אַ רוס!

קיין וואָרט דערפון, אַז וועגן אונזער באַציאונג צום פּוילישן פּאָלק איז אַרויסגעזאָגט געוואָרן קלאָר און דייטלעך, אַז זי איז און וועט זיין אַ לאָיאַלע, טרייע און ליבע, אַז מיר זיינען מיטן פּוילישן פּאָלק סאָלידאַר אויף דער גאַנצער באַפרייאונגס-ליניע...

דאָס האָט דער הונט נישט אויסגעביסן... ציינד קומט נאָך צו דער סאָוס פון גאָניעץ-קיך, פון דער אייביק-פּרייענדיקער פּאַן: אַ קליינע פעלשונג:

אויפן אָרט פון „שטאַט״, פון אונטערגעבן זיך דעם מולך־שטאַט, וואָס וויל פאַרניכטן אַלע מינדערהייטן, איז אַריינגעשטעלט געוואָרן דאָס וואָרט: סביבה, מיליע... אויפן אָרט פון „מלוכה״ באַווייזט זיך — דאָס פאָלק!

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

איז דאָס אַלץ אָבער מעשים בכל יום. זיינען מיר דערצו געוויינט, וואָלט איך דערויף קיין וואָרט פאַרלוירן, קיין טראָפּן טינט פאַרגאָסן, ווען נישט — —

ווען נישט די גוים־פּאָרכטיקע נשמהלעך, וואָס מיר האָבן צווישן אונז.

ווען נישט די דרילע־נשמהלעך, וואָס האַלטן אין איין ציטערן, אין איין שטאַמלען: למה יאמרו הגויים...

און קומען זיי און סקאמלען מיט אַנגסטן באַגאָסן:

— שווייגט, רעדט נישט!

— וועקט נישט אויף אונז דעם צאָרן פון פּוילישן פאָלק, — עס וועט אונז אויסהונגערן, דאָס פּוילישע פאָלק!

און זיי מוז איך זאָגן:

ציטערט נישט און באַליידיקט נישט דאָס פּוילישע פאָלק!

נישט די „ראָלאַ״, נישט דער „גאָניעץ״ און אַלע זייער גלייכן און אַפילו נישט דער אָפּגעלעבטער און אָפּט איבערגעפאַרבטער „פּראַוודאַ״־ליבעראַליזם — זיינען דאָס פּוילישע פאָלק.

זיי ריידן און דאָס ווירקלעך־פּוילישע פאָלק — שווייגט.

ווען עס איז, אויף אַ ווײַלע, צום וואָרט געקומען, האָט מען גאָר אַנדערע דבורים געהערט.

„טו, ווי דו ווילסט, נאָר העלף באַפרייען; רייד, ווי דיין שנאָבל וואַקסט, נאָר רייד, ווי אַ פרייער מענטש...״

פון מולך־שטאַט האָט מען נישט געהערט...

שווייגט אָבער דאָס פּוילישע פאָלק און ווער ווייסט, ווי לאַנג עס וועט שווייגן, און איז דער קצב אַוועק פון קלאָץ, איז... דער „גאָניעץ״ און זיין גלייכן אַרויף.

פירן זיי דאָס הויכע וואָרט...

און אויב,—נישט אויסגערעדט זאָל עס זיין,—אויב זיי וועלן נאָך לאַנג ריידן... אויב צו אונזער שאָדן און — נישט צום קלענערן שאָדן פון פוילישן פאָלק — וועלן דידאָזיקע לייט לאַנג נאָך ריידן און העצן און פירן דאָס רעדל אין נאָמען פון פוילישן פאָלק און אין זיין נאָמען שטיקן און ווערגן —

דאַן—איך וויל מיין מויל צו קיין בייזן נישט ברענגען — דאַן וועלן זיי אייך שיקן קיין פעטערבורג...

מיט עקסטראַ-צוגן, ווי די גאַליציאַנער שענקערס קיין ווין!

מען וועט שרייען, אַז איר פירט יידישע פּאָליטיק און איר וועט אייערס טאָן, איר שרעקיקע, למה-יאמרו-הגויימדיקע קליינע נשמהלעך!

רחמים וועט איר בעטן אין פעטערבורג, און —

אויף רוסיש וועט איר בעטלען, פונקט ווי יענע אויף דייטש!

זייט רואיק!

לידער.

אַ געוויסער שרייבער קלאָגט זיך אין אַ לייט-אַרטיקל אין קיעווער „וואוהין״ (נומער 2) אויף דער לידער-דעקאַדאַנס אין דער יידישער גאַס:

„מיט אַ יאָר צוואַנציק, פינף און צוואַנציק צוריק פלעגט איר הערן, ווי יידישע יינגלעך, גייענדיק פון חדר; קליינע קינ-דער, זיך שפּילנדיק אין זאַמד; ווי מיידלעך, שפּאַצירנדיק מיט זייער גלייכן, אָדער פאַרבּרענגענדיק ביים שפּיגל, — זינגען:

אין דער סאָכע
ליגט די מזל-ברכה...

מיט אַ יאָר צען, פופצן צוריק פלעגט מען שוין הערן איבעראַל:

עוד לא אבדה תקותנו —
התקוה הנושנה...

אין אַ פּאָר יאָר אַרום:

מיר הייבן די הענט און שווערן ביי ציון...

נאָך שפּעטער:

ברידער און שוועסטער פון אַרבעט און נויט...

די לעצטע יאָרן:

חוה, אוי-אוי-אוי, חוה!

אָדער:

האָט אַ ייד אַ ווייבעלע...״

דאָס לעבן אָבער, וואָס ענדערט זיך ביי אונז אַזוי ראַש, ווי בילדער אין אַ קינעמאַטאָגראַף, האָט דעם שרייבער אַ שפּיצל אָפּגעטאָן. צווישן שרייבן און דרוקן איז דערווייל אַ ניי ליד גע-בוירן געוואָרן. איך מיין נישט דאָס געגעזולטע: „איך האָב אַ ווייב״; דאָס זאָמבאַרט-ליד מיין איך!

קינד־און־קייט זינגט; דאָס האַרץ איז איבערגעפּולט געוואָרן מיט זאָמבאַרט, רייסט זיך זאָמבאַרט אין מויל אַריין און פון מויל אַרויס; שטראַלט ער פון אַלע אויגן אַרויס, גלאַנצט ער מיט נחת איבער אַלע פּנימער...

לייט־אַרטיקלען, פעליעטאָנען, רעצענזיאָנען, — די פּרעסע זינגט: זאָמבאַרט! און גאַנץ תּפוצות ישראל! לאָזט זיך הערן אַ קעלבעלע אין אַ יידישער שטאַל, בלעקט עס: זאָמבאַרט! וועקט אייך פּאַרטאָג אַ האָן, קרייט ער: זאָמבאַרט! כאַפּט זיך אַ יונג־פּאָרל פון שטוב אַרויס, אָוונט־צייט, אין גערטל אַריין אויף אַ כּשר פלירטל, קלאַרנעטירט עס, מיט לבנה־ליכט באַגאָסן: זאָמבאַרט! זאָמבאַרט!

— — — — — — — — — — — — — — — —

עס שטעקט שוין אינם בלוט; נישט אינם ריינעם, נאָר אינם פאַרוואָרלעסיקטן גלות־בלוט, אויף אַלעם צו זוכן אַ הכשר. אָן אַ הכשר טאָר אַ ייד נישט שעכטן, נישט פאַרקויפן קיין פּיצל כּשר פלייש, קיין פּוטער פון פּרוכטן, נישט פאַרזוכן קיין פּיצל קאַל־קוטער האָן, בפרט — לעבן! אויף לעבן אָבער מוז מען שוין האָבן אַ הכשר פון יענער זייט אויך, פון אַ פרעמדן גאון אויך, עס איז דאָך נישט י ע נ ע וועלט!

און אין דער צייט פון די שווערסטע פאָרמען פון באַדריקן, פון די פיינלאַכסטע שינד־געזעצן, ווען מיר האָבן געצאָלט פאַר וואַסער און לופט און פאַרבייגיין אַ וועג; ווען אונזער פאַרמעגן איז געווען הפקר, רויב פאַר קינד־און־קייט; אונזער אַרבעט באַ־לייגט מיט בלוטיקע אָפּצאָלן; ווען מען האָט אונז פון אַלע זייטן געשונדן די הויט, אויסגעזויגן דאָס דם התמצית, אויסגענאָגט דאָס לעצטע ביסל מאַרך פון די אַלטע ביינער, — אין דערזועלבער צייט זיינען מיר אַרומגעלאָפן, ווי פאַרסמטע מייז צו גלחים און גלאָט בעלערטע, און געחלשט אַן אַטעסטאַט, אַז מיר זיינען קיין בלוט־זויגער, קיין עקספּלאָאַטאַטאָרן נישט. ווייניקסטנס — בטבע נישט, מיט דעם פעלער נישט געבוירן...

— — — — — — — — — — — — — — — —

אַ צעזייט און צעשפּרייט פֿאָלק, אַ וואַנדער־פֿאָלק, וואָס זוכט אומעטום אַרבעט צוליב ברויט, וואָס עסט פֿון אַלע אויוונס אָדער הונגערט אין אַלע סטרעפּן; וואָס באַדעקט מיט זיין שווייס און בלוט, וואו נאָר די ערד האָט אַ פֿלעק. דאָס וועלט־פֿאָלק קאָן, אין איינוועגס, אויף קיין פֿאַל, דאָס לאַנד, וואו די היסטאָרישע וויג איז געשטאַנען, נישט פֿאַרגעסן; אַהין בענקט זיין האַרץ, רייסט זיך זיין נשמה. דאַוונט ער, איז: ירושלים און ירושלים! לערנט ער, שטודירט ער די געזעצן פֿון ציון. פֿאַרטראַכט ער זיך, זעט ער בילדער פֿון ארץ־ישראל. זיין שטאָלץ: כּהנים און נביאים, און מלכי־בית דוד. זיין ליבשאַפֿט: די מאַמע רחל. — „פֿאָטער־לאַנד" — נישט זיין וואָרט; „ארץ אָבות" — מעטאָדע־ און כרעס־טאָמאַטיע־לשון, — ארץ ישראל! דאָס הייליקע לאַנד! דאָס ווייסט ער, דאָרט זוכט ער זיין יוגנט, זיין ריינקייט, זיין הייליקייט. און האָט אַ ייד זיין וועלטל דורכגעמאַכט, אַ פֿאַרמעגן, פֿאַר אים צום דערלעבן געגונג, אָנגעזאַמלט; קינדער אויסגעגעבן און פֿאַרזאָרגט;— ייד, זעץ דיך אין דיין לעבעדיקער רו אַריין און לויב גאָט!

ניין! איין פֿאַרלאַנג איז נישט ערפֿילט, איין בענקשאַפֿט— נישט אויסגעלאָשן! און ער טראָגט די אַלטע ביינער אַהין... אַהין...

און טרייבט מען דאָ, און ראָטשילד גיט געלט אויף קאָלאָ־ניעס אין ארץ־ישראל, לויפֿט „חבת ציון", די צנועה, צו מאה רבנים נאָך אַ הכשר פֿאַר דער עגונה, און (עס שטעקט דאָך אַ שטיק עולם־הזה דערינען, זייער ממשלה!), צון אַ פֿאַסטאָר אויך! זאָל ער געבן זיין הסכמה.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

און העלפֿט נישט ראָטשילד, און קאָן מען מיטאַמאָל, איבער־נאַכט, נישט אויסגעלייזט ווערן, מוז די „גאולה" געדויערן, ווערן די קליינע משיחלעך אומגעדולדיק, ליידיקע הענט, זוכט מען אַרבעט, זעט מען: פֿאַרהאַן אַ פֿעלד — אַ פֿריי (אומשטיינס בעזאָגט!) פֿעלד צו דער אַרבעט, „געגנוואַרטס־אַרבעט"—עס האָט, לויט דער „וויסנשאַפֿטלעכער" ציוניסטישער קריטיק אַפֿילו, קיין פּעסט ממשות נישט; די זייסט און ווינטן בלאָזן אויס; עס הייבט

אָן שפּראָצן און האָגלען צעקלאַפּן... אָבער טאָן מוז מען דאָך... די הענט שטייען, דאָס האַרץ גלוסט, אַלזאָ — נאַציאָנאַליטעט, דער-ווייל אָן „פאָטערלאַנד", קולטור — דערווייל אָן אַן עקסטרא-עקאָ-נאָמישער סטרוקטור, פּרוּוון מעג מען דאָך!

האָט געפעלט נאָר אַ הכשר! און ביי מאַרקסן איז אים נישט צו געפינען! פון מאַטעריאַליסטישן שטאַנדפּונקט אַרויס זעט מען אַזאַ נאַציאָנאַליטעט נישט.

אַי וואָס, דו לעבסט?

שריי חי-וקים! קוים האָט דער דאָקטאָר אין שליפעס פאַר-שריבן דיך פאַר אַ טויטן, איז דיין לעבן קיין לעבן נישט...

אַקאָמישע זאַך:

פעלקער רייסן זיך, ווי פלייטוך, ווילן זיך צעפאַלן, ווי אַלטע חורבות, קוים מיט גרעניצן אין תּפיסה צו דערהאַלטן; מיט אַר-מעען, באַגנעטן אַ וואַלד קוים די תּפיסה באַשיצט, — אַ נעץ פון פּאַספּאָרט-סיסטעמען, פון פרעמד-און היים-געזעצן, און גאַנצע שאַרן מיט לערער פלאַנצן פּאַטריאָטיזם אין יונגע הערצער, און נישט קלענערע שאַרן פון „געלערטע" פעלשן פאַר יעדן פאָלק זיין געשיכטע. — — —

איין פאָלק איז פאַרהאַן אָן פאַלשע געשיכטן, בכלל — אָן היסטאָריע... אָן אייגענע שולן, קוים מען געפינט פּלאַץ אין פרעמ-דע; אָן אַרמעען און גרעניצן אָן אַ לאַנד און פּאָליגלאָט: אַ פאַר-מישונג פון אייגענע און פרעמדע שפּראַכן, און דאָס פאָלק לעבט, און מישט זיך נישט מיט פרעמד געפעס; און אַז עס קומט צו רייד דאָס פאָלק, און וויל מען עפּעס טאָן פאַר זיין עקזיסטענץ, לויפט מען נאָך אַ הכשר: צו זאָמבאַרטן.

— יענקל, זאָמבאַרט זאָגט, מען מעג, ס'איז אַ יושר.

— זאָמבאַרט זאָגט, אַז יידן האָבן אַ באַזונדערע אינטעלי-גענץ; נשמה, הייסט עס.

— זאָמבאַרט זאָגט, אַז בערלין וואָלט פאַרלאָרן 1/3 הכנסות, ווען נישט אונזערע יידעלעך.

— זאַמבאַרט זאָגט, אַז די מענטשלעכע קולטור וואָלט פיל שאָדן געהאַט, יידן זאָלן פאַרלוירן ווערן... — —

— — — — — — — — — — — — — — — —

מיין ווילן איז גאָרנישט, מיין לעבנס־אינסטינקט „נישט ווערט אַ קאָפּיקע", די אַלע נסיונות, וואָס איך האָב אויסגעהאַלטן פאַר יידישקייט, די אַלע מיינע קרבנות אויפן מזבח פון איינציקן, מיין גאַנץ פרישות, נזירות, מסירת־נפש און קדוש־השם — וואַנצן! דער עיקר — זאַמבאַרט ערלויבט!

און בדחילא ורחימא געזונגען:

זאַמבאַרט, אוי־אוי־אוי, זאַמבאַרט...

סוף־כל־סוף, אַז מען רירט אָן אַ ייד אין איישישאָק, ציטערט אַ יידיש האַרץ אין לאָנדאָן, אין ניו־יאָרק... דער יידישער דייטש פאַרקנעפּלט זיך, דער יונקער זאָל נישט זען, אָבער זיין האַרץ ציטערט...

דער עיקר אָבער: זאַמבאַרט איז מסכים!

און אַ פרייד־געשריי און אַ געביטעריש שאַלט איבער תפוצות־ישראל:

— איבערזעצן זאַמבאַרט!

— ייד, האָסט אַ דרייער? גיב, מען דאַרף איבערזעצן זאַמבאַרט!

ווער איז זאַמבאַרט?

אָטאָ בויער זאָגט: אַ האַנדלס־פּראָפעסאָר; אין איין פּרק פון מאַרקס שטעקט מער עמקות, זאָגט ער, ווי אין גאַנצן הויפן ביכער פון זאַמבאַרט.

יידישע געלערטע זאָגן, אַז זאַמבאַרט האָט זיינע ציטאַטן פון יידישע קוועלן פון דער פינפטער און זעקסטער האַנט; אַלץ איז פאַרגרייזט און געפעלשט...

ווי עס זאָל נישט זיין — זאַמבאַרט איז אַן ערשיינונג, איך קאָן אָבער אויף ערשיינונגען מיין יידישקייט נישט בויען; עס מוז די ערשיינונגען איבערלעבן, מיין יידישקייט איז קיין ריי־טעריי אויף פּרינציפּן, עס שטעקט אין מיין בלוט, עס איז מיין אָטעם, און „פּרינציפּן" גייען אויף און פאַרגייען, ווי שוואָמען...

— „וויסנשאַפטלאַכע קריטיק!"

איך קען זי. צווישן איר און לעבן איז דיזעלבע באַציאונג, ווי צווישן גראַמער און לעקסיקאָן — טויטע ביכלעך פון איין זייט און דער לעבעדיקער שפּראַך פון דער צווייטער. אָן גראַמער און לעקסיקאָן איז שווער אַ פ ר ע מ ד ע שפּראַך צו ערלערנען; ווי־אָבער דעם פאָלק, וואָס האַלט די שפּראַך אין די גרעניצן פון גראַמער און לעקסיקאָן... דאָס לעבן איז פריי, די שפּראַך לעבט און באַוועגט זיך; גראַמער און לעקסיקאָן מוזן איר נאָכקריכן, נישט פאַרקערט!

איך ברויך קיין הסכמות נישט!

— — — — — — — — — — — — —

ייד, האָסט אַדרייער, גיב אויף אַ קינדער־ביכל.
„אויפן פריפּעטשאָק" איז אויך אַ ליד.

והידים ידי עשו...

(געווידמעט דער רוסיש-יידישער פרעסע).

די חכמים ווייסן, אַז אָרגאַנען, וואָס ווערן אַ צייט לאַנג נישט געניצט, מיט וועלכע עס ווערט אַ לענגערע צייט נישט געאַרבעט, הערן-אויף צו ווערן געשפּייזט פון בלוט.

אָנפאַנגס הערן-אויף אַזוינע גלידער צו וואַקסן, דערנאָך הייבט אָן דער לײדיק-גייער צו טריקענען, ווערט דער פּועל-בטל וואָס אַמאָל קלענער און שרומפּט-איין, ביז קוים מיטן אויג צו דערזען, ביז אָפּדאַרן...

דרייט זיך אַרום אויף דער וועלט אַ יידישער קאָפּ — דער האָט אויף אַ ווײלע נישט אויפגעהערט צו אַרבעטן, לאָזט מען אים נישט אויף דער ערד, קריכט ער אין הימל אַריין, עגבערט ער אין די גלגלים, פּירט ער וויכוחים מיט דער פּמליא של מעלה —

דער אַרבעט אין שלאָף מיט די פּרייסטע חלומות; אין עבודת פּרך מיט משיח-געדאַנקען, — אין גהינום אַרבעט ער, און באַשאַפט מלאכי רחמים, וואָס טריקענען אים דעם שטערן מיט ווייסע פליגל אין גאָטס טרערן-בעכער פון פאַרן כסא הכבוד געגעצט...

דרייט זיך אַרום איבער דער וועלט דער יידישער, גרויס-געוואַקסענער, אויס-און איבערגעוואַקסענער יידישער קאָפּ, מיט גרויסע אויגן, דאַרע באַקן און אויף אַ קליין .געשטעל, אויף אַ גוף, כמעט אָן הענט...

פיס — צו דערליידן; דער קאָפּ האַלט אין איין לויפעניש. נאָר אַרבעט פאַר הענט איז שוין לאַנג, לאַנג נישט געווען; איינ-געשרומפּן געוואָרן, קוים מיטן אויג צו דערזען; פאַרגרעסער-גלע-זער געוואונטשן...

דרייט זיך אַרום אַזאַ קאָפּ און וואַרפט אַן אימה אויף מענטשן מיט קליינע קעפּ, נאָר געשטעלן — פעסטע און הענט, ווי קלעצער...

— גאָט ווייסט, וואָס פאַר אַ שלעכטס דער קאָפּ טראַכט אויס אויף אונז!

— גאָט ווייסט, וואָס פאַר אַן עין־הרע עס קוקט פון די גרויסע אויגן אַרויס!

— וואָס ריידן די פרעמדע ליפּן, צי שילטן זיי נישט?

און מען מיידט דעם קאָפּ, מיט שרעק און מיט עקל מיידט מען דאָס מיסגעבורט, דאָס אומגעהייער פון קאָפּ...

און טרעפט מען אים איבערגעוואַלט, צופעליק אָדער בויט־ווענדיק, שטרעקט זיך גאַנץ אָפּט אויס אַ שווערע האַנט און דער־לאַנגט אין באַק...

והידים ידי עשו... אַן אַלטער פּסוק און אַן אמת ביזן היינ־טיקן טאָג...

שווייגט דער קאָפּ, מיט פאַרביסענע ליפּן, טרוקענע אויגן,— איז עס פאַטאַליזם, אויך אַ וועלט־אָנשויאונג... צום פאַרשטיינערט ווערן...

באַווייזן זיך טרערן אין אויג, רייסט זיך אויס אַ קרעכץ פון מויל — איז עס מענטשלעך...

באַווייזט זיך אין די אויגן האַס, וואַרפט אַרויס דאָס פאַר־שוימטע מויל אַ פלוך, אַ שטאַרק וואָרט, אַ ביאַליק־וואָרט, פאַר־בויגן די קליינע הענטלעך נאָך קלענערע פויסטלעך — צום דער־ליידן; אַ מענטשלעך געבליט, עס קאָכט אויף...

חלומט דער קאָפּ פון הענט־פויסטן־און נעגל־רענעסאַנס — איינס פון די הונדערטער געשטאַלטן פון די האַרציקסטע משיח־חלומות.

נישט דער שענסטער, נישט דער בעסטער—דאָך אַ חלום, און מיר זיינען דאָך דערווייל דאָס איינציקע פאָלק, וואָס שפּייזט זיך מיט חלומות... דער איינציקער מן, פון הימל פאַר אונז אין מדבר געוואָרפן. אַ שפע פון חלומות...

קאָמיש אָבער, איר הערט? קאָמיש ווערט דער קאָפּ, דער

גרויסער קאָפּ, ווען ער שפּרינגט אויף אַ פרעמדן אַקסל אַרויף און באַפּעלט פרעמדע הענט, זיי זאָלן זיך פּאַר אים נוקם זיין...

אין ערשטן אויגנבליק הייבט זיך אויף די האַנט: פון קאָפּ אַ באַפּעל! און לאָזט זיך באַלד אַראָפּ: פון פרעמדן קאָפּ אַ באַפּעל!

און הייבט זיך די האַנט נאָכאַמאָל אויף, איז עס — דעם פרעמדן גרויסן קאָפּ פון אַקסל אַראָפּצוּוואַרפן... גענוג דער איי־גענער, ווי קליין ער זאָל נישט זיין...

שפּילט קיין פּאַרס נישט, רבותים!

שרעקט נישט דעם אָדון דמאָווסקי מיט מיליוקאָווס הענט...

„והידים ידי עשו" — אַן אַלטער פּסוק און — אַן אמת ביז היינטיקן טאָג...

געדאַנקען אין דער וועלט אַריין.

„אל תקרי בניך אלא בוניך״; זאָג נישט: דיינע; זאָג: דיינע בויער...

אַלע בויען!

געדענקט איר פון חדר? פאַרהאַן ראובן, שמעון, לוי... צום ענין דאַרף איך דערוויל נישט מער.

זייגען ראובן, שמעון און לוי מענטשן, קלערן זיי, מענטשן צוגלייך, וועגן אַתּכלית. רעגן, שניי און געוויטער, און מען האָט נישט, וואו דעם קאָפּ אַנידערצולייגן, מוז מען בויען אַ הויז. און אַז בויען — אַ גרויס הויז. זאָל שוין זיין הכנסה אויך. מיר, מיט אונזערע לאָקאַטאָרן וועלן מיר זיך בעסער באַגיין...

ראובן איז דער בכור, שטעלט ער זיך דער ערשטער בויען, אַ פּלאַן צו מאַכן איז קיין צייט נישטאָ: די האָר ברענען אויפן קאָפּ, וועגן גאַנצן הויז קלערט ער נישט. איינציקוויז, שטיקלעכ-וויז. אַ שטיקעלע בנין, אַ שטיקעלע און נאָך אַ שטיקעלע — עס וואַקסט די מויער, אין דער ברייט, אין דער לענג — געוואַקסן די צאָל פון חדרים, שוין באַלד ביים דאַך. נאָר אָט וואָס פאַר-געסן: נישט געלאָזט קיין לעכער פאַר טיר און פענסטער, נישט געבליבן קיין שטייגן פאַר טרעפּ... ראַש, ראַש! העק און קילאָפּן! שלאָגט אין די מויער, רייסט איין לעכער, שטייגן געמאַכט...

וואָס קנאַקט? די מויער פאַלט איין... נישט אויסגעהאַלטן...

האָט דאָס שמעון געזען און מוסר גענומען, און אַ פּלאַן געמאַכט, פון גאַנצן הויז אַקלאָרן באַגריף, ער ווייסט, וואו טירן וועלן זיין, וואו פענסטער, וואו טרעפּ, אפילו וואו אויוון וועלן שטיין... נאָר צופיל צייט אויף טראַכטן און צייכענען פאַרלאָרן,

דער ווינטער גייט! טאָר מען שוין נישט לאָזן אין דער לאַנגער באַנק — מוז דאָס הויז געבויט ווערן מיטאַמאָל! אויפן פּלאַץ געוואָרפן ס'גאַנצע מאַטעריאַל פון שטיין און קאַכל; פון האָלץ, אייזן און אַנדער מעטאַל... מיטאַמאָל געאַרבעט אויף יעדן צאָל, אויף יעדן שטאָק, דאַך און קעלער, טרעפּ, ווענט און אויוון—שוין מוז עס זיין!

שדים צו דער אַרבעט קומען נישט, שרעטעלעך העלפן נישט — און מענטשן שטערן איינער דעם צווייטן. שטערט דער מויערער דעם דאַך-באַשלעגער,ביידע דעם סטאָליאַר — קריגט מען זיך, בלייבט די אַרבעט שטיין, פוילן די ברעטער אונטער די ציגל, ווערט פאַרראָסט דאָס אייזן-און מעטאַלוואַרג אונטער ציגל און ברעטער — און די בויער רייסן זיך ביי די האָר! שטייט שמעון און ברעכט די הענט, און פאַרשילט זיין מזל: עס רירט זיך די אַרבעט נישט!.. די ציגל הייבן זיך שוין אָן צו צעפאַלן, און דער ווינטער גייט, דער ווינטער גייט!...

לוי איז דער קליגסטער; ער ווייסט: מען דאַרף פריער אַ פּלאַן, דערנאָך אַרבעטן לויט אַ סדר, איינציקווייז — האָט ער אָבער נישט קיין מאַטעריאַל...

ראובן, שמעון און לוי... וועט קיינער מער נישט קומען?
יעקב האָט דאָך אַזוי פיל זין געהאַט...

II

פונדאַמענט און דאַך.

און ווילט איר זען, ווי אַזוי עס ווערט געבויט פונדאַמענט און דאַך צוזאַמען, באַטראַכט אונזערע „קונסט-אינסטיטוטן!" נאָר איילט אייך צו, זיי גייען אונטער! ווי שוואָמען האָבן זיי אויסגעשפּראָצט נאָכן רעגן, ווי פליגן פאַלן זיי איבערן טאָג.

קונסט איז אַ שטאָק-ווערק, דער פונדאַמענט איז—דאָס פּרימיטיווע אינם פאָלק, זיין וויץ, זיין מעשהלע, זיין לידל. דאַכט זיך קלאָר, וואָס מען דאַרף צו טאָן? זאַמלט, פאַרצייכנט,

פאַרשרייבט; קומט אייך צוזאַמען און לערנט אַייך לעזן, זינגט אייך צוזאַמען, דעקלאַמירט, ווײלט אַײך, באַשאַפט די אַטמאָספערע פאַר עפּעס קינסטלערישעס... דער זשעני וועט שפּעטער קומען און שאַפן!

דאָס איז אָבער נאָר פונדאַמענט, דאָס קען טאָן אַ דייטש, אַ פראַנצויז, אַ ענגלענדער, אָבער נישט קיין ייד. קונסט־טעמפּלען מוזן ווערן געבויט, און פונדאַמענט און דאַך צוזאַמען, און איבעראַל, בכל תפוצות ישראל — דערהערט זיך מיטאַמאָל אַ שאַלן אין דער יידישער מחנה: שטייט אויף, שטייט אויף לעבודת הבורא, אויפ־לעבן די יידישע קונסט! קלינגט עס אָפּ אין יידישן האַרץ, ווי דער שופר של משיח, לייגט דער שוסטער אַוועק זיין אָל, דער שניידער דאָס פּרעס־אַיזן, דער ישיבה־בחור די גמרא און מען שווענקט די העלזער אויף קאָנצערטן, אויף אָראַטאָריומס... קומען צו־הילף נאָך די אַרויסגעשטויסענע פון יענער זייט און העלפן צו—בראַוואָ, עס לעבע די יידישע קונסט! צוריקגעקומענע אָפּפערן זיך פאַר איר! הערט, ווי זיי טראָמפּייטערן דאָס אלמנהשע וויג־ליד, עס קאָן אויפוועקן טויטע, הערט, ווי זיי פּויקן אויס דאָס חסידישע האַרץ־רייסעניש—עס הילכט... און דער דייטשער אָרגל־הללויה! הורא! אַלץ כמנהג אייראָפּע, דאָס יידישע ליד אין פראַק מיט ווייסע האַנטשו!

און אייזישאָקער בחורים שטייען אויך נישט פון ווייטן—לאָזט מען זיך וואַקסן נעגל און האָר, טרינקט מען עסיק—מאָגער צו ווערן, ווינקט מען גאַנצע נעכט צו דער לבנה און—יעדן טאָג ווערט גע־בוירן אַ ניי שטימונגס־ליד, אַן „אָך־“און „אַך“־דראַמע און די קונסט־חבֿרה זינגט און שטעלט — — און אין יעדן כרך, און אין יעדן ק״ק געפינען זיך שוין שותּפים למעשה־בראשית, צו דער שעפּפונג פון יידישער קונסט—ביז, ביז עס ווערט לאַנגווייליק, נאַריש אויפן האַרצן, ביז מען כאַפּט זיך אויף מיט אַ גענעץ פון נאַרישן חלום—אויס! איינגעפאַלן אַ חבֿרה... ברוך דיין אמת...

אָט איז אויך געבויט געוואָרן דאָס יידישע טעאַטער...

ביים פונדאַמענט האָט געאַרבעט גאָלדפאַדען, ציגל געלייגט: דאָס האַרציק־יידישע לידל, דאָס שפּיציק־יידישע ווערטל, בענק־

שאַפט, באַרימהערציקייט—און אַלץ נאַאיוו, פאָלקסטימלעך — אָבער ווי קאָן זיין אָן אַ דאַך? שפּרינגט באַלד אַרויס גאָרדין, דעקט דאָס היז מיט גרייטע דראַמען! דאָס פאָלק און זיין לעבן האָבן נאָך דאָס מאַטעריאַל נישט געגעבן,—אויף וואָס אָבער האָט אַ מענטש הענט? צום נעמען! — און די וועלט איז אַזוי גרויס, אַזוי רייך—פאַרהאַן אַ שעקספּיר, פאַרהאַן אַנדערע, און עס גייט אַ פאַבריקאַז: יענטע, ווער אויס שלימעזאַלניצע און שעכט דיין מאַן! דוואָשע, איי דוואָשע, געם דעם שטעקן אין האַנט אַריין, מאַך אַ מינע און ווער קיניג ליר! יואל, חיים, שמערל, העלדן ווערט! מאַכט דעם גרויסן זשעסט, דאַרף מען,—שעכט, טרינקט סם! און קלאַפּט מיט ווער־טער, ווי מיט האַמערן און דערבײַ, מהיכא־תיתי, אַ לידל אויך אַ טענצל אויך, אַ שנאַפּס אוודאי!

און קומט דער ייד, דער יונגער ייד איבערהויפּט, אין טע־אַטער אַריין, — געלויבט זיין ליבער נאָמען — אָן אויפלעבעניש פון יידישן פאָלק, אויפגעשטאַנען תחית־המתים די כנסת־ישראל— אַ יידיש טעאַטער!

נאָר אַרויס גייט ער, דער יונגער ייד, עפּיס קאַלט! עפּעס איז אים גאָרנישט צוגעקומען צום האַרץ, עפּעס איז גאָרנישט אַריין אינס געהירן; עפּעס איז ער געבליבן אַזוי גלייכגילטיק, אַזוי נישט אויפגעלעבט, אַזוי ווי פריער—פאַרוואָס?

ער קאָן זיך אפשר אויף קלאָר נישט ענטפערן. ער שטעלט זיך אפשר אויף קלאָר די גאַנצע פראַגע נישט, ער ווייסט אפשר גאָרנישט, אַז עס דאַרף אַנדערש זיין. נאָר ווייסנדיק צי ניין, אין האַרצן טיף פילט ער, אַז עס איז שקר! אַז עס איז שפּינוועבס, און אַז אַלץ איז אים פרעמד, אומגעהייער און אוממעגלעך פרעמד, יעדעס וואָרט, יעדער זשעסט, יעדע באַוועגונג און אַזוי דער גרים, ווי דער אַקטער... אַ מערכה — דאָס לידל, אַ מערכה דאָס פעטע ווערטל, אַ מערכה דאָס טענצל, אַפילו וואָלט לאַנגוויי־ליק געוועזן צום שטאַרבן. גוים אין קאַפּאָטעס, גויעס ריידן יידיש. ווילד־פרעמדע געדאַנקען און געפילן און פאַרוויקלונגען, און קוים קאָן ער, אַנטלויפט ער צום אמת — צום ווירקלעכן גויאישן

טעאַטער, וואו יעדעס וואָרט האָט זיין ווירקלעכע באַדייטונג, יעדער זשעסט איז נאַטירלעך און וואָר, וואו די, וואָס באַוועגן זיך אויף דער בינע, זיינען לעבעדיקע מענטשן, נישט שפּרעכנ-דיקע מאַנעקענען, און אין די אָדערן רינט ביי זיי בלוט, נישט וואַסער געפאַרבטע, וואו מען וויינט, — ווייל עס טוט וויי, און מען לאַכט, ווען עס איז ווירקלעך פריילעך! און דאָרט וועט ער נישט פאַרלאַנגען אַ טענצל אינמיטן דערינען און ביט קיין ליד קיין פעטס, — באַליידיקט און געקרענקט וואָלט עס אים, אַ חלול-הקדש וואָלט עס אין זיינע אויגן געווען. עס איז דאָך טעאַטער — אַן אמת טעאַטער! און גייט ער אַהין, בלייבט ער דאָרט, און דאָס יידישע טעאַטער פאַלט און פאַלט...

און איז דען אַנדערש אין דער ליטעראַטור?

שרייבט נישט אַ 13-יאָריקער בחור ליבע און שעפּפונגס-לידער צוזאַמען? פילאָזאָפירט דען נישט אַ קינד אין וויג און גאַנץ אָפט אויף רעגאַל-פּאַפּיר?

אָבער נישט דאָס איז דער עיקר.

מיר האַלטן ערשט ביי דער קעלער-אַרבעט. אין יאָר 1890 איז קוים געווען דער פונדאַמענט. אַ הייפל מענטשן האָבן זיך צו אים געשטעלט. נישט אָפּגערעדט צווישן זיך. איינער האָט דעם צווייטן נישט געקענט. קיינער האָט נאָך קיינעם נישט גע-רופן. יעדערער איז פון זיך געקומען, זיך אין זיין ווינקל צו דער אַרבעט געשטעלט. ערשט ביי דער אַרבעט — איינער דעם צווייטן דערזען, פאַרגעשטעלט זיך, די האַנט דערלאַנגט און אָפט — זיך אומגעקערט... ווער מייסטער און ווער געהילף? ווער רבי און ווער תלמיד? וואו איז די שול? ווער שטאַמט פון וועמען, אפשר שלום-עליכם פון מענדעלען – אפשר! און פּלוצלונג, אינמיטן דער פונדאַמענט-אַרבעט — אַ דאַך איבערן קאָפּ! די „געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור ביז 1890"!

איינגאַנצן, גאָט זיי דאַנק, אַ בר-מנן; ביי קיינעם פון לעבעדיקע איז 1890 די פעדער פון האַנט נישט אַרויסגעפאַלן — און געשיכטע!

אַ שטודיום וואָלט גענוג געווען — געשיכטע, אַ גאַנצער

דאָך!... און ווי געשווינד געמאַכט? קיינער האָט זיין אַרבעט נאָך נישט אונטערגעשטריכן — און גאַנצע פּאַרטרעטן! יע־דערער געמאָלט צי געצייכנט ביזן גאַרטל, קיינער צום האַרץ, בפרט צום קאָפּ נישט דערלאַנגט...

III

ווינקל־בויערי.

אַ וועלט־פאָלק געוואָרן, אַ וועלט מיט בלוט באַפּרוכפּערט, אומעטום אייגענע בית־עלמינס, אומעטום קברים פון אומגע־קומענע אויף קדוש השם, און געאַרבעט ווערט אין ווינקעלעך, אין יעדן לאַנד באַזונדער, אויף יעדן שטיקל ערד באַזונדער און יעדערער פאַר זיך, לויט זיין שטיקעלע יידישקייט, לויט דעם טראָפּן שכינה, וואָס האָט פאַרנומען זיין פויגל־געהירן — —

וואו איז די אַלגעמיין־יידישע פאָלקס־אידעע?

ווער אַרבעט אין נאָמען פון אַ יידישער וועלט־אָנשויאונג?

בויט דער אַסימילאַטאָר אין זיין ווינקעלע און לייגט די פונדאַמענטן פון זיין גליק אויף פרעמד לייטזעליקייט, אויף אַ שאָטן פון אַ שמייכל אויף אַ פרעמד פנים, און וואונדערט זיך, וואָס פון זיינע נעכטיקע פּאַלאַצן זיינען היינטיקע חורבות געוואָרן! לייגט ער זיינע יונגע אין פרעמדע נעסטן אריין, האָפנדיק, אַז פרעמדע וועלן זיי פאַר אייגענע האַלטן און וואַרימען, און שפּייזן און לערנען פליען און מיטנעמען מיט זיך אין דער פרייער וועלט אַריין, און וואונדערט זיך, אַז די עופעלעך, קוים האָבן זיי פעדערן, אייגענע פעדערן באַקומען, זיינען דערקענט און פון נעסט אַרויס־געשטויסן געוואָרן...

בויט דער פרומער ייד אין זיין ווינקעלע אויף גאָטס בע־נאָד און בויט נישט, נאָר צוימט. איז דאָס יידישע הויז ביי אים אַן אַלטע חורבה געוואָרן, נאָר אַ הייליקע, צו וועלכער ער מיט זיינע מענטשלעכע הענט טאָר זיך נישט צורירן, אַפּילו קיין פענסטער עפענען, קיין שטויב נישט אָפּרייניקן און איז נאָר מיטן צוימען פאַרנומען...

וואוינט ער נישט אין יידיש הויז, לעבן לעבט ער אין אין דרויסן, אַרבעטן אַרבעט ער ביי דער צוים, און וואונדערט זיך, אַז זיינע לייכט-פּיסיקע קינדער, נישט האָבנדיק קיין אייגן הויז צום לעבן, שפּרינגען איבער דער צוים אין הפקר-וועלט אַריין און פאַרשווינדן ערגעץ אין דער ווייט, — ווײנט ער און זעצט זיך נאָך זיי שבעה...

און דאָס אַזוי געריפענע „לינקע" בויט פאַר זיך... ציטערט ווי אַ שד פאַר אַ מזוזה, ווען מען דערמאָנט אָן כלל ישראל, פאַלט אין זיבעטן שוויס אַריין פאַר כלל-ישראל-פּאָליטיק, און גלאָצט מיט אויגן אין דער צוקונפט אַריין, אָפּוואַרטנדיק אַ ספּעציעלן פּראָלעטאַריער משיח — —

נאָר ז י י ווערן אויסגעלייזט, די רעשט וואַרפט ער פאַר די כּלבים...

די רעשט וואַרפט אויף פרעמדע הענט אויך דער ציוניסט, אויך דער טעריטאָריאַליסט און אויך דער העברעאיש-ריידער...

יעדערער האָט זיך פאַרנומען אין זיין ווינקעלע אַריין, זיין ירושלים, זיין מזבח און זיין פאָלק און די רעשט מפקיר געווען...

אַרבעט יעדערער פאַר זיך, בלינד פאַר אַנדערע און קומט אים יענער צו נאָנט, שטויסט מען זיך אָפּ מיט עלנבויגן: איינער שטערט דעם צווייטן...

אין דער וועלט-פּריזמע אָנגעשלאָגן, האָט זיך די יידישע וועלט-נשמה אויף איינצלנע, איינציק-פאַרביקע שטראַלן, מיט שאָטן צווישן שטראַל און שטראַל צעשפּאָלטן... זעען שלעכטע אויגן נאָר די שאָטן און זאַפּן זיי איין, ווערט די נשמה איינגע-הילט אין חושך, אין מרה-שחורה פאַרוויקלט... זעען בעסערע אויגן אַ שטראַל, זעען זיי נאָר איינעם! אויף די רעשט—פאַרבן-בלינד...

און קיינמאָל האָט דאָס בלוטנדיקע יידישע האַרץ נישט אַזוי גע-בענקט צום נביא, ווי היינט. צום נביא, וואָס זאָל זיך שטעלן אויפן שפּיץ פון העכסטן באַרג, די ו ו ע ל ט זען און די יידישע וועלט-נשמה אין איר אַנטפּלעקן; וואָס זאָל צו די בויער רופן אין נאָמען פון דער יידיש פאַרשטאַנען און געפילטער וועלט און זאָל יעדן אויס-

טײלן זײן אַרבעט פון אַלגעמײנעם, פון דער ײדישער װעלט־נשמה אַרױס, יעדן פאַר זײן װינקעלע, פאַר זײנע הענט, לױט זײנע כוחות און יעדן אָנװײזן זײן בױ־מאַטעריאַל...

װעט ער קומען? קומט ער, װעט מען אים הערן? און אױסגעהערט—װעט מען אים גלױבן?

איך זאָג מיך אָפּ.

אַז גיסעלאָוויטש האָט אַוועקגעוואָרפן דאָס געוווער און אָנגעהויבן שרייבן וויינענדיקע תחינות, לייג איך אַוועק מיין יצר־הרע אויף קרויננפּוילן און זאָג מיך אָפּ לטובת הפּריץ דמאָווסקי פון ציוניסטיש, אַלאַ גרינבוים פאַרשטאַנענעם „פאָטערלאַנד״...

איך מוז מיך, דאָס זע איך שוין איין באַשיינפּערלעך, מיטן פּריץ דמאָווסקי צעשיידן...

כל זמן עס איז נישט געווען גאָרנישט, קיין ברעקל פּאָטערלענדיש עולם הזה, קיין ביין אָפּצולעקן, נאָר דמיונות, חלומות, האָפענונגען און רייד, האָב איך מיטן פּריץ דמאָווסקי, אָבוואָל מיר האָבן צוזאַמען קיין חזירים נישט געפּאַשעט, אַ שייכות געהאַט: איך האָב געחלומט, ער — געחלומט, איך האָב געהאַט דמיונות, ער — אויך נישט מער. און גערעדט, כל זמן מען האָט געמעגט, אָדער עס האָט זיך געדאַכט, אַז מען מעג,—האָבן מיר אויך ביידע, אַמאָל אַפילו צוזאַמען, אין איין „פילהאַרמאָניע״...

איך בין אַפילו אין דער אַרבעט אַ גרעסערער שותף געווען... חלומען, האָפן, לאָזן אויפשפּילן דמיונות — דאָס איז, פון קדמונים אָן, מיין זאַך, מיין ספּעציאַליטעט; און מיינע חלומות טראָגן ווייטער; דער פּאַן דמאָווסקי האָט געסאָפּעט און קוים זיך נאָכגעשלעפּט...

אין האָפן, חלומען, בכלל אין אידעאַלן, איז קיין קנאה־שנאה נישט פאַרהאַן... עס איז נישט קיין רעאַל־פאַרמעגן, עס האָט נישט קיין גלאַנץ פון ממשלה און נישט קיין קלאַנג פון געלט... מען קאָן דאָ נישט געבן און נישט נעמען קיין שוחד. און עס האָט קיין ממשות נישט, אין קעשענע אַריינצולייגן, אין שאַפע צו באַהאַלטן, אונטער שלאָס און ריגל צו פאַרמאַכן און זאָגן: דאָס איז מיין!—חלומות זיינען הפקר!

מיר זיינען אין מדבר געווען און די מעגשלעכסטע געזעצן פאַרן לאַנד, וואָס מען וועט באַקומען, געחלומט...

האָט מען אָבער צווישן די הונגעריקע, אָנשטאָט מן פון הימל, אָנשטאָט מן, וואָס פאַלט יעדן טאָג פריש און גענוג פאַר אַלע, פון פעטערבורג אַ ביין געוואָרפן — די שטאָט־דומע, איז אויס שותפות!

דאָס פאָטערלאַנד איז נישט מיין!

דאָס איז אַ ווירטשאַפט איבער הכנסות פון שטעט און שטעט־לעך, טענהט שוין דער פריץ „כולו שלי" און ראַטעוועט זיין פאָ־טערלאַנד.

אמת, די שטעט און שטעטלעך האָב איך, כמעט איך אַליין געבויט, 3/4 הכנסות וועלן זיין פון מיין קעשענע, אָבער ווירט־שאַפט — דאָס רירט שוין אָן מיט פאָטערלאַנד און דאָס פאָטער־לאַנד, אַזוי ווי עס איז היינט, האָט דער פריץ באַשאַפן...

איך האָב געבראַכט די מטבע, איך האָב געגעבן די מלאכה, איך האָב איינגעפירט און פיר דעם האַנדל, אָבער דאָס איז נישט פאָטערלאַנד...

מיין בלוט האָט זיך דאָ געגאָסן, ווי וואַסער, אָבער וואו גיסט זיך נישט מיין בלוט? און צוליב וואָס האָט זיך עס, אומ־שטיינס געזאָגט, געגאָסן? צוליב עפעס אַ גאָט, אַ חלום, אַ פזמון, אָבער נישט צוליב „פאָטערלאַנד" — אויף דעם האָט ריין־פריציש בלוט גערונען... ווי קום איך צו פאָטערלאַנד?

נישט איך האָב פוילן, צוליב אינטריגן און פאַמיליען־געש־שעפטן געטיילט, נישט איך האָב פאַר דער פוילישער קרוין פרעמדע קעפ אַראָפגעבערענגט... נישט איך האָב געבערענגט מאָדן־ און ציוויל־רעכט פון פאַריז, נישט איך — רעליגיאָן און יעזואיטן פון רוים, נישט איך האָב געוואַרט מיט דער באַפרייאונג פון פויער, ביז זי וועט קומען פון פעטערבורג...

פריץ־לעב, די קולטור, ווי דאָס פאָטערלאַנד, זיינען דיין! און איז עס דיין און מען האָט דיר אַ ביין געוואָרפן, קנאַק! קומט צו אַ יידל — ברום! ברומען קאָנסטו נאָך...

מיין איינציקע טרייסט איז, אַז אין דעם פוילן, וואָס איז דיין, האָט, אויסער מיר, וואָס אַרבעט און האַנדלט אין שטאָט, אויך דער פויער, וואָס אַקערט און זייט דאָס פעלד אין דאָרף, אויך קיין חלק נישט! וואָס אין דער קולטור, וואָס דו באַשאַפסט מיט פרעמדע וועלט-אָנשויאונגען און געזעצן, האָבן, אויסער מיר, קיין חלק נישט אויך די אַלע, וואָס פילן און דענקען מענטש-לעך, נישט פריציש—

איך ווייס אויך, אַז אין דעם פוילן, וואָס וועט קומען, וועל איך יאָ אַ חלק האָבן. דער מענטשלעך-דענקענדער מענטש, דער פויער און איך... אָבער אויפן חשבון פון דעם, וואָס וועט זיין מאָרגן, קאָן מען היינט קיין ביין נישט אָפּלעקן...

נישט אַזוי, פריץ-לעבן?!

— — — — — — — — — — — — — — — — —

אַזוינע צייטן שוין: ניסעלאָוויטש שרייבט תחינות און איך — אַבדיקיר! מען האָט דיר געוואָרפן אַ ביין — קנאַק!

וואָס פעלט אונזער ליטעראַטור?

1.

צו אַלעם ערשטן — טראַדיציע.

דער אָרטאָדאָקסער מאַטעריאַליסט שמייכלט; זאָל ער.

דער אַייזצאַפּן פילט נישט, אַז ער אַליין צעגייט און זוכט נייע סימבאָלן, נייע ימים־טובים. פּאַרטיי־פּאָליטיק. נאָר זוכן זוכט ער; ער צעגייט.

„קונסט,״—ווי פרעמד, ווי ווידערווערטיק עס איז מיר דאָס וואָרט אויף יידיש, מוז איך עס דאָך, נישט האָבנדיק קיין אַנדערס, באַנוצן — קונסט איז די נשמה פון פאָלק, די נאַציאָנאַלע פערזענלעכקייט. די מענטשלעכע קונסט וועט ערשט באַשאַפן ווערן מיט דער מענטשהייט צוזאַמען; דערווייל עקזיסטירט זי נישט. און די פערזענלעכקייט, די נשמה פון פאָלק, ווערט באַשטימט דורך טראַדיציע.

גייט מיט אַ ליכט און זוכט אין אונזער ליטעראַטור טראַדיציע; איר וועט נישט געפינען. איר הערט אין ערגעץ נישט דעם אָפּקלאַנג פון די קולות אויפן באַרג סיני, איר זעט נישט דעם אָפּגלאַנץ פון דער שכינה איבער די כרובים, פאַרשטומט איז דאָס פּראָפעטיש וואָרט. דער רענעסאַנס איז קוים דערגאַנגען צו ר׳ נחמן בראַסלעווער...

„אַריינטראָגן די אַלטע אוצרות אין נייעם געפעס״, „איבערזעצן אַלע אַלטע קולטור־ווערטן״, „איבערדיכטן (ווי איינער האָט געוואָלט) די ביבל״ — דאָס זיינען טשערנאָוויצער קלינג־ווערטער געווען. די ווירקלעכקייט: נישט קלוג געווילטע און שלעכט איבערזעצטע אייראָפּעאישע ליטעראַטור.

טראַגי=קאָמיש: אַן אַלטער, גרייז=גראָער מאַן גייט צו קינדער אין חדר אַריין לערנען.

אַן אַלט, דאָס עלטסטע פאָלק און אַ יונגע, די יינגסטע ליטעראַטור!

ווער ביסטו, יונג=יידישער שרייבער?

אַ קינד אָן אַ טאַטן, אַ קינד אָן אַ מאַמען; מאָרגן—אָן עברי. נישט נאָר אויף יידיש, יידיש מוז געשאַפן ווערן; דערצו פעלט די טראַדיציע.

אַלץ וועט איר געפינען: דעם „ביט" אין שטיוול מיט קאַלאָשן, דעם קרענקלעך=קלוגן בליק אויפן לעבן פון דער זייט (איך מיש מיך נישט, איך בין צו קלוג! —) אַלאַ טשעכאָוו. אַ שלעכט פאַרדייטן, רוסיש איבערזעצטן מאָפּאַסאַן, אַ קאַריקאַטור פון טאַלאַנטלאָזן סאַנין,—וואָס איר ווילט...

וואו איז דער יידישער געדאַנק? די שכינה? איז פאַרהאַן אַ פאָלק, וואָס טוישט זיינע שפּראַכן, אַ וואַנדער-פאָלק אָן געשטיצטע גרעניצן, אָן אַן אייגענער עקאָנאָמישער סטרוקטור, און דאָס פאָלק לעבט, ליידט און גייט נישט אונטער; שוואַך און ווערט באַקעמפט פון די מעכטיקסטע און שטאַרקסטע און גיט זיך נישט אונטער, — מוז אַזאַ פאָלק אַנדערש זען, אַנדערש פילן, אַן אַנדער וועלט=אָשויאונג האָבן, אַן אַנדער פאָרשטעלונג וועגן דער צוקונפט פון וועלט, לעבן און מענטש, — שפּיגלט זיך עס אָפּ אין אונזער ליטעראַטור?

זעט ווער מיט יידישע אויגן, פילט ווער מיט אַ יידיש האַרץ קלינגט ערגעץ=וואו דאָס יידישע נשמה-וואָרט?

נאָך קישינעוו האָט דער העבּרעאישער ביאַליק ערקלערט דעם יידישן גאָט אַלס באַנקראָט. די יידישע ליטעראַטן האָבן קיינמאָל קיין גאָט נישט געהאַט... מאַנכע האַלטן אין איין געטער זוכן...

קומען מענטשן (מערצאָל, נישט ווייניקער אַלס צוויי) פון בערלין... אין בערלין געווען, דעם שטיינערנעם ביסמאַרק מיט בלעכענע שטיוול געזען, די זיגעס=אַלעע פאַסירט — מאַרמאָרענע גראַפן און מאַרקגראַפן.. אָנגעזאַפט די שוואַרצאַפּל מיט דער

פראַכט פון ווייכע און גאָלד באַשלאָגענע הויף־קאַרעטן, און אַרויפגעוועקסטע קייזער־וואָגנסן און באַגייסטערט פון דער קראַפט, וואָס שלאָגט פון פּאָליציאַנט און ביר־יונקער — קומען די לייט אין אונזער געסאַ אַריין און פרעגן אויף איידאָפּע...

ביישט אייראָפּע פעלט אונז... י י ד י ש פעלט, ע ב ר י פעלט...

II.

י ו נ ג איז אונזער ליטעראַטור; גאַנץ אָפט ק י נ ד י ש...

יונגע קינדער האָבן גרימאַסן; רופן רופט מען עס: שטי־מונגען...

„קינדער פלאַפּלען”, זאָגט שלום־עליכמס אַ יידענע, ווערט אַ גאָט־זוכעניש!

אין כעלם גאַרן יינגלעך די לבנה אין פעסלעך וואַסער אַריין: מעשה־בראשית, מעשה־מרכבה, דער קדמון...

די יונגעלייט האָבן טאַלענט, עס פעלט זיי אָבער די מאָס פון אייגענער און פרעמדער קראַפט; פון נאָענט און ווייט, פלאַך און טיף... און לייכטזיניק זייבען קינדער און שפּילן זיך מיט פייער... און ב י י ם פ ר ע מ ד ן פ י י ע ר ווערן נ ש מ ו ת פ אַ ר ב ר ע נ ט...

קינדער, זיך אַליין געלאָזט, נישטערן ביי די עלטערע אין שענק און קאָמאָדן, און קליידן זיך איבער פאַר עלטערע, און לויפן אין גאַס אַריין פּאַראַדירן. גייט דעם טאַטנס הוטל איבער די אויערן, שווימען די פּאָלעס אין בלאָטע, קומט אַרויס אַ קליין מיידעלע אין דער מאַמעס שייטל, אין דער עלטסטער שוועסטערס קלייד, אין דער כלה־שוועסטערס צירונג... ווערט אַ קינדעריש פורים־שפּיל אינמיטן דער וואָך...

אונזערע ק י נ ד ע ר־ת ו מ י ם טוען עס מיט פ ר ע מ ד ע, ע ל ט ע ר ע זאַכן: דאָס פּלאַגיאַט...

און דאָס אָריגינעלע?

אַן אַלט פּאָלק, אַ גלאַנץ־שטראַלנדיקע פאַרגאַנגענהייט, אַ בלוטיקער לאַנגער מערטירער־וועג צון אַ פראָפעטיש געחלום־טער צוקונפט... און דער „בית” שפּיגלט אָפּ אַ היינטיקן בליק־מאָ־

מענט (די סקיצע). די גרימאַסע: דער גלי־ווערימלעך־טאַנץ — די שטימונגען.

אַ צעזייט און צעשפּרייט פֿאָלק, אַ וואַנדער־פֿאָלק, אַ וועלט־פֿאָלק, און אַן אייביק פֿאָלק, און אַ מאָמענט־אויפֿנאַמס־ליטעראַטור, וואָס קען פֿון וואָלינער, ליטווישער און פּוילישן קליינשטעטל בשום אופֿן נישט אַרויס... און וויל דער אינדיק פֿון אַרומגעדרייטן קרייז אַרויס, הייבט ער אָן — קריסטלען... אינם מאָמענט און אינם תּחום זעט זיך אַ גאַנץ ראַשע אַנטוויקלונג.

פֿון צאינה־וראינה און תּחינות וואַקסן אַרויס אמ״דס מעשהלעך אין ווילנע... קומט מענדעלע אין אָדעס און גיט די יידישע נאָך נישט דיפֿערענצירטע מאַסע, יידן און יידענעס מיט מאַרק, מרחץ, הקדש און שול... באַווייזט זיך דינעזאָן פֿון זאַגער און ברענגט שטילע יונג־דראַמען און קינדער־טראַגעדיען פֿון יידישן הויז... דער קיעווער שלום־עליכם — דעם קאָמי־וואָיאַזשער, דעם נאַאיוו־נאַריש־איבערקלוגן פּרנסה־זוכנדיקן איבערזידלער פֿון דער קליינער אין דער גרעסערער שטאָט אַריין, און אַנטפּלעקט טביה דעם מילכיקערס טראַגי־קאָמעדיע... באַלד קומט די רעוואָלוציע פֿון וואָלערנער אין בית־המדרש... ווי דורך אַ געעפֿנטער טיר רייסן זיך אַריין די ייִנגערע מיט נייערע טעמאַטן: אַש גיט די ווייסל, דאָס קוילער־געסל, דעם עמיגראַנט, דאָס הייזל, גאָמבערג — דעם צעבראָכענעם אינטעליגענט. וויסנבערג נישטערט אין שטעטל און זעט אַ טאַטע מיט בנים אין פֿאָרשטאָט און זעט זאַמדיקע פֿלעצער, אַ וועלדל, וואַסער און וואָלקן... נאָך ייִנגערע קומען מיט פֿאַרבן, ברענגען אַריין דעם ים, זונען־אויף־און אונטערגאַנג, פּויערים, ציגיינער, גנבים... עס שיילן זיך אויס „צוויי וועלטן" — דער ראָמאַן ווערט געבוירן; די דראַמע איז שוין לאַנג דאָ.

אָבער וואו זיינען די ספֿרדישע יידן? וואו זיינען די אַמסטערדאַמער בריליאַנטן־שלייפֿער? אַרגענטינער און פּאַלעסטינער קאָלאָניסטן? וואָס מאַכט ראָטשילד אין פּאַריז, לוצאַטאָ אין רוים?

אַ וואַנדער־פֿאָלק און אַ ליטעראַטור, ווי אַ שטייענדיק וואַסער...

עס פעלט דער הויכער פונקט, פון וועלכן דאָס אַלץ זאָל געזען ווערן...

דער פּראָפּעט שטייט אויף דער הויך און זעט, ווי אים צו־פוסנס קוילערן זיך אויף און איבער לענדער און שטעט; מאַר־שירן דורך אַרמעען און פעלקער... מיר זעען אונזער אייגענע נישט...

ער זעט די צוקונפט; מיר זעען דעם נאָענטסטן מאָרגן מיט קאַדעטישע אויגן אָדער אויף סאָציאַל־דעמאָקראַטישעברילן...

III

עס זאָל נישט קומען צו קיין מיספאַרשטענדעניש.

איך רייד נישט פון פאַרשליסן זיך אין אַ גייסטיקן געטאָ מען זאָל אַרויס פון געטאָ, נאָר מיט אייגענעם גייסט, מיט אַן אייגן גייסטיק פאַרמעגן און טוישן: געבן און נעמען, נישט בעטלען.

געטאָ איז אימפּאָטענץ: קולטור־קרייציקונג — די איינציקע מעגלעכקייט פאַר דער מענטשלעכער אַנטוויקלונג. זאָל קומען דער מענטש, מוז ער זיין דער סינטעז, דער סך־הכּל, די קווינט־עסענץ פון אַלע נאַציאָנאַלע קולטור־פאַרמעגן און וועלט־אָנשויאונגען.

„נעמען און זיך נישט פאַרלירן" — דאָס איז די הויפּט־זאַך, און דאָס איז דאָס שווערסטע ביי שוואַכע און נישט זעלבשטענדי־קע פעלקער... פון יידישן שרייבער מוז מען דעריבער מער פאַר־לאַנגען. דאָ איז אייגנאַרט—ווירקלעכער כאַראַקטער, די אָריגינעלע פאָרם—די העכסטע פאָרם פון ווילנס־קראַפט!

און נישט דאָס געמאָלטע, געשניצטע, באַשריבענע... מוז זיין יידיש. מען דאַרף אַרויס פון געטאָ און זען די וועלט, נאָר — מיט יידישע אויגן... יידיש מוז זיין דער שטאַנדפּונקט, פון וועלכן דאָס קינסטלער־פּראָבלעם ווערט באַטראַכט; די עטיש־פילאָזאָפישע באַ־לויכטונג, ביי וועלכער די ערשיינונג ווערט געזען... קונסט איז סוביעקטיוויטעט; וויל מען יידישע קונסט, מוז מען האָבן דעם יידישן קינסטלער...

עס גייט דאָך אייך נישט אין דעם, דער הונט זאָל נישט

הייסן, נישט כלב, נישט סאָבאַקאַ, נישט פּיעס, נאָר דווקא „הונט" אין דער ליטע, און אין וואָלין און מדינת פּוילן „הינט"?

איך רייד נישט צו די, וואָס קעמפן פאַרן רעכט צו אַדרע-סירן אויף יידיש, עדות צו זאָגן פאַרן געריכט אויף יידיש, פאַרן רעכט זיך אויסצוטענהן אויף יידיש... צו די, וואָס באַנוגענען זיך מיט דער האָפענונג אויף גלייכבאַרעכטיקונג פון יידיש אויף דער פּאָסט, אין געריכט און אין דער זעלבסט-פאַרוואַלטונג און ציטערן פאַרן וואָרט: „נשמה" און עס וואַרפט זיי אין זיבעטן שווייס דער „כלל ישראל"... איך רייד צו די, וואָס שטרייטן פאַרן קולטור-רעכט, פאַרן רעכט צו שאַפן יידישע קולטור-ווערטן—דאָ העלפט שוין נישט קיין יידיש ריידן, מען מוז עפּעס זאָגן!

און האָט איר נישט וואָס צו זאָגן, מעגט איר ריידן יידיש פון וויג ביזן קבר און איבעראַל: אינדערהיים, אין גאַס, אין בית-המדרש בשעת קריאת התורה, אין פילהאַרמאָניע בשעתן קאָנ-צערט, אין גרויסן טעאַטער אינמיטן דער אָפּער (דאָס העכסטע אידעאַל!) דאָס, וואָס איר וועט זאָגן, וועט זיין גויאיש...

און דערצו—באַנאַל, נאָכגעמאַכט, טויט...

און דאָס איז די טראַגי-קאָמעדיע.

מיר שטייען, ווי אַמויער פאַר יידיש! מוסר-נפש זיינען מיר זיך פאַר יידיש; אַזוי קעגן דער אַלטער, ווי קעגן אַלע נייע פרעמ-דע שפּראַך-פאָרמען, און פאַר אונז אין די אויגן ווערט אויסגע-טריקנט דער יידישער אינהאַלט, דער יידישער תוך; אויסגע-לאָשן ווערט די יידישע נשמה, אָדער, ווי מען פלעגט זאָגן — „דאָס פּינטעלע ייד", מיר ווערן פאַרפלייצט פון פליאַגיאַטן, סוראָ-גאַטן, געפעלשטע מאַרקן און געפעלשטע וואַרן. און מען פרייט זיך; „גאַנץ אייראָפּעאיש", זאָגט מען!

וואו איז דאָס אָריגינעלע, אייגנאַרטיקע—דאָס יידישע?

מיט אַ פרעמדער נשמה קאָן מען נישט לעבן. פון אַ פרעמדן ווילן קאָן מען ווערן באַאיינפלוסט, זאָגאַר סוגעסטיאָנירט—לעבן מיט אַ פרעמדן ווילן קאָן מען נישט.

דעריבער ווערט ביי אונז אַזוי פיל געזייט און אַזוי ווייניק געשניטן; דעריבער האָבן די זאַנגען אַזוי פיל שטרוי און אַזוי

ווייניק קאָרן... דעריבער ווערן ביי אונז אַזוי פיל האָפענונגען פאַר־בליכן און עס פאַלן אַזוי פיל שטערן פון הימל...

די נעגער־קינדער, וואָס לערנען אין דער אייראָפּעאישער שול, באַווייזן אומגעהייערע פעאיקייטן — אין די ערשטע קלאַסן; אַזוי לאַנג ווי עס איז גענוג אויפצוכאַפּן, וואָס דער לערער זאָגט, אויסלערנען אויסווייניק, געדענקען און נאָכזאָגן, וואָס אין ביכל שטייט... זיינען זיי די ערשטע. אין דער פערטער, אין דער פינפ־טער קלאַס — סטאָפּ! מען ברויך שוין אינטעליגענץ, לעבעדיקע, אייגענע; מען דאַרף אינטואיציע, — ווילנס־קראַפט, — און דאָס האָט אין דער פרעמדער שול דאָס נעגער־קינד פאַרלאָרן... עס האָט אַזוי לאַנג אויסגעלערנט און נאָכגעמאַכט, ביז דער אייגענער קוואַל איז אויסגעטריקנט געוואָרן, די פּראָצעסן פון אונטער דער באַוואוסטזיניקייט — די אינטואיציע — האָט אויפגעהערט... און פון שול גייט אַרויס אַ גייסטיקער „קוציק,” — אַ שוואַרץ־גייסטיקע אימ־פּאָטענץ, אייראָפּעאיש געקליידט: פראַק, צילינדער, האַנטשו, אַן אייראָפּעאישער קניקס, אָבער דאַר און הויל...

„קוציקטרום” איז אויך דער פלוך פון אונזער ליטעראַטור. גאַנצע מגינים אָפּגעשטאַנענע געניעס: פושקינס, געטעס, שעקספּירס און וואָס איר ווילט...

פון „וואונדער־קינדער” ווערן ניט קיין „לייט”...

IV

האָט מען נישט קיין „גאָט”, זוכט מען געצן, און די גיבן קיין תורה נישט.

קאָן מען העכסטנס באַשרייבן; שרייבן איז אוממעגלעך. „דיכטן”, „שאַפן” איז רעליגיאָן.

האָט מען אויך קיין וועלט־אָנשויאונג נישט; דאָס פּאָזי־טיווע וויסן קאָן עס נישט געבן, דאָס מוז ווערן אינטואיטיוו געדיכטעט און געשאַפן...

און האָט מען נישט קיין וועלט־אָנשויאונג, האָט מען קיין וועלט נישט, נאָר אָפּגעריסענע, צעוואָרפענע פאַקטן און נישט צו־

זאַמענגעהעקלטע ערשיינונגען; שפּילט מען זיך אין זאַמד. דערויף איז דאָך קונסט — שפּיל! און מען האָט נישט מיט וואָס די צייטן צו פאַרבינדן, דער הייַנט קומט נישט אַרויס פון נעכטן, און דער מאָרגן — נישט פון הייַנט... „נאָך מיר זאָל זיין אַ מבול"...

האָט מען אויסער זיך קיין העכערע אידעאַלן נישט. און, אָן דעם ה ע כ ע ר ן שטאַנדפּונקט, האָט מען קיין איבערזיכט, קיין פּערספּעקטיוו, ליגט אַלץ אויסגעצויגן, אָפּגעשטאַנען; טויטע נאַטור, לעבעדיקע מעכאַניק און אַלץ איז גלייכוווערטיק, אַלץ איז „געגנשטאַנד", אַלץ קאָן זיין אַ „טעמע", פון אַלעם קאָנען אַרויסשפּראָצן סקיצן, געדיכטן, ווען נאָר אַ געוויסע שאָטנדיק-ציטעריקע באַלייכטונג, עטלעכע קלינג-ווערטער, אַ פּאָר גראַמען...

און האָט מען קיין פאַרגאַנגענהייט און קיין צוקונפט נישט, איז מען אויף דער וועלט אַ פינדל-קינד אָן טאַטע-מאַמע, אָן טראַדיציע און אָן פליכטן פאַרן „פעטערן, פאַר דער צוקונפט, פאַרן אייביקן. דינט מען זיך אַליין, מעסט מען און מען וועגט אַלץ מיט זיך אַליין, האָט מען נישט צו וואָס צו שטרעבן: אַזוי ווי איך בין, בין איך און מוז אַלץ האָבן, פון אַלעם געניסן...

„געניסן" — דאָס איז דאָס רעכטע וואָרט...

האָט מען שטימונגען און קיין כאַראַקטער נישט; גליסטונגען, אָבער קיין ווילן נישט. קיין גרויסע ליבע, קיין האַס... פלירט, לייכטע באַציאונגען...

„אשת חיל" געווען און „שולמית" און די, וואָס לאָקערט און פאַנגט, די הומיה וסוררת.

די מ ו ט ע ר איז צו ערנסט, איר שענהייט איז דעריבער נישט ליטעראַריש, מיר האָבן מיט דער „אייביקייט" נישט וואָס צו טאָן, די „פאָרטפּלאַנצונג" געהערט נישט צום קינסטלער, דאָס פאַרזאָרגט דער באַלעבאָס, זאָל לעבן... דער פרוי-מוטער מוז מען זיין געטריי, מיר זיינען צו פלאַטערהאַפט, איר מוז מען בויען אַ הויז — אַ טעמפּל, איר קוימען-אייוון איז ביי איר אַ מזבח. מיר האָבן גענוג פייגל-נעסטן. — און נישט „שולמית" — זי איז צו-

געזונט, צו ערלעך, צו איינפאַך. מיר דאַרפן מיידל־בושה, כלה־חן... זומער־פייגעלעך־שטויב...

נישט ליבע, גליק ביי פרויען איז דאָס אידעאַל...

פאַרוואָס ווייזט דאָס נישט אויף די קריטיק...

ווייל מיר האָבן זי נישט!

אַ גאָרטן האָבן מיר, נאָר קיין גערטנער נישט; וואַקסט ער ווילד, קיינער רייסט דאָס ווילדע נישט אויס, קיינער פלעגט נישט דאָס גוטע, שפאַרט נישט אונטער דאָס שוואַכע, טרענקט נישט דאָס דורשטיקע...

יונגע זוכער זענען פאַרהאַן, קיינער ווייזט זיי נישט דעם נאָענטסטן, קיינער העלפט זיי נישט געפינען דעם זיכערסטן וועג...

אַן עולם־גולם פאַרהאַן, איז ער הונגעריק צו גאָטס וואָרט און דורשטיק, ווייזט אים קיינער נישט דעם אונטערשייד פון ריין און אומריין — סמט ער זיך...

און ווייזט זיך אַמאָל אין אַ יובל אַ גרעסערע, אַן ערנסטע־רע און טיפערע זאַך, וועט זי קיינער נישט ערקלערן, פאָפולאַרי־זירן; מען רעדט נאָר וועגן דעם, קעגן וועלכן מען קאָן זיך שטעלן אַלס גרויסער, אויסלענדישער פיינשמעקער און ווייזן עטלעכע פעלער...

און עס גראָסירט די גרין־געלע, צוזאַמענגעשרומפענע, קרענקלעך־אייפערזיכטיקע, בייזע אַמפּאָטענץ, און וואו זי זעט אַ קינד מיט רויטלעכערע בעקלעך, לויפט זי צו און דרייט אים אויס אַן אויער — פאַר כעס!

און דאָך „דרייט זי זיך" — —

מיט דעם פאַרס וועט זיך די יידישע טראַגעדיע נישט ענדיקן...

מיר וועלן צוריקקומען צו דער ביבל, פריער אָבער מוז מען אויפהערן צו קוקן אויף איר מיט וועלהויזנס אויגן...

V

און פאַרן ענדיקן, מוז איך נאָר נאָך איין מיספאַרשטאַנד־ניס פאַרהיטן.

„צוריק צו דער ביבל" הייסט נישט: בלייבן שטיין ביי דער ביבל.

יידישקייט איז נישט קיין שטייענדיק וואַסער, קיין זומפּ. „מים חיים" רופט מען זי, די תורה. אויפן באַרג סיני האָט מען געוויזן „כל מה שעתיד תלמיד ותיק לחדש" — אַלץ, וואָס אַ יידיש־שע נשמה וועט אויסשפּינען.

יידישקייט טאָר נישט גענומען ווערן סטאַטיש, נאָר דינאַמיש — אין דער אַנטוויקלונג, דאָס הייסט: איבעראַל אויף דער גאַנצער יידישער וועלט, און אין אַלע צייטן; קיין איינ־ציקן עכט־יידישן מאָמענט נישט אויסגעמעקט.

„יידיש" איז אונזער, אונזער איינאייגנציקער וועג צום — מענטש. צום געטלעכן מענטש, צום מענטשלעכן גאָט; צום אי־בער־מענטש, אויב איר ווילט. דער „אדם עילעא" איז נישט ווי־ניקער יידיש באַקאַנט.

אין ערגעץ־נישט פאַרשטיינערט, אין ערגעץ־נישט פאַרגלי־ווערט ווערן, אין ערגעץ־נישט בלייבן שטיין...

קיין שום אומגליק: די ערגסטע גזרות, די שטאַרקסטע פּאָ־גראָמען, נויט, הונגער, שאַנד און שפּאָט — דאָס אַלץ איז נישט קיין באַרעכטיקונג פאַר רעאַקציע. נאָר מער כאַראַקטער מוז מען האָבן. שלאָג דעם שטיין, וועט ער געבן וואַסער; דריק פעס־טער די איילבירט, גיט זי בוימאייל, אונזער „מזל" איז שוין אַזוי... לעבן און שאַפן ביי די ערגסטע באַדינגונגען און נישט אַראָפּ פון וועג.

אַנדערע וועגן זענען פאַר אַנדערע.

און איז מען אויף אַ רגע אַראָפּ פון וועג, האָט מען פאַר־בלאָנדזשעט, מוז מען צוריקגיין ביז צום זיכערסטן פונקט און אויפן זיכערסטן וועג, אויפן, פאַרן אונז איינציק־מעגלעכן וועג ווייטער גיין...

אָבער נישט אָפּגעהאַלטן זיך, נישט שטיין געבליבן...

אין ערגעץ נישט פאַרשטיינערט, אין ערגעץ נישט פאַר־גליווערט ווערן; אין ערגעץ דעם פאָדים נישט איבעררייסן, נאָר אַלץ ווייטער און ווייטער שפּינען. און האָט מען, ערגעץ־וואו, דעם פאָדים אָפּגעלאָזט, צוריקגיין, אויפנעמען און ווייטער שפּי־נען, אַלץ ווייטער און ווייטער שפּינען, אייביק אין די דורות אַריין שפּינען און וועבן, און איבעראַל, מיט אַ ליכטיקער נעץ די וועלט פאַרנעמען!...

קיין פלעק אויף דער ערד, קיין מינוט אין דער צייט, און קיין קלאַס אין פאָלק האָט נישט קיין אויסשליסלעך רעכט, קיין מאָנאָפּאָל אויף יידיש; נאָר אַלץ, איבעראַל אין דער באַ־וועגונג!

מען מוז נאָר אָפענע אויגן האָבן אום צו זען, אַז די בלינ־דע, רעליגיעזע פּראַקטיק, די עם־הארצישע באַציאונג צו מצוות און עבירות, דער פחד און דרך־ארץ צום לענגער געדרוקטן וואָרט אין דער נידעריקער שיכטע פון פאָלק; — די לומדיש באַ־שטראַלטע עבודה, דאָס באַוואוסטזיניקע קיום המצוות און אָפּהיטן פון עבירות און דאָס רבנישע תורה־לערנען; — די נאַקעטע נשמה, די, פון „גוף המצוה", פון סימבאָל אויסגעטיילטע קאַבאַליסטישע כוונה, דאָס הוילע, חסידישע רוחניות, און — די רייגע פילאָזאָ־פיש־מאָניסטישע וועלט־אָנשויאונגבייםווירקלעך יידישן אינטעלי־גענט — אַז דאָס אַלץ איז איין יידישקייט, אַ גרעבערע אָדער אַ פיינערע אויסשטראַלונג פון דער יידישער נשמה...

און געפינען דעם תוך; דעם „עצם ענין" פון יידישקייט אין אַלע ערטער, אין אַלע צייטן, אין אַלע טיילן פון צעזייטן און צעשפּרייטן וועלט־פאָלק; געפינען די נשמה פון דעם אַלעם און זען זי באַשטראַלט מיטן נביאישן חלום פון דער מענטשלע־כער צוקונפט — דאָס איז די אויפגאַבע פון יידישן קינסטלער.

שאַפן איז עלית נשמה; און נאָר די יידישע נשמה קאָן זיין זיין רוח הקודש, זיין שכינה, זיין איינציקע באַגייסטערונג און שעפערישע קראַפט.

זי מוז זיין זיין אויג אין קאָפּ, מיט וועלכן ער זעט די וועלט און איר פאַרגאַנגענהייט, געגנוואַרט און צוקונפט...

פאַר דער יידישער נשמה מוז ער קאָנען לעבן און שטאַרבן...

און נישט אַוועק פון דער וועלט, נאָר אַ ביסל, אַ קליין ביסל התבודדות; אַ קליינע מינוט פון חשבון הנפש, פון זיך אַליין געפינען, זיך אַליין אויסשיילן פון פרעמדן און אָנגעוואָר־פענעם, דאָס הייסט: צוריק צו דער ביבל...

צוריק צום זיכערסטן פונקט און פון דאָרט—צום מענטש אויפן יידישן וועג...

ווענן וואָס פירן אָפּ פון יידישקייט.

I

די געפּאַר.

— אויף דער אָרדענונג פון טאָג — הייסט עס אויף דער צייטונגס־שפּראַך — האָט זיך, צווישן אַלדאָס בּייז, געשטעלט אויף די שמד־פראַגע.

און די געוויינלעך געדולדיקע יידישע עפנטלעכע מיינונג האָט אָנגעהויבן רעאַגירן.

אין אויסלאַנד — שטאָלצער און שטאַרקער.

פּראָטעסט־מיטינגען, אויפגעבּראַכטע רעזאָלוציעס; מען הייבּט אָן טייטן אויף די אָפּטריניקע מיט די פינגער, פאַרעפנט־לעכן זייערע נעמען...

בּיי אונז, אין דער דערשלאָגנהייט, שטילער: עטלעכע צייטונגס־נאָטיצן; ציטאַטן פון אויסלענדישע סטאַטיסטישע שמד־ציפער; בּאַגלייט פון אַ יידישן יתום־קרעכץ, בּאַנעצט מיט אַן אלמנה־טרער...

עס איז בּיי אונז „צווישן אַלדאָס בּייז".

אויבּנאָן — די עמיגראַציע, די טשערטאַ־פראַגע. דערנאָך: אַלטע, נייע, בּאַנייטע און ניי־אויסגעטייטשטע גזרות. און שטילע עקאָנאָמישע פּאָגראָמען, און אָפענע בּאָיקאָטן, און „זונטאָג־רו", און יידישע פאַבּריקאַנטן, וואָס טרייבּן פון פאַבּריק אַרויס די יידישע אַרבּעטער און — די וואַרשויער גמינע...

פאַרהאַן זיך ניט וואָס צו פאַרנעמען אויסערן שמד...

און קיין יידעלעך—טראַכט מען דערבײַ—װעלן נישט פעלן... פאַלן עטלעכע פּוילע בלעטער פון בוים...

קיין שמד־באַװעגונג—טרייסט מען זיך—איז נישט פאַרהאַן; קיין שמד־טעאָריע װערט נישט געפּריידיקט, קיין שמד־אַגיטאַציע װערט נישט געפירט, נישט מאַסנװײַז טרעט מען אָפּ...

אײַנציקװײַז און דערצו שטיל־אויף־די־נעגל, װי גנבים, שלײַכן זיי זיך אַרויס אין קלויסטער אַרײַן; מאַנכע הערן נישט אויף צו צאָלן דעם יידישן געמיינדע־שטייער, מען זאָל פון זייער שאַנד נישט װיסן. עס בלײַבט גאַנץ אָפּט, ביז טויט און באַגרעבעניש, אַ פערזענלעכער סוד, העכסטנס אַ פאַמיליען־געהיימניס...

— עמיץ איז אַװעק — אַ חרפּה, אַפילו אַ האַרץ־װייטאָג! אָבער דערבײַ גיט מען, נישט װילנדיק, אַ טראַכט: פאַרט פרייער געװאָרן אין אונזער ענגשאַפט... אַראָפּ אַ יידישער קאָנקורענט פון מאַרק, געעפנט זיך אַ װאַקאַנס אין אוניװערזיטעט, אין גימנאַזיום; לײַכטער אָפּצועטעמען...

און דאָך איז עס, פון העכערן נאַציאָנאַלן שטאַנדפּונקט, נישט אַזוי לײַכט צו נעמען; אָנשטענדיק, צי ניין, — אַן „אונטערגאַנג" איז עס...

און נישט אין דער צאָל פון די אָפּטריניקע שטעקט די געפאַר, נאָר אין דער לײַכטקייט, בּאַ — אין דער לײַכטזיניקייט פון שמד...

אונזער געשיכטע האָט ביז אַהער געװאוסט פון אנוסים: מערטירער, װאָס האָבן פאַרלאָרן די קראַפט, אומצוקומען אויף קידוש־השם, אונטער די שרעקלעכסטע לײַדן און אוממענטשלעכער פּײַן...

מיר זענען געװוינט צו שמדות אַלס רעאַקציע נאָך אַ פאַלשער משיח־באַװעגונג: דער לעצטער פונק פון האָפנונג איז אויסגעגאַנגען, דער לעצטער בינדנדיקער פאָדעם האָט געפּלאַצט, — אַלץ אַװעק מיטן רויך...

מיר װייסן און פאַרשטייען קאַנטאָניסטן. און די אַלטע סיבּי־מיתות אין די פינסטערע קאַזעמאַטן פאַר פאַלשע בילבולים,

וואָס האָבן זיך מיט אַ ביסל שפּרענג-וואַסער באַפרייט פון אַן אומ-זיסטיקער תּליה...

און נישט מיט שפּינאָזעס, וואָס אונזער אייגענער בלינדער פאַנאַטיזם האָט פון מחנה אַרויסגעטריבן, האָבן מיר צו טאָן... און נישט מיט הײנעס און בערנעס, וואָס האָבן אין ענגן פּינ-סטערן געטאָ נישט געקאָנט אויסשפּרייטן די פליגל...

מיר האָבן צו טאָן מיט קלײניקײטן: אין די ספערן, וואו מען טרעפט זיך אויג-אין-אויג מיטן קלענסטן פּיצל עולם-הזה, שפּרינגט מען איבערן יידישקייט אַריבער, ווי איבער אַ שטרוי...

עס איז שוין קיין טראַגעדיע נישט, קיין דראַמע; עס איז אין די ספערן אַ לײכטע קאָמעדיע געוואָרן, אַ פאַרס! און עפּעס האָט געמוזט פאַרבאָרגן ווערן אין אונזער „דענישן קיניגרייך". דאָס יידישקייט אין געוויסע ספערן איז צו-שוואַך געוואָרן און קאָן זיך דאָרט נישט ווערן קעגן מינדסטן און קלענסטן שמד-מאָטיוו...

אין אונזער שוואַכקייט שטעקט די געפאַר...

און דעריבער איז די פראַגע פון „די וועגן, וואָס פירן אָפּ פון יידישקייט", אַזוי וויכטיק.

II

עס מוז קלאָר ווערן.

— „דאָס יידישקייט איז אָפּגעשוואַכט געוואָרן!"

אָבער—וואָס איז אַזוינס „יידישקייט?"

— „מיר זענען מיר יידן!"

אָבער—מיט וואָס?

מיר זאָגן גאַנץ אָפט:

— מיר ווילן, אונזערע קינדער און קינדס-קינדער זאָל בלייבן יידן...

אָבער, וואָס האָבן מיר זיי איבערצוגעבן?

אין וואָס זאָל באַשטיין די ירושה?

און איז עמיץ, קעגן אונזער ווילן, פון אונז אוועקגעגאנגען, זאָגן מיר אים:

— דו ביסט אָפּטריניק געוואָרן!

שטעלט מען אָבער די פראַגע:

— פון וואָס אוועקגעגאַנגען? און וואָס געפעלשט? ווען מען אָפּטריניק געוואָרן?—וואָס איז אַזוינס דאָס יידישקייט, וואָס יענער האָט פאַרלאָזט?

הייבט מען אָן שטאַמלען.

שטאַמלט יעדערער אויף זיין אַרט און שטייגער.

ווענדט איין שטאַמלען אָפּ דאָס צווייטע, און איין נישט־קלאָרער ענטפער שליסט אויס דעם צווייטן.

און דאָס געשיט, ווייל יעדע צייט, יעדער פלאַץ, יעדער קלאַס, און גאַנץ אָפט יעדער מענטש באַזונדער, האָט זיין יידישקייט און וויל האָבן אַמאָנאָפּאָל אויפן יידישקייט.

נעמט מען אינסטיטוטן, אין וועלכע עס באַקליידט זיך אויף אַ געוויסן פלאַץ, אין אַ געוויסן מאָמענט דער יידישער גייסט, אויפן אָרט פון יידישן גייסט.

נעמט מען, לויט צייט און אָרט פאַרענדערלעכע סימבאָלן—די שפּראַך פון דער יידישער רעליגיאָן, פילאָזאָפיע, וועלט־אָנשויאונג, מאָראַל א. ד. גל. און מען שטעלט עס אויפן אָרט פון לעבעדיקן שעפערישן אינהאַלט...

נעמט מען אויפן אָרט פון מענטש, וואָס לעבט און אַנט־וויקלט זיך, זיין טויט קלייד, וואָס ער טוישט לויט אָרט און צייט.

דריקט מען אַריין דאָס אייביקע מיט דער פּוסט אין אַ שווינדנדיקער מינוט...

לעבן מענטשן, אָבוואָל פון איין געשלעכט, אויף פאַרשי־דענע ערטער און לויט פאַרשיידענע צייטן—האָט יעדערער זיין יידישקייט פון זיינע פיר איילן, פון זיין קורץ־פאַרגענגלעך לעבן.

און גאַנץ אָפט געשיט אַ נאַרישער טויש: ווערט נאָך דאָס פרעמדע אָנגענומען פאַרן אייגנס, דאָס, אונטער סוגעסטיאָן

(השפעה) פון פרעמדע, נאָכגעמאַכטע, געהאַלטן פאַר אָריגינעל, פאַר „מסיני"...

איז דען די פוילישע זופּיצע נישט פאַרהייליקט געוואָרן?
איז דען ביי טייל „כּפּרות שלאָגן" נישט קיין יידישקייט?
איז דען דער, וואָס לייקנט אין שדים פון פּרס און מלאכים פון בבל, ביי מאַנכע נישט ערגער ווי געשמדט?

— —

פון פאַרבייגייענדיקע „מאָמענטן", צייטלעכע צייכן און סימבאָלן מוז מען זיך, ווי ווייט מיר גייען צו אונזער ציל, איינמאָל פאַר אַלע מאָל אָפּזאָגן.

מיר זוכן דאָס אייביקע.
דעם „תּוך", דעם „עצם-ענין".
יידישקייט איז די יידישע וועלט-אָנשויאונג.
און ווילט איר:

די וועלט-אידעע, וואָס זוכט איר פאַרקערפּערונג אין דער מאַטעריע, אין דער געשטאַלט, אין וועלכער זי שלאָגט זיך אָפּ אין דער יידישער נשמה.

יידישקייט איז דאָס —

וואָס באַשאַפט, אין צייטן פון זעלבשטענדיקייט, פרייהייט און מאַכט אינסטיטוטן צו איר אַנטפלעקונג און פאַרקערפּערונג, — און דעמאָלט איז זי — פרייד און גליק, — עולם-הזה!

וואָס באַשאַפט, אין צייט פון שטרייט, — אינסטיטוטן צום אָפּוועך, צום פאַרהיטן, צום שיצן — זיך און די אייגענע און דעמאָלט איז זי קאַמף — און העלדן-געזאַנג!

און וואָס מוז, אין צייטן פון אונטערטעניקער שוואַכקייט, זיך איינציען, איינשרומפּן, באַהאַלטן אין „פּינטעלע ייד"; אָפּוואַרטן און אויסהאַלטן, שווייגנדיק, די בעסערע צייטן — און דעמאָלט איז זי האָפענונג, ליידן און פּיין... משיח-חלומות און עולם-הבא.

און דעמאָלט פאַרלאַנגט זי אָפּפער...

און דאָס יידישקייט, פאַר וועלכן מיר פאַרלאַנגען די אָפּ־פער, מוז קלאָר און דייטלעך באַצייכנט ווערן...

מען האָט אַמאָל געמיינט, אַז דער מענטש ווערט געבוירן אַליידיקער טאָוול (טאַבולאַ ראַזאַ) און דאָס לעבן קומט מיט זיין גריפל און שרייבט; היינט ווייסט מען שוין, אַז דער מענטש איז אויך טעטיק, אַז לעבן איז פּראָצעס און קאַמף צווישן מענטש און מיליע, מענטש און נאַטור, אַז דער מענטש קומט אויף דער וועלט שוין מיט אַ גרייטער ירושה, מיטן זאָמען פון זיין ווילן, פון אייגנאַרטיקער קראַפט, מיט זיין לעבנס־און קאַמפּס־פעאיקייט, צי ער וועט זיגן, צי ער וועט פאַלן...

דאָס זעלבע איז מיט דער נאַציאָן.

מיט וואָס זענען מיר אויף דער וועלט געקומען? וואָס ווילן מיר? וועלכן קולטור־פּאָדעם שפּינען מיר אין וועלט־געוועב אַריין? וואָס איז אונזער טאָן אין דער וועלט־האַרמאָניע? וואָס וועט פעלן, אַז מיר וועלן פעלן? —

וואָס איז „יידיש", וואָס איז „נישט־יידיש" — מיט וואָס אונטערשיידן מיר זיך פון אַנדערע?

וואָס האָבן מיר צו שיצן? פאַר וואָס זיך אָפּפערן? צוליב וואָס שטרייטן? —

וואָס איז אונזער לעבן, וואָס איז אונזער טויט?

III

„מאָדערן" — אַ „מאמר המוסגר".

די פראַגע: „וואָס איז יידישקייט?" איז געשטעלט געוואָרן, צום ענטפער איז אָבער נישט לייכט צוצוקומען.

מען כאַפּט אָן ביים אַרבל, מען פאַרהאַלט אויפן וועג.

אונזער „מאָדערן", אונזער מאָדערנער מענטש, וויל די פראַגע נישט...

„רוח היהדות", „עכט יידישקייט", „יידישע עטיק" — דאָס אַלץ איז פאַרן מאָדערנעם מענטש — אַלט, אויסגעדראָשן, אָפּגע־טראָגן...

„דער איינציק יידישער גאָט מיטן גאַנצן קלאַפּער־געצייג", דער „אתּה בחרתּנו־נאַציאָנאַליזם" — חלומות, לכל־הפּחות, פון פינסטערן מיטל־עלטער...

און דער מאָדערנער מענטש דאַרף ליכט און פאַרבן; מעג זיין ברעטער־און קינקעטן־ליכט, מעג זיין פאַרבן פון זייפנבלאָזן, און, דעם אמת זאָגנדיק, נאָר אַזוינע...

טאָג־ליכט און עכטע פאַרבן זיינען צו באַנאַל, דערצו האָט דער מאָדערנער מענטש צו שוואַכע אויגן און נאָך שוואַכערע נערוון.

און דער מאָדערנער מענטש באַשאַפט זיך זיין מאָדערנעם נאַציאָנאַליזם.

„דעם אַלטן מוז מען צעוואַרפן. סאַפּיאָרן מוזן קומען, אַרויס־שלעפן אַ דראָט נאָך אַ דראָט, צעוואַרפן אַ שטיין נאָך אַ שטיין, אויפדעקן פאַרן עולם דעם גאַנצן שימל, און ווייזן, אַז דאָ איז קיין פעסטונג נישט, נאָר אַ חורבה אַן אַלטע"...

„ביי דער ביטערער האַרטער מלחמה פאַר אונזער קיום קאָנען מיר זיי נישט באַנוצן"...

דאָ האָט זיך שוין דער מאָדערנער מענטש פאַררעדט...

דער מאָדערנער מענטש טויג לחלוטין צו קיין מלחמה נישט, פּאַסט לחלוטין נישט אין דער אַרמיי, אַפילו נישט אין דער „נאַ־ציאָן" אַריין, ווי ווייט די נאַציאָן פאַרלאַנגט אַרבעט און אָפּפער...

דאָס קאָן דער „מאָדערנער" מענטש נישט געבן...

דאָס „מאָדערנע" פאָלק, ווי דער מאָדערנער מענטש שטעלט זיך עס פאָר, טאָר צו אַלעם ערשטן נישט פאַרלאַנגען קיין אָפּ־פער; דאָס פאַרלאַנגט די „סטאַדע", אין פאָלק איז יעדער פריי... און וואָס יעדער איינצלנער פרייער מענטש אינם מאָדערן־פרייען פאָלק טוט, דאָס נעמט און לייגט צוזאַמען, שיט עס אין איין זאַק אַריין, וועט איר האָבן די געוווּנטשטע נאַציאָנאַלע קולטור... מען דאַרף נישט באַצייכענען, גאָרנישט טאָן...

ווער איז **אונזער** מאַדערנער מענטש?

דאָס וואָרט אונזער איז עקסטרע אונטערגעשטריכן, דער איירָאָפּעאיש־מאָדערנער מענטש איז באַקאַנט...

ערשטנס — מיט דעם, וואָס ער איז שוין לאַנג אויס מאָדערן, אַפילו פון דער מאָדע אַרויס... דער בעסטער באַווייז: ער איז ביי אונז ערשט אין דער מאָדע אַריין; מיר פּאַרשפּעטיקן זיך שטענדיק...

ער איז שוין זאָגאַר איבערדריסיק און לאַנגווייליק געוואָרן: „דער מאָר האָט זיין שולדיקייט געטאָן, דער מאָר קאָן גיין"...

דער מאָדערנער מענטש האָט געפונען אייניקע דינערע שטריכן אינם לעבן, אייניקע דעליקאַטערע פּאַרב־ניואַנסן; אָנטפּלעקט עטלעכע פיינע ציטערן אין דער מענטשלעכער נשמה, אַ צוויי־דריי קליינע, גאַנץ קליינע אַמפּליטודן פון בלוט־וואַלונגען אין מענטשלעכן האַרץ, אַ קוים־טרער אין מענטשלעכן אויג, אַ קוים־שמייכל איבערן מענטשלעכן פּנים און — איז אַוועק אין קאַבאַרעט...

געווען אַמאָל גרויסע אידעאַלן, פאַר וועלכע מענטשן האָבן זיך געאָפּפּערט: „פאָטערלאַנד", האָט זיך אויסגעוויזן — אַ תּפיסה, וואו די אָרימע קלאַסן אַרבעטן קאַטאָרגע... „פּאַטריאָטן" — ליפעראַנטן, וואָס שטעלן צו פּראָוויאַנט און נעמען אָפּ די אַרבעט... „פאַמיליע" — געזעצלעך רעגולירטער לייבער־פאַרקויף... און גאָך, און גאָך...

איז דער מאָדערנער מענטש אַנטלאָפן, און וואו צו גיין נישט געהאַט, האָט ער זיך פּאַרנומען מיט גאָרנישט אָדער מיט שפּילצייג און קלייניקייטן און איז אינטערעסאַנט געווען אַ ווײַלע...

איבערקוקן, איבערשאַצן די ווערטן, אין די אויסגעלערטע און אויסגעוועבטע כּלים אַריינגעבן אַ נייעס אָדער רענאַנסירטן נייאויסגעלעבטן אינהאַלט; נייע אינסטיטוטן באַשאַפן, נייע סימבאָלן, דאָס איז נישט פּאַרן צעעקלטן, צעווייטאָגטן מאָדערנעם מענטש מיט רואינירטע נערוון...

אָבער ווען מען פרעגט: ווירקלעך אָדער נישט, וואָר אָדער פאַלש, די אָדער יענע אידעע, דער אָדער יענער לעבנס־צוועק די אָדער יענע וועלט־אָנשויאונג??? — —

וואו אזוינע פראגן ווערן געשטעלט, באקומט דער מאָדער־נער מענטש נישט דאָס וואָרט...

ער צעשטערט נישט און בויט נישט, ער טראַכט נישט און פילאָזאָפירט נישט...

און — דאָס איז זיין גרעסט אומגליק:

ער איז נישט פריי!

ער האָט זיך זיין לעבנס־גאָט צעשלאָגן, און אין יעדן מאָ־מענט דינט ער אן אנדערן שטויב פון געוועזענעם גאָט, און האַלט זיך פאַר באַפרייט פון גאָט...

ער מיינט, ער דינט נישט קיינעם, און נאָר דעריבער מיינט ער עס, ווייל די, וועלכע ער דינט, זייבען אזוי קליין, אז ער אליין דערזעט זיי נישט, און זיי טוישן זיך אזוי אָפט, אזוי בליץ־שנעל, אז ער באַהאַלט זיי קיין ווײלע נישט אין זכרון.

דער מאָדערנער מענטש האָט נישט קיין לעבן, נאָר מאָ־מענטן; ער האָט דעריבער קיין כאַראַקטער נישט, קיין ווילן, נאָר קאַפּריזן און „ווילעכצער"...

און דאָס טאַנצט אַרום אין קאַלײדאָסקאָפּ פון אַ צעטראָגע־נעם מוח...

ער איז קיין קאָאָרדינירטער אָרגאַניזם נישט! פיליכט שיין, אָבער אזוי וואָרם־ענלעך...

אַ שורה לויזע סיגמענטן, לויזע רייפלעך אין אַ זעקל... און יעדעס רייפל האָט זיין קליין ביסל וויסן אין פאַרלאַנגען — פאַר־בונדן זענען זיי נאָר מיט דער הויט...

און פון דעם, וואָס קאָן זיך אַליין נישט קאָאָרדינירן, זיין אייגן לעבן נישט צוועקמעסיק מאַכן, קאָן מען נישט פאַרלאַנגען, ער זאָל קאָאָרדינירן וועלט־ערשיינונגען, געפינען די צוועקמע־סיקייט פון אינסטיטוטן, ווי קלאַס און נאַציאָן...

גרויסע מענטשן גייען זייער וועג, נישט נאָך דער סטאַ־דע; דער „מאָדערנער" בלאָנדזשעט אָן אַ וועג...

הייסט דאָס פריי גיין?

אויף אַזוינע וועגן גייען דער דעזערטירער, דער אַנטלאָ־
פענער פון קאַטאָרגע און איבערהויפּט—מענטשן אָן אַ וועג...
„תהו לא דרך" — איז קיין וועג נישט, אַפילו נישט צום
שמד.

IV

די מאָדערנע געפאַר.

(צווייטע און לעצטע העלפט „מאמר המוסגר").

בין איך, פיליכט, צו־שאַרף אַרויסגעטרעטן קעגן אונזער
„מאָדערן",—עס איז דאָך אונזער „יוגנט"?

עס איז, ליידער, נישט יונג און נישט אונזער...

פון דריי פרעמדע, אַלטע מולטער אויס־
געקראַצט.

איך מיין נישט קיינעם באַזונדער, אַלע „מאָדערנע"...

געדענקט איר נישט די פאַר 50 יאָר געבוירענע און באַלד
פאַרלוירענע, פלוצלונג אויפגעפלאַמטע בענקשאַפט צו אוממיטל־
באַרקייט?

אויף רוסיש איבערזעצט: „בעזפּאָסרעדסטווענאָסט"?

דאָס אידעאַל איז געווען דאָס אַמעבאַ, דאָס נידעריקסטע
איינצלנע לעבנס־קעמערל, וואָס עסט און וואַרפט גלייכצייטיק און
באַשטענדיק. אָן אַ צייכן פון אַן אינערלעך באַהעלטעניש; פון
אַ רעזערוואואַר, וואו עס זאָל זיך אָנזאַמלען דער פון דרויסן
אַסימילירטער שטאָף, אַ טייל זאָל זיך קאָנען פאַרוואַנדלען אין
באַוואוסטזיניקייט, אין ווילן און די גרויסע אָנגע־
זאַמלטע רעשט זאָל קאָנען אויסגעגעבן ווערן אויפן רעכטן אָרט
צו דער רעכטער צייט און צוועקמעסיק.

שוין, באַלד און מיטאַמאָל! יעדע סעקונדע פאַר
זיך!

און געדענקט איר דאָס פוילע ווערטל פון אַלטן פוילישן
שלאַכטשיץ: „יאַקאָש טאָ בענדזיע"?—עס וועט שוין זיין, הייסט

עס, עס וועט שוין קומען פון זיך אַליין, מען דאַרף די האַנט אין קאַלט וואַסער נישט לייגן.—

עקאָנאָמישע, פּאָליטישע געפאַרן, — עט, דערווייל איז אין דרויסן אָנגעפאַלן אַ שניי, שפּאַן נאַ-שפּיץ דעם שליטן, פּאַק-איין שאַמפּאַניער—אַ „קוליג" איבער די הויפן!

און—אחרון אחרון חביב!

דער נישט-לאַנג מאָדע געוועזענער, אינטעליגענט-רוסישער „נאַפּלעוואַט!" — —

ווילט איר, נעמט נאָך פון דער אַלט פראַנצויזישער מול-טער: „נאָך מיר מעג זיין אַמבול!" און באַשפּריצט דאָס אַלץ מיט אַ טראָפּן „פרייער קונסט", האָט איר אונזער „מאָדערן" — —

און בין איך, דער „וויסקראָבעק" פון דריי, פיר פרעמדע מולטער מיט זויערטייג, פאַר מיר אַליין דער קוואַלן פון רעכט און אומרעכט, בין איך פריי פון חובות קעגן אַנדערע, קעגן העכערן, שפּעטערן און—בין, נאָך ביזן היינטיקן טאָג, קיינעם נישט פאַרקויפט, איז אַסימן, אַז קיינער האָט מיך נישט געוואָלט קויפן, איך האָב נישט וואָס צו פאַרקויפן...

— — — — — — — — — — — — — — — —

ביי פרייע שטאַרקע פעלקער האָט אַלץ אַן אָרט, אַפילו דאָס מאָדערנע...

די ריכטיקע אַרבעט ווערט פון אַנדערע געטאָן... די גרעניצן ווערן געשציט און פאַרשפּרייט, דער פּאָליטיקער שווינדלט אויס נייע מערק, דער פאַבריק-קוימען פאַרפּלייצט זיי, אין יעדן דאָרף אַרבעט אין דער שול דער באַהעלפער.. קאַנצעל פאַרהאַן און קאַטעדער, פאַרהאַן דאָס ערנסטע בוך און דער געלערטער,— פאַרהאַן דאָס מאָדערנע אויך; ווילט עס!

דער מאָדערנער מענטש טוט אויך עפּעס-אין דער קונסט, נאַטירלעך, און—צייטווייליק...

צייטווייליק, — ווייל ער, דער מאָדערנער קינסטלער, האָט קיין פאַרגאַנגענהייט נישט; ער פאַרלייקנט זי. ער האָט נישט קיין שול, ער שפּייט אויף איר... און די „אַלטע מייסטער"? געאַרבעט האָבן זיי, מען פילט זיי מיט שווייס!

און ער האָט אויך קיין צוקונפט נישט; ער מאַכט קיין שול נישט. ער פּרעטענדירט נישט דערויף; ער האָט נישט, וואָס איבערצוגעבן.

און דער „איצט" זיינער איז געווען אַזוי קורץ; אויסגעגאַנגען, די טעכניק אַפילו נישט דערלעבט...

פאַר דאָס — פריי געווען, ווי דער זומער-פויגל! פריי פון אַרבעט, פון שטודירן. פריי פון וועלכן עס איז „שטאַנדפּונקט"; און קיינמאָל און קיין ריכטיקע פּערספּעקטיוו נישט געהאַט, פון אידעען און אידעאַלן געוויס, דאָס איז דאָך דאָס רעכטע קלאָפּער-געצייג! „זאַכן" ווערן נישט געוואויגן און געשאַצט, קיינער ווערט קיינעם נישט אונטערגעוואָרפן, אַלץ אויף איין ברעט!

און פריי, זאָגאַר — פון געגנשטאַנד: מען דאַרף אַפילו נישט צייכענען, אַ שמיר און — פאַרבן-שפּיל!

און דאָס האָבן פיליסטער אויסגעטראַכט, אַז אַ פּאָרטרעט מוז זיין ענלעך, און אַז דער הימל איז קיינמאָל נישט גרין...

ער גיט די „זאַכן", ווי ער זעט זיי. און — פאַרביילויפנדיק, מיט נישט אויסגעשלאָפענע און גאַנץ אָפט פאַרנעפּלטע אויגן פון „ברעטל" צום „איבערברעטל" און צוריק. —

און שנעל!

די טויטע (און טויט-געבוירענע!) רייטן שנעל!

ווער האָט צייט צו אַ סימפאָניע? די דראַמע מאַטערט אָפּ. די טראַגעדיע — איינפאַך אַנטי-קולטורעל. דער מאָדערנער מענטש קאָן נישט ליידן.

און אָן ליידן איז אָן ערנסטער קונסט.

איז קאָנפעטי און טויט-אויפגעשטאָכענע זומער-פייגעלעך.

און קומט ווער און זאָגט:

— עס איז קיין רעכטע קונסט, קיין עכטע, קיין לעבנס-פעאיקע, עס איז שפּיל און צייט-פאַרטרייב! נישט פאַרהאַן קיין גרינער הימל, קיין פיאָלעטע בערן און געגנז האָבן נישט מער ווי צוויי פיס...

אַז דאָס נוצלעכע מוז זיין שיין, דאָס שיינע מוז ערהאַבן, וויינסטנס, וואָר זיין, זאָל זיין כאָטש לאָגיש אין זיך!

פאַרקרימט עס זיך, דאָס פאַרצויגענע בן־יחידל...
— „איר האָט נישט דאָס וואָרט! נאָר אַ קינסטלער, און אַזוינער
ווי איך, קאָן זיין מיין ריכטער!"
איך טאָר נישט זאָגן: אַז די לעדער פלאַצט און די שטיוול
איז צו־ענג; איך בין קיין שוסטער נישט!
לאַכט מען; העגגען קומט נישט דערפאַר!
דער קינסטלער איז פריי; איך אויך. גיי איך אַוועק; קויף
איך נישט די — שטיוול...

— — — — — — — — — — — — — — — —

האָט זיך אָבער אין גריכנלאַנד געזאָלט אַזאַ מעשה טרעפן:
ספּאַרטע איז באַלאַגערט.
אַ גרויסע מחנה אַרום די מויערן.
און פון טאָג צו טאָג ווערט די לאַגע ערנסטער, קריטישער,
געפערלעכער —
שיקט ספּאַרטע קיין אַטען בעטן הילף...
שיקט אַטען קיין ספּאַרטע צו־הילף נישט מער ווי איין
מענטש און דערצו אַ לאָמען הויקער.
ווי הייסט?
דאָס האָט ספּאַרטע אויך געפרעגט!
געגאַפט און געקריצט מיט די ציין.
האָט זיך אָבער אויסגעוויזן, אַז דער לאָמער הויקער איז
פינדאַר...
דער פּאָעט, דער זינגער!
האָט זיך פינדאַר אין ספּאַרטע אינמיטן מאַרק געשטעלט
און אַ קריגס־ליד געזונגען! קלינגט אָפּ דאָס ליד אין אַלע הערצער;
ווערן די הערצער די געפאַלענע אויפגעשוואָלן פון העלדנמוט...
זענען מיטאַמאָל קינד־און־קייט העלדן געוואָרן. האָבן די
אָפּהענטיקע געווער געכאַפּט, זענען די מידע אויף די מויערן
אַרויף און די בויגן געצויגן — און — אָפּגעשטויסן איז געוואָרן דער
פיינד...
פון ספּאַרטע צו־הילף איז פינדאַר געקומען!
וואָלטן זיי אָבער אונזערס אַ מאָדערנעם געשיקט?

— איי, בלימלעך וואַקסן אויף די לאָנקעס, פאַרהאַן ווײַן אין שענק... אַוועק מיטן גאַנצן קלאַפּערגעצייג, מיט די חורבות—
„וואָס טויגן די מויערן?
„שיקט נאָך סאַפּיאָרן.
„זאָל נישט בלייבן אַ שטיין אויף אַ שטיין"...
די רעשט וואָלט אים שוין אין האַלז געבליבן, אונטערן — שטריק!

— — — — — — — — — — — — — — — — —

שוין גלייכער די בטלנישע עצה!
אין חדר—אַריין גייט, תהילים זאָגט, תורה לערנט...
שלעפּט צוריק דעם נעכטיקן טאָג...

— — — — — — — — — — — — — — — — —

איך האָב געהערט אַמאָל צייטלינען אַנדערש דרשענען!
— איר קענט שוין דאָס אַלטע נישט באַהאַלטן, נעמט דאָס נייע בוך, הערט די נייע נביאים — נאָר אַן אַנדערן נאָמען האָבן זיי, „קינסטלער" רופן זיי זיך...
איך מיין, אַז נישט ער און נישט די „גאָספּאָדע" אַליין זענען שולדיק דערין, וואָס ער האָט אַזוי פּלוצלונג זיין מיינונג געענדערט, זיין דרשה געטוישט.
לייגט מען אַלץ אין איין זאַק אַריין און מען שיט דערנאָך דעם אוצר אויס און מען זעט:
אַ ביסל לייכטזיניקע פליטערלעך, אַ ביסל דאַר שבת-אויבס, טאַנצנדיקע רויטע שאָטן, פלאַטערדיקע גרינע געגנז און אַ ביסל... פאַלשע מטבעות,—כאַפּט אָן אַ שרעק... כאַפּט מען זיך ביים קאָפּ, וויל מען צו די אַלטע ווערטן צוריק.

V

דער מערדער פון גאָט און רעליגיאָן.

ציט אונזער דאָן-קיכאָט — דער נביא פון נעכטיקן טאָג, מיט סאַנכאָ-פאַנטשאָ זיין דינער, מיטן באַלעבעסל, — דעם אויס-פירער פון זיין וואָרט און געבאָט, אין דער וועלט אַריין, מיט

אירע טייוולאָנישע ווינט-מילן מלחמה צו האַלטן, די רעליגיאָן די יידישע צו רעטן, גאָטס נאָמען צו הייליקן, און —

פאַרשוועכן אַלץ און פאַרדאַרבן.

פאַרן לעבנדיקן רעליגיעזן געפיל, וואָס ציט (וואָס זאָל, ווייניקסטנס, ציען) צום שענסטן, בעסטן און העכסטן, איז נישט געפערלעך דאָס „אַפּיקורסל", וואָס דאָס געפיל שטערט אים אַמאָל ביים גענימען, שטראָפט אַמאָל נאָכן זינדיקן, ציט אַמאָל פון אַ זייטן-וועג צוריק צום מענטשלעכן טראַקט... און ער ווערט בייז און אומגעדולדיק, און רייסט אַרויס דאָס געפיל פון האַרץ, וואַרפט עס אין אַ גרוב אַריין און פאַרשיט, און שטעלט, צוליב זיכער-קייט, אַ שטיין אויפן פרישן קבר און זעצט זיך, מעשה בריה, אויף דער מצבה אַרויף און שאַלט פּראַלעריש אויס אַ בשורה דער וועלט:

— געשטאָרבן די רעליגיאָן!

איך האָב זיך אויך פון איר יאָך באַפרייט! — עסט, טרינקט, קושט און לאָזט אייך וואוילגיין!

דער איז נישט געפערלעך:

די פילאָזאָפיע פון „היינט איז פּורים, מאָרגן איז אויס!" איז צו-לייכטזיניק, עס זאָל מיטציען מיט זיך אַ וועלט!

און אויך נישט דאָס קינדישע עם-האָרצל, וואָס זויגט די מילך פון ווייסן פון פלעשעלע אַרויס; וואָס גלויבט יעדן בעל-פּער און יעדן ביכל און האַלט זיך פריי פון יעדן גלויבן...

נישט דאָס שוואַכע קעפּל, וואָס ווערט באַרוישט פון דער קלענסטער ערפינדונג, פאַרשיכורט פון אַ מינדסטער נייער באַ-שרייבונג פון אַ פיזישן אָדער כעמישן פּראָצעס, און לויפט, אָנגעפילט די געדערים מיט פרייד, אין גאַס, צו די מאַרק-לייט אַרויס און רופט:

הערט, אויס מיטן אומנאַטירלעכן! אַלע טויערן האָבן זיך געעפנט, אין אַלע פינסטערע ווינקעלעך איז ליכטיק געוואָרן. נישטאָ קיין מלאכים, קיין שדים, קיין גאָט. אין ערגעץ נישטאָ! גלויבט נישט דעם רב מיט דער רביצין!

לאָזט אים נאָר ווייטער לערנען! וועט ער טרעפן דיזעלבע טויערן אַרום זיין ווייסן, דיזעלבע פאַרהאַמערטע טויערן; וועט ער

אָנהייבן גליסטן צום ווייטערן וויסן, און דאָס פאַרגעפּיל פון שפּעטערן וויסן וועט זיין בענקשאַפט און זיין רעליגיאָן...

און נישט דער אין שווערן קאַמף פאַר ברויט און ליכט פאַרביטערטער אַרבעטער, וואָס ווערט עמפּערט, זעענדיק, אַז דער אָפיציעלער פאַרמיטלער צווישן גאָט און מענטש, דער פאַרטייטשער פון זיין וואָרט (ביי אונז דער רב און דער בעל-דרשן און דער זאָגער אין קליינעם שולעכל), שטעלט זיך אויף דער זייט פון זיין באַצווינגער און פאַרהייליקט אין גאָטס נאָמען דעם רויב, און ערקלערט, לויט גאָטס תורה, דאָס עקזיסטירנדע פאַרברעכן פאַר גאָטס ווילן און פאַר אייביק, און אַסרט יעדן קאַמף קעגן אומרעכט, און מאַכט אים טרפה ווי חזיר — און, גלויבנדיק דעם פאַרמיטלער, ווערט ער, דער פאַרביטערטער, אין זיין עמפּערונג, צום פאַרביסנדסטן פיינד פון רעליגיאָן; מוז ער גאָט און זיין תורה אָפּרוימען פון זיין וועג צום זיג; און מאַכט,—אַלס ערשטע דעמאָנסטראַציע! — פון יום-כיפור אַ יום-טוב — —

וועט ער זיגן, וועט ער אויפהאַלטן די קלויז און איר דינער, — וועט ער ווערן דאָס אייביקע, וועט דער בעל-דרשן דרשענען פאַר אים, וועט דער רב פּסקענען לויט זיין ווילן...

געפערלעך פאַר דער רעליגיאָן אין דערווירקלעכקייט איז נאָר דער, וואָס שטעלט זי אָפּ; אַלץ איינס, אויף וועלכן פונקט עס איז פון וועג:

ביי דער תורה, ביי דער משנה, ביי דער גמרא, ביים חיי-אדם... ביים מאָמענט פון אויפבליען, ביים מאָמענט פון אָפּפאַל...

דאָס לעבן שטעלט מען נישט אָפּ, עס גייט ווייטער, און וואָס עס האָט זיך אָפּגעשטעלט, ווערט פון לעבן פאַרלאָזט, הערט עס אויף צו לעבן!

און שטאַרב איך נישט צוזאַמען מיט מיין רעליגיאָן, טראָג איך זי ווייטער שוין נישט אַלס געזעץ פון לעבן! ווערט אַ פאַלשקייט דערפון! לעב איך אַנדערש און גלויב אַנדערש...

האָב איך פאַלשע מאָס און וואָג!

פון רעליגיעזן שטאַנדפּונקט איז גאָט אייביק און אומפאַר-

ענדערלעך; דער מענטש אָבער אנטוויקלט זיך, זיין פאָרשטעלונג פון גאָט פאַרענדערט זיך — אַנטוויקלט זיך און וואַקסט...

שטעלט אָבער עמיץ אָפּ זיין גאָט און גייט ווייטער, ווערט זיין אָפּגעשטעלטער גאָט קעגן אים אַליין אַלץ קלענער און קלענער, און ווערט מיט דער צייט אַזוי קליין, אַז דער מענטש, וואָס וויל אים נישט פאַרלירן, נייט אים, מיט דער צייט, אַ ביי־טעלע, לייגט אים אַריין און טראָגט אים אויפן האַלז ווי אַן אַמו־לעט, — ווי אַ קמיע, אַ שמירה׳לע.

פאַרלירט ער נאָך אַ צייט דעם גלויבן אין אַמולעטן, טראָגט ער אים נאָך אַ געוויסע צייט ווייטער אויס פּיעטיזם... ביז ער פאַרגעסט דאָס אַמאָליקע און וואַרפט אים אַוועק, אַלס אַן אומ־נוצלעך־נאַרישע זאַך.

און וואַקסט מיין פאָרשטעלונג פון גאָט אין מיר און גלייך מיט מיר, ענדער איך אויך מיין שפּראַך, מיט וועלכער איך רייד מיט מיין גאָט און די סימבאָלן, אין וועלכע מיין גלויבן גיסט זיך אויס...

דער אָפּשטעלער איז דערווירקלעכער און איינציקער מער־דער פון גאָט און רעליגיאָן!

VI

ווער איז שולדיק?

דער „חומש", וואָס איר האָט אין אַרענדע גענומען, ווייסט נישט פון קיין גלויבן; ער רעדט פון פאָרשן, וויסן און קענען.

איר, אין זיין נאָמען, ציטערט פאַר פאָרשן, וויסן און קע־נען און פאַרלאַנגט גלויבן!

און איר האָט רעכט.

ווייל דער „חומש", מיט אייערע אויגן באַטראַכט, נישט רעטראָספּעקטיוו געזען, נישט דעם לעבעדיקן זאָמען זוכנדיק, דעם בלייבט נישט מער, ווי צו פאַרלאַנגען קרעדיט!

אייער חומש קאָן שוין נישט ווערן געלעבט, נאָר געלערנט און געגלויבט.

דער חומש (נישט אייער חומש) רעדט פון לעבן!

לעבן הייסט: באַוועגן זיך, אַנטוויקלען, פּראָגרעסירן, דאָס אַרומיקע ענדערן לויט ווילן און גייסט, איר הייסט שטיין!

שטייט איר, ווערט דער לעבעדיקער גאָט, לויט דער פאָרשטעלונג פון איין היסטאָרישן מאָמענט אינם צווייטן, אין אַ טויטן געץ פאַרוואַנדלט; און די פריערדיקע פאָרמען פון באַציאונגען צווישן מענטש און גאָט — צו געצנדינעריי, און איר רופט עס „יידישקייט"!

לעבן איז באַוועגונג.

גאַנץ אָפט פאַרלירט מען דעם וועג און מען מוז אים צוריקגיין זוכן.

גאַנץ אָפט מוז מען צוריקגיין און אויפהייבן דאָס פאַרגעסענע, פאַרלאָרענע — אַניט קאָן מען ווייטער נישט גיין...

שטיין בלייבן טאָר מען קיינמאָל נישט!

פאַרשטיינערטע רודימענטן, — איבערבלייבענישן פון געוועזענעם און איבערגעקומענעם, מוזן, אויב זיי שטערן, אָפּגעראַמט ווערן פון וועג, — און איר וואונדערט אייך, וואָס אייערע קינדער, וואָס ווילן לעבן, טוען עס קעגן אייער ווילן!

אָפּגעלעגענע רואינען, חורבות פון אַלטע שלעסער ווערן אויפגעהאַלטן אַלס היסטאָרישע צייכן, אָדער אויס ליטעראַר פּיעטיזם, — וואוינען אין זיי קאָן נאָר דער מענטש, וואָס אַנטלויפט פון ישוב, וואָס זאָגט זיך אָפּ פון לעבן, און איר קאָנט נישט פאַרשטיין, פאַרוואָס אייערע קינדער פאַרלאָזן אייערע חורבות און גיין פון אייך, אָבוואָל אומדירעקט, געטריבן, זוכן ליכט און לעבן, אין פרעמדע הייזער.

נאָך טראַגי-קאָמישער איז דאָס, וואָס מיינענדיק, אַז איר רעטעט די שול, דינט איר דעם קלויסטער!

דאָס האָט דאָך דער קלויסטער דאָס יידישקייט אָפּגעשטעלט, פון לעבן פאַרטריבן; פון וואַלד און פעלד און פון דער פרייער

שטאָט פאַריאָגט, אין געטאָ פאַרשלאָסן און מיט מויערן אַרומגעצוימט... עס זאָל מיטן לעבן קיין מגע-ומשא נישט האָבן!

דאָס האָט דאָך דער קלויסטער אויסגעגראָבן דעם אָפּגרונט צווישן לעבן און יידישקייט; צווישן יידישקייט און וועלט; צווישן יידישקייט און קענען און וויסן...

דאָס האָט דאָך דער קלויסטער דאָס יידישקייט באַרויבט פון ווילן, פון דער גלויביקייט זיך צו אַנטוויקלען און פראָגרעסירן, וויניקסטנס מיטן לעבן צוזאַמען!

דאָס האָט דאָך דער קלויסטער עס אָפּגעשוואַכט, אין דער פינסטערניש פאַרזעצט און דאָס אַנטשטעלטע, קראַנק געוואָרענע יידישקייט, דאָס יידישקייט, וואָס מוז ציטערן פאַר אַ שטראַל ליכט פון דרויסן, פאַר אַ פרישן לופט-צוג פון דער פרייער וועלט, איבערגעלאָזט אַלס אַ צייכן פון גאָטס פלוך אויף זיין אַמאָליק געבענטשט פאָלק ישראל, אַלס אַ באַווייז פאַר דער געטלעכקייט פון בייעם טעסטאַמענט און דער אייביקער שטראָף פאַרן אָפּלייקענען די נייע תורה —

און אַז איר, אָבוואָל די מויערן פון געטאָ זענען געפאַלן, טוט ווייטער דעם קלויסטערס ווילן, און ערקלערט די קאַריקאַטור פון אַמאָליקן שטאָלצן גרויסן יידישקייט, וואָס וויל און מוז באַהערשן וועלט און לעבן, פאַר נאָרמאַל און עכט; דאָס געטאָ-יידישקייט צום לערנען און גלויבן אַלס אַ סגולה אויף עולם-הבא, אָן אַ שום באַציאונג צום לעבן—פאַר געטלעך און הייליק,—

מיינען אייערע קינדער, אַז איר זאָגט אמת, אַז דאָס איז דאָסווירקלעכע יידישקייט און זענען מקיים, נישט וויסנדיק דערפון, דעם פסוק „ובחרת בחיים!“ — „ווייל דאָס לעבן“ און פאַרלאָזן אייך מיט אייער יידישקייט צוזאַמען!

— — — — — — — — — — — — — — — —

און ווען האָט איר דאָס יידישקייט אָפּגעשטעלט? איבער מאָמענט פון גרעסטן אָפּפאַל, פון טיפסטן זינקען!

„געגליכן צו ערד“, „געגליכן צו שטערן“... האָט יעדעס געשלעכט זיין ערד און זיינע שטערן, האָט איר די ערד אין אייערע זעק געזאַמלט און די שטערן אויסגעלאָשן! דאָס האָט

אייער יידישקייט פון רמב״ם, פון סעדיה גאון און פון אַנדערע אַזוינע?

האָט איר פון ירושה־פּרוכת אויסגעטעפּעט אַלע גאָלדענע פֿעדים, וואָס זיי האָבן אַריינגעוועבט, — האָט איר אַלע פֿאַרבן, מיט וועלכע זייער קינסטלער־האַנט האָט עס פֿאַרצירט, אויסגע־לאָשן און דערלאַנגט אַ גראָ און גראָב שטיק געוועב אייערע קינ־דער צו די ליפּן און הייסט זיי קושן אייער ריינקייט!

האָט איר פון אייער יידישקייט דעם לעבעדיקן גאָט פֿאַר־טריבן, אויפן טראָן אַן אָפּגעשטאַנענעם, אַ נעכטיקן געזעצט; האָט איר פון געטלעכן געזעץ דעם גייסט פֿאַרטריבן און דאָס טויטע וואָרט געהייליקט; האָט איר פון אייער יידישקייט דאָס פֿאָלק מיט זיין ערלעכער שענקייט פֿאַרטריבן — עס קאָן נישט לערנען! און די פרוי מיט איר חן פֿאַריאָגט — נישט פֿאַר איר איז די תורה געשריבן! און פריער נאָך דעם, וואָס וויל וויסן און פֿאָרשן — דער גלויבן וואַקסט נאָר אין דער פינסטער... האָט איר דעם גייסט פֿאַרטריבן, — און איר ווילט, אייער יידישקייט זאָל לעבן, בשעת ווען איר אַליין לעבט לויט גאַנץ אַנדערע נאָר־מען... צי האַנדלט איר און וואַנדלט לויטן יידישקייט? פֿאָרט איר נישט אַרום אויף באַנען, וואָס זענען געבויט אויף דער וויסנשאַפֿט, וואָס אייער יידישקייט פֿאַרלייקנט? קורירט איר אייך נישט לויט דער מעדיצין, וואָס איז אַבסאָלוט קעגן אייער גלויבן, וואָס צע־שטערט אים אויף יעדן שריט און טריט?

און ווילט נאָך נויטן אייערע קינדער, זיי זאָלן ווייטער ציען אייער פּוילקייט, פֿאַלשקייט און טאָפּלטקייט, און אַז זיי קאָנען נישט, און מוזן אייך און אייער יידישקייט פֿאַרלאָזן — ווער איז שולדיק?

און די קאָנסעקווענץ?

„דאָס יידישקייט קאָן נאָר רעטן די קלויז מיט אַ מנין בטלנים!“

VII

דער פּראָם און די פּעסטונג.

איך וועל אייך נאָכדערציילן אַ מעשה פון גרויסן אינדישן זיר.

אַמאָל—האָט בודאַ דערציילט — איז ביים ברעג פון טייך אַ וואַנדערער געגאַנגען.

אַ לאַנגן, שווערן וועג האָט ער געהאַט, און דער ברעג, איף וועלכן ער איז געגאַנגען, איז אומרואיק געווען.

אין היילן האָבן זיך גזלנים געהאַלטן, אין וואַלד — ווילדע טירע געשלענדערט, אומעטום לאָקערט די געפאַר.

און אויף יענער זייט טייך איז רואיק און שטיל, יענער ברעג איז זיכערקייט — בודאַס איינציקער אידעאַל!

איז אָבער דער טייך אַ ברייטער געווען און אַ טיפער...

שטעלט זיך דער וואַנדערער אָפּ, האַקט-אויס אַ פּאָר ביימ-לעך אין וואַלד, שלאָגט זיי צוזאַמען און מאַכט זיי אַ פּראָם, און שווימט אַריבער דעם טייך, און קומט צום רואיקן ברעג, וואו זיכער וועט שוין זיין זיין וועג...

איז אָבער דער וואַנדערער נישט קלוג געווען און אַזוי געטאָן:

אַריבערגעקומען, האָט ער געזאָגט צום פּראָם:

„פּראָם, טייערער פּראָם, דו האָסט מיך פון גזלנים געראַטעוועט, פון ווילדן טיר באַפרייט, נישט איבערגעענפערט מיך דעם וואַסער פון טייך, דאַנקבאַר בין איך דיר, הייליק ביסטו מיר, מיין רעטער, נישט פאַרלאָזן וועל איך דיך!”...

און ער האָט דעם פּראָם אויף זיינע אַקסל גענומען און אויף דער טריקעניש געטראָגן...

זענט איר אים מקנא?

זענט איר מקנא דעם מענטש, וואָס האָט דעם פּראָם, וואָס ער האָט זיך געמאַכט, איבער זיינע אַקסל געוואָרפן? וואָס האָט זיין רעטער-געדאַנק אויף אייביק אין פּראָם פאַרהאָלצט?

און דערצו גייט איצט דער וועג באַרג-אויף! און שווער

איז דער וועג, און איר האָט דעם פאַרשטאַנד, וואָס האָט דעם פראָם ערפונדן, אונטערן פראָם געוואָרפן...

„די קלויז מיטן מנין בטלנים!"

— — — — — — — — — — — — — — — — —

און „די קלויז מיטן מנין בטלנים" איז עס נאָר היינט — דער פראָם אויף דער טריקעניש.

אַמאָל, און נישט לאַנג אַזוי איז דער „אַמאָל", איז אייער יידישקייט אַ גרויסקייט, אַ שענקייט, אַ העלדישקייט געווען!

אַ פעסטונג פאַר דער יידישער נשמה!

די בורג, וואָס האָט זיך, פון דער גאַנצער קלויסטער-וועלט באַלאַגערט, נישט אונטערגעגעבן!

מען האָט איר אַלע וועגן פון ברויט און וואַסער אָפּגעשניטן, אַרום אַלע וואַסער-קוואַלן פאַרפעסט, אַלע פרוכט-ביימער אויסגעוואָרצלט — „יידישקייט" גיט זיך נישט אונטער!

פאַרהונגערט, פון דורשט פאַרחלשטע אויסגעמאַטערטע שאָטן פון מענטשן שיצן די מויערן, צווישן וועלכע די יידישע נשמה האָט זיך באַהאַלטן...

ציטוויייליק באַהאַלטן, „עד יעבר זעם" — ביז דער צאָרן וועט אַריבער...

עס האָט געהייסן:

גאָטס איינציקער נאָמען איז אויף דער וועלט נאָך נישט געהייליקט, אויף אַ קאָמפּראָמיס צווישן יידנטום און געצנטום באַשטייען מיר נישט. מיר וועלן וואַרטן!

עס האָט געהייסן:

משיח איז נאָך נישט געקומען, נישט אויסגעלייזט איז די וועלט. מיט זינד איז זי פאַרפלייצט, פאַרפלאָסן מיט טרערן און און בלוט! נישט גאָטס וואָרט רעגירט, נישט זיין גערעכטיקייט... מיר וועלן וואַרטן!

האָט איר אָבער פון דער צייטווייליקער פעסטונג פון דער „עד-יעבור-זעמדיקער" בורג אַן אייביקייט געמאַכט, דאָס שוץ-מיטל צו ציל און צוועק! און אַז די באַלאַגערונג האָט אָפּגעצויגן, אַז די טיראַנען האָט אויפגעהערט אין די מויערן צו

שלאָגן, אַז אַרום איז פריי און מען קען די טויערן עפענען און אַרויסגיין און פראַנק און פריי פאַר דער וועלט דאָס פאַרבאָרגע־נע אַנטפלעקן, דאָס באַהאַלטענע עפענען און פריידיקן גאָטס וואָרט פאַר דער וועלט, האָט איר פאַר דער וועלט נאָר איינאיינציק וואָרט:

— הייליק איז די פעסטונג.

ווער איז אייער גאָט? וואָס איז זיין רעכט און גערעכטי־קייט? ווי אַזוי דאַרף אויסזען די וועלט און דאָס לעבן אויף איר, זיי זאָלן זיין געטלעך־ריין? ווי אַזוי וואָלט איר אויסגעלייזט די וועלט?

שטייט איר און מורמלט: איזהו מקומן...

איר האָט דעם תּוך פאַרלאָרן און די וואַלן פון פעסטונג פאַרהייליקט! די כּוונה פאַרגעסן און אָטעמט ווייטער איין אין די לונגען, די קראַנקע, די פאַרשפאַרטע, פייכטע לופט פון קאַ־זעמאַט, גלייך ווייַרעך פון הייליקטום!...

די נשמה איז אויסגעוועבט, — מיט טרוקענע ווערטער קאָן מען צו דער וועלט נישט קומען, — באַהאַלט איר אייך מיט אייער יידישקייט פאַר דער וועלט!

און זאָל די וועלט, וואָס איר דאַרפט באַצווינגען, אַליין צו אייך קומען, אויף די קני פאַלן און בעטן זיך: רעגיר! — וועט איר פון אייער קאַזעמאַט נישט אַרויס, די פוילע קליידער פון לייב נישט אַראָפוואַרפן, דעם קאָפּ נישט צובויגן צו דער דער־לאַנגטער קרוין...

איר וועט דאָך דער וועלט נישט זאָגן: לייג אַוועק דיין אַנטיסעפּטיק און ניץ אַש פון אַ פאַברענטער קו!

לייג אַוועק דיין מעדיצין און, ווערט אַ מגפה, שטעל־אויף אַ קופּערנע שלאַנג! וואַרף אַוועק דיין זיבן־פעלדער־סיסטעם און מאַך שמיטה מיטאַמאָל איבער דער גאַנצער ערד! שטעלט אַ מקדש מיט קרבנות און מיט ערד פון אונטער דער פאָדלאָגע פאַר אַ סוטה?

איר האָט די נשמה געטויט, און מיטן טויטן גוף פון אַמאָל געוועזענעם, גרויסן שטאָלצן יידישקייט קאָנט איר צו דער וועלט נישט קומען, באַהאַלט איר זיך פאַר דער וועלט!

און איז דאָס יונגע דור, וואָס האָט זיך איבערגעוואַלט פון קאַזעמעט אַרויסגעריסן, צום לעבן, צו דער וועלט געקומען, האָט עס פאַר לעבן און וועלט קיין יידיש וואָרט נישט געהאַט! זענען די אייניקלעך פון די שטאָלצע קעמפּפער פאַרן יידישן אמת צו וועלט און לעבן אַלס בעטלער געקומען, לעכצנדיק צום פרעמדן וואָרט! געפּרוּוירענע און פאַרשטאַרטע זענען זיי געקומען, און נאַקעטע... און פרעמדע קליידער אויסגעבעטלט האָבן זיי קוים, זייער שאַנד צו פאַרדעקן! און ביי פרעמדע אייוונס זיך אַן אָרט אויסגעגנאַרט, ביים פרעמדן פייער זיך צו דערוואַרימען! און מיט ברייט־געעפנטע מויל און אויערן פאַר פרעמדע וואָרהייטן!...

און איבער דער גאַנצער צייט איז דאָס בעסטע, דאָס שענסטע, דאָס שטאַרקסטע, דאָס לעבנס-פעאיקסטע פון אונז אַוועק! זענען ביי אונז די שאָטן וואָס אַ טאָג פינסטערער און גע־דיכטער געוואָרן און די לופט — פוילער און פוילער, צום דער־שטיקן — —

אָבער נאָך ערגער איז געוואָרן, אַז אַ טייל פון זיי איז צו־ריקגעקומען—מיטן פרעמדן וואָרט!

אַ ברייטן וועג, וואָס פירט אָפּ פון יידישקייט, האָבן זיי גע־עפנט, אַ ברייטן און געפערלעכן וועג—דעם פּאַלש־נאַציאָנאַלן!

VIII

„ככל הגויים"...

„רענעסאַנס!" אַ קליין, איינאיינציק וואָרט, אָן אַ צוגאָב, אָן תנאים פון אָרט און צייט... אַ קליין וואָרט און אַ זאָ־מען איז עס, פון וועלכן עס דאַרף אַרויסשפּראָצן אַ וועלט, אַ יידישע וועלט...

און מעכטיק שטאָלץ איז דאָס וואָרט, און נישט ניי; עס איז דאָס אַלטע פראָפעטן־וואָרט! דאָס משיח־וואָרט!

אייביק זענען די אידעען, זיי טוישן נאָר, אין דער אַנט־וויקלונג, די פאָרם.

איז אָבער דאָס וואָרט אין זיין ריינקייט אויפסניי נאָך נישט געזאָגט געוואָרן...

ווען דער אָפּגעשוואַכטער קלויסטער האָט אָפּגעצויגן, ווען די מויערן פון געטאָ, וואָס איז געווען אונזער תפיסה און פעסטונג צוזאַמען, זענען געפאַלן, — איז דאָס יידישקייט צו־דערשלאָגן געווען, צו־שוואַך דערצו, — עס איז צייטווייליק אָן אָטעם געבליבן.

זוכט איינער דעם פּולס און געפינט נישט, אָדער טויבלעך איז ער און הערט אים נישט, מאַכט ער:

— עס זאָגט אָפּ, דאָס יידישקייט!

און אַ שאָד איז עס אים:

— אַמאָל אַזאַ נגידה געווען, דער וועלט אַ גאָט געשענקט!

און ער טרייסט זיך: אַ ירושה לאָזט עס, דאָס יידישקייט:

— אַ יחוס אַ גרויסן! אַן אייביק געצויגן וועקסל אויף כבוד פון דער וועלט!

און ענדיקט רעזיגנירט:

— אייביק לעבן קאָן מען נישט! די צייטן פון רעליגיאָן (און יידישקייט איז פאַר אים נישט מער!) זענען איבערהויפּט פאַרביי... אַפילו דער קלויסטער, דער שטאַרקערער, דער יינגערער פאַלט... דאַרף מען דעם „יידישקייט״ זיין רעכט טאָן, פיינע תכריכים נייען, אויפן מיטאָלאָגישן בית־עלמין אַ בכבוד אָרט געפינען... „יאַווע״ איז דאָך גרעסער פאַר יופּיטער!

האָט אַ צווייטער מער פּיעטיזם און ראָט:

— נישט באַערדיקן זאָל מען, נאָר באַלזאַמירן! זאָל עס, ווי עס איז, פאַרשטיינערט בלייבן — אויף אייביק! אַ היסטאָרישער מאָנומענט, פאַר אַלטערטומס־פאָרשער — אַן אייביקע פרייד!

הייסן הייסט עס:

— אָפּגעגאַנגען, אָפּגעדאַנקט האָט די יידישע נאַציאָן, שטעלט איר דאָס יידישקייט אירס אַלס מצבה אויפן קבר!...

ווילן אָבער נאָך אַנדערע נישט אָפּטרעטן...

נישט אַזוי לייכט שטאַרבט אַ נאַציאָן...

„בלוט איז קיין וואַסער נישט", עס האַלט דער נאַציאָנאַלער אינסטינקט.

עס ווערט אַמאָל פאַרטומלט, פון אַ שטיק שרייענדיק עולם-הזה איבערגעשריגן און ער פאַרשווייגט אַ ווײַלע, — וועקט ער זיך אָבער שפּעטער נאָך שטאַרקער און שטראָפט נאָך העכער, נאָך געוואַלדיקער!

און וואו אַהין אָפּטרעטן?

נישט אָפן זענען נאָך טירן און טויערן!...

דער גויאישער מאָגן איז נישט אַזוי ברייט און נישט אַזוי געזונט, „יחידי-סגולה" — באַנקירן גרויסע, פּאָליטיקער, באַרימטע געלערטע, זינגער, וויאָלין-שפּילער... נעמט ער אויף און פאַרדייט נאָך ווי עס איז... אַלע פאַרדייען קאָן ער נישט...

און בלייבט דאָס „געזינדל", ציט עס צוריק צו זיך, ווי אַ מאַגנעט, לאָזט עס נישט רוען...

און שמדט מען זיך נישט צוליב קינדער און קינדס-קינדער, טראַכט מען אַזוי:

גיין מוז מען, ביים יידישקייט בלייבן קאָן מען נישט, דער שטראָם פון לעבן טראָגט, מוז עס מיטנעמען!

נאָר נישט אינגאַנצן!

עס איז אַזוי גרויס, אַזוי אומגעלומפּערט שווער און — אַזוי נישט שיין!

פאַרקלענערן מוז מען עס, שטאַרק פאַרקלענערן און פאַרצירן...

און אָפּעררירן לאָזט זיך עס.

מען שניידט אין טויטע פאָרמען, און עס גייט קיין טראָפּן בלוט, און מען הערט קיין קרעכץ!... אפשר ברומט ערגעץ אַ שכינה אין אַ חורבה — ווער הערט זי?

און ווי לייכט עס רייסן זיך בלעטער פון סידור אויס! ווי שיין עס זעען אויס די ספרים אין אַרכיוו! ווי פיין אָפּגערייניקט איז געוואָרן די יידישע שטוב, נעם און שטעל אַ יאָלקע, זי פּאַסט!

דאָס געבליבענע שטיקל יידישקייט וועט בלייבן אין שול, פאַרזאָרגן וועט זי — דער רב...

דער רב מוז אָבער אויסזען, ווי אַ מענטש... דעם פּאַסטאָרס טראַכט איז אַזוי שיין, מאַכט אים עפּעס אַזוינס... און די שול מוז ווערן סינאַגאָגע, מוז ווערן טעמפּל... יענץ איז אַ דלות, און דלות עקלט...

און אָן פּייס, קרבנות און ארץ־ישראל איז דאָס געבעט, אַפילו אויף דייטש איבערזעצט, גאָרנישט „שאָקינג”... עס איז „גאָטעס־דינסט”, וויינאַכטנס אויף איינמאָל אין יאָר...

אמת, עס ציט נישט, עס האָט עפּעס פאַרלאָרן פון דעם, וואָס האָט געצויגן, — וועט דער אָרגל ציען, אַ מיידל־כאָר וועט שלעפּן די יוגנט ביי די האָר... און דער שטיל־האַרציקער, נאָר אָרימער סיני־ניגון מוז געענדערט ווערן, עס מוז — שאַלן! ווי אין קירך!

און קאָן מען נישט שבת, וועט עס שאַלן זונטאָג!

עפּעס מוז בלייבן!

און מען שניידט, ענדערט, פערפומירט — און טויט בלייבט טויט... די אַלטע האַלטן זיך, ווי עס איז... אויס פּיעטיזם... די יוגנט אַנטלויפט — די רעפאָרם באַנקראָטירט...

קומט אַ „נייער” מענטש און מאַכט אַ גוטע מינע צום שלעכטן שפּיל, ער איז קעגן יעדער רעפאָרם:

— רירט נישט! די נשמה איז אַוועק, די פאָרם איז געבליבן, די הויפּט־זאַך איז עבן די פאָרם!... דעם ווין טרינקט מען אויס, אָדער ער ווערט אויסגעוועפּט אַליין, אייביק איז דאָס פאַס!

האַלט זיך פעסט אָן פאַס, און גיסט אַריין פרישן ווין! לייכט צו באַקומען! וויינהענדלער פעלן נישט... עס טוישן זיך נאָר די פירמען, אַמאָל איז געווען אַריסטו, היינט — ספּענסער, מאָרגן — ווייס איך ווער...

האַלט זיך נאָר אָן פאַס!...

זוכט נאָר אַ פרייען און זיכערן קעלער, וואו עס אַני־דערצושטעלן!...

איז די „פאַס־אידעע” אויך אידעע —

קומט אָבער די צייט אויף אידעען, פאַלן זיי פון דער מאָדע אַרויס.

די צוריקגעקומענע פון אייראָפּע, צי פון דאָרט צוריקגע־טריבענע, אָדער אַליין, אויס רחמנות צום אָרימען, געפּלאָגטן פאָלק אָדער אויס פּיעטיזם און דערוועקטער בענקשאַפט צוריק־געקומען, האָבן אונז די בשורה געבראַכט:

— איר זענט אַ פאָלק!

דאָס האָבן מיר אייגנטלעך לאַנג געוואוסט, קיין שפּראַך אין דער וועלט האָט נישט אַזוי פיל באַצייכענונגען אויף ראַסע און פאָלק, ווי העבּרעאיש, ניי איז געווען נאָר דער צוגאָב:

„נישט מער!"

זיי האָבן מער נישט געפילט און ביי די פרעמדע מער נישט געזען!

„אַ פאָלק און נישט מער" — דאָ הייבט זיך אָן די געפאַר!

IX

דער אונטערשייד.

קומט מען פון ערגעץ צוריק און מען קוקט אויף אונזער יידישער טראַדיציע מיט פרעמדע אויגן אָדער, ווייניקסטנס, אויף פרעמדע ברילן, זעט מען עפּעס אויסטערלישס.

קאָן מען דאָס אויסטערלישע נישט פאַרשטיין, זאָגט מען — נישט נאָרמאַל!

„וואו עס פעלט דער באַגריף, ווערט געשאַפן דאָס וואָרט!"

„נישט נאָרמאַל" קאָן אָבער זיין אַזוי אונטער, ווי אי־בער דער נאָרמע, נישט נאָרמאַל קאָן זיין שגעון און געניע.

נישט נאָרמאַל איז דאָס פאַרברעכעריש־אַטאַוויסטישע און צוגלייך דאָס פּראָפעטיש־רעוואָלוציאָנערע.

אַז „נישט נאָרמאַל" האָט מען שטענדיק געוואוסט:

עם לבדד ישכון—גוי אחד בארץ—חטיבה אחת בעולם...—

דאַרף אָבער דאָס „נישט נאָרמאַלע" אָפּגעשאַצט ווערן...

אויף אַלעם, זיך אַליין נישט אויסגעשלאָסן, מוז מען קוקן מיט אַ פריי אָפן אויג. אַלץ מוז געשאַצט ווערן, אַזוי דער מענטש, ווי די נאַציאָן, ווי ווייט מעגלעך איז, אָביעקטיוו.

ביים שאַצן פֿאַרגלייכט מען, אָבער נישט כּדי אויס־צוגלייכן, אין אַגעשטעלט סדום־בעטל צופּאַסן, נאָר כּדי צו געפֿינען דאָס נישט־גלייכע, דאָס אייגנאַרטיקע.

אַזוי, אייגנטלעך, טוט אויך דער איינצלנער מענטש.

וואָס העכער דער מענטש איז, אַלץ עפּטער פֿאַרטיפֿט ער זיך אין זיך אַליין, אַלץ באַטראַכט ער זיך אַליין, פֿרעגנדיק: צו וואָס? נאָך וואָס?

ער וואַרפֿט זיך קיינעם, אויסער זיך, קיין אַנדערן איינצל־נעם מענטש נישט אונטער, ער זוכט ביי קיינעם נישט קיין רעכט־פֿאַרטיקונג פֿאַר זיין לעבן, קיין הסכּמה אויף זיין עקזיסטענץ, ער וועט זיין רעזאָן ד'עטר נישט גרינדן אויף נוצלעכקייט פֿאַר זיינס גלייכן אָדער אויף ענלעכקייט צו אים.

ער פֿאַרטיפֿט זיך אין זיך, ווייל ער וויל זיין זיך אין זיך געפֿינען, דאָס געפֿונענע פֿון מינדערווערטיקן רייניקן, דאָס מערווערטיקע פֿלעגן, אַנטוויקלען, זיך די אַנטוויקלונג פֿאַר ציל און צוועק שטעלן, און דערפֿאַר איז ער גרייט צו שטרייטן, צו קעמפֿן ביזן לעצטן טראָפּן בלוט, צו אָפּפֿערן זיין לעבן...

ביי דעם פּראָצעס קוקט אויף זיך דער העכערער מענטש פֿון נאָך אַהעכערן שטאַנדפּונקט: פֿון דער הויך, צו וועלכער ער מוז, לויט זיין נאַטור, שטרעבן... פֿון זיין „איך" אין ווייטסטן פּונקט אויף זיין לעבנס־וועג.

דער אַזוי פֿאָרגעשטעלטער „איך" איז זיין אימפּעראַ־טיוו, זיין ריכטער.

ער איז נישט באַנקראָט, און די פֿאַרגאַנגענהייט גיט אים נאָר דאָס מאַטעריאַל צום זיך ערקענען. ער ליקווידירט זיין לעבן נישט, און זיין „איך" אין דער געגנוואַרט איז נישט זיין ריכטער און שאַצער — זיין „איך" אין דער צוקונפֿט איז זיין שטרעבן און גלויבן, און דער רעכטפֿאַרטיקער פֿון זיין לעבן...

דאָס זעלבע מיט פֿעלקער...

זוך איך מיין יידישקייט, זוך איך עס פֿאַר מיר, זוך איך עס אין דער צוקונפֿט, אויפֿן גרונט פֿון מאַטעריאַל אין דער שע־פֿערישער פֿאַרגאַנגענהייט...

די געגנוואַרט, דאָס „געלערנטע חומש מיט רש״י״ לאָז איך אַרויס — דאָס איז אונזער דעקאַדאַנס — אונזער אָפּפאַל.

איז דער ריכטער פון איינצלנעם מענטש זיין איבער-מענטש; און דער ריכטער פון דער נאַציאָן, נישט קיין אַנדערע — נאָר די נאַציאָנאַלע צוקונפט — איר שטראָם, ווען ער פליסט אריין אין ים — אין דער פרייער מענטשהייט אריין...

פאַר דער נאַציאָנאַלער צוקונפט שטעל איך די איינגנאַרט פון מיין פאָלק (האָט ווער אַן „אתה״, זיין „אתה בחרתנו!״) און פרעג:

בין איך מינדער-אָדער מערווערטיק?

אז נישט גלייך, דאָס ווייס איך. —

מיין פאַרגאַנגענהייט דער-אָנט:

ווערסט נישט דינען קיין אַנדערע געטער, נאָר דיין איינציקן גאָט.

אין מיט פון דיין לאַנד, אין ירושלים, ווערסטו זיין טעמפּל שטעלן.

דריי מאָל אין יאָר ווערסטו צום טעמפּל קומען, פאַר גאָט זיך באַווייזן, אים דיין אָפּפער געבענען, אים דאַנקען, בעטן און דינען...

איין פאָלק, איין לאַנד, איין טעמפּל, איין געזעץ, איין גאָט...

און אַלץ ווערט פאַרמירט צוזאַמען, אין איין אָטעם...

ערגעץ אַנדערש טאָר קיין טעמפּל נישט זיין און קיין מזבח. ערגעץ אַנדערש, ווען אויך דעם איינציקן גאָט, טאָר קיין קרבן נישט ווערן געבענט, קיין ווייַרויך אויף דער פאַן געברויכערט,—דאָס ווערט באַשטראָפט מיט—טויט!

און דאָך איז פאַר אַלע דער טעמפּל...

מעג קומען דער פרעמדער און בעטן, גאָט וועט צוליינגן זיין אויער, און זיין אָפּפער באַווילִיקן, און ווער עס וועט רופן דעם נאָמען פון איינציקן גאָט, דער איז זיין קינד... און פון ציון גייט אַרויס דאָס געזעץ פאַר פעלקער...

די נאַציאָנאַלע — וועלט-אידעע!

האָבן עס אַנדערע פעלקער?

האָבן דייטשן, פראַנצויזן, ענגלענדער, רוסן און אַנדערע אייראָפעאישע פעלקער אַ נאַציאָנאַלע וועלט־אָנשויאונג, אַ נאַציאָ־נאַלע רעליגיאָן? אָדער נאַציאָנאַלע וועלט־אידעאַלן?

פאַרהאַן „דייטשע פילאָזאָפיע", דאָס הייסט: פילאָזאָפישע ביכער, געשריבן פאַר דייטשן אויף דייטש... קיין דייטש־פילאָזאָ־פישע אידעע איז נישט פאַרהאַן.

פאַרהאַן פראַנצויזישע אידעאַלן פאַר און צוליב דער פראַנצויזישער נאַציאָן: גרויס זאָל זיין פראַנקרייך און צעשפרייט, און געריממט, באָדן זאָל זי זיך אין גלאַנץ...

פאַרהאַן אידעאַלן פאַר ענגלאַנד: איך די פאַבריק, די גאַנ־צע וועלט מיין מאַרק!

און אזוי אַלע... אַלע...

„קריסטן" זענען זיי...

האָט זיי דאָך דאָס קריסטנטום נישט פאַראייניקט. זיי האָבן זייער קריסטנטום נישט באַשאַפן; מען האָט עס זיי אָנגע־וואָרפן מיט געוואַלט, אָדער זיי האָבן עס גערנוויליק אָנגענומען. עס איז נישט אַרויסגעשפרונגען פון זייערע געהירן, נישט אַרויס־געשפראָצט פון זייער געבליט...

דאָס זיינען פעלקער פון קלויסטער באַצוואונגענע...

שווימט דאָס פרעמדע אַרום פון אויבן און קומט נישט אין תוך פון דער נשמה אַריין... האָט עס מיטן ווירקלעכן לעבן קיין מגע ומשא נישט: עס ווערט אויס סאָציאַלע ערשיינונג. עס ווערט „גלויבן"... עס ווערט אַ שליסל אויפצועפענען דעם הימל נאָכן טויט, נישט צו באַצווינגען דאָס לעבן, עס איז „מלכות השמים", נישט ערד און נישט לעבן אויף דער ערד; עס פאַרלייקנט אַר־בעט און אַנטוויקלונג...

עס איז גלויבן, נישט ווילן; עס איז אָפזאָגן זיך, אָפשיידן, אַוועקגיין; אויסלייזן זיך פון לעבן נישט פאַרן לעבן...

טראָגט מען עס אויבן, איבערן לעבן, ווי אַ מאַנטל;

אינם לעבן, אונטערן מאַנטל רעגירט דאָס רוימישע רעכט, די גריכישע קונסט, די אייראָפּעאישע טעכניק...

פיר פאַרשיידנאַרטיקע קוועלן פון רעכט — די פינפטע איז די נאַציאָנאַליטעט וואָס היילקט שוין אַלע פאַרברעכן קעגן אַנדערע אַלס — פּאַטריאָטיזם...

און דעריבער וויל זיך אַ אייראָפּעאישע נאַציאָן ווירקלעך באַפרייען, מוז זי זיך צו אַלעם ערשטן באַפרייען פון אינטערנאַציאָנאַלן קלויסטער... וויל זי פּראָגרעסירן אין לעבן, מוז זי זיך אָפּזאָגן פון הימל, פון רעליגיאָן...

מיר — אַ פאָלק אָן באַזיס, אָן אַן אייגנהייטלעכער שפּראַך, מיט אַ דראַנג נאָך קולטור און נאָך אָן קולטור, מיר — אַלס „נאַציאָן און נישט מער", זענען מיר גאָרנישט!

און ווי לייכט איז פון גאָרנישט אַוועקצוגיין!...

X

נאָך וועגן.

נישט קיין אַקאַדעמישער שטרייט ווערט צווישן אונז און אַנדערע געפירט.

נאָר אַן איבערפלעכלעכער מענטש זעט נישט דעם צוזאַמענהאַנג צווישן קולטור-מאָמענטן און וועלט-אָנשויאונג.

די וועלט, מיט יידישע אויגן געזען, איז אַן אָרגאַניש צוזאַמענגעבונדענע, אָרגאַניזירטע און דעריבער מאָראַליש פאַראַנטוואָרטלעכע וועלט.

די וועלט, מיט היידנישע אויגן געזען, איז אַן עפּילעפּטיק, צעוואָרפענע, באַהאַלטענע און אָפענע קרעפטן, וואָס פאַלן קיין געזעץ נישט אונטער, און וועלכע מען קאָן דעריבער קיין מאָראַלישע פאָדערונגען נישט שטעלן.

אויפן וועג פון היידנטום צום יידישקייט ווערט אינטעגרירט, געגעראַליזירט... קומט מען צו געטער און האַלבע געטער. ווערט די וועלט אַ שלאַכט-פעלד צווישן זיי, הייסט דער שטאַרקסטער, דער זיגערישער — יופּיטער, אַ דעה אָבער האָבן אַלע, אַלע מישן

זיך אַריין, איז יעדער גאָט אין זיין צייט אָדער אויף זיין אָרט, אין זיין טעמפּל אָדער אין זיין טאָג — געזעץ און אימפּעראַטיוו.

איז, ווייטער און נענטער צום יידנטום קומענדיק, דאָס געצנטום אויסערלעך געפאַלן, די געטער־סימבאָלן, אין האָלץ געשניצט, אין שטיין אויסגעהאַקט, אויף ווענט און לייוונט געמאָלט — זענען צעשטערט און צעשטויבט געוואָרן, — פון הונדערטער אימפּעראַטיוון ווערט דאָך געפירט די וועלט... צו קיין איינהייט איז אויסער דעם יידנטום קיין איינציקע נאַציאָנאַלע וועלט־אָנשויאונג נישט געקומען...

קיינער וואַרפט זיך דעם איינציקן נישט אונטער.

זענען זיי אַלע קעגן דעם יידישן — פּראָווינציאַליזמען, היימיש, אויף אייגן געברויך, געבאַקענע פילאָזאָפיען... קאָן זיך די העכערע אידעע דער נידעריקער נישט אונטערגעבן, דאָס העכערע בלוט אינסטינקטיוו מיטן נידעריקערן נישט מישן...

איז דאָס געשריי רענעסאַנס!

לאָזט מיך פריי ריידן מיין וואָרט, פריי אַרבעטן און קולטור־ווערטען באַשאַפן לויט מיין וועלט־אָנשויאונג, איך האָב אייך אַמאָל אַזוי פיל געגעבן, לאָזט מיך נאָך אַמאָל געבן. — —

און נישט אויף אַ באַשטימט אָרט ווערט דער שטרייט געפירט. מיר האָבן שוין לאַנג די נאַציאָנאַלע קינדער־וויג פאַרלאָזט; גערן אָדער נישט גערן, אַ וועלט־פאָלק געוואָרן, נישט באַגרעניצט איז דער קאַמף, אַ וועלט־קאַמף איז ער!

און נישט מיט דעם אָדער יענעם פאָלק פירן מיר אים, און נישט מיט אַ קאָאַליציע פון איינציקע פעלקער, יידן און גויים שטייען זיך אַקעגן, יידיש בלוט און גויאיש בלוט...

קאָן זיך דאָס יידישע בלוט, וואָס איז אין דער רעליגיעזער פאָרם מאָנאָטעאיסטיש, אין דער פילאָזאָפישער מאָניסטיש, מיט אַנדער בלוט נישט מישן; קאָן אַ העכערע וועלט־אָנשויאונג דער נידעריקער זיך נישט אונטערגעבן, מוז זי שטרייטן אום דאָס רעכט, איר אייגענע וועלט־קולטור צו שאַפן. — —

קומען די אין דער פרעמד געלערנטע און האָבן לייכטע עצות; לייכטע, ווייל אויבערפלעכלעכע...

האָט מען אונז איבער אַלאַנגע צייט דאָס מויל פאַרמאַכט, די הענט געבונדן, נישט ריידן געלאָזט, נישט אַרבעטן. ראַט מען אונז: גיי און בעטל... אַסימיליר זיך, הייסט עס, נאָך וואָס אַבאַזונדער ווערקשטעל?

האָב איך מיין אָפּשאַצן פון שלעכט און גוט, ראָט מען מיר: שאַץ איבער די ווערטן!

שטרייט איך פאַר מיין אמת–לאַכט מען אויף מיין „מיסיע"—
אַמגעפערלעכסטן אָבער זענען: איבערגעאיילטע צו־זאָגן און איבערגעטריבענער פעסימיזם...
דיין היים איז אָפן, מאָרגן גיב איך זי דיר!

און אַז דער מאָרגן איז געקומען און די היים האָט זיך נישט געעפנט — זיינען מאַנכע אַנטלאָפן פון אונז, מער קיין האָפנונג אויף רעטונג נישט געהאַט...
אָדער:

וואָס איר מאַכט אין דער פרעמד, איז געבויט אויפן וואַסער, געבויט אויף זאַמד, דאָס טראָגט אַוועק דער ווינט...

ווערט מען אָפּהענטיק, זוכט מען פרעמדע קולטורן, פרעמדע גיטער און שטעלט יענער אַ באַדינג: זיי מודה, אַז משיח איז געקומען, טראַכט מען:
דער קליגערער טרעט אָפּ...

נישט, יאָ ווײלן, און וועמען?

(פּאַרוואַל=רעדע).

מען האָט דאָ פּיל גערעדט אין די בלעטער — פּיל געשריבן וועגן דער יידיש-וואַרשאָווער וואַל=טראַגעדיע; פאַר מיר, איך זאָג אײַך פּאָראויס, איז די גאַנצע וואַל=קאַמפּאַניע, וואָס ווערט געפירט פון דער זייט, אין רעזידענץ פון באַשניטענעם פוילן — אַ טראַגי=קאָמעדיע, וואָס גרעניצט מיט פאַרס...

אונזער וואַל-קאַמפּאַניע, וואָס מאַכט אונז, מכלומרשט, אַזאַ הייס בלוט, און רירט ביי די פּוילישע אוזורפּאַטישע רעדל=פירער די גאַל — ווערט געפירט, פון איין זייט, פון די, וואָס גלויבן נישט אין וואָס עס איז פאַר מעגלעכקייט פון אַ יידיש לעבן אין דער דיאַספּאָראַ און פון זייט — פון אַזעלכע, וואָס גלויבן נישט אין איר אייגן יידיש רעכט אויף לעבן בכלל, וואָס זוכן דעם טיטל אויף רעכט צו לעבן אין פרעמדן בוזעם-טאַש... וואָס האָבן גאָרנישט אין זיך, נאָר אַלץ אויסער זיך, — אויסער דעם פאָלק, וואָס זיי ווילן פּערטרעטן, און — פּילייכט אַן איבעריקער „פּער"; טרעטן איז איבערגענוג...

אין זאַל זענען דאָך פאַרהאַן נאָך אַ מנין וואַל-מענער — די אַלטע קאָנסערוואַטאָרן... דער עק פון אַסימילאַטאָרישן בלאָנדזענדיקן קאָמעט, — אירע געהאָרזאַמע דינער, וואָס קריכן איר אונטער די נעגל... און הייסט זי, שפּייען אויף דער דומע — שפּייען זיי און טרעפן זייערע אייגענע ווייסע בערד... יידישע לעבנס-פראַגן אין דומע וועלן באַרירט ווערן: פון „טשערטאַ אָסיעד=לאָסטי" ביז אפּער-פעלד איז אַ גענוג ברייט און ווייט פעלד פאַר שוואַרצרייטעריי פון שוואַרצע לייט. פון אונזער זייט, אויב באָיקאָטירן די דומע, וועט גאַנץ רוסלאַנד קיין וואָרט פון טרי-

בונע נישט הערן, אָבער אַז די אַסימילאַציע הייסט באַיקאָטירן, רופן די ווייסע בערד: באַיקאָט! באַיקאָט! פון גער פון דער פראַנציסקאַנער!

אָט ווער עס האָט ביז אַהער די וואַל־קאַמפּאַניע געפירט־ דער ייד, דער איינפאַכער ייד, וואָס בויט שטילערהייט, מיט העלדישער איינגעשפּאַרטקייט, מיט אָפּפער פון פלייש און בלוט, אַ יידיש לעבן דאָ, אין דעם טייל דיאַספּאָראַ, וואָס פילט: „איך לעב, האָב איך רעכט", און קעמפט פאַר זיין רעכט — דער איז נאָך, ליידער, נישט אָרגאַניזירט, דער איז נאָך צעוואָרפן, ווי זאַמד אויף דער גרעניץ פון פּאָליטישן פּאָר־וואַסער...

וואָלט זיך זיין שטימע געהערט, וואָלט דער ייד אָרגאַניזירט געווען, וואָלט צו קיין פּאַרס, צו קיין טראַגיקאָמעדיע נישט געקומען: באַקומען אַ מערהייט, אין פּאָליטיק איז „מערהייט" — רעכט, אויב דיין רעכט, ווייל פון דיר דעם שענסטן, דעם בעסטן, דעם קרעפּטיקסטן... האָבן אָבער געפירט דאָס רעדל מענטשן, וואָס האָבן דעם גלויבן אָן יידיש־לעבן פאַרלוירן, אַלץ איינס, צי זיי ווילן דעריבער טרענקען אין פרעמדן וואַסער, אָדער אַוועק, ערגעץ אַנדערש בויען — האָט געמוזט קומען צו דער טראַגיקאָמעדיע, צום פּאַרס!

שטייען זיך — אָ! דאָס גרויסאַרטיקע בילד! — שטייען זיך אַקעגן צוויי פעלקער: אַ פאָלק פון האָנאָרנע שלאַכטע, וואָס אונטער איר איז היינט טויב־שטום און בלינד געמאַכט! — און פון דער אַנדערער זייט מיר, דאָס אַזוי גערופענע קרעמער־פאָלק און פירן שטרייט וועגן די וואַלן. גייט דאָס קרעמער־פאָלק און זאָגט זיך אָפּ, דעמיטיק, די ערד קושנדיק פון אַלעם גוטן און פאַרלאַנגט, אַ מתנה לעשו, זיין וואַלרעכט... נאַריש, אָבער נישט קרעמעריש, געשענקט פון הויף־מוטיקן פּאָליטיש־נאַרישן האַרץ, נישט פאַרקויפט, נישט פאַרשאַכערט... איז דער האָנאָרנע שלאַכציץ, וואָס האַנדלט מיט זיין רעכט אין ווין, בערלין, און פאַרשאַכערט עס אין פעטערבורג, ווי דער נידעריקסטער „האַנדל־האַנדל" און טרעט, נישט ווילנדיק מיט אונז האַנדלען, אונזער דערלאַנגטע מתנה מיט די פיס...

אזוי האָט מען אונז געפירט און צוגעפירט צום פּאַרס...

איך בין אָבער נישט אַהערגעקומען צו מאַכן אַ סעצעסיע. וואָס געשען איז געשען; צו שפּעט צו צעטרענען דאָס געוועבטע און אָנהייבן אויפס ניי... ווי פעלערהאַפט די אַרבעט זאָל נישט זיין, געפירט מוז ווערן — ווייטער... „פון איינמאָל געשעענעם — אַ קייט אויפן האַלז“, און נישט קיין גאָלדענע, מוזן מיר זי ווייטער טראָגן; פון איינמאָל געשעענעם קען גאָט אַליין קיין קוצו של יוד נישט ענדערן... אָבער נישט דער איז פאַרבלאָנדזשעט, וואָס איז אויף אַ ווילע אַראָפּ פון רעכטן וועג, נאָר דער, וואָס דערזעט עס, און וויל נישט צוריקקערן...

אַלזאָ דער אויסגאַנגס-פּונקט — דאָס געשעענע!

מען האָט זיך ציוניסטיש-אַסימילאַטאָריש-קאָנסערוואַטיסטיש אָפּגעזאָגט אין אונזער נאָמען, אין איינפאַכן יידס נאָמען פונם רעכט צו ווילן אַ יידישן קאַנדידאַט. אונזער, אויס פורן גאָלדיקן הומאַניזם, ערלעך-גוטערפריינד — שוויענטאָכאָווסקי, לאָזט אונז גריסן פון היכן פוילישן פאַרנאַס אַראָפּ, וואו ער דונערט אַלס יופּיטער, פריינדלעך גריסן; עס איז פון אונזער זייט, זאָגט ער, פיין און עדל! דאַנקן מיר אונטען פאַרן דאַנק פון דער הייך, פאַרפאַלן — אָפּגעזאָגט זיך! ווילט נאָר נישט קיין תלין פאַר אונז און מיר זענען צופרידן.

האָט אָבער די קרעמערין אין בערלין, ווין און פעטערבורג און די האָנאָרנע שלאַכטע אין דער היים, אויף אונזער מתנה דעם פוס געשטעלט, אָן שפּאָרן און טרעט אונזער גוטהאַרציקע מתנה — „מיט איך רעדט מען נישט, מיר וועלן ווילן ווען עס וועט אונז געפעלן, און אַז אונז געפעלט גראָד, צו דער יעצטיקער מזל׳דיקער שעה, דער תלין, מוזט איר אים מיטווילן...

ווערט נישט גוט, צו אַלעם ערשטן דער אַסימילאַציע... חתונה געהאַט — און ווען מיט דער לינקער האַנט — און שוין געוואָרן, אַז דער מאַן איז אַ שלעגער... שרייט זי: אַבסטינענציע... קעגן מאַן פון דער לינקער האַנט אַרויסטרעטן וויל זי נישט, איבערבייזערן אים קען זי נישט, קען קיין הויך וואָרט קיינמאָל נישט ריידן, — דאָס צנועהדיקע קעבס-ווייבעלע... אַלזאָ

בעט זי אײך רחמים: דערצערנט אים נישט, (שטילערהײט: ד ר גזלן!) שװײגט — (און הויך, ער זאָל הערן:) אַבסטינענציע..

און אָט קעגן דער נידערטרעכטיקער מאַדאַם—אַבסטינענציע װיל איך אַרויסטרעטן; קעגן אָפּהאַלטן אײך פון די װאַלן... װאָס פאַר אַ זיסע רײדעלעך מיר האָבן פון די װאַל-טריבונען פון די אַבסטינענטינס זײט נישט געהערט, װאָס פאַר אַ שטרוי עס איז איבער צײט נישט געדראָשן און איבערגעדראָשן געװאָרן, — דער זיס-שטרויענער אינהאַלט לאָזט זיך צופירן צו אײן װאָרט: „פּאָגראָם!" מען שרעקט אונז מיט פּאָגראָמען, דעריבער האַלט אײך אָפּ, לאָזט װערן אײער תּלין, אײער פּאָליטישן שונא... און שרעקיקע פעלן נישט...

אָבער, מײנע הערן, נישט נאָר אין װאַל-צײט צו דער דומע שרעקט מען אונז מיט דעם אַלטן, גוט אויסגעפּריװוטן געװער... מען האָט זיך מיט דעמזעלבן געװער אויך בײ אונזערע הײמישע, קהלישע װאַלן באַנוצט; דיזעלבע הענט! נישט נאָר יעצט, װען עס גײט װעגן „קרוין-פּוילן", װעגן דעם פּראָנט, — װי די פּוילישע צײטונגען באַצײכענען עס, — װי אַזוי עס דאַרף אויסזען די פּוילישע סטשעכע, די פּוילישע פּאָטערלאַנדס-שטוב... דאָס זעלבע האָב'מיר געהערט ערשט נישט לאַנג, און פון דיזעלבע געדונגענע מײלער, אויך װען עס איז געגאַנגען װעגן אונזער הײמיש קהליש װינקעלע, װי עס זאָל אויסזען... ביז אַהין גײט די צ ע ב ו ר פון האָנאָרנע שלאַכטע, ביז אַהין די טכוירשאַפט פון אונזערע — זײערע דינער... דער געשטערנגער צענזאָר װיל אויך װיסן, װער עס װעט זײן דער גבאי אין אונזער קהל-שטוב, װער עס װעט אונזער אָרימע שפּײזן (אימשטײנס געזאָגט!) אונזערע מתים באַגראָבן (דאָס — על צד היותר טוב!) און אַ רוף: „קלײבט אונזערע משרתים. אַ'ניט..." האָבן זיך אַ טרײסל געטאָן אונזערע באַנקיר-בײכלעך, די געלט-בײטלען אַ קלינג געטאָן: באָם! און — געװײלט געװאָרן, װי איר װײסט...

מוז דעריבער צום אַלעם ערשטן אָפּגעװאָרפן װערן די שרעק. שרעק איז אַ שלעכטער יועץ. מען מוז קלאָר מאַכן די פּאָליטיש-סאָציאַלע לאַגע.

וועט מען אונז שלאָגן?

איך ווייס נישט. דער „קוריער וואַרשאַוווסקי״ פאַרזיכערט, אַז עס פעלן אים די אינסטינקטן צום שלאָגן. די לינקע זאָגן, זיי לאָזן נישט שלאָגן. דער רעוויראָווי זאָגט: מען וועט נישט שלאָגן!

נאָר אויב שלאָגן, רבותים, שלאָגט מען דעם געבויגענעם, וואָס לאָזט זיך שלאָגן...

די ריטער-צייט און איר מאָראַל, די צייט פון דאָן-קיכאָטס, איז פאַרביי. מען שלאָגט ליגנדיקע און נאָר ליגנדיקע — אָבער אַנטיסעמיטיזם, דער פיינער, וואָס שמייסט נישט, ער נעמט דעם ביסן צו פון מויל!

און דעריבער זאָגט מען: רייצט נישט! דאָס פוילישע פאָלק איז אדרבא ואדרבא, לעבט און לאָזט לעבן! גיט אייך אונטער, האָט איר אַלע פרייהייטן, די גאַנצע פולע גלייכבאַרעכטיקונג. לאָז נאָר דער אַנטיסעמיטיזם שלאָפן, וועקט אים נישט.

איך האָב פיינט דאָס וואָרט „אַנטיסעמיטיזם״ — עס איז אַ גראָבער ליגן. נישטאָ קיין אַנטיסעמיטן. סעמיטן—טערקן און אַראַבער—זענען קעגן אונז גלייך מיט די אַריער, גיבן אונז אַזוי פיל מאַנדאַטן, ווי זיי!

איך קאָן אויך נישט ליידן דעם שקר פון טובות אויס לויטער גוטהאַרציקייט, כּל-זמן דער אַנטיסעמיטיזם שלאָפט...

לעבן איז נישט לעבן לאָסען!

מען גיט נישט. אין לעבן מוז מען נעמען. אין לעבן מוז מען פאַר אַלץ באַצאָלן. מען גיט אמאָל, נאָר פּרעמדס. גיט אַ קיניג „רעכט״, „גלייט-בריוו״, „גראַמאָטעס״ אויפן חשבון פון אַדל. גיט דער אַדל רעכט און גראַמאָטעס אויפן חשבון פון דער שטאָטישער באַפעלקערונג.—וואָלט די ליבעראַלע בורזשואַזיע געגעבן רעכט אויף אַרבעט אין פאַבריק, — ליידער, קוים איז אויפגעשטאַנען די פאַבריק, האָט זי שוין די בורזשואַזיע וויניק וואָס צו זאָגן! ניין, ליבע צוהערערס, אייגנס גיט מען נישט. אייגנס איז אַ קאָנקורענץ-זאַך!

האָט רעגירט דאָס דאָרף, האָט מען אונז געדאַרפט פאַר דער שטאָט. געלט האָט מען געברויכט, האַנדל און געווערב האָט געפעלט! אַ קליין ביסל פויליש פאָלק האָט געקאָנט שמייסן

און דער רוב—אונטער די ריטער אַרבעטן אין פעלד מיט אַ היל־צערנעם אַקער!

קאָנען ביידע נישט באַשאַפן קיין מיטלשטאַנד, קיין האַנדל און קיין געווערב, האָט מען פרעמדע גערופן. בייטשן אויף אונז! מיר זענען געקומען מער. קיין היים נישט געהאַט!

היינט שפּרייזט דאָס דאָרף מיטן קליין־אַדל און פויערן אין שטאָט אַריין, מיר דאַגעגן אין דאָרף אַריין קאָנען נישט; דערפאַר האָט שוין דאָס געזעץ געזאָרגט. איז אַ איינזייטיקע קאָנקורענץ! עס ווערט ענג! ווי גוט דער פּאָליאַק זאָל נישט זיין, דעם ביסן פון מויל רייסן מוז ער!

יאָ ווילן, נישט ווילן. די עקאָנאָמיש שוואַכע פון אונז מוזן און וועלן אָפּטרעטן, מוזן עמיגרירן; די עקאָנאָמיש שטאַרקערע, גאָר שטאַרקע האָבן מיר נישט, וועלן זיך מוזן אָרגאַניזירן, פּאַרטיידיקן און מיט דער יידישער איינגעשפּאַרטקייט אי־בערלעבן און זיגן!

דאָס, און מער קיין נייס איז נישט געשען. רעדט נישט פון אַנטיסעמיטיזם!

האָט זיך געענדערט די באַציאונג, איז דאָס פּאָלק אַנדערש געוואָרן. די פּוילישע פּרעסע אויף דער גאַנצער ליניע איז קעגן אונז, — איז עס נישט קיין פראַגע, פון ליבשאַפט און פון האַס, פון ליבשאַפט און נקמה! — מען האָט אונז גאַנץ באַ־שטימט ליבער, ווייניקסטנס ווייניקער פיינט, ווי דעם „זשיד ניעווערני" אַמאָל, אין די עקאָנעמיש בעסטע צייטן. געענדערט האָט זיך אָט וואָס:

כל זמן אַ פּאָליאַק האָט געהייסן צער האָבן, וויינען אויפן גלות פון דער פּוילישער שכינה, פּראָטעסטירן (אין דער היים שטיל, אין אויסלאַנד הויך) קעגן אונטערדריקונג, האָט מען אונז זייער גערנוויליק ערלויבט דעם טיטל פּאָליאַק.

יידעלע, קלאָג! שריי מיט! האָסט אויך אויערן אין אייראָ־פּע, און וואָס שאַדט עס? זאָג קינות אויף אונזער גלות אויך!

הייסט אָבער אַ פּאָליאַק אַזוינער, וואָס האַנדלט און וואַנדלט און בפרט אַזוינער, וואָס דאַרף זיך פּאָרען ביי דער קאַסע פון דער זעלבסטפאַרוואַלטונג, איז „פּויליש" נישט נאָר

טרערן און קרעכצן, נאָר אויך מאַכן הוצאה והכנסה אויפן קהלישן חשבון אין שטעטל, — ברידערלעך, טרעט אָפּ! איר זענט דאָך זרע אברהם, יצחק ויעקב. מאַכט קיין קונצן נישט.

דאָס איז דער קלאָרער אמת, דער אָפענער איין-און-דרייסיק.

און די אַסימילאַציע ווייס נאָר איר שפּרוך:

— ניע דראַזניץ! שווייגט, נוצט אייער רעכט נישט אויס. ליגט אייך, ווי די לעמעלעך, אַ געשמאַק זאַך. מען וויל געקוילעט ווערן, ווי כפרות אין דער שטילער נאַכט.

מען פאַרציילט, אין פעטערבורג, אין אַרעסטאָראַן, האָבן זיך געטראָפן אינספעקטאָרן פון שולן, וואָס זענען געקומען „באַ-מיען" זיך צו פאַרבעסערן זייער לאַגע מיט גרעסער געהאַלט און „טשינעס".

זיצט מען, טרינקט מען און מען רעכנט אויס זכיות... באַטירלעך: דער טיטל אויף זכיות זענען מיר! דער האָט פעסט אָפּגעהיט די נאָרמע. דער צווייטער האָט זי נאָך פאַרקלענערט. דער דריטער, נאָך מער בריה, אַ צירקוליאַר פון מיניסטער באַקו-מען, צוצונעמען אַ יידן — און נישט גענומען: וואָן!

שטייט אויף נאָך איינער:

נישט אַזוי האָט ער כשר פאַרדינט אַ „וולאַדימיר", צי אַן „אַנגאַ" אָדער ח"י גדולים הוספה. ער האָט גאָר אין שול קיין יידן נישט. דאָס האָט מען פאַר אים געטאָן. ער האָט אַן ערפינ-דונג געמאַכט: אַ מאַשין צום שמייסן. מען דאַרף נישט צולייגן קיין הענט.

אונזער אַסימילאַציע האָט אַ גרעסערע ערפינדונג געמאַכט זי האָט זיך אַליין אָפּגעשמיסן!

„מיר זענען פּאָליאַקן! און ווען אַלע פּאָליאַקן זאָלן עס לייקענען — מיר פילן, מיר זענען און — אַבסטינענציע: מיר יידן ווילן נישט"!

נאָר פאַרוואָס האָט זי גענאַרט, דעם אמת נישט געזאָגט? מיר לעבן נישט אַזוי נאָענט מיט דער „שליאַכטע", מיר לעבן אונ-

זער אָפּגעוואונדערט יידיש לעבן, מיר האָבן געקאָנט אַ טעות האָבן, אָבער זיי? אַזוי נאָנט, אַזוי קנעפּל בקנעפּל, אַזוי פיל אין דער משפחה! ביי איין טיש, אָפט אין איין בעט — זיי האָבן דאָך שטענדיק דעם אמת געהערט — פאַרוואָס האָבן זיי געשוויגן, נישט אויסגעזאָגט דעם סוד, אַז די גאָלדענע צייט פון ט ו ב ו ת און ל י ב ש אַ פ ט איז אַוועק? אַז יענע ווילן עסן? פאַרוואָס האָבן זיי אונז נאָך געוואָלט איינריידן, אַז שולדיק זענען ציוניסטן, ליטוואַקעס און יאַצקאַן, — אַ'ניט — אַ גן-עדן! פאַרוואָס האָבן זיי אונז נישט דערציילט דעם אמת, אַז די שליאַכטעס זענען קרעמערס געוואָרן.

מיר קענען מיט מענטשן, וואָס פאַרהוילן דעם אמת, בפרט מיט אַזוינע, וואָס שמייסן זיך אַליין, נישט גיין. אַפילו נישט שווייגן מיט זיי צוזאַמען! מיר דאַרפן ווילן, קעמפן דאַרפן מיר — מיר זענען ד אָ און קעמפן ד אָ!

קוכאַרזשעווסקי שפּאַצירט איבער וואַרשע, מיר — אויך! אַרבעטן אַרבעטן מיר נישט ווייניקער פאַר אים.

ער וויל וואַרשע אָפּשטעלן אויף סקאַרנאַ און סטאַשיץ, וואָס זייערע שאָטן באַגעגענען אים אויפן שפּאַציר. מיר טוען פאַרקערט, מיר מאַכן וואַרשע באַוועגלעך, טרייבן זי ווייט אַוועק פון די שאָטן, מיר מאַכן אַפילו די שווערע הייזער ב אַ ו ו ע ג ל ע ך, סחורה מִיַד ליַד. און געווערב און האַנדל און אינדוסטריע האָבן אונז פיל, זייער פיל צו פאַרדאַנקען...

קוכאַרזשעווסקי טרעפט אויף זיין שפּאַציר פלעצער, וואו דאָס אַלטע האָט געגלאַנצט מיט טויזנט חן, וואו סטאַשיץ האָט אונז געהאַלטן פאַר היישעריקן און סקאַרנאַ פאַר פאַרשאָלטענע. מיר טרעטן אויף דיזעלבע פלעצער — נעמלעך אויף די, פון וועלכע מען האָט אונז געטריבן, און וואו מען האָט אונזערע זיי־דעס און באָבעס געשמיסן, און די „טומולט-פלעצער", און די ראָ־גאַטקעס מיטן „טאָג-צעטל". נאָר ווען קוכאַרזשעווסקי וויל די שאָטן רופן צ ו ר י ק, טרייבן מיר וואַרשע — אַלץ ווייטער, און אויף נייע וועגן.

און אויב קוכאַרזשעווסקי האָט געהערט, ווי אַ ייד פרעגט אויף דער אַלטער שטאָט:

— ווי טייער איז אַן אייל ערד?

האָב איך געהערט גויים פרעגן:

— וואו איז דאָ אַ קאַבאַרעט? וואו אַ פריילעך הייזל?

— — — — — — — — — — — — — — — —

איר מוזט, איר וועט ווילן! — —

די פראַגע.

פאַרוואָס איז די „פּראַוודאַ“ בייז?

ווייל „נישט דאָס האָט געמיינט וויעלאָפּאָלסקי!“

מיר זענען שטענדיק אָפּהענגיק פון נישט-יידישן ווילן, בפרט פון ווילן פון אַ שררה „וויעלאָפּאָלסקי“, דעם סימבאָל פון פּוילישן ליבעראַליזם, וואָס האָט אונז צוגענומען אַלע פּריווילעגיען, וואָס מיר האָבן זיך אויסגערעדט ביים אַריינוואַנדערן אין לאַנד, וואָס האָט צעשטערט אונזער רעכט, וואָס מען האָט אונז צוגעזאָגט, אויף אויטאָנאָמיע, אויף זעלבשטענדיקע קהלות, בתי-דינים, וַעדים און ועדי-ארצות, מבטל געווען אונזער שפּראַך, צוגענומען די רעכטלעכע קראַפט פון אַקטן און קאָנטראַקטן און אַלערליי אָפּמאַכונגען אויף יידיש, און פאַר דאָס אַ גרויסע מתנה אונז געשענקט: אַ פּאַפּירענע גלייכבאַרעכטיקונג, אויסצוצאָלן ראַכעסווייז און מיט אַ תנאי — מיר זאָלן ווערן דאָס, וואָס מיר זענען נישט, קענען נישט און ווילן נישט זיין!

איבער דער פּאַפּירענער בריק האָט אָנגעהויבן אַריבערצוגיין די יידיש-דייטשע אינטעליגענץ על-פּי נוסח בערלין, אַבי אַרויס פון מקום און צעשפּרייטן זיך איבער אַלע גאַסן, און מיט דער האָפענונג: מיט דער צייט געניסן דעם גאַנצן גויאישן עולם-הבא...

זיי האָבן געזאָלט צופירן די רעשט: דאָס „פעבל“ — די „פינסטערע מאַסע“ און דעמאָלט — —

דער „דעמאָלט“ איז אָבער נישט געקומען!

דאָס פעבל האָט איר געזונטן אינסטינקט; די „פינסטערע מאַסע“ איר געפיל, וואָס לאָזט זיך נישט אַזוי לייכט גענאַרן.

„נישט פון דיין האָניק — האָט דער יידישער עולם געטראַכט — און נישט פון דיין ביס!“ און נישט געוואָלט אַרויס פון שול און חדרים, וואַרטנדיק, מיטן גאַנצן אָפּטימיזם פון דער

יידישער ראַסע, אויף בעסערע צייטן, אויף משיחס צייטן, ווען דאָס יידישע פאָלק וועט זיך נישט וואַלגערן אונטער פרעמדע, נאָטאַבענע, פאַרמאַכטע פענסטער, און באַגניגן זיך מיטן אויסגע־שטראַלטן ליכט. אייגן ליכט וויל דאָס פאָלק...

וואָס דאָס פאָלק, דאָס יידישע, האָט געטראַכט, האָט דער פוילישער רעדל־פירער נישט געוואוסט. און דער דאָלמעטשער, דער יידיש־פאַרפוילישטער אינטעליגענט, האָט געהייסן וואַרטן; עס וועט קומען, האָט ער פאַרזיכערט, די צייט, זי מוז קומען, און מיר וועלן אייך צופירן יידן אָן יידישקייט, יידן אָן יידישע אינטערעסן; יידן, וואָס וועלן פאַרלייקענען זייערע ברידער פון דער גאַנצער וועלט, אָוועקוואַרפן זייערע 3000־יעריקע קולטור און קומען צו אייך און בעטן ביי אייך שוץ, „פראַוועס" און ליכט...

האָט דער פוילישער ליבעראַליזם געוואַרט, געדולדיק גע־וואַרט —

פלוצלונג הייבט אָן די פינסטערע מאַסע צו שימערירן, עס באַווייזן זיך צווישן איר אייגענע ליכטלעך! פלוצלונג הייבט אָן דער שטומער פעבל צו ריידן און רעדט נישט פויליש און זאָגט נישט דאָס, וואָס דער יידישער אַסימילירטער אינטעליגענט האָט אין איר נאָמען געזאָגט.

פאַרקערט: די שטומע פינסטערע מאַסע לעבט אויף, באַ־קומט און זאָגט אַרויס איר אייגענעם ווילן! די יידישע מינדער־הייט וויל זיך דער פוילישער מערהייט נישט אונטערגעבן, זיך צוליב איר נישט פאַרניכטן, לחלוטין נישט!

ווערט מען בייז!

דאָס איז דאָס צאָרניקע פנים, צו אונז געווענדט; מען וויל אָבער דעם „שונא" שפאַלטן, די „געפאַר" קלענער מאַכן, — מען מוז די מינדערהייט טיילן; שמייכלט מען צו דער אַסימילירטער אינטעליגענץ; וועט מען זיך מיט זיי ענגער פאַרבינדן...

וואָס איז ווערט דער צאָרן, וואָס איז ווערט דער שמייכל? זייער ווייניק.

אויב אונזער מזל וועגט זיך, ליגט אין איין שאָל דער אַל־

טער פּאָליאַק מיט זיין יחוס, זיינע פּאָראורטיילן, זיין עגאָאיסטי־שער פּאָליטיק...

און אין דער צווייטער — דער נייער פּאָליאַק, וואָס האָט אונז אין די פרייע צייטן זייער פיל צוגעזאָגט און, נישט מיטן אייגענעם ווילן, פאַרשוויגן געוואָרן...

ווער ווייסט. אַלע, וואָס גייען קעמפן, זוכן אונזער שותּפות. רופן: בראַציאַ! מיר גלויבן, און צאָלן די בלוטיקסטע קאָסטן פון יעדן באַפרייאונגס־פּראָצעס, און דערנאָך, אַז די געשיכטע גיט אַרויס דעם פּסק, ווערן מיר גאָרנישט אָדער זייער, זייער ווייניק דערמאָנט צום גוטן...

אָרימע און שוואַכע פעלקער ציען מיט די בלויזע הענט קאַשטאַנעס פון פייער אַרויס; קומט צום עסן, איז געגנוג מיילער אָן זיי...

נאָר אַזוי, צי אַזוי, דער מיטל־מענטש, דאָס דור, וואָס שטייט צווישן אַלטן און נייעם, דער ליבעראַליזם פון שוויענטאָ־כאָווסקי און פון זיינע תלמידים אין דער „פּראַוודאַ", — די האָבן ווייניק וואָס צו זאָגן. פון מענטשן, וואָס האָבן נאָר קנאַקנדיקע פראַזן, פון מענטשן, וואָס בויען נישט און צעשטערן נישט, וואָס ווילן און קאָנען נישט ענדערן די באַדינגונגען פון לעבן, און רעכענען צו היילן די שווערסטע וואונדן מיט אָפּשפּרעכן — הענ־גען מיר נישט אָפּ...

— —

און ווען יאָ, קענט איר שוויענטאָכאָווסקין צופרידנשטעלן?

אמת, ער איז אַ גוטער, שוויענטאָכאָווסקי. ער האָט רחמנות אויף חוה רובין, וואָס איז געקומען אין זיין לאַנד אריין זוכן ברויט... און לאָזט אַ טרער אויף איר קבר, ווען איר קאָנקורענט, זיין ברודער, דער בריוו־טרעגער, האָט זי געטויט...

און פונדעסטוועגן יידן בכלל האָט ער נישט ליב. דער פי־לאָזאָפישער קאָפּ פאַרלאַנגט עס, אָבער דעם יידישן ריח פאַר־טראָגן קאָן ער נישט. הלמאי ער קאָן נישט פאָרן מיט פויערן אין איין קופּע! אַלץ דער ריח!

אַן אַנדערער האָפט, אַז עס וועט קומען די צייט, און דער יידישער קנאַבל וועט פאַרביטן ווערן אויף אַ רויז פון די פוילישע ספעקטן — שוויענטאָכאָווסקי אָבער איז אַ חכם אויך; געלערנט פיזיק אין לייפציקער אוניווערזיטעט, און ווייסט, אַז אַ געוויסע מאָז וואַסער קאָן צעלאָזן אין זיך נאָר אַ באַשטימטע מאָס זאַלץ, וואָס מער — בלייבט זאַלץ, און דאָס פוילישע פאָלק וועט די גאַנצע יידישע מאַסע נישט פאַרדייען...

גלויבט איר אים, און ווילט אים צוליב טאָן, און איר דער־מאָנט אייך, אַז איר האָט ערגעץ אַמאָל אַ היים געהאַט, וואו איר וואָלט געמעגט בלייבן זאַלץ און נישט פאַרזאַלצן פרעמדע וואַ־סערן, און איר ווילט אייך רירן פון אָרט.

שפּרינגט שוויענטאָכאָווסקי אויף, די אויגן בליצן:

— ער וועט נישט לאָזן באַהאַנדלען זיין פאָטערלאַנד אַלס אַ גאַסט־הויז צום איבערנעכטיקן. פוילן איז קיין אכסניה נישט!

זאָגט איר:

— שוויענטאָכאָווסקי־לעב, אַז דו ווילסט, וועלן מיר בלייבן, אָבער ווייל מיר זענען אַ סך זאַלץ און דו האָסט ווייניק וואַסער, וועלן מיר בלייבן זאַלץ...

גיט ער אַ געשריי, ווי אַ לייב:

— שצורעס!

ווערן מיר עכברים...

איז נאָך ווייניק, קומען זיינע תלמידים און זאָגן:

— איר האָט דאָס רעכט אויף אייגנאַרטיק לעבן; אמת. יעדעס פאָלק האָט עס. אָבער מיר פּאָליאַקן וועלן אייך מוזן אַרויסשטופן פון לאַנד, ווי די בעמען שטופן אַרויס די דייטשן, אָדער באַקעמפן, ווי מיר באַקעמפן די רוטענער אין גאַליציען...

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

אַז די אַלטע ניאַניע האָט פאַר אונז קיין זכרון און קיין יושר נישט, און אפילו קיין וואָר וואָרט נישט!

אין די פרייע טעג האָט מען פאַרלאַנגט דאָס רעכט פאַר

די פוילישע מינאָריטעטן אין דער גאַנצער אימפּעריע אויף אַן אייגנאַרטיקן לעבן; אויף אונז אין פוילן איז דער דין נישט חל. „אויסער יידן"...

און דאַרף מען, ווערן מיר געגליכנט צו די דייטשן אין בעמען; אַיי וואָס, די דייטשן זענען בעמען באַפאַלן, באַרויבט, באַצוואונגען, צעשטערט די בעמישע קולטור, פאַרניכטעט די בע־מישע שפּראַך; און מיר זענען געקומען מיטן פוילישן ווילן לויט קאָנטראַקט, וועלכן די „פּראַוודאַ" וויל נישט האַלטן... דער אמת, הייסט עס, איז אַן אַנדערער; אָבער אמת איז אויך אויסער יידן!

וואָס נאָך?

מען פאַרווייגערט אונז דאָס, וואָס די „פּראַוודאַ" הייסט געבן די רוטענער, פאַרוואָס באַקעמפן?

וואָס שאַדט אַ ליגן?

— — — — — — — — — — — — — — — —

ניין, נישט מיט דער „פּראַוודאַ" וועלן מיר זיך רעכענען.

מיר זאָגן און מיר וועלן אייביק זאָגן דער פוילישער גע־זעלשאַפט אָפנהערציק און ערלעך:

מיר, די יידישע מינדערהייט, און איר, די פוילישע מערהייט, האָבן דיזעלבע לאָקאַלע פּאָלי־טיש־עקאָנאָמישע אינטערעסן.

אייערע מיטהעלפער ווילן מיר זיין; מער ווי פריינד. אונזביידע האָט איין מזל צו איין טאַטשקע צוגעשמידט, זאָלן מיר זי צוזאַמען פירן...

„צרות בינדן ענג צוזאַמען", זאָגט אָרזשעש־קאָוואַ מענדל דאַנציקער, און זאָגט אמת...

ווילט איר אָבער אונזער מיטאַרבעט נישט, איז אייער זאַך. איר וועט אונז אַרויסשטופּן, מיר וועלן זיך ווערן; ווערן מיט דער גאַנצער קראַפט פון אונזער ראַסן־איינגעשפּאַרטקייט.

צו דעם זענען מיר גרייט.

און אויב איר ווערט, נישט דורך אונזער שולד און קעגן אונזער ווילן, אויפשטעלן אויפן וועג צווישן אייך און אונז א שלאַבאַן, איז נאָר די פראַגע:

אויף וועלכער זייט פון שלאַבאַן וועלן זיך געפינען די פּאָ־ליאַקן פון משהס גלויבן...

מיר האָפן: זיי וועלן צוריקקומען.

בלוט איז קיין וואַסער נישט!

אונזער „אַנטראַג“.

„בלוט איז קיין וואַסער נישט“; יידיש בלוט געוויס נישט!

און איר טוט אַייערס און באַמיט אַייך, דאָס יידישע בלוט זאָל קיין סעקונדע נישט רוען, זאָל באַשטענדיק זידן, ווי דעם נביא זכריהס בלוט אין בית־המקדש.

אַייערע „פּאָליטיקער“ די קורצזיכטיקע, פּאָליטיש־לייכט־זיניקע מאָמענט־מענטשעלעך, פאַרשאַכערן אונז אין פּעטערבורג פאַר אַ שמייכל פון אַ שוואַרץ־מאהניק, פאַר אַ פאַלשן צוזאָג פון אַן אָקטיאַבריסט — איר רייסט טאָג־טעגלעך די פעדים, מיט וועלכע מיר זענען צוזאַמענגעבונדן, איר האַלט אין איין בויען די מויער צווישן אַייך און אונז, איר באַשאַפט אונז בייזוויליק אַנדערע לאָקאַלע, עקאָנאָמיש־פּאָליטישע אינטערעסן... אַייערע גייסטלעכע הייליקן אַלע קאָאָפּעראַציון, נישט אַלס געוויינלעכע עקאָנאָמישע אַנשטאַלטן, נאָר אַלס קריגס־פּאָזיציעס קעגן אונז — קעגן אינערלעכן פיינד...

אַייערע אונטערטעניגע פון משהס „גלויבן“ זענען טויב, אָדער מאַכן זיך נישט הערן; זיי זענען בלינד און זעען נישט, אָדער מאַכן זיך נישט זעענדיק, ווי איר טרייבט אונז און באָי־קאָטירט... מיר אָבער הערן און זעען...

און וואָס טוען אַייערע בעסטע, אַייערע קלאָרע, ריינע, פרייע דענקער?

זיי עלטערן זיך!

זיי זענען נאָר תּלמידים פון אויסלענדישע תּורות געווען; אויף דער עלטער ווערט דער זכּרון אָ פּ ג ע ש וו אַ כ ט!

„וואַקסן וואַקסט דאָס געהירן פון אונטן אַרויף; צערשטערט ווערט עס פון אויבן אַראָפּ“; אַ פיזיאָלאָגישער כּלל — הייבט אָן

דער זכרון מטושטש צו ווערן, פאַרגעסט מען פריער דאָס שפּע־
טערע, דערנאָך ערשט, וואָס פריער און פריער אין דער צייט.
אַלטע מענטשן ווערן קינדיש; ס'דאַכט זיך, זיי מאַכן דעם וועג
צוריק; זיי גייען צוריק פון קבר־ראַנד צו דער וויג.

האָט איר פריידענקער, וואָס ווערן פון טאָג צו טאָג צוריק־
געצויגן ביז צום מיטלאַלטער און ווערן מיט זיינע, וואָס אַמאָל
דיקערע שאָטן אַרומגעשטריקט... זיי עלטערן זיך, ווערן גראָ און
גראָער; אָבער וואָס ווייסער זיי ווערן פון דרויסן, שוואַרצער
ווערן זיי אינעווייניק.

אייער שוויענטאָכאָווסקי עלטערט זיך! ער פאַרגעסט! און
פאַרגעסט ער דאָס משל מיטן זאַלץ־וואַסער, באַשאַפט ער זיך אַן
אַנדער משל, אַ משל מיט אַ פויגל אין אַ מאָגן...

„מעגסט זיין, יידעלע, אַ שפּילפויגל, נאָר קוים ביסטו אין
מיין מאָגן, מוז איך דיך פאַרדייען!"

דערפילט ער אַ ביין, וואָס לאָזט זיך נישט פאַרדייען,
שרייט ער:

— עכבר!

— — — — — — — — — — — — — — — —

ער פאַרגעסט!

פאַרגעסט ער זיינע אייגענע דרשות אין די פרייע טעג,
אין דער פילהאַרמאָניע, וועגן דעם רעכט פון דער יידישער מינאָ־
ריטעט, פאַרגעסט ער דעם פּאָזיטיוויזם פון ענגלאַנד, די קנאַקע־
דיקע פראַזן פון דער דייטשער דראַנג־פּעריאָדע, אַפילו די לייפּ־
ציקער קורסן! ס'פאַלט פון אים אַראָפּ אַ הויט נאָך אַ הויט, ביז
ס'בלייבט אַן אַלט קליין שליאַכציצל, וואָס האָט ערגעץ דאָס
ביישל פאַרלאָרן, נאָר אַ מויל האָט ער נאָך, שרייט עס:

— עכבר!

— — — — — — — — — — — — — — — —

אמת, געמיינט האָט ער נאָר ליטוואַקעס. אָבער „כל ישראל
חברים" איז נישט קיין וואָרט אין סידור. עס איז פאַרבאָרגן אין
יידישן האַרץ, עס שטעקט אינם יידישן בלוט... טיילט אונז נישט!
געגנוג, אַז די גרעניצן פון אייערע רויב־רעווירן שניידן

דורך אונזער לייב; גענוג, אַז דער עולם־הזה מיט זיינע ברויט־פראַגן שפּאַלטן אונז אויף קלאַסן און פּאַרטייען, — רירט אַייך מיט אייערע הענט נישט צו.

איר, וואָס דאַרפט וויסן, וואָס עס הייסט צעשניטן און צע־ברעקלט צו ווערן, איר, וואָס ווייסט, אַז ווען מען שניידט אַ לע־בעדיק פלייש, רינט הארציק בלוט!

און פון אייביק אָן טיילט איר אונז:

— — — — — — — — — — — — — — — —

צו אַלעם ערשטן האָט איר אונז געטיילט אויף זכרים און נקבות! עס איז אַ שאַנד, מען מוז עס אָבער מודה זיין, אַז נאָך היינט, אין די פרומע הייזער, ביי די אייניקלעך פון אייערע פאַכטאַרעס, פאַקטוירים און ווייןהענדלער, ווערן די קינדער צע־צויגן צום געפעלן: יינגלעך — זיין ליבן באַמען און מיידלעך — דעם פרייז!

„כל כבוד בת מלך פנימה!" פרעהס אַלטע פּאָליטיק!...

און פון די זכרים ווייטער, פלעגט זיך יעדעס פריצל אויסקלייבן פאַר זיך, פאַר אַ הויז־ און לייב־מענטש אַ יידעלע אַ הדר — אַ מאַשעקל — —

אַלע יידן — גנבים. זיין איינאיינציקער מאַשעק איז די ערלעכקייט אַליין. געטריי, ווי אַ הונט! ער דערלאַנגט אים אַמאָל מיטן אַראַפּניק, „בלוט איז דאָך קיין וואַסער נישט" און אַז עס שטייגט אין פּנים, דערלאַנגט מען; דערויף איז מען אַ פריצל!

דערנאָך, און דערהויפּט אין עסטרייכישן גאַליציען, וואו אייערע הענט זענען פרייער, טיילט איר זיך אויס פון גאַנצן כלל ישראל, וואָס איר האָט אַריינגעוואָרפן אין תהום פון אָרימקייט, פון שרעקלעכער נויט, — ערשטנס, קינדער פון די וויגן, צום אָפּשמדן... יידישע טעכטער, וואָס מען האָט ערצויגן אייך צו געפעלן — צום זעלבן צוועק: דער נדן וועט נאָכקומען! און אַלטע לייט, שכיב־מרעס אונטער כלאָראָפאָרם, וואָס איר זענט מכניס, פאַר גרויס רחמנות אונטער די פליגל פון אייער שכינה, צוזאַמען מיטן פאַרמעגן...

און דאָ — דאָס יידישע „גרויס־קאַפּיטאַל" — די רערלעך,

דורך וועלכע עס פליסט אַרויס דאָס יידישע געלט אין די טאַשן פון דער באַנקראָטירטער שליאַכטע אַריין!

און אייער ליכטיקסטער שוויענטאָכאָווסקי נעמט אַלע צו, און טיילט נאָר אויס — די ליטוואַקעס!

די גרים: די פוילישע יידן, וואָס זענען צוריקגעקומען, פון אַלע זייטן געטריבן, געיאָגט און געפּלאָגט און זענען אויפס ניי אין דער אַלטער היים גרים געוואָרן!

„ואהבת את הגר!”

דאָס איז דאָס אַלטע טעסטאַמענט! דאָס בינדט אייך נישט!

— — — — — — — — — — — — — — — — —

און טיילט איר אונז, טיילן מיר אייך.

און מיר טיילן אייך אויף אַלט, צום פוילן, צום פּאַרטיליקט ווערן, אָן אונזער שאָדן און אָן שאָדן פון פוילישן פאָלק, און יונג — צום לעבן און צום פרייען שאַפן... צוזאַמען מיט אונז!

און גיין האַנט אָן האַנט מיט אייער יונגוואַרג, וועלן מיר אַזוי לאַנג, ווי לאַנג זיי וועלן יונג זיין, — ביז זיי וועלן נישט אַלט ווערן!

אונזער אַנטראַג צו דער וועלט־געשיכטע איז דער יינגסטער, דער לעצטער —

מיר וועלן שטענדיק גיין מיט די יינגסטע, —

מיר האָבן די ערשטע געפריידיקט גערעכטיקייט, באַקומען וועלן מיר זי די לעצטע!

אויסגעלייזט וועלן מיר ווערן צו אַלער לעצט!

דאָס ווייסן מיר. —

שאלות=תשובות.

אַרום מיר, הער איך, מורמלט:

— פאַרשאַרף נישט די באַציאונגען;

— האַק אָפּ די שאַרפע שפּיצן פון דיינע רייד, זיי פאַרוואונדן די פרעמדע אויערן.

און געבעטן הער איך:

— זאָל זיין שטיל!

ווער מורמלט? ווער בעט?

דאָס „יידישקייט" פון פריערדיקן דור.

דאָס „יידישקייט" מיט די אויסגעלאָשענע אויגן, אָן אַ פּונק פון יידישן שטאָלץ, פון יידישער זעלבסט=שעצונג...

אַש און שטויב האָט מען פון אונז געמאַכט, קויט פון אונז האָבן שוין אונזערע אייגענע הענט געמאַכט!

— מיר ווילן נישט בעסער זיין פאַר אַלע!

— אויס „אתה בחרתנו"!

— ככל הגויים!

דאָס זענען אונזערע יוגנט=געשרייען; פון דער יוגנט, וואָס איז פון דער פרעמד געקומען און תּיכּף געזעצט זיך, פאַר אונז פראָגראַמען צו מאַכן!

— כי=כי=כי! לאַכט אַ יידישער שרייבער: די יאַפּאַנער וועלן אָננעמען די יידישע רעליגיע, עסן קוגל!

— וואויל—רימט אַ יידישער רעדאַקטאָר—אַ כרעסטאָמאַטיע פאַר יידן—וואויל, קיין וואָרט פון משיח-אידעען...

אָט דאָס שפּלדיקע „יידישקייט" ציטערט!

דאָס „יידישקייט" מיט די איינגעפאַלענע באַקן, וואָס מען האַלט אין איין קנייפּן, די פאַרב זאָל שטיין, זאָל מען אויסזען חָדוההדיק, זאָל מען זען, ווי גוט מיר לעבן, ווי מענטשלעך מיר ווערן באַהאַנדלט!

דאָס „יידישקייט" מיטן איינגעשרומפּענעם האַרץ, וואו אונטערן אַש פון פאַרברענטע האָפנונגען אויף ליבעראַליזם, אויף פרעמדע משיחן, איז שוין נישטאָ קיין יידישער פונק, קיין צייכן פון „פינטעלע ייד", נאָר אַ שטיק שרעק, אַ שטיק טויב־שטומער פחד. — —

אָט, דאָס „יידישקייט" וויל, עס זאָל זיין שטיל!

„וועקט נישט! דערמאָנט נישט דעם שטן"!

אפילו דער אַסימילירטער ייד, דער, וואָס האָט זיך שוין באַפרייט פון אַלעם, פון קוגל אום שבת, ביז „יזכור" אום יום־כפור, פון „דריידל" ביז מצות אויף פסח; דער אפילו, וואָס קריסטלט שוין מיט יאָלקעס —

דער קען זיך אויך פון דער איינגעוואָרצלטער אַלט־פּוילן־שרעק נישט באַפרייען.

און געמורמלט ווערט, און געבעטן:

— שווייג, האָב רחמנות שווייג!

מיר האָבן רחמנות, ווירקלעך רחמנות — אויף אייך! אויף אייך, וואָס פאַרגייט אין שרעק, וואָס ווילט, מען זאָל אייך ווערגן נאַכט אויף נאַכט אין דער שטילער פינסטערקייט, איידער צו קעמפן אין שיינעם העלן טאָג, קעגן דער פרייער זון און—זיגן!

מיר מוזן זיגן!

ווייל מיט אונז איז אַלץ, וואָס איז יונג און בליט; קעגן אונז אַלץ, וואָס איז אַלט, פויל און פילט זיך מיט קברים־ערד!

— — — — — — — — — — — — — — — —

— וואָס איז אַלט? וואָס איז יונג?

אַלט איז דאָס, וואָס פאָרכט זיך פאַר דער פרייער אַרבעט, און מאַכט זיין פאָטערלאַנד, זיך אַליין פאַר אַ פעסטונג פאַר אַנדערע—פאַר תפיסה מיט צוכט־אַרבעט!

אַלט איז דאָס, וואָס קען נישט און וויל נישט קאָנקורירן מיט אַרבעט ביים פאַרמערן דאָס פאַרמעגן פון לאַנד און פאָלק, און וויל בעסער לעבן פון מאָנאָפּאָלן, פריווילעגיען און—פון דער פויסט.

דער אַלטער און פוילער. וואָס אַרבעט נישט, מוז הערשן,

מוז באַצווינגען, מוז רייטן אויף עמיצנס רוקן; און די תאווה דערצו ווערט אַלץ שטאַרקער און שטאַרקער, וואָס מער ער ווערט באַריטן און באַצווינגען פון אַנדערע...

יונג איז — — —

נאָר דער יונגער וועט אַליין ריידן פאַר זיך; מיר וועלן הערן.

אונז איז איצט בענטער די פראַגע:

— ווער איז דער „ליטוואַק"?

ווער איז דער ליטוואַק, אויף וועלכן עס האָט זיך, און אַזוי מיטאַמאָל, אויסגעגאָסן דער שוואַרץ-רויכיקער גרימצאָרן פון אַלט-פוילן און פון אונזערע לייט — אַלט-פוילנס משרתים?

ווער איז דאָס „ליטוואַקל", וואָס מען האַלט אין איין שמירן פון אינעווייניק און אויסנווייניק מיט פעך און מען פירט צום שייטערהויפן צום פאַרברענען „למען ישמעו וייראו" — עס זאָל זיך מער נישט גליסטן!

דאָס ליטוואַקל איז, ערשטנס, ווי געזאָגט, אַ „גר" און, ווי געזאָגט, איז „ואהבת את הגר" אַ פסוק נאָר אין אַלטן טעסטאַ-מענט...

אמת, אין נייעם טעסטאַמענט געפינען זיך אויך „דער-לאַנגט מען דיר אין באַק, שטעל אויף די צווייטע" —

נאָר אויף וואָס איז פאַרהאַן „פּאָליטיק"? און דער פּאָלי-טישער שאַכער-מאַכער פאַרטייטשט:

הני מילי, ווען איז דאָס געזאָגט געוואָרן, אַז יענער איז שטאַרקער; ביסטו אָבער שטאַרקער, דערלאַנג דו פריער, זאָל יענער זיין מחויב אויפצושטעלן די צווייטע באַק!

און וועמען איז נאָך אַזוי לייכט צו פּאַטשן, ווי אַ „גר"?

בפרט אַז דאָס ליטוואַקל איז באמת שולדיק, באמת זינדיק.

מיט טויזנט וואַסערן וועט איר נישט אָפּוואַשן די פלעקן פון זיין נשמה, מיטן כלי-כתיבה פון אַקדמות נישט אויפשרייבן זיין גאַנצן על-חטא!

געקומען פון אַלדי-שוואַרצע יאָר: פון מאָסקווע, פסקאָוו, סיביר; אַזוי לאַנג געפאָרן מיט דער באַן, אויף דער באַנק, צי

אונטער דער באַנק און אויפן וועג נישט אויסגעלערנט זיך פּוי־ליש, און קומט אַריין: זדראַסטיע!

און דאָ זייענדיק, און קיין פּויליש נאָך נישט קענענדיק, וויל ער נישט ריידן מיט די פינגער אויף שטום־לשון. און איידער ער ציט זיך איבער פון גענשאַ אויף נאַלעווקעס, פון דאָרט אויף לעשנאָ, אויף קאָצעבו, פון קאָצעבו אין די אַלעען אַריין — רעדט ער אַלץ אין איינעם, ווי ער האָט דאָרט גערעדט, דאָרט, פון וואַנען ער איז געקומען און וואו ער האָט מקיים געווען אַלע דינים פון אַסימילאַציע...

איז נאָך ווייניק, טרעפט זיך אַזאַ מעשה:

אַ „ליטוואַקל" קומט, וויל אויסטאָן יענע הויט, וואָס ער האָט דאָרט געטראָגן, און אָנטאָן די הויט, וואָס ער דאַרף דאָ טראָגן, און ביני־לביני, צווישן איין הויט און דער צווייטער, דערפילט ער זיך פריי. גיט ער פלוצלונג אַ קלער: אפשר גאָר אָן אַ פרעמדער הויט? און פּרובט און גיט אַ רייד אַ יידיש וואָרט, און דערפילט אין זיך אַ קלאַפּ פון אַ יידיש האַרץ...

און — „אַ גאַסט אויף אַ ווײַלע זעט אויף אַ מײַלע"; ווער עס קומט פלוצלונג אַריין בשעת אַ פּאַרבלענדעניש, אַ טאַשן־שפּיל, זעט בחוש, אַז עס איז אַ פּאַרבלענדעניש, אַ טאַשן־שפּיל, און נישט קיין האָר מער.

און ער איז ווייניק פּאָליטיש־קלוג, מאָלט די צונג אמת און אמת:

זאָגט ער אייך, אייך אַלט־פּוילן:

— איר האָט נאָר ליבעראַלע פראַזן געהאַט. זיי האָבן אייך נישט געקאָסט. איר האָט זוכה געווען, און אייער מלאכה איז גע־טאָן געוואָרן דורך פרעמדע הענט!

— וואו זענען יידישע דאָקטוירים אין פּאַגאָטאָוויע? וויפל אַרבעטן אין די אַלגעמיינע שפּיטעלער? וויפל יידישע אָנגעשטעלטע האָט איר אין די בשותפותדיקע קרעדיט־אַנשטאַלטן? האָט איר כאָטש איין ייד אַ קאָנטראָלער, אין טראַמוויי אָדער אַ פירער פון וואָגן?

— און באַרימט אייך נישט, אַלט־פּוילן, מיט דעם, וואָס איר מאַכט קיין פּאָגראָמען נישט...

אין אייער מענאַזשעריע פעלן קיין חיות נישט, נאָר דער שליסל, די שטייגן צו עפענען איז נישט אין אייער האַנט— — —

און צו אונז מאַכט ער:

— עס איז אַ פאַרבלענדעניש!

עס איז נאָר אַ שוואַרצע קונץ!

איר מיינט, איר האָט נייע מענטשן, באַנקירן, אַדוואָקאַטן, דאָקטוירים — אַלדאָס גוטס!

קוקט אייך בעסער צו; דאָס זענען מאַסקען!

דאָס זענען די אַלטע יידעלעך־משרתים, יידעלעך־מאָשעקלעך, יידעלעך לעק־הינט ביים פּריצס שטיוול... נאָר פאַרשטעלטע, מיט „פּשעפּראַשאַם"!

און נאָך, און נאָך...

און גלאַט אַ ייד איז ער דאָך, דאָס „ליטוואַקל"! און אַ ייד נישט פאַר אייך געדאַכט, וואָס שמעקט מיט „עברי"... אַ ייד אפשר, וואָס האָט, אויך נישט פאַר אייך געדאַכט, זיך מקריב געווען פאַר זיין יידישקייט: די פּרנסה פאַרלוירן, בע־ונד געוואָרן...

און מיר, היימישע, האַלטן מיט ביי דער העצע:

— ער, דאָס ליטוואַקל, פירט אָפּ דעם פּוילישן דונער פון אונזערע קעפּ!

אָבער גענוג — — —

וואָס טראַכט איר וועגן קאַטאָוויץ?

ליבעראַל.

„אשר קרך בדרך".

אויפן וועג קיין קאַטאָוויץ האָט מיך אָפּגעשטעלט דער פאַן סטאַרציעווסקי — אַ פּוילישער שריפטשטעלער, וואָס האָט אַרויסגעגעבן אַ בוך וועגן פּוילישע אָנגעלעגנהייטן...

איך מוז קאַטאָוויץ דערווייל אָפּלייגן. — פאַן סטאַרציעווסקי באַהאַנדלט די יידישע פראַגע אויף אַ נייעם אופן לויט אַ נייעם סיסטעם — מיר מוזן הערן!

בפרט אַז דאָס נייע סיסטעם פון ה' סטאַרציעווסקי ווערט ציטירט אין „קוריער פּאָראַנני" מיט גרויס צופרידנהייט, און מיר רעכענען, אַז עפּעס רעכטערס פון אים, קען אויך אונטערשרייבן דאָס פּראָגראַם מיט ביידע הענט.

צו פאַרענטפערן די יידישע פראַגע, זאָגט פאַן סטאַרציעווסקי, איז מען ביז אַהער געגאַנגען אויף צוויי וועגן. איין וועג האָט אויסגעטראָטן די אַסימילאַציע, דעם צווייטן — דער אַנטיסעמיטיזם.

ביידע וועגן, זאָגט פאַן סטאַרציעווסקי, זענען פאַלש...

דאָס יידישע פאָלק לאָזט זיך נישט אַסימילירן, דאָס איז אַ פאַקט! דאָס יידישע פאָלק איז אַ פאַקט, נישט צום פאַרלייקענען!

דאָס אַנטיסעמיטישע סיסטעם איז אָבער דאַגעגן ז י י ע ר נ י ש ט ב אַ ק װ ע ם.

אַרויסטרעטן קעגן אַ נאַציאָנאַליטעט מיט דער פויסט; זאָגן: די מאַכט איז פאַרן רעכט! קען נאָר אַ ביסמאַרק — אַ פאָרשטייער פון אַ שטאַרק פאָלק, וואָס וויל און רייסט שטענדיק דעם ביסן פון דער פרעמדער קעל אַרויס, וויסנדיק, אַז ער דאַרף קיינמאָל נישט ריידן פון יושר, מענטשלעכקייט און ליבעראַליזם... ער האָט הענט נעמט ער!

אַנדערש איז אָבער מיט אַ שוואַכן, ווען ער טרעט אַרויס קעגן אַ נאָך שוואַכערן...

דאָ ווערט די לאַגע עטוואָס קאָמיש...

מען וויל אונטערדריקן די יידישע מינדערהייט אין פוילן, בשעת מען פאַרלאַנגט פרייע רעכט פאַר פוילישע מינדער־הייטן אין גערמאַניען, ווי אין דער רוסישער אימפּעריע... איז עס נישט ענלעך צו דער לאָגיק פון ווילדן מענטש, וואָס גלויבט, אַז ווען ער גנבעט יענעמס ווייב איז גוט, און אַז יענער גנבעט זיין ווייב איז שלעכט?...

טענהן, אַז יידן זענען מינדערווערטיק, אַז זיי זענען אַ ני־דעריקערע ראַסע, איז געפערלעך, ווייל דיזעלבע טענות האָט דער דייטש קעגן פוזנער פּאָליאַק...

על כן:

„כוזן מיר, זאָגט סטאַרציעווסקי, געבן די יידן דאָס רעכט, זיך צו באַטראַכטן אַלס אַ באַזונדער פאָלק, וואָס איז מיט אונז נישט סאָלידאַר, גאַנץ אָפט קעגן אונז פיינדלעך"...

ווי איר זעט, גיט אונז דער פאַן סטאַרציעווסקי מער רעכט אַלס מיר פאַרלאַנגען... מיר האָבן קיינמאָל נישט פאַרלאַנגט קיין רעכט אויף פיינדלעכקייט קעגן פּאָליאַקן, מיר האָבן קיינמאָל נישט באַשאַפן קיין לאַגע, צוליב וועלכער עס זאָל מוזן פּלאַצן די סאָלידאַריטעט צווישן אונז און דער פוילישער מערהייט.

דאָס איז אַן איינפאַכער שקר.

אָבער נישט וועגן אָפענעם שקר גייט עס.

עס גייט וועגן אַ חכמה!...

פאַן סטאַרציעווסקי האָט געפונען אַ מיטל, צו זיין קעגן אונז אי ערלעך, אי מענטשלעך — די קאַדעטן זאָלן קיין טענות נישט האָבן! — און דאָך זאָלן די יידעלעך באַקומען אַ פייג!

די שטעטישע זעלבסט־פאַרוואַלטונג איז אַ פיינער לעקעך... אין מאַנכע שטעט זענען יידן די מערהייט, וועלן זיי וועלן אַריינ־בייסן... טרייבן פון טיש איז נישט מענטשלעך... על כן?

מוז מען אַזוי מאַכן, אַז צום טיש זאָל מען צולאָזן, נאָר קיין ביסן זאָל צום יידישן מויל נישט צוקומען...

און עס איז אַזוי איינפאַך:

מען דאַרף נאָר צורעכענען צו יעדער שטאָט די געגנט אַרום, וועלן די יידעלעך אין ערגעץ די מערהייט נישט האָבן!

ווי די שעפּסן וועלן זיי ליגן געבונדן!

די געגנט אַרום איז אויך פאַראינטערעסירט, די שטעט זאָלן אַנטוויקלען זיך און בליען, זאָלן זיי אַ דעה האָבן, זאָלן זיי ווילן!

קיין אַמעריקע האָט דער פּאַן סטאַרציעוווסקי נישט אַנטדעקט; קיין פּולווער נישט געפונען. מיט אויסשניידן די וואַל־קרייזן אין לאַנד ווערט איבעראַל געשווינדלט. דערמיט פאַרקלענערט דייטש־לאַנד די שטימען פון דער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע; באַשאַפט עסט־רייך אַ קינסטלעכע דייטשע אויבערהאַנט און מען אונטערדריקט אין גאַליציען אַזוי אונז, אַזוי די רוטענער...

דאָס נייע באַשטייט נאָר דערינען, וואָס דער דאָרפסמאַן, נישט צאָלנדיק קיין שטייער אויף דער שטאָט, וועט דאָך האָבן דאָס רעכט אַרויפצולייגן שטייער...

אָן בושה, אָבער ליבעראַל.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

איז אָבער אונזער פאָלק צו אַלט, עס זאָל זיך לאָזן כאַפּן, ווי אַ נאַרישער פייגל אין דער ליבעראַלער נעץ אַריין.

און נאָך אַמאָל מוזן מיר ערקלערן דער פּוילישער געזעל־שאַפט, דער יונג־פּוילישער געזעלשאַפט, וואָס איז נישט קראַנק אויף הערש־זוכט, וואָס וויל נישט לעבן אויף דער פּויסט, נישט געניסן פון מאָנאָפּאָלן און פּריווילעגיען:

— עס איז דאָ — זאָגן מיר איר — אין לאַנד פרייער פּלאַץ פאַר אייך און פאַר אונז און גענוג אַרבעט פאַר אייערע און אונ־זערע הענט.

און אַרבעטן ווילן מיר מיט אייך האַנט אָן האַנט; און סאָלידאַר אין אַלע לאָקאַלע, עקאָנאָמיש־פּאָליטישע אינ־טערעסן — —

אָבער מיר ווילן אַרבעטן פריי, אויף אונזער אייגענעם חשבון, און ווילן דורכאויס געניסן די גאַנצע פרוכט פון אונזער אַרבעט — —

מיר וועלן זיך קיינמאָל פיינדלעך, ווי פאַן סטאַרציעווסקי מיינט, נישט טרעפן, אויב איר וועט אונז נישט שטעלן. און קיינ־מאָל, נישט פּראָוואָצירט, ביי פרעמדע קענן אייך קיין הילף נישט זוכן...

„עמא פזיזא...“

פרייע און שטאַרקע (אַזוי נאַציאָנען, ווי איינצלנע מענטשן!) טוען זייער ווילן.

ווערט ענג אין דעם, וואָס עס עקזיסטירט, באַקומט מען פאַרשטעלונגען פון בעסערע פאָרמען; באַקומט מען נייע געדאַנקען, אידעען, אָדער (אויף אַ וויטערער טעמע —) אידעאַלן — שטעלט מען זיך צו דער אַרבעט, די געדאַנקען, ווי דער העברעער זאָגט, מוציא זיין מן הכח אל הפועל, — שטעלט מען זיך בויען.

ווערן געדאַנקען און אידעען פאַרקערפּערט אין מאַטעריעלע שווערע קולטור־ווערטן. בויט מען שטעט, בריקן, באַנען, שיפן, בערגן, קאַשאַרן, טעאַטער און קונסט-געביידן...

שטערט אַ שכן, ווערט געבויט מיט מסירת־נפש, מיט דער קעלניע אין איין האַנט און מיטן שווערד אין דער צווייטער — ווערן שוין טעמפּלען געבויט, מיטן פאַרגאָסענעם בלוט געהייליקטע...

דאָס געשעענע, דאָס פאַרקערפּערטע, דאָס באַצייכנט דעם כאַראַקטער און דעם ווילן פון פאָלק, — דאָס איז די קריסטאַליזירטע פאָרם פון זיין דענקען און טראַכטן...

נישט אייביק אָבער רוט אינם געבויטן טעמפּל. רוט די שכינה פון פאָלק, עס ווערט איר מיט דער צייט ענג.

אידעען אַנטוויקלען און ענדערן זיך. מען מוז פאַרריכטן, אָדער אויפסבויי און אַנדערש בויען; נייע אינסטיטוטן מוזן באַשאַפן ווערן. גייט עס נישט אַזוי לייכט.

די אַלטע שטייען אויפן וועג, די מאַטעריעל־שווער און פעסט געוואָרענע געדאַנקען — שטערן.

די שכינה פאַרלאַנגט אַ נייעם טעמפּל, און דער אַלטער שטייט

אויפן וועג, ווערט זיך מיט דער גאַנצער פעסטקייט און פוילקייט פון זיין שטיינערנער מאַסע... מוז מען צולייגן הענט, שטרייטן און פריער צעשטערן.

מען מוז איינוואָרפן, מען מוז רייסן אַ שטיין נאָך אַ שטיין, אַ ציגל נאָך אַ ציגל, ביז דער פלאַץ וועט באַפרייט ווערן פאַרן נייעם טעמפל...

און דער פאַרלאַנג פון דער שכינה אַנטפּלעקט זיך נישט דעם גאַנצן פאָלק מיטאַמאָל. דער רוח־הקודש קומט פריער צו יחידי־סגולה! — און די פוילע, די קנעכט פון אַלטן, פון דער געוויינהייט, שיצן די טעמפלען, פון וועלכע די שכינה האָט זיך שוין אָפּגעטאָן קעגן די יחידי־סגולה. און די נ י י ע, די יונגע, די אויסדערוויילטע מוזן באַלעגערן, מיט מסירת־נפש קעמפן, רייסן ציגל נאָך ציגל, שטיינער נאָך שטיינער און דערנאָך ערשט צוטרעטן צום נייעם בוי.

דאָס פאַרלאַנגט צייט, דאָס קאָסט לעבן! דערביי פאַרגייען דורות...

מיר האַלטן ערשט ביים אויסקעמפן זיך דאָס רעכט אויף אַרבעט. מיר זענען נאָך ווייט פון בויען. מיר האָבן נאָך נישט קיין פרייע הענט, קיין אייגן מאַטעריאַל און קיין פרייען פלאַץ, וואו צו פאַרקערפּערן אונזערע אידעען.

פליען ביי אונז אַרום הויכע, געפליגלטע, נאָר נאַקעטע, אָפּט אין פאַרשוואַרצט פּאַפּיר קוים פאַרקליידעטע, געדאַנקען; נישט געמויערטע, נישט געבויטע, נישט איינגעוואָרצלטע אין דער ערד.

ברענען זיי די אידעען דורך אין געהירן און ווערן פאַר־לאָשן, און נייע בליצן אויף און לעשן זיך... און זיי טוישן זיך, ווי בילדער אין קאַליידאָסקאָפּ, קומען זיי און פאַרשווינדן ווי די שאָטן; בייטן זיך ווי היץ און קעלט ביים פיבער, ווי גליסטונגען ביי פרויען אין די חדשים...

ביי פרייע און שטאַרקע פעלקער אַנטוויקלען זיך, ביי דער אַרבעט, ווילן און כאַראַקטער... ביים דורכברענען פון געדאַנקען ווי נאַפּט־באַגאָסענע שטרויעלעך אין געהירן, מערן זיך און פרוכ־

פערן נאָר שטימונגען, מאָמענט־אידעאַלן און פאַרשווינדן באַלד.

דאָס איז דער סוד פון עמאָ פויזא, פון צאַפּלדיקן עמא פויזא; דאָס איז אונזער אומפּרוכטבאַרער אַנאַרכיזם, אונזער געלויף, געיעג און לופט־כאַפּעניש.

און ווי דאָס פאָלק, אַזוי זיינע פירער, אַזוי זיין פּרעסע...

— — — — — — — — — — — — — — — — —

אין דער צייט פון די וואַלן צו דער וואַרשעווער „גמינע" האָט די פּרעסע געשטיצט דעם נאַציאָנאַלן (לעז: ציוניסטישן) וואַל־קאָמיטעט. און לויט זיין דירעקטיווע, געלעכצט צו שולן און מקוואות, פאַרלאַנגט דורכאויס אַ מרא דאתרא — אַ גייסטלעכע שטאַרקע איבער־האַנט. איין געוואַלד־געשריי: מען דאַרף אַ רב! און איין טענה: מיר מוזן דאָס קאָנסערוואַטיווע יידישקייט באַפרייען פון אַסימילאַטאָרישן יאָך. „דאָס קאָנסערוואַטיווע איז דאָך דאָס עצם יידישקייט, דער חוט השדרה"...

און פּלוצלונג, נאָך די נישט־געראָטענע וואַלן, אַז די קאָנסערוואַטיווע פּאַרטיי האָט זיך מיישב געווען און דעם ווילן באַקומען, זיך אַליין, מיט אייגענע הענט צו באַפרייען, אַ פּאַרטיי ווערן, און אַ וועלט־פּאַרטיי, האָט זיך די שטימונג אינגאַנצן געענדערט.

אַ שרעק איז דורך דער מחנה:

— שוואַרצע קראָען, ראָבן פליען!

און אַ פּאַפּירענע פּויסט איז געמאַכט געוואָרן:

— מיר קענען אייך!

— — — — — — — — — — — — — — — — —

און ווי לייכט עס ווערט געמשפּט!

גרייטע שלאַג־ווערטער, סענטענצן, שאַבלאָנען—פון פּרעמדן אוצר אַרויס!

— — — — — — — — — — — — — — — — —

איך מוז מיך אַליין ציטירן:

— די (אַזוי גערופענע) פינסטערע מאַסע איז (צום אסימילאַטאָרישן שרעק) געוואָרן אַ טרייב־הויז פון אייגענער אינטעלי־

גענץ, וואָס איז אַ פלייש פון איר פלייש און אַ ביין פון איר ביין, און דער דרך־ארץ פאַרן פרעמדן, פון דרויסנדיקן אינטעליגענט, ווערט לעכערלעכער פון טאָג צו טאָג.

דאָס איז אמת.

אמת איז אָבער אויך, אַז די היימישע אינטעליגענץ שפּראָצט ערשט, און שפּראָצן שפּראָצט זי אומבאַהאָלפן פּאַמעלעך, אָן ליכט און טוי, אָן הילף פון געשיקטע גערטנער, צווישן אַלערליי דערנער...

מיר האָבן קיין שולן נישט, מיר האָבן קיין וויסנשאַפטלעכע ליטעראַטור נישט, מיר האָבן קיין ממשותדיקע מיטל דעם וואוקס אונטערצוטרייבן...

באַווייזט זיך דאָ און דאָרט און בליצט אויף צווישן די געדיכטע אָוונט־שאָטן אַ גלי־ווערמל, און נאָך איינס, און נאָך איינס.

און שוואַך זענען זיי און צעוואָרפן, און דעם פּלאַץ פון אַסימילירטן אינטעליגענט האָט דערווייל פאַרנומען דער „בעל־תשובה", דער צוריקגעשטויסענער און ווען אויך דער גערנוויליק צוריקגעקומענער... מיט וועלכן איך מוז אַזוי אָפט קעמפן ווי מען מוז קעמפן מיט יעדן סוראָגאַט, מיט יעדעס נאָכמאַכן, און אומפּרוכטבאַר קאָפּירן. און דאָך פירט דער אינטעליגענט דערווייל דאָס רעדל און דאָס גרויסע וואָרט. און דער קוקט אויף אונז מיט פרעמדע אויגן, אויף פרעמדע ברילן פון דער הויך פון דער אייראָפּעאישער קולטור אַראָפּ. און זעט, נאַטירלעך, אַ סך ווייניקער, אַלס דער „מיט אָפענע אויגן פאַלנדיקער" פרעמדער נביא, וואָס האָט געקוקט אויף די געצעלטן יעקבס פון „במתי מאב" אַראָפּ...

יענער האָט: „מה טובו" געזאָגט, דעם „עם לבדד ישכון" געבענטשט, פאַרן „בגויים לא יתחשב" דרך ארץ און ערפורכט געהאַט, ווי פאַר אַן איבער־פאָלק, פאַר אַ פאָלק, וואָס איז די נאָרמע איבערגעוואַקסן, פון דורכשניטלעכן ווייטער אַוועק — —

דער משכיל פון דער צווייטער סאָריע אָבער קוקט און פאַרקרימט זיך:

— נישט נאָרמאַל!

נישט אַזוי קאָכט מען נאַציאָנאַלע לאָקשן לויט אָטאָ בויערס רעצעפּט! דערלאַנגט אַ טאָפּ — אַ פּאָטערלאַנד; גיסט אָן זודנדיק וואַסער פון עקאָנאָמישע אינטערעסן, זאַלצט מיט שפּראַך, פּעפּערט מיט פּאָליציי... א. א. וו...

און הערט ער וועגן אַ צוזאַמענפּאָר פון קאָנסערוואַטיסטן, דערמאָנט ער זיך: אַהאַ: קלעריקאַלן, יעזואיטן...

מאַכט ער אַ פּאַפּירענע פּויסט:

— מיר קענען אייך!

— קראָען! ראָבן שוואַרצע!

אָבער געטוג שאַבלאָנען.

דאָס אייגנאַרטיקע לעבן איז אַ סומע פון אייגנאַרטיקע ערשיינונגען, די מוזן אויסגעפאָרשט ווערן...

און דערפון — ווייטער. —

בלאָף.

זיץ איך מיר און לעז — אַ כינעזישן לינקן...
די היימישע זעגען פון דער מאָדע אַרויס!
לעז איך (נאַטירלעך: אין דער איבערזעצונג).

— „וואָס נידעריקער עס פאַלט אַ פאָלק, אַלץ דרייסטער און העכער הייבן זיך די לערע קעפּ פון זיינע אוזורפּאַטישע פאַרזאָרגער!

— וואָס דערשלאָגענער און שטילער עס ווערט אַ פאָלק, אַלץ שרייענדיקער און לאַרמענדיקער ווערן, אויף שרויפן פון עזות און חוצפה, געשמירטע מיט רכילות און לשון-הרע, — די מיילער פון די רעדל-פירער, וואָס פּאַשען זיך אויפן חשבון פון די געשוירענע שאָף".

און —

— „וואָס אָרימער, דאַרער און מאָגערער עס ווערט אַ פאָלק, אַלץ געוויקסיקער און פעטער ווערן זיינע נישט געבעטענע אַפּוטרופּסים, וואָס לעבן פון זיין חרפּה, און פּיטערן זיך מיט זיין שאַנד..."

דערמאָן איך מיר אָן דער נאַראָדאָווער „דעמאָקראַציע", און—דער „קאָנצענטראַציע"...

טראַכט איך, קלעפּן זיך מיר די אויגן צו, חלומט זיך מיר — — —

נישט פון רוחות אַליין ליידט אַ שרייבער; נישט מינדער פון חלומות.

חלומט זיך מיר אַ בלאָף:

די קאָנצענטראַציע וואַקסט, וואַקסט און וואַקסט, ביז זי איז אומגלויבלעך דיק און פעט, און הויך געוואָרן. שטעלט זי זיך, מיט אַ רייט-בייטשל אין דער האַנט, אויף דער קראָקאָווער

פּאָרשטאָט, מיטן רוקן צו מיצקעוויטשן, ער זאָל נישט זשעניר ן!

שטייט זי אַזוי, פאַרשטעלנדיק מיצקעוויטשן, קומען צו איר פון נאַלעווקעס און דזיקאַ גאַסן, פּאָרשטייער פון די „סעמי־טישע" ווײַלער. בוקן זיי זיך זיבן מאָל און ווילן איר דערלאַנגען אַ מגילה, מאָראַליש־פּאָליטיש פאַרפאַסט!

אין חלום בינדן זיך אַזוינע ווערטער אויף!

מאַכט די נאַראָדאָווקע מיט עכט־פּריצישן בטול אַוועק מיט דער האַנט, און ווײַזט מיטן רייט־בײַטשל צו די פּיס:

— צו די פּיס, יידעלע, קריך צו! אויף אַלע פיר!

גלײַכן זיך אונזערע פּאָרשטייער אויס, און רופן, די גאַנצע קראַקאָווער פּאָרשטאָט זאָל הערן:

— אונזערע הענט זענען ריין! אונזער ווילן פריי!

און קערן זיך אָפּ, און מאַרשירן צוריק אין קראַשינסקיס גאָרטן אַריין, וואו מען וואַרט אויף זיי...

על נהרות בבל—טפו, ווי עס מישט זיך אויס אין אַ חלום!— אַרום וואַסערל אין קראַשינסקיס גאָרטן שטייען די ווײַלער, רואיק הערן זיי אויס דעם „ענטפער", וואָס מען האָט זיי געבּרענגט, הייבן די הענט אויף צו די וואָלקן און שווערן, טאַקע ווי אַמאָל בײַ די טײַכן פון בבל:

— זאָלן אונז דאַרן די הענט, אויב מיר וועלן נישט וואַרפן קיין שוואַרצע רעשלעך קוכאַרזשעווסקין, און פאַרשוואַרצט זאָלן ווערן אונזערע פּנימער, אויב מיר וועלן נישט געבן דעם אונזע־ריקן קיין ווײַסע!

אָפּגעשוואָרן, גייען זיי, ליתר תוקף ועוז, אויף אַן אסיפה, אונטערצושרײַבן די שבועה —

זיי רירן זיך נאָר פון אָרט, שפּרינגט שטילערהייט אַפּער, פון אונטער אַ באַנק בײַם וואַסערל, וואו ער האָט אַלץ אונטערגע־הערט, אין בלאָטיקע קליידער און אַ צונויפגעדרייטן צילינדער — דער קאַפּעלמייסטער פון דער אַסימילאַטאָרישער קאַצן־מוזיק, לויפט, שפּרינגט אויפן בערגל פון גאָרטן אַרויף, כאַפּט אַרויס אַ קלינגענ־דיקן בײַטל פון טאַש, און רופט, די אָפּגייער זאָלן הערן, איבער די אײַזערנע שטאַכעטן אַרויס:

— פינף טויזנט רובל פאַר איין אָפּטריניקע שטים; דרייסיק טויזנט פאַר זעקס!

און קלינגט מיטן בייטל אין דער לופט.

דערהערן עטלעכע, צוליב די לאַנגע רעק אונטערשטעליקע און שטעלן זיך אָפּ.

דער בייטל קלינגט און זיי זאָגן:

— שלעכטע צייטן, פּראָטעסטן! —

— דער גראָשן איז כשר!

— הלמאי זכה־בגורל־געלט!

— מיר שפּייען אויף דער . . . . [1]

און גייען צוריק, און פאַרשווינדן צוזאַמען מיטן קאַפּעל־מייסטער — —

און —

קוכאַרזשעווסקי פּאַרט!

כאַפּ איך מיך אויף: בלאָף!

נישט מען גיט פון יענער זייט, נישט די זייט וועט נעמען...

דרימל איך ווייטער איין, חלומט זיך מיר: „ווייטער בלאָף!"

קוכאַרזשעווסקי פּאַרט; די גאַנצע קאָנצענטראַציע, ווי איין מענטש באַגלייט.

ששון ושמחה אויפן פּעטערבורגער וואָקזאַל; געקושערייען און שאַמפּאַניער, ווי וואַסער. און קלינגענדיקע טאָסטן:

— קאָכיימי שען!

— ניעך זשיע מאַרקאָוו, אונזער שטאָלץ אין די ווייסע האַנטשו.

— ניעך זשיע נאַראָדאָווא דעמאָקראַציאַ, קאָנצענטראַציאַ...

— ניעך זשיע עגאָאיזם נאַראָדאָווי!

— ניעך זשיע! — קרייעט אַריין אַ הענדל.

איך דערקען די שטימע.

דאָס איז די שטימע פון איינציק מעגלעכן ייד, וואָס האָט געהאַט, האָט און וועט שטענדיק האָבן — — צוטרויען

און — צוטרויען פאַר צוטרויען. און ליבע און באַוואונדערונג. זיין נאָמען קלינגט אין אַלע וואַרשעווער גאַסן, איבער דער

---

[1] אומלעזבאַר.

גאַנצער לענג פון דער ווייכסל. זיין לויב זינגט דער זאַמד-שלע־פּער אויפן שיפל, און ביים אָנלאָדן, און ערשט דערנאָך אין הויף ביים צוטראָגן די זעקלעך. קומט אַ קאַטערינקע — באַגלייט זי דאָס ליד מיט אַ ברען! דאָס ליד זינגט אויך דער פריזירער ביים מאַ־ניקירן, און דאָס פּרעס-מיידל ביי מאַטילדען, ווען זי פּרעסט אייער קראַגן און מאַנזשעטן. באַקומט איר זיי מיט פלעקן, — ווייסט, דאָס זענען טרערן פון ליבשאַפט צום איינציקן ייד מיט צוטרויען.

אים האָט מען איינגעלאַדן; ער איז געקומען! ער זיצט צווישן עולם, אַ מחותן צווישן מחותנים.

מען פאַרגעסט אים אָפּטמאָל אָנצוגיסן, — זופט ער פּאַמע־לעך, עס זאָל נישט פעלן! פאַרגעסט מען זיך מיט אים אָנצושטויסן, שפּרינגט ער אַליין מיטן האַלב לערן בעכער אויפן טיש אַרויף און וויל רופן:

— קאָכיימי-שען!

און קוקט זיך אום, זוכט מיט די אויגן, מיט וועמען זיך אָנ־צושלאָגן, מיט וועמען זיך צו קושן, — לאָזן זיך, וואו ער וואַרפט זיין בליק, די אויגן אַראָפּ, און די וואָנסן הייבן זיך שפּיציק אויף, ווי די שפּיזן! ווערט אים דער מוטערס מילך געריגען, אַנטלויפט אים די נשמה אין שפּיץ-קנעכל אַריין, שלאָגט דאָס האַרץ — שרעק! דרייט זיך די צונג איבער. שרייט ער אויס:

— לחיים!

אַ געלעכטער! אַ קאַסקאַדע געלעכטער.

פאַר דאָס — אויף די גאַלעווקעס — חשך.

גרימצאָרניק ברוינע פּנימער גייען אַרום... אויגן פינסטערע.

דער עולם ברומט: פאַרקויפט! פאַרראָטן!

עמיץ רופט אויס:

— אַ טויט די פאַררעטער!

אַן אַנדערער:

— נעמט שטריק, גייט בינדט זיי און ברענגט זיי אַהער!

משפּטן זאָל — די גאַס

און די באַרימטע גמינאַ-וואָל-פּאַטשער צעלויפן זיך, קומען צוריק און ברענגען אויף די שטריק נישט מער

— ווי פינף!

— דער זעקסטער, — ראַפּאָרטירן זיי, — איז, ווי מיר האָבן נאָר אָנגעקלונגען, געפאַלן אַ טויטער!

ברילט דער עולם:

— כּן יאבדו!

און מען נעמט די פינף פאַררעטער... און מען הענגט זיי אויף אויף פינף לאַמטערן.

לעשן זיי זיך אויס, די פינף, פאַר דער צייט.

זיי שעמען זיך צו זיין תּליות פאַר אַזעלכע לייט!

הוידן זיי זיך, וויגן זיך אויף די שטאַנגען פון אויסגעלאָשענע לאַמטערן.

דער עולם אַרום – שטיל...

וועקט מיך די שטילקייט, כאַפּ איך מיך אויף, דרימל צוריק איין און עס חלומט זיך „נאָך מער בלאָף!"

אין „נאָווא גאַזעטאַ" איז אַ באַל.

דאָס לאָקאַל — אילומינירט.

אין די פענסטער — טראַנספּעראַנטן!

אויף די זייטיקע: „ניעך זשיע נאַראָדאָווא קאָנצענטראַציאַ" און „ניעך זשיע אַסימילאַציאַ!"; די צווייטע וויל זיך עפּעס נישט ברענען!

אין דער מיט: קוּכאַרזשעווסקי אויפן פערד!

אַזוי רייט ער, ווי דער הייליקער יערזשי, — קיין פּעטערבורג!

אויפן וועג, רייט ער איבער אַ ליטוואַק. מיט דער שפּיז אין דער לינקער האַנט שטעכט ער דורך אַ ציוניסט, אין סאַמע מגן־דוד, וואָס ער טראָגט אויפן האַרץ. אין דער צווייטער האַנט אַ פאָן: שלאַכטאַ, צי מאָס און וואָג!

און אינעווייניק ווימלט פון געסט. דאָס זענען די אַהין נישט געבעטענע; מאַכן זיי זיך זייער יום־טוב אַפּאַרט.

אַ גרויסער יום־טוב!

נישט דערלאָזט צו לקוי־חמה! די יידישע לבנה זאָל פאַרשטעלן די פּוילישע זון!

אַ חורבה וואָלט געוואָרן: וויפיל געמישטע משפחות וואָלטן זיך צעפאַלן ווי זאַמד! וויפל געלט-שרעק וואָלטן לער געוואָרן!..

און — מיט דאַמען געקומען.

און געקומען איז דער גאַנצער שטאַב פון „איזראַעליטאַ", דער „נאָוואַ גאַזעטאַס" שוועסטער. אַן עלטערע, אַ שוואַכערע, קוים זי עטעמט. ערשט נישט לאַנג אויפגעשטאַנען פון דער היי-נער-פלעט. פון זשידאָווסקי אָרגאַן אויף דער לעש—קיינער נישט געקומען. גיי געטרוי אַ ליטוואַק! געהייסן דרוקן וואַל-אויפרופן, זאָגט ער: לאו! אַרויס די יידישע מערהייט, האָבן זיי געטאַנצט! פאַר דאָס. —

עטלעכע קאַפּאָטקעלעך פון הייליקן גרזשיבאָוו!...

מען פאַרגעסט זיי אָנצוגיסן. אַלץ איינס! זיי גיסן סיי-ווי אין בוזעם אַריין; יין נסך! מען פאַרגעסט זיך מיט זיי אָנצו-שלאָגן. בע! פאַר דאָס בליצט צו פון צייט צו צייט אַ ליבער דאַמען-שמייכל; ווערמלעך קריכן איבערן לייב! גייט דורך איינע און דירט, נישט גערנווילִיק, אָן מיט דער בלויזער האַנט,—אַ היץ גייט דורך די ביינער!

ווערט התלהבות, ווערט אחדות, גרילט מען מיט:

— נאַ פאָהיבעל ציוניסטאָוו!

— נאַ פאָהיבעל ליטוואַקאָוו!

— ניעך זשיע אַסימילאַציאַ!

און עס ווערט בגלופין; פאַלן פלוצלונג שליחים אַריין:

— מורד געווען במלכות פוילן.

— געכאַפּט און אויף גאַס-לאַמטערן אויפגעהאַנגען פינף פאַטריאָטן!

כאַפּן זיך אַלע אויף פון די שטולן, אויסער איינעם, וואָס איז שוין לאַנג אונטערן טיש געלעגן. שפּרינגען זיי אויף. שמע-טערן די כוסות צו דער ערד, כאַפּן פון די רעדאַקציע-טישן: פענעס, שנייד-מעסער, שערן... דאַמען — די נאָדלען פון די היט, די טאָפּלעט—פון די האָר אַרויס...

צעפאַלן צו דער ערד, הייבט מען זיי אויף אָנשטאָט ביימשלעך...

און מען לויפט —

— וואו אהין.

— אויף די נאַלעווקעס.

— נאָך וואָס?

— די געהאַנגענע אָפּצושניידן!

— די טויטע באַגראָבן אין דער הויפּט-אַלעע אויפן קהלשן חשבון!

— די לעבעדיקע דערמינטערן! און דער עיקר:

— זיך נוקם זיין אָן די נאַלעווקעס!

לויפן זיי, קומען זיי. ווערן זיי באַגעגנט. קומט באַלד אָן די גיכע הילף. פירט מען די צעשלאָגענע אַסימילאַציע אָפּ:

ווּעמען אויפן הייליקן אָרט, צו די פאַמיליען-גרעבער, ווע-מען אין פּראָזעקטאָריום, וועמען אין שפּיטאָל אריין...

די גיכע הילף פאָרט צוריק, דאָס אויטאָ פּייפט, די טראָמ-פייט בלאָזט...

און אויפן פּעטערבורגער וואָקזאַל רוישט!

מען קלינגט, עס פּייפט. דער צוג רירט. קוכאַרזשעווסקי—אָפּ!

הונדערטער טיכער געוויט. די זיגער — די קאָנצענטראַ-ציע גייט צוריק.

ויבא הפליט — קומט אָן אַנטרינענער פון די נאַלעווקעס, און פאַרציילט, וואָס עס איז געשען.

פלאַמט דער גרימצאָרן אויף; לויפט מען זיך נוקם זיין. ווי שאַמפּאַניער וועט זיך גיסן בלוט!

יונגע לייט רופן:

— נישט אויף אַלע גיסט אייער גערעכטן צאָרן אויס!

זיי בעטן זיך:

— חסידישע טעכטער לאָזט געמאַך! קיימען זיך אַזוי פיין! די פיינסטע פּאַרפומעס, און בלאַסע אַזוינע... און אַלע לעזן פּשיבישעווסקי און זשעראָמסקי, און אַלע זענען פאַרליבט אין אָסטערוואָ... און אויגן האָבן זיי, ווי די גאַזעלן, און אַזוינע ברע-מען לאַנגע, און אַזוינע שאָטנס אונטער די אויגן...

הערט מען זיי נישט.

— האָט רחמנות — קרייעט דאָס הענדל, — אויף קינדער אין די וויגן! זיי האָבן נאָך צוטרויען! פון זיי וועלן פּאַטריאָטן וואַקסן, פּאַטריאָטן ווי איך!

הערט מען נישט —

דער צאָרן פלאַקערט!

אין אַ צייט אַרום:

איבער די גרינגע חורבות פון די נאַלעווקעס יאָגט זיך דמאָווסקי וסיעתו נאָך העזה...

כאַפּ איך מיך אויף: בלאָף.

בלאָף שבבלאָף!

און דרימל ווייטער איין, און עס חלומט זיך ווייטער בלאָף, „בלאָף מיט פּליאַקעס"!

אויפן גאַניק פון ראָטהויז זענען פיר מאַן אַרויס. דריי בלאָזן טראָמפּייט, דער פערטער רופט אויס:

— קוכאַרזשעווסקי—אָ, מען האָט פּאַרטיליקט די מייז—האָט געפּועלט פאַר די רעשט יידן אין וואַרשע — גלייכבאַרעכטיקונג. זאָלן זיי קומען און דאַנקען!

קומען זיי... די פיר:

דער איינציק-מעגלעכער ייד מיטן צוטרויען.

דער ייד פון אונטערן טיש.

דער קאַפּעלמייסטער פון דער קאַצן-מוזיק, וואָס איז בצול געוואָרן על-פּי נס; וואָס עס איז, ווי שטענדיק, דערבײַ נישט געווען.

און —

דער פּליט, וואָס איז אַנטרינען געוואָרן פון די נאַלעווקעס און איז געקומען אָנזאָגן אויפן פּעטערבורגער וואָקזאַל... די מפּלה!

בוקן זיי זיך, די פיר!

דאַנקען, זיי!

דער פּוילישער עולם אַרום קוקט אויף זיי און ברומט מיט פאַרגעניגן:

— די לעצטע... און מיט ליוב!

די בעסטע!

און די פיר צדיקים, וואָס האָבן דעם ליטווישן סדום נישט אָפּגעראַטעוועט, רירן זיך פון אָרט און שטעלן זיך אָפּ.

— וואו אַהין גייט מען?

אין טעאַטער אַריין? פאַרמאַכט! פיר מאָל אין יאָר עפנט מען עס, גייט: „אָבראָנאַ ציענסטאָכאָווי"...

אין פילהאַרמאָניאַ! געשלאָסן! אַמאָל אין אַ יאָר שפילט מען גאָסקאָווסקי...

אין אַ קאָנדיטעריי? פאַרהאַמערט! באַנקראָט!
הערזע אויך!
די קונסט-אויסשטעלונג וויל מען איבערמאַכן אויף אַ צירק!
און דאָך גיין ערגעץ מוז מען!
מען מוז באַגיסן די גלייכבאַרעכטיקונג... פרעגט מען:
— ווער האָט געלט?

זוכן אַלע פיר אין די טאַשן—לער! מען דרייט זיי איבער—לייוונט!

קרייט דאָס הענדל:
— קומט אויף דער לעש. צוטרויען פאַר צוטרויען; איך האָב קרעדיט אין „סלאַוויאַנקאַ"...
גאָרקיכן זענען געבליבן!
גייט מען.
אויף דער לעש שטעלט מען זיך אָפּ ביי אַ הויז.
דאָס הענדל קרייעט ווייטער:
— אַ היסטאָריש הויז!
ביי יענע דריי: דריי מינעס—דריי פראַגע-צייכן.
קרייעט דאָס הענדל:
— געוויס!
און ערקלערט:
דאָ איז אונזער זשאַרגאָנישע צייטונג געווען! גלייך מיט אַלע אונטערגעגאַנגען... אויף גאַנץ וואַרשע איין „צוויי גראָשענ-דיקע" געבליבן... ווער לעזט? מיר פיר לעזן!

— איז דאָ געווען די רעדאַקציע... אין שטוב אויף דער וואַנט שטאַרט נאָך אַ שוואַרצער פלעק!

— פון וואָס?

— פון טינט! אַ מיאוסע מעשה געשען: מיר הייסן אָפּדרוקן אַ פּאָרוואַל־פּראָקלאַמאַציע, דער רעדאַקטאָר, אַ ליטוואַק, זאָגט: ניין! בעטלען וועט ער גיין, און דרוקן וועט ער נישט לאָזן!

כאַפּט אונזער אומפאַרגעסלעכער דאָקטאָר...

ער שטאַמלט, לאָזט אַראָפּ דעם קאָפּ פאַרשעמט און זיפצט:

— דעם נאָמען פאַרגעסן! פון אַ צייט צערינען מיר די געהירן...

— און געטאָן וואָס האָט ער?

— ווי לוטער אין זיין צייט! דעם טינטער געכאַפּט, צום רעדאַקטאָרס קאָפּ געוואָרפן, געטראָפן—דער וואַנט!

עס ווערט איינשטימיק באַשטעטיקט:

— אַ היסטאָריש הויז!

— אַ היסטאָרישער פלעק!

— מען וועט דעם יידישן לוטער אייביק נישט פאַרגעסן!

און מען רירט און מען גייט אין סלאָוויאַנקע אַריין עסן ביליק, אויף קרעדיט פאַר צוטרויען—פליאַקעס!

נאָך דער מלחמה.

אויפן פעלד, וואו עס האָט ערשט נישט לאַנג אַזוי גערוישט און געפּילדערט, איז שטיל געוואָרן...

די „שלשה שאוחזין בטלית" — אַלע דריי פּאַרטייען, וואָס האָבן מיט אַזאַ גוואַלדיקן מסירת-נפש מלחמה געהאַלטן וועגן דער ממשלה אין שטוב פון גרעסטן יידישן קהל אין אייראָפּע און גע-שריען מכלומרשט „כולי שלי" און געמיינט וואָס מער צו פאַר-כאַפּן, זענען אָפּגעטראָטן. און אַלע דריי — נישט זייער צופרידן.

די זיגער, אין אַנהייב שיכור פון נצחון, האָבן אָפּמאַרשירט, מיט זאַנג און קלאַנג, טראָמפּייטן-געשמעטער און הורא-געשרייען צום געצעלט פון גרויסן פעלד-מאַרשאַל, צו זען זיין שמייכל, וואָס זיי האָבן כשר פאַרדינט, צו הערן זיין לויב און צו לאָבן זיך מיט זיין געשמאַקן כבוד...

אָבער נישט לאַנג האָט געדויערט דער רויש, און נאָכן רויש קומען שווערע געדאַנקען: געזיגט, אָבער אויף ווי לאַנג? געזיגט, אָבער די פּאָן פאַרביטן, אַ פרעמדע געטראָגן: נישט „אַסימילאַציע" איז געווען אויף איר אויסגעשטיקט, נאָר „פּאָס-טעמפּ" (פּראָגרעס)... און די „פינסטערע" מאַסע איז געוואָרן אַ טרייב-הויז פון אייגענער אינטעליגענץ. און די היימישע אינטע-ליגענץ, דאָס פלייש פון איר פלייש, דערביין פון איר ביין מערט און פרוכפּערט זיך, און דער דרך-ארץ פאַרן פרעמדן פּאָסטעמפּ פּאַלט פון טאָג צו טאָג...

דער מאָנאָפּאָל אויף פּריייזיניקייט ווערט פון טאָג צו טאָג לעכערלעכער. אום צו בלייבן ביים כבוד פון פּאָסטעמפּ, איז שוין ווייניק צו זיצן אויף אייביקע שטולן... מען מוז עפּעס טאָן, מען מוז אַרבעטן. און די טראַגעדיע איז, אַז קוים וויל מען טאָן, קוים וויל מען אַרבעטן, מוז מען טאָן און אַרבעטן באַוונדער, יידן פאַר

יידן. די „פוילישע קולטור״ וויל בפירוש נישט קיין פיליע אויף די נאַלעווקעס... און שטעלט מען יידן קעגן יידן, וויל מען ריידן מיט דער מאַסע, ווייטער אַ קללה — מוז מען ריידן יידיש! און יידיש ריידן נאָר ליטוואַקעס, אַזוי האָט מען ערשט נעכטן גע־גלויבט, געוואָלט גלויבן...

און וואו איז תורה אָן קמח? און די מאַסע איז הונגעריק... מען מוז אַרבעטן עקאָנאָמיש, הייבן דעם וואויל־שטאַנד, קרעפטיקן די אַרבעט, אָרגאַניזירן...

דאָס איז נאָך געפערלעכער — באַזונדער אָרגאַניזירן?

יענע ווילן קיין שותפות נישט, — באַשאַפן אַן עקאָנאָמישן געטאָ?...

אויף דער קעלניע געבליבן, די לייצן אין די הענט, אָבער פירן דעם וואָגן אויפן זעלבן זאַמד פון צוזאָגן אין מדבר פון וויסטע חלומות און מיראַזשן, איז אוממעגלעך —

ווער מען נישט מוזן אַראָפּ אויפן שונאס וועג?

— — — — — — — — — — — — — — — —

די מיטהעלפער זענען באַלד צו דער שמחה נישט געקומען. באַזונדער און גאַנץ שטיל אָפּגעטראָטן — אין דער שנאה צום פרעמדן ליטוואַק און אין דער הערשאַפט איבער קהל, גייט מען האַנט אָן האַנט, איז „יחדיו״, וואַשט איין האַנט די צווייטע צוליב דעם שטילן „יחלוקו״: נעם דיר, דייטשל, די אַלגעמיינע פּאָליטיק, דאָס אָפּקלאַפּן די שוועלן פון די פּריצים און געגעראַלן לטובת הכלל; נעם דיר, דייטשל, אַלס צולייג דאָס „בית־עלמין״ מיט די מצבות; מיר לאָז דעם רב מיטן מלמד; און אָסור, אויב מיר וועלן צולאָזן אַ ביסל דקדוק, אַ ניצוץ פון אַ ליט־וואַק... אָבער מיט די כּלים מישט מען זיך נישט, צוזאַמען אויף שמחות גייט מען נישט...

און די אמתע זיגער, די, וואָס האָבן צוגעהאָלפן און דעם בעסטן ביין באַקומען, אַממערסט אויסגעקאַשפּערט, — פרייען זיך באַזונדער און פרייען זיך אויך נישט גאָר אינגאַנצן. אַ ביסל קאַ־לאָמוטנע אויפן האַרץ... אַ ביסל נישט ריין דאָס געוויסן, אַ ביסל

באַשפּיגן די באָרד... געבראָכן דאָס וואָרט... אַ שרעק פאַר מאָרגן, אַ בושה פאַר היינט... דערצו — אַ דין־תּורה מיט ליטוואַקעס!

און וואָס ערגער איז: טאָמער איז עס אמת?

וואָס וועט זיין, אַז דער „פאָסטעמפּ" וועט נישט בלייבן קיין הויל וואָרט, קיין צוזאָג אין דער וועלט אַריין; נישט נאָר אַ מאַסקע, צו פאַרדעקן די חרפּה פון דער אַסימילאַציע, נאָר אַ ווירקלעכער, אמתער, ערנסטער, וואָס וועט ווירקלעך אַרבעטן? וואָס וועט זיין מיטן „יחלוקו?"

און וועט עס געשען, וועט מען זיך ווירקלעך נעמען צו דער אַרבעט, ווירקלעך זיך געגענען צו דער מאַסע, ווירקלעך און ערנסט פאַרנעמען זיך מיט איר געברויך, מיט דער ערציאונג פון יונגן דור — וועט דען נישט דאָס דייטשל געפערלעכער זיין פאַרן ציוניסטישן ליטוואַק? די צילן וועלן זיין דיזעלבע אויב נישט ערגערע, און די אויספירונג קרעפטיקער, זיכערער; געוויינט צו הערשן, צו רעגירן, אויסצופירן... און געלט, און אינטעליגענץ, ווי האָלץ!

— — — — — — — — — — — — — — — — —

און די באַזיגטע, די אָפּגענאַרטע, זענען נאָך שטילער אַוועקגעגאַנגען; אַ חשבון הנפש מאַכן, אונטערצופירן די אונטערשטע שורה...

און זיי טומלען זיך אויף שטילע אסיפות:

— פונוואַנען איז געקומען די מפּלה?

האָט מען נישט אויסגעזאָגט קריג צו דער רעכטער צייט? איז נאָך דאָס יידישע וואַרשע ווייניק יידיש? איז די יידישע פּרעסע, וואָס האָט געשטיצט מיט איר אומגעהויער-גרויסער לעזער־מאַסע, נאָך נישט גענוג שטאַרק קעגן אַ — באַנקיר?

און — האָבן מיר נישט געאַרבעט מיט גענוג מסירת־נפש? האָבן מיר ווייניק די קעלן אויסגעריסן שרייענדיק: הידד! אַהער און „גידער" אַהין?

האָבן מיר נישט זיבן און מער מאָל אַרומגערינגלט די מויערן פון אַסימילאַטאָרישן „יריחו" און געשמעטערט אויף די

גרעסטע טראָמפּייטן, — פאַרוואָס זענען זיי, די מויערן, נישט איינגעפאַלן? —

און אין האַרץ הייבן אָן צו פּיקן ספקות:

— אפשר איז אונזער נאַציאָנאַל-געפיל נישט גענוג ייִדיש, נישט גענוג פאָלקסטימלעך און אונזער דעמאָקראַטיזם נישט גאַנץ און גאַנץ אמת?...

— אפשר פעלן אונז מענטשן?

— אפשר איז היינט אין די טרוקענע צייטן, אין צייטן אָן נסים און אָן כּישוף, אַרומריינגלען אַ פעסטונג, בלאָזנדיק אויף טראָמפּייטן, ווייניק?

מען דאַרף אויך עפּעס טאָן, אויף מויערן קלעטערן, מויערן ברעכן; קענען מויערן טורמען בויען, און פון זייער הויך די פעסטונג באַשיסן?

— וואָס האָבן מיר געבויט?

וואָס האָבן מיר געטאָן דאָ, אויפן אָרט, פאַר די, וואָס מיר ווילן פירן? מיט וואָס האָבן מיר זיי באַוויזן, אַז זיי דאַרפן דעם טויער שפאַלטן און אַרויסטראָגן אונז די גאָלדענע שליסל?

האָבן מיר עפּעס געטאָן פאַר דער ייִדישער ערציִאונג, כאָטש איין ייִדיש קינדער-ביכל אַרויסגעגעבן? האָבן מיר פאַרן פאָלק (נישט פאַר זיך) איין אויסגאַבע געגרינדעט? דאַרף מען ווירקלעך דערצו אַ שטול אין קהל-שטוב?

האָבן מיר געהאָלפן ביי דער שווערער געבורט פון דער ייִדישער ליטעראַטור פאַרן פאָלק, און לאָזן מיר נישט די קינפעטאָרין פון ייִדישער קונסט אין אירע שווערע ווייען אָן הילף?

האָבן מיר עפּעס פאַרן ייִדישן טעאַטער געטאָן?

„נידער מיט דער אַסימילאַציע" — גוט, עס שרייט זיך פיין, אָבער וואָס האָבן מיר באַשאַפן קעגן איר, אין אונזער גייסט, נאָך אַמאָל געזעדט: דאָ, אויפן אָרט, פאַרן פאָלק?

און פאַרן „געגרייוויטן" שוסטער, וואָס האָבן מיר געטאָן? און פאַר אַלע אַנדערע, וואָס פאַלן ווי פליגן פון קאָנקורענץ פון

יענער זייט... כאָטש איין אַנקעטע געמאַכט? אויסגעפאָרשט דעם תחום?

— — — — — — — — — — — — — — — —

אויפן שלאַכט-פעלד איז שטיל, און אין דער שטילקייט איז געזעסן די פוילישע „פראַוודאַ״, די אַלטע ניאַניע פון „פּאָסטעמפּ״ בכלל און יידישן אין כלל, און געטראַכט, און באַטראַכט זיך, אַז דער נצחון אירער איז אַן אויסגעבלאָזן איי, אַן אויסגערונענער בליק-טראָפּן, פון וועלכן עס וועט זיך שוין קיין רעכט-אַסימילירט נישט אויספּיקן...

און די אַלטע ניאַניע האָט, וואָס עלטער, שאַרפערע אויגן, שוין נישט, ווי אין דער יוגנט פּאַרלאָפענע, פאַרטרונקענע און זעט: דער יידיש-פוילישער „פּאָסטעמפּ״ איז באַנקראָט... די רבנישע קמיע, וואָס מען האָט אים אויפן האלז אָנגעהאָנגען, דער אָפּגע-שפּראָכענער בוימל, מיט וועלכן מען האָט זיין מאָגער לייב גע-שמירט — האָבן נישט געהאָלפן, — ער דאַרט...

און שאַרפע אויערן האָט זי די אַלטע ניאַניע... נישט ווי יונגערהייט מיט נאַרישע פלירט-קאָמפּלימענטן פון אייראָפּעאישע פּאָליטיקער, פיש אין טריבן וואַסער כאַפּנדיק — פאַרטומלט, הערט זי, ווי אַ ניי גרעזל שפּראָצט אויפן פוילישן פעלד, שפּראָצט און וואַקסט, אַ יידיש גרעזל, אַ גרעזל פון אַ יידיש-אייגנאַרטיק לעבן אויף פוילישער ערד... דער פּראָצעס פון פעלקער-באַפרייאונג הייבט זיך אָן דאָ אויך... עהע!

— און וועלן מיר סאָן — פרעגט די פראַוודאַ — מיר פּאָליאַקן? אמתע, עכטע?

אַ פראַגע...

אָבער ווער, אייגנטלעך, פרעגט? ווער איז די „פראַוודאַ״?

די „פּראַוודאַ".

די פּוילישע „פּראַוודאַ" איז אַ ראַדיקאַל־פּרייזיניק וואָכנ־בלאַט.

איר באַשעפער און פירער, ביז פאַר דער לעצטער צייט, איז אַלעקסאַנדער שוויענטאָכאָווסקי. איינער פון די טיכטיקסטע קעפּ און פּרייזיניקסטע מענטשן אין פּוילן.

זיין אַרבעט איז אין פּוילישן לעבן נישט געבליבן אָן אַ טיפן אָפּקלאַנג; אַרום זיין פאָן האָט זיך געזאַמלט דאָס ערלעכסטע און קליגסטע פון פּוילישן פאָלק; זיינע שריפטן און זיין אָרגאַן די „פּראַוודאַ" וועלן פאַרנעמען דעם וויכטיקסטן פּלאַץ אין דער געשיכטע פון דער באַפרייאונג פון פּוילישן געדאַנק.

און באַוויזן האָבן זיי זיך אין געפערלעכסטן מאָמענט פון ליידן און שאַנד, אָפּגעשוואַכטקייט פון אומזיסט פאַרגאָסענעם בלוט און שטומער פאַרצווייפלונג.

נישט פאַרצווייפלט האָט נאָר דער גרויסער פּוילישער אַדל. דער מאַגנאַט, וואָס האָט מיט זיין נאַרישער פּאָליטיק, אונטערטעניקייט צו די יעזואיטן און פּריוואַטע עגאָאיסטישע אינטריגן צו דער גרויסער מפּלה געברענגט, פּוילן אויף שטיקער צעשניטן און די שטיקער צווישן מלוכות פאַרטיילט. ער איינער האָט ווייטער פּאָליטיקירט, ווייטער גרויסע, הויכע פּאָליטיק געפירט, געחלומט אַלץ פון גרויסן פּאָטערלאַנד, פון אַלטן גרויסן „פּוילן פון ים צום ים" און אָפּגעקלאַפּט די שוועלן פון גרויסע קרובים און גרויסע הויפן, מען זאָל זיך, צוליב גערעכטיקייט, פאַר פּוילן מיען. אין זכות פון אַמאָל געראַטעוועטן ווין, — און אין זכות „פון אונזערע שענע פרויען און טעכטער!"...

און אַנדערע?

דאָס קליינע פּריצל, אויב מען האָט ביי אים קיין „פּאָו־

סטאַניעץ" נישט געפונען און דאָס גוט נישט קאָנפיסקירט, דאָס קליינע פריצל איז אין דאָרף געבליבן, אין זיין הויף געזעסן. געאַקערט און געזייט, מיט דער הילף פון עקאָנאָמס קאַנטשיק, מיט פויערישע הענט און אליין מיטן גלח פּרעפעראַנס אָדער טערטל-מערטל געשפּילט. די ליטעראַטור זיינע איז געווען דער קאַלענדאַר, וואָס ער פלעגט טוישן פון יאָר צו יאָר, נישט אינגאַנצן אויפגעשניטן און נישט דאָס גאַנצע אויפגעשניטענע דורכשטודירט. אויפן אָרט פון אַ צייטונג האָבן געדינט דער פאַכטער און דער קרעטשמער — די יידישע פּאַנטאָפל-פּאָסט...

און איז אַמאָל געפאַלן אויפן האַרץ אַ טרויער, איז פאַרהאַן אונגער-וויין ביים שענקער און דער היימישער אַלטפרענקישער בעכער פון „קאָכיימי-שען"!—און זענען אַמאָל שווערע געדאַנקען געקומען, און דאָס האַרץ האָט נאָך טרייסט געלעכצט, האָט מען דעם גלח עקסטראַ גערופן, און ער האָט הימל-שפּייז דערלאַנגט...

ער, וואָס האָט פריער נאָך אונטערטעניק געמאַכט פּוילן צו רוים, אויסגעקוילעט אַלע דיסידענטן, אַלע אַפּיקורסים, אַלע פרייערע קעפּ און די רעשט אונטערן פּאַפּסטס פּאַנטעפאַלע געוואָרפן...

דער פויער — ביי ביידע פאַרקנעכט!

און פּוילן האָט געפוילט, אָן אַ האָפנונג, אָן אַ געדאַנק, אָן אַרבעט אין די הענט. —

דעמאָלט איז שוויענטאָכאָווסקי געקומען, דעמאָלט האָט זיך די „פּראַוודאַ" באַוויזן. דעמאָלט איז געשטעלט געוואָרן דאָס פּראָגראַם: אַרבעט!

אַרבעט ביי די פונדאַמענטן, אַרבעט טיף אין די שיכטן פון פאָלק; אויפלעבן מוז דאָס פאָלק.

אום אויפצולעבן, פריי אויפצועטעמען, מוז עס באַפרייט ווערן פון אונטערגעוואָרפנקייט דעם פריץ, פון אַבערגלויבישער איבערגעבנהייט דעם גלח, און פון פוסטע חלומות פון גרויסן אַדל.

עס איז קיין צייט נישט געווען קיין נייע קולטור-ווערטן צו באַשאַפן, האָט מען פון אייראָפּעאישן קולטור-אוצר אידעען און אידעאַלן געברענגט. וויניק האָט אויפגעזאַמלט דייטשלאַנד געווער קעגן יחוס און אַבערגלויבן אין דעם דראַנג-פּעריאָד? וויניק

קלינגענדיקע ווערטער האָט באַשאַפֿן די פראַנצויזישע רע־וואָלוציע?

און ווייניק פאָזיטיוזם האָט געגעבן ענגלאַנד?

שוויענטאָכאָווסקי פריידיקט, אָבער דאָס דאַרף הערט נישט, דער פויער לעזט נישט, דער גלח שילט, דער קליינער פּריץ זאָגט נאָך: אָמן! —

הערן הערט די שטאָט!

ווער איז די שטאָט?

פּריצימלעך, וואָס האָבן די גיטער פאַרלוירן, אין שטאָט אַריין, פּרנסה זוכן געקומען און — יידן מיט אַ קליינער צאָל אינטעליגענץ...

זיי האָט שוויענטאָכאָווסקי גענומען; זיי האָבן זיין שטאַרק וואָרט דערהערט און אַרום זיין פאָן זייערע קרעפטן געזאַמלט.

און דער יונגער פּריץ האָט שוויענטאָכאָווסקין געהערט און זיך צו דער אַרבעט גענומען, צום געווערב, צו מאָס און וואָג; צו דער אַרבעט, וואָס ער האָט ערשט נישט לאַנג פאַר אַ שאַנד געהאַלטן...

און דער יידישער אינטעליגענט, וואָס מענדלזאָן פון בער־לין האָט פון דער פינסטערער מאַסע אַרויסגעצויגן און פאַר אַ „מענטש" געמאַכט, האָט פאַר שוויענטאָכאָווסקיס וואָרט אָפענע אויערן און האַרץ געהאַט. און אויפן אָרט פון פרעמדער, — זיך צו היימישער בילדונג גענומען. מענדלזאָנען אויף שוויענטאָכאָווס־קין פאַרטוישט, ישעיה און ירמיה אויף מיצקעוויטשן, דוד און שלמה אויף קאַזימיערז און באַטאָרי פאַרביטן — היימישע פוילישע מלכים! און מאַנכע, מיט דער צייט — דאָס סידורל — אויף אַ מאָדליטוועניק...

עס איז צוגעגאַנגען לייכט, זייער לייכט; אומעטום פירט די פרעמדע קולטור ביז צו פרעמדער רעליגיאָן, דאָ איז דער וועג גלאַטער געווען...

פוילן איז אויך שוין נישט קיין פאָלק, וואָס שטיצט זיין נאַציאָנאַליטעט אויף באַגנעטן; אויך נישט קיין פאָלק, וואָס לעבט פון דער פויסט, וואָס דריקט אונטער אַנדערע פעלקער...

רוטענער האָבן נאָך אַפילו נישט געקרעכצט, ליטווער קיין מויל נישט געעפנט...

און פוילן איז אויך אַ פאָלק, וואָס האָפט אויף בעסערע צייטן, וואָס וואַרט אויף אַ משיחן, וואָס אַפּעלירט צום אייראָפּעאישן געוויסן, וואָס פאַרלאַנגט גערעכטיקייט, וואָס מאַטערט צעוויטאָגט אונטער אַ פרעמדן יאָך.

ווי ענלעך! ...

און די שול פון שוויענטאָכאָווסקין איז פול געוואָרן פון יידישע שילער, און דער אָרגאַן די „פּראַוודאַ" — מיט יידישע העלפער און מיטאַרבעטער...

דאָס איז געווען די צייט פון גלאַנץ און אין איינוועגס, דער העכסטער פונק פון אַסימילאַציע.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

צייטן בייטן זיך.

אַז מען האָט, לויט שוויענטאָכאָווסקיס רעצעפּט, זיך אָפּגעזאָגט פון חלומות, פון האָפנונגען אויפן גרויסן אַדל און שיינע באַציאונגען אין די גרויסע הייף; אַז מ'האָט אויך פאַרלאָרן דעם גלויבן אינעם יושר און ערלעכקייט פון אייראָפּע און איר פּאָליטיק — אַז מען האָט אָוועקגעלייגט די קאָפּ-און האַרץ-אַרבעט אין דער פרייער לופט און גענומען זיך צו רעעלער ממשותדיקער האַנט-אַרבעט, צום אָרגאַניזירן זיך אויפן פעלד פון רעעלע פאָלקס-אינטערעסן—האָט שוויענטאָכאָווסקי און זיין „פּראַוודאַ", שוין פון זיינע שילער געפירט, זייער גרויסן גלאַנץ פאַרלאָרן...

די שטאָט איז אַנדערש געוואָרן...

צום געוועזענעם פּריץ, וואָס האָט געזוכט זיין ברויט צווישן די שטעטישע מויערן, איז צוגעקומען דער פויער, וועלכן עס האָט, נאָך ירושות און צעטיילן, ערד פאַרפעלט. צום געווערב און צום פאַבריק-אַרבעט איז צוגעשטאַנען דער ייד; פון שענק, וואָס מען האָט ביי אים צוגענומען, פון קראָם און געוועלב, וואָס האָבן אים שוין נישט ערנערט, און פון דאָרף און פון דער „פּרעמד", פון וואַנען מען האָט זיי געטריבן...

אַנדערע אינטערעסן פאַרלאַנגען אַנדערע ענטפערן; אַ נייער

קנויל פון נאַציאָנאַלע און עקאָנאָמישע אויפגאַבן, — אַנדערע פינ־גער מוזן זיי פונאַנדערקלייבן...

און אַנדערע אידעאַלן האָבן פּלוצלונג אויפגעבליט, און אַנ־דערע שטימען האָבן זיך דערהערט...

גאַנץ אַנדערע — — —

נייע צייטן — נייע פייגל...

טרעטן אָבער די אַלטע צייטן נישט לייכט אָפּ — ווערט אַ רעאַקציע. דער וואָגן ווערט צוריקגעשלעפּט מיט געוואַלד.

די נייע פייגל מיט די נייע לידער זענען זיך צעפלויגן...

די נייע מענטשן מיט נייער אַרבעט זענען אָפּהענטיק געוואָרן

שטיל! און אין דער טויטער שטילקייט דערהערט זיך די ציטערדיקע שטימע פון דער געעלטערטער ניאַנע פון פוילישן אַמאָליקן שטאָלצן פרייען געטראַנק —

— וואָס וועל'מיר טאָן מיט דער נייער שפּראַצונג אויף דער פוילישער ערד, — מיט דער יידישער נאַציאָנאַליטעט?

מאַכט זי אַ בייז אויג צו אונז, נאַציאָנאַל־יידן, און ענטפערט:

— מיר וועלן אייך אַרויסשטופּן פון לאַנד, ווי בעמען שטופּן אַרויס די דייטשן; באַקעמפן, ווי מיר באַקעמפן (אין גאַ־ליציען) די רוטענער —

און צעשמייכלט זיך צו די אַסימילירטע יידן.

— „פאַר דאָס—זאָגט זי זיי צו—וועלן מיר זיך ענגער פאַר־בינדן מיט אייך, מיט די פּאָליאַקן פון משהס גלויבן...״

וואָס איז ווערט דער „פּראַוודאַס״ צאָרן פאַר אונז און איר שמייכל פאַרן פּוילנטום פון משהס גלויבן?

פון דעם אַן אַנדערש מאָל...

איז עס אמת?!

זיך איך מיר אין מיין ווינקעלע און קלויב שטילן נחת.
גובר געווען!

דאָס וואַרשעווער יידישקייט האָט עקזאַמען באַלייגט.

דאָס יידישע וואַרשע האָט צוויסן געטאָן ווען מען דאַרף:

אַז די, וואָס האַלטן נאָר צופעליק די לייצן אין האַנט, זענען פאַרט נישט אירע מנהיגים.

אַז דאָס יידישע וואַרשע זאָגט זיך פאַר קיין פאַל נישט אָפּ פון איר בלוטיק=מענטשלעכן רעכט.

אַז דאָס קליינע ביסל יידעלעך, וואָס האָבן זיך אָפּגעטיילט פון דער עדה, און ביי דער ערשטער קרייציגונג פון די פוילישע אינטערעסן, לויט ווי דמאָווסקי און קוכאַרזשעווסקי פאַרשטייען זיי, מיט די יידישע אינטערעסן, — מיט די אַלגעמיין פרייזיניק מענטשלעכע, —

אַז דאָס קליינע בינטל יידעלעך, וואָס איז באַלד פאַרציטערט געוואָרן, געקרעכצט שטילערהייט: אוי לי מִיִצרי—פאַר מיין ביסל יידישקייט, וואָס טליעט נאָך אין איר, ואוי לי מיוצרי — פאַרן פריק, וואָס האָט מיר באַשאַפן, פאַר אַ לייט געמאַכט, אין פאָדערהויז צו זיך אַריינגעלאָזט און אויף דער וואַרשעווער כנסת=ישראל רייטנדיק געזעצט און איז „אָפּגעשטאַנען", —

אַז דאָס קליינע ביסל יידעלעך האַלט דאָס יידישע וואַרשע פאַר טכוירן, פאַר האָזן=פלייש און איז זיי מבטל כעפרא דארעא.

און אַז דאָס גאָר קלענערע ביסל פון קליינעם ביסל, וואָס האָט אין זיך מיט אַמאָל גובר געווען דאָס יהדות, אָפּגעטאָן די בושה און איז געגאַנגען ווילן קוכאַרזשעווסקין — —

אַז דאָס קליינע ביסל איז אין די אויגן פון יידישן וואַרשע-פאַררעטער! — — — — — — — — — — — —

קיין פעטערבורג פון ווארשע, — טראַכט איך מיט נחת, וועט פאָרן אַ ייד.

די „מנחה לעשו" איז נישט אָנגענומען געוואָרן. דאָס נאַרישקייט, וואָס מיר זענען באַגאַנגען, האָט קיין שלעכטע רעזולטאַטן נישט געהאַט.

מיליוקאָווס איינריידעניש, אַז סוף-כל-סוף וועט זיך געפינען אין דער צאָל פון די פוילישע וויילער כאָטש איין פּראָגרעסיווער, וואָס וועט פאַרשטיין, אַז עס איז אַבסאָלוט אוממעגלעך צו פאַרלאַנגען פון אַ פאָלק, עס זאָל אַקצעפּטירן און באַפולמעכטיקן זיינע פיינד אויף זיין פּאָהיבעל, און וועט אונז פאַרבינדלעך מאַכן דאָס געגעבענע וואָרט, —

מיליוקאָווס איינריידעניש, טראַכט איך, איז נאַריש! אין פּעטערבורג ווייסט מען נישט, ווער עס הערשט היינט אין פוילישן ווארשע; אין וועמענס הענט איז היינט אַריינגעפאַלן די פויליש-געזעלשאַפטלעכע מיינונג, וואָס פאַר אַ פאַרביסן-שווארצע עס פירן דאָס רעדל.

קיין פּראָגרעסיווער מענטש וועט זיך צווישן די פוילישע אויסגעוויילטע נישט געפינען!

פאָרן — טאַנץ איך איבער דער שטוב — וועט אַ ייד
— ווער?

איך שטעל מיך נישט אָפּ. מיר איז דערווייל אַלץ איינס וועך. איך קאָן דאָס מערסטע יידישע וויילער נישט; און וואָס איז דער אונטערשייד, ווער עס וועט זיך מוסר נפש זיין און גיין אויף פיין און לייד, אויף חרפּות און בזיונות, אויף אויסהערן בלבולים און לשון-הרע?

אָבער אַ ייד פאָרט, אַ ייד!

— — — — — — — — — — — — — — — —

האָבן אָבער מענטשן נאָר מיט מענטשן צו טאָן, און שרייבער — מיט רוחות אויך; מיט רוחות, וואָס זיי אַליין באַשאַפן!

צווישן טאָג און נאַכט. איך זיץ אין מיין שטיל ווינקעלע און קלויב, ווי געזאָגט, נחת. שיילט זיך מיר פון דער קענגנאיבערדיקער וואַנט אַרויס דער בדחן; אַ רוח, וואָס איך אַליין האָב

באַשאַפן — דער בדחן פון „ביינאַכט אויפן אַלטן מאַרק", שיילט זיך בולט אויס און לאַכט מיר אין די אויגן אַריין:

— כי—כי—כי! כי—כי—כי!

און הייזעריק פייפט ער:

— אַ ייד וועט נישט פאָרן, נישט פאָרן!

און רייסט זיך באַלד אינגאַנצן אָפּ פון דער וואַנט און הייבט אָן אַרומצוטאַנצן אין שטוב, און רייסט פון זיך די ברייטע און לאַנגע שלאָף־מיץ פון קאָפּ אַראָפּ, און פאָכעט מיט איר אין דער לופט:

— נישט פאָרן! נישט פאָרן!

און קומט צו נעענטער צו מיר צום טיש, און שטרעקט אויס די פלאַכע לינקע האַנט און טייט אויף איר מיט דער רעכטער:

— אָט דאָ וועט מיר האָר אויפוואַקסן!

איך שטוין:

— משוגע, מטורף?!

— דאָס מזל — זאָגט ער — האָט אייך אַ בלינדע שקאַפע צוגעפירט, אַ בלינדע צופעליקע מערהייט. נאָר אַרויפשפרינגען און רייטן וועט איר נישט! בעזעם־רייטער, פרינציפּן־רייטער, — דאָס זענט איר, אָבער נישט מער!

דער צאָרן נעמט מיר דאָס לשון אָפּ און ער רעדט ווייטער:

אַ בינטל שטרוי האָט איר אָנגעצונדן! האָט עס אויסגעפלאַמט, אויסגעברענט, אין וואַרשעווער גאַס איז נאָך אַ רויך! שטיקט איר אייך אין רויך!

און נאָך אַ ווײַלע:

— הערסט?

און איך הער אַ קלאַנג פון גאַס.

— דאָס — זאָגט ער — האָבן אונטערגעשיקטע שקצימלעך איוסגעהאַקט אַ יידישע שויב! ח"ו גדולים אַ שויב! אָט נאָך איינע אויסגעהאַקט. נאָך איינע!

קיין ערנסטע פּאָגראָמען וועט מען דאָ נישט מאַכן. אָבער עטלעכע שויבן האַקן, איבערשרעקן, אדרבא!.. און ביי יעדער גע־האַקטער שויב ווערט ביי אַ יידישן ווײַלער דאָס האַרץ פאַרציטערט!

— פאַרוואָס?

— הערסט דאָך, ח״י גדולים אַ שויב! ח״י גדולים איז געלט! ווייסט, וואָס געלט איז טייטש? ווייסט וואָס געלט באַטייט? מיינסט, אַז אַלע ווײַלער וועלן מפקיר זיין ח״י גדולים געלט?

— נאַר! — שפרינג איך אויף מיט שוים אין מויל, — אַזוי רעדט מען פון קדושימס אייניקלעך? פון מזרע נהרגים ונטבעים ונשרפים על קדוש השם?

גרינזט ער:

— אַמאָל איז געווען! און ווייל אַמאָל איז געווען, איז היינט נישטאָ! די גרויסע, די הויכע, די שטאַרקע זענען אומגעקומען על קדוש השם: דערטרונקען געוואָרן אין אַלע ימים, אין אַלע טייכן און וואַסערן; געהרגעט געוואָרן אויף אַלע מערק, אויף אַלע וועגן, אין אַלע גאַסן; פאַרברענט געוואָרן אויף אַלע פייערן, און געבליבן זענען — האָזן, טכוירן און ווערם...

— האָזן, וואָס ציטערן, ווען עס קלינגט אַ שויב... טכוירן, וואָס קענען זיך שיצן נאָר מיטן שלעכטן ריח, און ווערם, פאַר וועלכע דעם פריצס שטיוול איז עקסטראַ באַשאַפן געוואָרן, ער זאָל זיי טרעטן, טרעטן, שטענדיק טרעטן. — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — —

איז עס אמת?

עס איז משוגע צו ווערן, זאָגט:

איז עס אמת?!

באַיקאָט.

אויף דער טאַגעס־אָרדנונג — —
לאָמיר בעסער ריידן יידיש:
די פּלאָג פון טאָג איז דער באָיקאָט.

פאַקטן לאָזן זיך נישט מבטל זיין. פון פאַקטן טאָר מען נישט אָפּווענדן קיין אויג; קיין אויג נישט צודריקן.

אמת, די צווייטע זייט איז נישט אַזוי אויסהאַלטנדיק. און אויבוואָל דער אַפּעטיט וואַקסט, ווי דער פראַנצויז זאָגט, צוזאַמען מיטן עסן, זענען דאָך די ציין נישט אַזוי געפערלעך שאַרף...

אָבער מען וואוינט ביי אַ טייך און דאָס וואַסער הייבט זיך, טאָר מען נישט אַראָפּלאָזן די שלאָפמיץ איבער די אויגן און שלאָפן ביין. דער ווינט איז נישט געפערלעך, דאָס וואַסער נישט טיף, אָבער אונטערשווענקען אַ הייזל קען עס און דאָס טאָר מען נישט דערלאָזן.

בפרט אַז די צייט איז אַ שלעכטע: אַ גראָשנדיקער היזק, היינט איז אָבער אַ גראָשן — געלט!

און אויב מען וועט זיך נישט ווערן, קען די צאָל ווי די, וואָס כאַפּן פיש אין טריבן וואַסער, זיך מערן און מערן... די צאָל פון די, וואָס שלאָגן קאַפּיטאַל פון יעדער מהומה, קען וואַקסן!.

דער אַרבעטער שטייט פונדערווייטן, דער ווירקלעכער פאַטריאָט פון לאַנד פאַרברעכט די הענט. ער זעט די פערטע צעטיילונג פון פוילן. אָבער די האָבן אין יעצטיקן מאָמענט נאָך קיין דעה נישט. מען הערט זיי נישט. מאָרגן וועלן זיי קומען צום וואָרט.

היינט אָבער וואַקסן די צערייס־נעגל ביי שוויענטאָכאָווסקין.

ליפּאַצעוויטש שרייט:

— אַ הויז נאָך אַ הויז! אַ קראָם נאָך אַ קראָם וועל׳מיר ביין אייך צונעמען.

די פּרעסע העצט. די צווייגראָשנדיקע צייטונג ווערט געלעזן, דער גיפט גיסט זיך... קיין גוטס הערט מען נישט.

אין „קולטורא פּאָלסקאַ״ האָט מען גערעדט פאַר און קעגן. די שטימען פאַר אונז זענען פאַרשוויגן געוואָרן. די קעגן אונז — געדרוקט איבעראַל.

רעכנט איר פּילייכט פאַר גוט די ווערטער פון אַלטן פּריץ אין „קוריער פּאָלסקי?״

ער איז אַ גוטער דער אַלטער...

ער וויל די ליטוואַקעס דעם כּבוד נישט אָנטאָן, ער זאָל צוליב זיי אָפּטרעטן פון זיין קריסטלעכער ליבשאַפט!

ווילן מיר אָבער, מיר, די אייביקע עקשנים, נישט קיין ליבשאַפט. ליב האָט מען פלייש, קעז און דעסגלייכן צום אויפעסן. מיר ווילן גערעכטיקייט. און די וועל׳מיר אַזוי לייכט און אָן קאַמף נישט באַקומען.

„באַרמהערציקייט״ איז דאָס אידעאַל פון אַ שויס-הינטל, וואָס ווערט פון די רעשטלעך געשפּייזט. מיט דעם וויל זיך באַגניגן די אַסימילאַציע. זי וויל, זאָל זי נעמען קצבה...

מיר מוזן זיך ווערן!

אָבער ווערן זיך אָן שרעק.

שרעק איז אָפּהענטיקייט, הינערכלעט, די רואיקייט פון אַ טויטן, אָדער, וואָס נאָך ערגער איז, — דאָס וואַרפן זיך פון אַ חולה-נופל. מען שלאָגט — מיטן קאָפּ אָן דער ערד!.. מען וואַרפט מיט הענט און פיס, קיינעם נישט טרעפנדיק, אין דער לופט!

אַ רויבער קומט אונז באַרויבן, לאָמיר אים נישט צוואַרפן אונזער געזונט, אונזער ענערגיע, אונזער ווילן, אונזער לעצטע פעאיקייט צום אָפּוער.

מען וויל נעמען אונזער האָב-און-גוטס; די שרעק וועט אונז אויסזויגן דעם מאַרך פון די ביינער, אויסטריקענען דאָס בלוט פון די אָדערן, באַרויבן פון פאַרשטאַנד!

אַזוי לויפֿן, ווען עס ברעכט אויס אַבראַנד, קי און פערד אין פייער אַריין.

פאַקטן מוזן באַטראַכט ווערן, פיקסירט ווערן קאַלט, מיט קלאָרע, איינגעשפּאַרטע אויגן.

מען מוז זיי פאַרשטיין!

און האָט מען פאַרשטאַנען, און ווערט דער דיאַגנאָז ריכטיק געשטעלט, איז שוין אַ האַלבע געפאַר אַוועק.

אָן חרטה, אָן טענות.

אָן חרטה, אָן טענות, אַזוי מוז באַטראַכט ווערן די לאַגע. חרטה איז איבערהויפּט אַ נאַרישע זאַך.

„העט׳ך איז אַ פּעטך!" — זאָגט דאָס יידישע ווערטל.

היינט קען מען אַמאָל האָבן אַ דעה אויף מאָרגן; דעם נעכטן קען גאָט אַליין נישט ענדערן.

האָט אויך קיין טענות נישט; זוכט נישט קיין שולדיקע.

אמת, ווען די אַסימילאַציע וואָלט זיך אַזוי שענדלעך נישט געוועזן אונטערגעגעבן, דערנאָך אַזוי פּשטלענדיק אויסגעטייטשט דעם באָיקאָט, אַז ער איז נאָר חל אויף אַ וואַל-קאָמפּאַניע, אָבער ווילן מעג יעדערער קוכאַרזשעווסקין און ביזן דער לעצטער רגע נישט איינגערעדט דער קאָנצענטראַציע, אַז זי האָט דרייצן ווילער אין טאַש, — וואָלט צו דעם אַלעם נישט געקומען. די „קאָנצענטראַציע" וואָלט פאַרשטאַנען, אַז עס איז אוממעגלעך צו פאַרלאַנגען פון יידן, זיי זאָלן לאָזן זייערס אַ שונא ווערן איבער זיי געזעצגעבער מיט אָדער אָן זייערע שטימען. זי וואָלט גאַנץ גיך איינגעזען, אַז ווילן קוכאַרזשעווסקין איז שענדלעך, אַבּ-סטינירן, ווען מען קען זיך ווערן, — אָפּזאָגן זיך פון וואַלרעכט איז זעלבסטמאָרד, און נאָכן שטאָלצן אויסרוף: „מיט יידן רעדט מען נישט", וואָלט מען גערעדט! אין פּאָליטיק האַנדלט מען, אין פּעטערבורג האַנדלט מען רעכטס און לינקס...

עס איז אָבער קיין צייט נישט צו זוכן שולדיקע. „צייט איז געלט", זאָגט דער ענגלענדער. צייט איז אָבער מער: צייט איז ראַט, צייט איז לעבן... לאָמיר איבערלאָזן די אַסימילאַטאָרן דעם נחת, אָפּשיקן דעם באָיקאָטירטן יידן צו די נאַציאָנאַליסטן... פון אָרימעלייט ווערט מען פּטור אויף אַלערליי אופנים, פאַרהאַן ערגערע...

און דער עיקר:

די וואַלן האָבן נישט באַשאַפן דעם באָיקאָט!

שוין יאָרן און יאָרן, אַז די באָיקאָט-טענדענץ באַלעבט דעם פּוילישן בורזשוי אויף אַלע געביטן פון לעבן. דער באָיקאָט איז געפּריידיקט געוואָרן במשך פון יאָרן אויף אַלע פּוילישע פאַר־זאַמלונגען. אין זיין נאָמען זענען געעפנט געוואָרן אַלע פּויליש־עקאָנאָמישע אינסטיטוטן. "יידן-ריין" איז אַלץ, וואָס איז די לעצטע יאָרן באַשאַפן געוואָרן: די פּאָגאָטאָוויע, דער טראַם... און אונזער "פּעסטונג" — דער האַנדל, איז שוין באַלעגערט פון אָנגעלאָפענע פון דאָרף, אָפּגעקומענע פּריצים, וואָס ווילן עסן.

געשוויגן האָט נאָר די פּרעסע. ערשט נישט לאַנג יעלענסקין, דעם ערשטן פּיאָנער פון אַנטיסעמיטיזם, אין נאָמען פון פּראָג־רעס און מענטשלעכקייט, אין חרם אַריינגעלייגט. גיי יעצט און לייג אַ בלומענקראַנץ אויף זיין קבר!

און וואָס וועט זאָגן "אייראָפּאַ"?

היינט איז פּעטערבורג די האָפנונג. היינט ווערן אימ־פּאָרטירט געדאַנקען פון "נאָוואָיע ורעמיאַ" — דעמאָלט איז נאָך מאָדערן געווען, צו וואָס אַיינרייסן?

און צו וואָס אַרויסטרעטן עפנטלעך, אַז מען קען שטילער־הייט? צו וואָס וועקן דעם, וואָס מען וויל באַרויבן, ער זאָל זיך ווערן? ווי שוואַך ער זאָל נישט זיין, אַ שאָד די ענערגיע!

זענען געקומען די וואַלן...

דער פּריץ איז בייז געוואָרן; שיכּור פאַר כּעס. און וואָס ביין אַ ניכטערן אויף דער לונג, איז ביים שיכּור אויף דער צונג. די מאַסקע איז פון פּנים אַראָפּ. דאָס וואַסערל, וואָס האָט שטיל, אונ־טער דער ערד, אונזערע הייזלעך געשווענקט, האָט זיך באַוויזן! די "מחשבות", דער "הבה נתחכּמה", וואָס מען האָט געטראַכט וועגן איר, זענען אַנטפּלעקט געוואָרן, אַרויס ווי בוימל אויפן וואַסער.

און אייגנטלעך נאָך פאַר די וואַלן.

שוין די מעגלעכקייט אַליין, יידן זאָלן האָבן דאָס וואָרט ביי־וואַלן, האָט פאַרשיכּורט.

— „מיט יידן רעדט מען נישט!"—דאָס איז געווען דער רוף פון עק ביז עק, אין דער גאַנצער קאָנצענטראַציע...

זאָלן מיר חרטה האָבן דערויף, וואָס מיר האָבן באַקומען צו זען די האַנט, וואָס שלאָגט; צו הערן דאָס מויל, וואָס לעס-טערט? זאָלן מיר באַשולדיקן די, וואָס האָבן אַריינגעטראָגן ליכט, און וואָס מען טראַכט וועגן אונז און וואָס מען טוט איז אַנט-פּלעקט געוואָרן?

איבערהויפּט די וואַלן דאַרפן אין אונזער געדאַנק ליקווידירט ווערן.

נישט וועגן די וואַלן גייט עס.

דער באַיקאָט וועט שוואַכער ווערן, די שאַרפקייט — טעמפּ...

אָבער דאָס, וואָס איז אַנטפּלעקט געוואָרן, וועט נישט פאַר-שווינדן. ער וועט אַריבער אין אַ כראָנישע קרענק. אַ זומפּ וועט ווערן, און אויב מיר וועלן זיך נישט ווערן, נישט שיצן, וועלן מיר אין אים זינקען, לאַנגזאַם, פּאַמעלעך. —

די „פּראַוודאַ" (וואו ערנבערג פון „קוריער פּאָראַנני" איז אַריינגעטראָטן!)—דער „טוב שבגויים", פּריידיקט שוין היינט:

— „אָן נקמה, אָן צאָרן!"

און אַ משל מיט צווייביימער:

„צוויי ביימער — זאָל זיין אַ דעמב מיט אַ בעראָזע — וואַקסן אויף איין שטיקל ערד. וויל יעדער ביים, און ער מוז וועלן, זיין חיונה האָבן, וואָס מער זויגן פון דער ערד, וואָס מער אַריינציען זאַפט. אויבן אין דער הויך, אין דער לופט אונטערן הימל, קען זיין שלום, צווישן צווייגן און בלעטער. אונטער דער ערד, ביי די וואָרצלען, מוז זיין אַ קאָנקורענץ אויף יעדן טראָפּן זאַפט. אונטן מוזן זיך די ביימער מעסטן און—אויף טויט און לעבן!"

אַזוי ווערט היינט באַצייכנט די לאַגע אויף יענער זייט.

צי איז ווירקלעך די ערד צו שוואַך ביידע ביימער צו שפּייזן?

אָט דאָס איז אַ פראַגע. פון דעם מוז מען ריידן!

ביימער און מענטשן.

דאָס משל מיט די ביימער איז נאַטירלעך נישט אויסגעהאַלטן. אַ משל קען זיין מיט עפּעס ענלעך צום נמשל, אָבער נישט אינגאַנצן. נישט פאַרהאַן קיין צוויי גלייכע זאַכן. און מערסטנטיילס ווערט עס ווירקלעך באַנוצט דעם אונטערשייד **אונטערצו־שלאָגן**, פון אים די אויגן אָפּצווענדן.

מענטשן זענען דאָך קיין ביימער נישט: דער ביים לעבט פון גרייטן; דער מענטש פאַרמערט און באַשאַפט זיינע גיטער. פאַרהאַן לענדער מיט אַ געדיכטערע באַפעלקערונג ווי אין פוילן, און די קאָנקורענץ איז נישט אַזוי שאַרף. דאָרט ווערט אינטענסיוו געאַרבעט. דאָרט ווערט **געשאַפן**.

ביי אונז, מיט גאַנץ קליינע אויסנאַמען, ווערט אַלט־מאָדיש געלעבט. מיר זענען פויל. מיט גאַנץ קליינע אויסנאַמען ליגן די גרויסע פּריצישע קאַפּיטאַלן אין אויסלענדישע בענק. און מען רעכנט זיך פאַר אַ גרויס פאַרדינסט דאָס בויען פון איינקונפטס־הייזער און האָטעלן אינדערהיים. פּראָצענט, רענטע,—דאָס זענען די אידעאַלן. דאָס אינדוסטריעלע, די פאַבריק, לאָדז, טאָמאַשאָוו— דאָס זענען פרעמדע הענט!

און „ווי עס קריסטלט זיך, אַזוי יידלט זיך". אונזערע קלע־נערע קאַפּיטאַלן ליגן אויך, אויסער קליינע אויסנאַמען, אין בענק אָדער אין הייזער. ווי קליין אונזערע קאַפּיטאַלן זאָלן נישט זיין, וואָלטן זיי געקאָנט פיל פּראָדוקטיווער פאַרווענדט ווערן, און זיי וואָלטן מיטגעהאָלפן צום איבערגאַנג פון אַלט־באַלעבאַטישן שטיי־גער צום מאָדערנעם גיטער־שאַפן; צו אינדוסטריע, ווייניקסטנס צו העכערע געווערב־פאָרמען.

דערווייל זענען מיר: באַנקירן, אינטעליגענט עפּראָלעטאַריער און פאַרמיטלער. אין געשטאַלט פון קויפער און פאַרקויפער, באַזי־

צער פון לעבן און געוועלבער, אָדער—אין דער אײנפאַכער פאָרם פון פאַרמיטלער צווישן דאָרף און שטאָט און — געלט־מעקלער. ניִשט צו פאַרגעסן: מיט קלײנע, זײער קלײנע אויסנאַמען. מיר האָבן דאָך אַ חלק אין לאָדז און אין טאָמאַשאָוו.

אין אַלגעמײנעם אָבער זענען מיר צו װײניק פּראָדוקטיוו. און דעריבער שוואַך און אָפּהענגיק. װײניקער אָפּהענגיק זענען די, וואָס פאַרטײלן די עקאָנאָמישע ווערטן צווישן לאַנד און אימפּעריע, צווישן לאַנד און אויסלאַנד; אָפּהענגיקער און דערי־בער שוואַכער — די פאַרמיטלער צווישן פּראָדוצענט און פאַר־ברויכער אויפן אָרט.

און אין דער שוואַכער לאַגע קומט מען און מען שרעקט אונז:

— מיר וועלן אויף אײך שיקן דאָס דאָרף! די פאַראָרימטע פּריצים און די פּויערים, וואָס זענען, צוליב פאַרטײלן די ירושות, געבליבן אָן ערד, און זײ וועלן אײך פון אײער אָנגעזעסענע ערטער פאַרטרײבן און אײער ברויט אַרויסרײסן פון מויל...

איז עס אײנפאַך פּלוידערײ.

איז דאָס אַ נאַריש איבערשרעקן. אין עקאָנאָמישן לעבן שפּילט אַ גאַנץ קלײנע ראָלע דאָס געפיל; זאָל עס זײן ליב־שאַפט אָדער האַס, דאַנקבאַרקײט אָדער נקמה.

אָבער דער פאַקט עקסיסטירט אויסערן געפּלוידער.

דאָס פּריצישע קינד און דער פּויער אָן ערד, די גײען און קומען אַ ל י י ן. זײ מ ו ז ן קומען! דער הונגער טרײבט!

די נאָבוואַל־העצע איז שוים איבער דער פאַליע; זי ברענגט זי ניִשט! אָבער די פאַליע באַוועגט זיך; זי מוז, דאָס איז איר גאַנג. דער אַנטיסעמיטיזם, אַזוי דער רעליגיעזער, ווי, דער סאָציאַלער, פאַרלירט פון טאָג צו טאָג זײן רעזאָן־ד'עטר זײן באַרעכטיקונג. די „ראָלע" איז נפטר געוואָרן. די געזעלשאַפט איז ד ע ם אַ ל ע ם שוין איבערגעוואַקסן. אָבער עסן ווילן אַלע און דאָס העמד איז נעענטער צום לײב!

דאָס פּריצישע קינד און דער פּויער אָן ערד, די מוזן גײן פון דאָרף, קומען אין שטאָט אַרײן און אונז ענג און ענגער מאַכן.

זיי קומען נישט נייע װעגן צו זוכן. דאָס זענען קיין מוטיקע פּיאָנערן פון נייע לעבנס־פאָרמען. זיי װעלן קיין נייע פאַרדינסטן נישט באַשאַפן. זיי קומען צום גרייטן; זיי באַפאַלן אונז, װי אַמאָל די בערג־באַװאױנער — די איינװאױנער פון טאָל: איר האָט פעלדער און פי — מיר נעמען צו!

אַזוי קומט דאָס דאָרף אין שטאָט אַריין.

דאָס איז דער פּראָצעס. עס װאַקסט אַ נייע, װאָס אַמאָל אַ שטאַרקערע קאָנקורענץ. און אין יעדער קאָנקורענץ מוז דער עקאָנאָמיש־שװאַכער פאַלן.

אויף דעם פּראָצעס מוזן מיר קוקן מיט אָפענע אויגן. װאַל־צאָרן, קנאה־שנאה, אַנטיסעמיטיזם — דאָס אַלץ איז נעפּל, װאָס פאַרדעקט די ערשיינונג צו אונזער שאָדן, דאָס איז די מאַסקע, װאָס פאַרשטעלט די װירקלעכקייט; דאָס איז העכסטנס שטימונג; שטימונג פאַרגייט...

פאַקטיש מוזן מיר די נייע װעגן זוכן. מוזן מיר די נייע װערטן באַשאַפן. מיר האָבן קאָנקורירט מיט קליין פאַרדינסט, דאָס פאַרדינסט, װאָס קליין עס זאָל נישט זיין, װעט מיט יעדן טאָג געפינען אַלץ מער בעלנים.

מיר מוזן אָנהויבן פּראָדוצירן. מיר מוזן איבערגיין צום פרייעם שאַפן, צו אומאָפּהענגיקייט — —

אונזער װירטשאַפטלעך לעבן מוז זיך ענדערן. צום אַלעם ערשטן — די באַציאונגען צװישן יידישן פאַבריקאַנט און יידישן אַרבעטער...

אַסימילאַציע, לעבן אונטער אַ פרעמדער פירמע, אין פרעמדן זכות — אַ נאַרישער חלום געװען. —

פראַגן.

טוט מיר אָן,—בעט איך מיך ביי די היגע אומות העולם—
טוט מיר אָן געבראָכענע לייד, נאָר זאָגט מיר קיין מוסר נישט.
רעדט נישט פון יושר, פאַרשוועכט נישט מיט פּאָליטיק דאָס וואָרט:
אידעאַלן!

„לייג דיך אַליין און שמייס דיך אָפּ אַליין", — דאָס איז
אייער מאָראַל. אייער יושר האָט איר געוויזן אין ווילנע.
און אידעאַלן...

אידעאַלן, ליבע לייט, שטאַמען פון וועלט-אָנשויאונגען. אי-
דעאַלן זענען—רעליגיאָן אָדער פילאָזאָפיע,—פעלקער, וואָס שטאַ-
מען פון דער ע ר ד און בינדן זיך מיט א י נ ט ע ר ע ס ן האָבן —
א פ ע ט י ט!

די מיטל—ק ר י ג און פּ אָ ל י ט י ק.

שינקע פון אַ בער איז אַ מאכל. לויפט אַבער נאָך דער בער
אַרום אין וואַלד און טראָגט נאָך די הויט אויפן לייב—אַ אידעאַל!

דאָס אידעאַל צו דערגרייכן, גייט אַלץ איינס — נמרוד צו
עשו אין וואַלד אַריין מיט כלי-זיין. דאָס איז—קריג.

אָדער מען גראָבט פאַרן בער גריבער, און מען פאַרדעקט
זיי מיט צווייגן און בלעטער, אָדער מען שטעלט פאַלן — דאָס
הייסט—פּאָליטיק!

איך קען דעריבער אַכטן דמאָווסקי, דעם פראָפעט פון נאַ-
ציאָנאַלן עגאָאיזם... אַן אַטאַוויסטישע ערשיינונג. אַן אַלטער
חלום האָט זיך אויפגעכאַפּט, אַן אַלט שלאַכצעצקי רייט-פערד,
וואָס פירט שוין יאָרנלאַנג וואַסער, האָט דערהערט אַ טראָמייטל
אין אייראָפּע, און ווען עטוואָס ווייטער—פלאַמען די אויגן אויף,
שטעלט עס זיך אויף די הינטערשטע פיס, שלאָגט עס רעכטס
און לינקס מיט די פאָדערשטע!

איך באַקום אין זייט און נעם אָן, ווי ווייט מעגלעך איז, — פּאַר ליב!

ווערט מקוים, טראַכט איך, די גאַנצע תּוכחה, ווען אויך מקוים ווערן „וזאת הברכה", שלעכטע צייטן מוזן אַריבער, און איך גלויב אין מיין לאַנג לעבן און אין מיין איבערלעבן אַלע אַלטע שלאַכטצקע פערד!

ערגער איז, ווען דאָס יונגוואַרג פון דער „פּראַוודאַ" גיט מיר אַ מאָראַלישע לעקציע:

— פע, יידעלע! דו ווילסט זיך באַנוצן מיט אַ צופעליקייט? וואָלטן אָבער די וואַלן דעמאָקראַטיש געווען?

ווייסט דען נישט דאָס יונגוואַרג פון דער „פּראַוודאַ", אַז לויט יושר, דאַרף געזיכערט ווערן דאָס רעכט פון דער מינדער־הייט און אונז קומט עטלעכע מאַנדאַטן פון פּוילן?

ווי לאַנג איז, אַז שוויענטאָכאָווסקי האָט עס געדרשנט, און דאָס יונגוואַרג, באַגייסטערט און אויפגעפלאַמט, ווי בינטן שטרוי־בראַוואָ געפּאַטשט?

און ווייסט דען נישט דאָס יונגוואַרג אַז, ווען דעמאָקראַ־טישע וואַלן, וואָלט קיין איינציק לער פּאַס, וואָס רוישט אַזוי, געקאָלערט דורך גראָבע הענט איבער די גאַסן, פון פינסטערן קעלער נישט אַרויס, און נישט געקלאַפּט, — און עס וואָלט זיך אַנדערע רעדן געהערט און אַנדערע נעמען אויסגערופן?

דאָס איז אָבער פּאָליטיק.

און חזרט עס איבער אונזער אַסימילאַציע, ווערט שוין גאָר עקלדיק.

צי האָט זיך אַמאָל עמיצער פון די „מוסרניקעס" אָפּגעזאָגט פון אַ מאַנדאַט אין קהל, ווייל די וואַלן זענען נישט דעמאָקראַטיש, נישט ליבעראַל אפילו?

דאָס אַלץ זענען אָבער נישט קיין ערנסטע פראַגן. וואָס קען מען פאַרלאַנגען פון יונגוואַרג, וואָס האָט נישט דעם מוט צו בלוטיקן מיט דער יוגנט און איז יוצא מיט מויל־ווערק, מיט איבערדרעשן אַלטע ליבעראַלע פראַזן... און וואָס קען מען

פאַרלאַנגען פון מענטשן, וואָס זענען נאָר שאָטן פון אַנדערע, און אַמאָל גראַמאָפאָנען, אין וועלכע עס רעדט אַריין דער פריץ...

פאַרהאַן אָבער איין ערנסטע פראַגע:

די לינקע ווילן פון חסידים, באַציאָנאַליסטן און ציוניסטן קיין נדבה נישט...

עס איז אַפילו נישט מער, ווי אונזער באַראָדאָווע קאָנ־צענטראַציע אַלס אָפּוועהר קעגן אַנטיסעמיטיזם, אַלס רעטונג, אַלס די איינציקע מעגלעכקייט, נישט צו לאָזן זיך טרעטן, אַלס דער איינציק־מעגלעכער פּראָטעסט קעגן: „לייג דיך און שמייס דיך אַליין"...

אָבער פאָרט אונזער קאָנצענטראַציע...

ווי וואָלט אָבער געווען, ווען די „נדבה", אונזער פטור צו ווערן, גיט יענע קאָנצענטראַציע?...

און נאָך אַן ערנסטע פראַגע:

„איינס און דריי" צוזאַמען איז פאַר אונז אַ געפערלעכע ציפער. זיבן — אַליגן. 13 — נישט מזלדיק. וואָס וועט ווערן פון 46?...

נישט חרפות ובזיונות? — —

אַ ווילכטיק געשעעניש.

עס איז געשען אַ ווילכטיק געשעעניש.

ענדע 1912 איז פון היינטיק־פּוילישן פּנים אַראָפּ די מאַסקע.

— יאַגעללאָ?

און דער פּריץ האָט אַ ציטער געטאָן, אונטערגעשפּרונגען, און די מאַסקע איז פון פּנים אַראָפּ!

און פאַרלאָשן איז געוואָרן ביים ליבעראַל דער וואַרים־מענטשלעכער שטראַל אין אויג; אַראָפּ פון אַרום די ליפּן איז דער ליב־מענטשלעכער שמייכל.

אויפגעוואַכט האָבן קעגן אונז די ערגסטע אינסטינקטן, אויפגעוואַכט דער זאָאָלאָגישער האַס.

„אויסראָטן"! מיט פויסט און בעגל...

— מענטש, צי טיר?

און אַן איבערקערעניש האָט געמוזט געשען אין דער נשמה פון פּוילישן ייד. געלייגט זיך שלאָפן רואיק. געוויינט צום פּריצישן בטול; אויפגעשטאַנען און דעם פּריץ נישט דערקענט.

— מענטש, צי טיר?

מאָשקען האָט דער פּריץ נאָך ווי עס איז געליטן און מיט שטאָלצן גנאָד געשפּייזט. מאָשקע איז נוצלעך, ער האַלט די פּאַכט (פּריצישע טעכטער וועלן דאָך נישט מעלקן), ער האַלט די קרעטשמע (פּריצישע הענט וועלן דאָך נישט מעסטן קיין י"ש). האָט אַן אכסניא אין שטאָט — אַ קעלער מיט אונגער־ווייַן, אָנגצו־שיכורן דאָס קלענערע פּריצל פאַרן סיים, ער זאָל קלינגען מיטן שווערדל און שרייען: ניעך פּאָזוואָלאָם!... ער האַלט די יידישע פּאָסט, ברענגט ידיעות פון „איראָפּאַ" — דער פּריץ איז יוצא מיטן גויישן סידורל אין קלויסטער; ער איז מעקלער ביים על־חטא, און — האָט קיין פּאָליטישע טענדענצן...

נאָך ליבער איז יעקל, וואָס שפּילט אויף פּריצישע התונות אויפן צימבל! ער איז גאָר צום דערליידן. פּת עכו״ם עסט ער נישט, יין־נסך טרינקט ער נישט. אָפּגעשפּילט, שיקט מען אים אין קיך אַריין נאָך עטלעכע האָזענע פּעלכלעך; פּראָלאָנגירט מען אים דעם אָפּצאָל פון שענק. משה איז געפערלעך, משה הייבט דעם קאָפּ העכער פאַרן פּאַכטער, פאַרן שענקער; פאַרן פאַקטאָר ביים על־חטא אוודאי! — דער קאָפּ מוז געבויגן ווערן... און דער פוילישער ייד האָט דווקא דערפילט, אַז פון בעטנדיק „קאָפּ־אַראָפּ״, ברעכט אים האַלז און אָקן. ניט אַלע, נאַטירלעך. דער אָנגעקומענער, דער גאַסט אויף אַ ווײַלע און — דאָס יינגערע דור. דאָס היגע עלטערע באַוועגט זיך נאָך גאַנץ צופרידן אין די געגילטע קייטן; נישטערט נאָך אַלץ אין דעם פויליש־מצרימדיקן פלייש־טאָפּ... ווייל נאָך אַלץ און האָפט נאָך אַלץ צוריק צוצוקניפּן דעם איבערגעריסענעם פאָדעם. דאָס דור־המדבר; די, מיט שמאַך און ערנידערונג אָנגעזאַפּטע טעפּ. באַ, זיי שטעלן זיך נאָך אין די רייען פון פיינד. „פּאָלאָניזירן שטעט און שטעטלעך? געוועכט, פּריץ־לעב! מיר העלפן מיט! מיר, דיינע אַלטע פאַקטוירים. דו רוף מיך, מיר גייען, מיר פאָלגן״.

— „מיר פאַרשטייען די חוצפּה פון די יאַגעללאָ־ווײַלער, מיר זענען גלייך, און אפשר מער פאַר אייך, עמפּערט פאַרן שטעלן זיך קעגן אייער ווילן... זעט, מיר באָיקאָטירן אויך! אָט שרייבן מיר רעפּרעזענטאַנטן צו אייך איין, אונטערטעניקע, מיט טרערן דורכגעווייקטע תחינה און מיר זאָגן זיך אָפּ פון זיי... שפּייען אויף זיי: ביי אונז זענען זיי אויך אין חרם! „נאַציאָנאַליזירן דעם קרעדיט? אדרבא! 46 יאַגעללאָ־ווײַלער האָבן אין אונזערע בענק די קאָנטעס פאַרלאָרן!״ „נעמט אונז מיט אין קריג אַריין, קעגן אונזערע אייגענע ברידער, מיר וועלן טרינקען און זאָטלען אייערע פערד — שאַרפן אייערע שפּיזן און אָנלאָדן אייערע ביקסן. אונזערע טעכטער וועלן מיטגיין אַלס מאַרקיטאַנטן! זאָל זיך די אַרמיי, וואָס גייט אויף יידן און יידישקייט מערן און פרוכפּערן אָן אונטערשייד פון רעליגיע און געבורט״...

און דאָס אַלטע, פוילע, פאַרשימלטע, מוז ווערן אונטערגע־

בראָכן; פון פלאַץ אָפּגערוימט, און דאָס נייע שטאָלץ מוז ווערן געבויט.

עס וועט זיך נישט באַגיין אָן קרבנות...

זעלטן ווערן נייע טעג געוואָרפן; שטיל, אין פאַרבייגיין, ווי ביי קי און שטוטן... זעלטן ווערן די דורות געטוישט, ווי די האָר אין דער צייט פון לינירן ביי ווייסע פערד.

מערסטנטיילס זענען די היסטאָרישע געבורטן שווער. גאַנץ אָפט קומט צו קייזער־שניט. פרעגט אונזער געשיכטע!

זאָלן שוואַך־קעפּיקע ציטערן, ענגהערציקע וואַקלען זיך, — זאָלן די שרעקיקע זיך רעטן. „האיש הירא ורך הלבֿ" אין — קלויסטער אַריין! אין די צייטן פון ניקאָלאַי פלעגט מען דעם געטויפטן פאַרברעכער פון טורמע באַפרייען; פון קלאָץ, פון תּליה, — דער היינטיקער קלויסטער באַפרייט (ווייניקסטנס אויף אַ צייט) פון באַיקאָט—גייט! די שטאַרקע מוזן און וועלן בלייבן —

דער יידיש־פּוילישער יונגער ייד האָט זיך אויפגעכאַפּט. ער זעט, ער האָט דאָ אויפן וואַסער געבויט! אין זאַמד געקריצט, קאָרטן־הייזלעך געשטעלט, שלעסער אין דער לופט געחלומט!

ער מוז קעמפן אויפס ניי אַליין און פאַר זיך...

נישט קיין שלום! נישט קיין פויל, באַלעבאַטישע שטילקייט!

משה קומט נאָך אַמאָל פון סיני אַראָפּ: הייבט די שווערד קעגן די, וואָס טאַנצן אַרום גאָלדענעם קאַלב. הייבט מאַן קעגן מאַן, קעגן ברודער, פריינד און פאַרוואַנדטע...

טרייבט זיי, ווי קרעציקע, אויסן לאַגער אַרויס.

ריינע הענט מוזן אויפס ניי און אויף נייע פונדאַמענטן דאָ, ווי איבעראַל, דאָס יידישע נייע לעבן בויען.

דאָס נייע, אָרעמע, נאָר ערלעך־שטאָלצע יידישע לעבן!

וואָס אַ מאָג זינקען מיר אַלץ טיפער און טיפער אין אָפּגרונט פון שוויץ־סיסטעם.

אויך דער קינסטלער מוז אים קומען צו הילף. פון דעם אַן אַנדערש מאָל.

דאָס זענען אונזערע געלט־בייטל.

די זין און אייניקלעך פון פאַכטער, שענקער און מעקלער

ביים על־חטא, וואָס זענען דורך רויב און שווינדל אויפגעקומען, דורך פאַלשע וואָג און מאָס, שניידן פרעמדע קופּאָנעס... זיי און זייערע נאָכשטיפער; די משרתים ביי משרתים! אַלטע דורכגעפוילטע נשמות... נישט פון גור אריה; פון גור קאַלוואַריע!

אָבער נצח ישראל...

פאַרהאַן אַ געזונטער יידישער קערן; פאַרהאַן נשמות, וואָס האָבן סיני דעם באַרג נישט פאַרגעסן; הערצער, אין וועלכע דאָס פּינטעלע ייד איז נישט אויסגעלאָשן, — די פלאַמען אויף אין גערעכטן צאָרן קעגן זייערע פירער און פאַרפירער, און די זאַמלען זיך און אָרגאַניזירן זיך צום קאַמף פאַרן לעבן, פאַר יידיש־פרייען, נישט אונטערטעניקן קצבה־לעבן...

ווער זאָל ריכטן?

דער יידיש-פּוילישער, צי דער פּויליש=יידישער הימל וועט זיך אויסלייטערן; איינצלנע שוואַלבן זאָגן שוין אָן דעם שלומ-דיקן זומער...

דער גאָט=שלעגער פון „איזראַעליטאַ" זאָגט אָן די בשורה פאַר זיינע לייט: דער זומער גייט, דער זומער קומט. די באַ-גראָבענע אַסימילאַציע וועט צוריקטרייבן אירע שטענגעלעך און בליטן פון דער ערד אַרויס; צוריק אויפבליען וועט דער בלו-מען-שטרויס...

„דאָס יידישע אויפלעבן איז געוועזן אַ ווילדער חלום פון דולהויז; מיר ניכטערע וועלן זיך נישט לאָזן אַראָפּפירן פון וועג צו דער גאַנצער פאַרניכטונג אין יידנטום און אויפלעבן אין קריסטלעכן פוילנטום.

שווער גייט-צו דער גלגול. אָבער דאָס איבערקויקלען זיך איז אַ נאַטירלעכער, אומפאַרמיידלעכער פּראָצעס...

גייט פאָראויס, מיר ווינטשן אייך גליק!

נאָר קוקט אייך נישט אום, איר קאָנט דערזען הינטער זיך און צווישן אונז אַזוינס, וואָס וועט אייך פאַרבייטן אין אַ זייל פון זאַלץ, ווי לוטס ווייב...

דער „קוריער פּאָראַנני" האָט אויסגעשטרעקט אַ פינגער אויף שלום. מיר כאַפּן דעם פינגער נישט, און ווען אַפילו די גאַנצע האַנט! הענט, איידער זיי שטרעקן זיך אויס, מוזן ריין געוואַשן ווערן...

אַ גרויסער מאַגנאַט איז אַרויס קעגן באָיקאָט, פון דער הויכער הייך... צו ווייט איז פון אונז די שטימע. מיר ווילן הערן שטימען פון פאָלק, נישט פון זיינע נישט לאַנג געוועזענע הער-

שער און באַצווינגער, וואָס קאָנען זיך מיט די חלומות פון הערשן און באַצווינגען נישט שיידן.

אָבער עס הערן זיך אויך שטימען פון פאָלק! איינצלנע; זיי וועלן זיך מערן...

די פויסט גלייכט זיך אויס אויף אַ האַנט... פאַמעלעך, גאַנץ פאַמעלעך...

די האַנט וועלן מיר אָננעמען גאַנץ האַרציק און ברידער־לעך, אָבער —

אָבער דער שלום מוז זיין אַ גאַנץ אַנדערער, אַלס דער גאָט־שלעגער פון „איזראַעליטאַ" שטעלט זיך פאָר...

גלויבט נישט די, וואָס טוישן חנוכה־ליכט אויף קריסטן־ביימלעך...

אַן איבערקערעניש איז געשען אין דער פסיכיק פון פוי־לישן ייד; פאַראַלעל צו דעם מוז געשען אַן איבערקערעניש אין דער פסיכיק פון פוילישן קריסט.

דער פוילישער קריסט מוז זיך געוויינען צום געדאַנק, אַז עס איז פאַראַן אין לאַנד אַ פוילישער ייד.

אַז דער פוילישער ייד האָט דאָס רעכט אויף עקסיסטענץ, אויף זעלבסט־באַשערונג, און אויף אַ גלייכער דעה אין אַלעם, וואָס איז שייך צום לאַנד אין דער געגנוואַרט; און אַז ער וויל און מוז אויך צוגעלאָזט ווערן צו דער אַרבעט ביים בויען די פרייע צוקונפט פון לאַנד.

אַז פאַרלאַנגען אָפּפער פון פוילישן ייד, קאָן מען נאָר אין נאָמען פון פוילישן לאַנד, און די וועט ער גערנוויליק און פרייהערציק געבן, און מיט גרויסער פרייד; — אָבער לחלוטין נישט אינם נאָמען פון פוילישן קריסט; נאָך ווייניקער אין נאָמען פון פוילישן פריץ, — וואָס האָט, נישט גערנוויליק, אויפ־געהערט צו באַצווינגען דאָס דאָרף און קומט מיטן זעלבן אַראָפּ־ניק באַצווינגען די שטאָט...

אַז מיר זענען גרייט צו אַלעם, וואָס די צייט וועט פון אונז פאַרלאַנגען, אָבער נישט צו אונטערוואַרפן זיך דעם מוטוויל

פון די, וואָס ווילן לעבן אויפן חשבון פון פריווילעגיעס און מאָ־נאָפּאָלן... איבער אונז!

מיר און איר גייען אויף צווייערליי וועגן, אָבער צו איין ציל... אַלע פעלקער גייען צום מענטש! אָבער אונזער וועג ווערן מיר קיינמאָל נישט פאַרלאָזן.

מיר האַלטן אים פאַרן קירצעסטן וועג צום מענטש. וויי־גיקסטנס איז עס פאַר אונז, פאַר אונז נישט פאַרמאַסקירטע יידן אין פוילן־לאַנד, דער נאַטירלעכסטער און דערום דער איינציק מעגלעכער...

און ווען מען וועט אויסרופן:

— אָן יידן!

וועלן מיר זיין די פּאָליאַקן און טאָן לויט אונזער ווילן...

מיר האַלטן זיך גלייך! און מיר וועלן פאַר דער גלייכ־הייט קעמפן!

וויל דער „פריץ" עקאָנאָמישן קריג, מיר נעמען אָן! עס טוט אונז וויי דאָס הארץ, זעענדיק, ווי מען פאַרשווענדעט די ענערגיע, אין וועלכער עס בייטיקט זיך דאָס לאַנד, אויף טיילן און אָפּשוואַכן...

אָפּטרעטן וועלן מיר דאָך נישט, קאָנען מיר נישט! מיטן „מה יפית" האָבן מיר שוין לאַנג געענדיקט...

און אויב שלום, איז — שלום צווישן צוויי גלייכבאַ־רעכטיקטע. געאַכט מוז ווערן אונזער יידישע מינדערהייט!

דעם שלום ווילן מיר, אַזוי אונז ווי אייך אַליין צוליב...

איר האָט אויף עפּעס אַנדערש אָנצווענדן אייער קראַפט...

וואו זענען אייערע הויך־פּאָליטישע אידעאַלן, אייערע חלומות? ווילט איר זעטיקן אייער אַפּעטיט מיט איינעמען דעם באַזאַר און אַרומפּאַנצערן אַ קרעדיט־געזעלשאַפט?

ווילט איר דורכאויס, אַז צווישן אונז און אייך זאָל ריכטן פּעטערבורג?

צום פריץ.

פאַרנעם, פריץ, מיינע רייד:

פאַרן לאַנד — אַלץ!

איך בין דאָס פּאָלק פון דער וועלט, אָבער איז די וועלט אויף לענדער געטיילט, גילט ירמיהוס צוואה: ודרשו את שלום העיר!

פאַרן לאַנד אוממיטלבאַר, דירעקט, אָן דיין אַפּוטרופּסות...

„העיר" איז נישט איר באַצווינגער דער פריץ... דו אַליין ביסט פון דער פרעמד געקומען, דאָס לאַנד באַצוואונגען, יאָרן און יאָרן זיין בלוט געצויגן, זיין מאַרך געזויגט. יעצט קומסטו אין שטאָט אַריין, אונטערטעניק צו מאַכן די שטאָט, מיך צו פאַרקנעכטן...

מיר צעברעכן דיין יאָך...

און ריידן מיר וועגן שלום, איז נישט מיט דיר!

גלויב נישט דיינע שמייכלער! גלויב נישט די, וואָס טראָגן מאַסקן אויף די פּנימער...

גלויב נישט די, וואָס טוישן, דיר צוליב, דיר ענלעכער צו ווערן, זייערע שבתים און ימים-טובים, און מנהגים.

„וואָס טוישן חנוכה-לעמפּלעך אויף קריסטן-ביימלעך".

גלויב נישט די, וואָס פאַרגעסן ווען ראש-השנה איז און פּראַווען סילוועסטער.

מעג עס זיין, דעם באַיקאָט צוליב, אין אַ כשרן רעסטאָראַן, וואו, צו זייער גרויסער פרייד, די בעסטע שאַמפּאַניער-מאַרקע איז אַזוי ביליק.

גלויב אַפילו נישט די, וואָס טוישן גרינגערע זאַכן: המן-טאַשן אויף לאַטקעס...

דער מענטש, וואָס דענקט, קען זיך אָפּווענדן אַזוי פון

אַלטן לוח, ווי פון נייעם אַפּרייס־קאַלענדאַר; זיך העכער שטעלן איבער געבּרויכן און סימבאָלן...

ווער עס טוישט זיי, האַנדלט!

גלויב נישט די, וואָס האַנדלען מיט רעליגיעזע און נאַציאָנאַלע סימבאָלן, ווי מיט הערינג און אייער...

איז ווער רעליגיעז אָדער קינסטלעריש געשטימט, און וויל זען די האָפענונגס־בּילדער אויף מאָרגן בּיים שיין פון אַ לאַנג־פאַרשוואונדענער פאַרגאַנגענהייט.

בּענקט ווער צום פּרימיטיוו, צום נאַאיוו־פרומען, צו דער קינדהייט פון מענטשן און פעלקער און רופט זיך די מאָמענטן דורך צייכן און סימבאָלן, —

וועט ער זיי נישט זוכן אין אַ פרעמדער שטוב. האָט ער זיינע אייגענע צייכן, היימישע היראָגליפן צום בּאַלעבן...

מיט דעם איז בּאַשעפּטיקט אונזער רענעסאַנס, דאָס איז די אויפגאַבּע פון אויפלעבן אין דער צוקונפט, וואָס מוז אַרויסשפּראָצן און אויפבּליען אין דער צוקונפט, וואָס מוז אַרויסשפּראָצן און אויפבּליען פון אַלטן היימישן זאָמען...

האָבּן מיר אונזערע שבּתים און ימים־טובים, אונזער נשמה־יתירה.

דאָס פרישׂ איבּערגעקומענע איז קאַלט, ווי אייז, אָדער צעשיט זיך, ווי אַש, אָן אַ פונק, וואַרים צו מאַכן דאָס קילנדע האַרץ.

גלויב נישט די, וואָס טוישן!

דאָס קריסטן־ביימל בּאַגייסטערט אייך. איר דערמאָנט אייך אַז איר האָט זיך געהויבן, געמאַכט אַ שריט העכער, פון געצנדינערײ — נענטער צום איינציקן גאָט...

פרייט איר אייך...

מיר האָבּן קיין שריט, אייך אָקעגן צו קומען, נישט געמאַכט, נישט געקאָנט מאַכן, צאָלט איר אונז דערפאַר...

איז פאַר אונז דאָס אומשולדיקע, גרינע, ווייס בּאַשיטע, מיט ליכטלעך און מתנות פאַר קינדער בּאַהאַנגענע כאָאינקע

אַ זכר פון די בלוטיקע רדיפות, וואָס מיר זענען אַמאָל פון אייך אויסגעשטאַנען.

ציינדן זיך די ליכטלעך אָן, דערמאָנען זיי אונז אָן די פייערן, אין וועלכע מיר זענען אומגעקומען על קדוש־השם...

און די הענגענדע מתנות דערמאָנען אונז אָן די מתנות, וואָס די כנסת ישראל האָט אַמאָל באַקומען: די פּאַפּירענע קי־ווערס אויף די קעפּ, די געלע לאַטעס אויף די אַקסל און די בלוט־בילבולים, און די גערויבטע טעכטער...

מיר קענען נישט טוישן מיט סימבאָלן...

צוריק אין דער צייט איז פאַר אונז קיין שלום נישט פאַר־האַן, מיר קענען צו אים גיין... וואָס ווייטער אין דער צייט, אַלץ נעענטער קומען זיך די פאַרשיידענע וועגן...

אַלטע סימבאָלן טוישן שווינדלער!

און קומען זיי צו אייך, קלאַפּן אָפּ אייערע שוועלן, רייסן, קלינגענדיק, אָפּ די גלעקלעך ביי אייערע טירן, און קומען אַריין, און בוקן זיך פאַר אייך, און ריידן מיט אייך אין אונזער נאָמען, אַלס אונזערע רעפּרעזענטאַנטן, אַמבאַסאַדאָרן, אַלס שליחים, גלויבט זיי נישט!

נישט צו אייך, פּריצים, און נישט זיי, וואָס גייען אויפן וועג פון אָפּטריניקייט, האָבן מיר געשיקט.

דאָס זענען סוחרים!

סילוועסטער, ווען די קאָנטאָס ווערן געשלאָסן, דער א״ח און ל״ח איז זייער יום־טוב! פאַר פרעמד צי פאַר אייגן געלט.

און סוחרים מיט צווייערליי מאָס און וואָג, מיט אַ טאָפּלטע בוכהאַלטעריע.

אייער קניזש איז פעטער, איז אייער נאַציאָנאַל־געפיל, זאָ־גאַר ווען ער ווייזט אים אַליין פויסטן און נעגל, ווען ער אונ־טערדריקט, ווען ער שטילט זיין דורשט מיט בלוט—הייליק...

אונזערער, אויפן וועג פון באַפרייאונג—שאָוויניזם! דעמאַ־גאָגיע! און וואָס אין דער קאָרט. און דאָס וועט ער באַקעמפן מיט דער גאַנצער מאַכט פון זיין—פּאַרטפעל!

קראָקאָדיל-טרערן גיסט ער אויס אויפן גלות פון אייער שכינה אין—פויזן! אויף אייער מוטערשפּראַך, פון וועלכער דאָס קינד ווערט באַרויבט אין דער דייטשער שול; אויפן קוואַל און פּיין, וואָס דאָס קינד ליידט, לערנענדיק אויף אַ פרעמדער שפּראַך, נישט אויף דער, וואָס זיין פּאָטער רעדט און זיין מאַמע... אויף די טראַדיציאָנעלע פּיינע פּעדים, וואָס ווערן מיט דער פּרע־כער האַנט איבערגעריסן אינם קינדס נשמה, —

און עפּנט אַזוינע צוואַנג־שולן פאַר די קינדער פון זיין פאָלק דיר צו געפעלן. אָפּפערט זיי דיין ענג־פּאַטריאָטישן מולך. די שפּראַך פון קינד, די שפּראַך פון זיינע פּעטער און מוטער, ברידער און שוועסטער איז, דיר צוליב, שוואַרגאָט!

דאָס זעלבע, וואָס דער דייטש רעדט פון דיין שפּראַך!

און ריידן זיי אין דיינע אויגן פון דער „ציעמנאַ מאַסאַ"— גלויב נישט!

זיי, די אָפּטריניקעס, לעבן נישט מיט אונזער לעבן. ווייסן פון אונז פון דיין מויל, הערן, וואָס דיינע קוריערס פּאַרציילן, געדענקען, וואָס עס ווערט פארשריבן, צום נוצן פון דיינע פּרי־צישע אינטערעסן, אין דיינע געלע בלעטער...

בשכנות מיט דיר וואוינט אַ היבשער טייל פון אַלטן, קלוגן פאָלק, פון פּראָפעטן-פאָלק, פון משיח-פאָלק, וואָס לעבט אויף נאָך יאָרן פון שווייגן און ליידן און שוואַך!

און ווען די יונגע ל"ג־בעומר־פעלקער שפּילן זיך נאָך אינם בלוטיקן שווערטלעך־און ביקסלעך־שפּיל...

און ווען איר, די אָרימערע, פונם שפּילצייג באַרויבטע, חלומט דערפון, לעכצט און בענקט און האָפט עס צוריק צו באַקומען, —

גייט דאָס אַלטע פאָלק אין דער שפּיץ פון די בעסערע פון אייך און אַלע אַנדערע פעלקער צום מענטש, צום מענטש, פון וועלכער דער פּראָפעט האָט געחלומט...

פון משיחן חלומט מען אין אונזער סטעריגע. דאָס מענטש־

לעכע געפיל רויטלט די הונגער־בלאַסע באַקן, די מענטשלעכע האָפנונג בליט פון די ברענענדיקע אויגן אַרויס, משיח אין יעדן טראָפּן בלוט...

קיין פּאַרקערפּערטע געדאַנקען, קיין קולטור האָבן מיר נאָך נישט! צום וואַרשטאַט לאָזט איר נישט צו!

אין דעם לעבן גייט עס!

דאָס איז דער קאַמף!

זכרונות.

אין פּרקי אָבות שטייט:

„ווייס, פון וואַנען דו קומסט און וואו אַהין דו גייסט"...

בנוגע צום יידישן פאָלק איז אומגעקערט דער סדר. צו אַלעם ערשטן: „וואו אַהין?"

צוליב אַ קעלבל, האָט זיך אַ געניאַלער ישיבה־בחור *) אָפּגעשטעלט און געפרעגט:

— „לאָן?"

גלאַט אַזוי, אין דער וועלט אַריין...

דערווייל איז אינם רוסלענדישן געטא ענג געוואָרן, דערשטיקט צו ווערן. די „ברייטע נאַטור" לאַנגווייליקט זיך, מאַכט זי מיט די הענט אַ ווינט־מיל אין דער לופט. און וואו אַ האַנט פאַלט, טרעפט זי אַ יידישן אַקסל, אַ יידישע באַק! בלייבט איר צווישן די פינגער אַ שטיק יידישע באָרד...

— לאהליך, ישראל!

שרייט גאָרדאָן!

און באַלד אַ קאָפּולער אָנצוהערעניש פון אַ פּראָקוראָר ביין אַ פּאָגראָם־פּראָצעס:

— די מאָרגנלענדישע גרעניץ איז פאַר אייך אָפן!

פאַרגעסט מען דעם „פון וואַניט" און מען האַמפּערט זיך איבער דער שאלה:

— וואו אַהין?

ענטפערט מען פאַרשיידן:

— אַהיים! צום טאַטנס ווייַנגאָרטן, אין שאָטן פון זיין פייגנבוים! „מחזיר גרושתו" — אַ מצוה!

---

*) פייערבערג: „לאָן?"

ווילן אַנדערע אַ בתולה! אַ קרקע בתולה... שדכנים פעלן נישט... מען זוכט... מען רעדט שידוכים...

און אַלץ, וואָס ווייט איז, ציט: אַפילו סיבירער שנייען, בפרט דער לאַטייַנישער קוואַרטל אין פּאַריז, אויסשפּעל אין לאָנדאָן, דער פרייער פעלקער-קעסל — דאָס ניו-יאָרקער גיהנום, דאָס שוואַרץ-ברענענדיקע אַפריקע... אַפילו אירע פיבער-זומפּן, אַבי נישט די ווינט-מיל פון דער ברייטער באַטור...

וואו עס איז... וואו אַ שפּאַרע, אַרייַנצוקריכן... וואו ד׳ אַמות, דעם קאָפּ אַנידערצולייגן. און זרע אברהם, יצחק ויעקב ווערט צעשפּרייט איבער שבעה ימים, צעזייט אויף ארבע כנפות הארץ...

און עס בלייבט אַלץ ענג און ענג, און מען קלערט נאָך אַלץ, און מען שרייבט און מען חקרנט זיך:

— וואו אַהין? וואו אַהין?

און וואו אַהין מען קומט, קומט מען ווי אויפס ניי... איבעראַל מוז מען אויפס ניי זיך אויסגרינען...

און אַז מען פרעגט:

— מאין באת?

ווייסט מען נישט! כאָטש אין דער ווירקלעכקייט, וואו מען קומט, קומט מען נאָר צוריק. פון ווינט אַוועקגעיאָגט, פון ווינט צוריקגעטראָגן! אומעטום שוין געווען, געוויסע אַרבעטן אָפּגעטאָן, די ערד מיט שווייס און בלוט פייכט געמאַכט. נאָר פאַרגעסן און געקומען אַ—גרינער!

צרות טרייבן, צרות וויל מען פאַרגעסן... געווען קהלשע פנקסן — פאַרברענט געוואָרן; געווען קינות, סליחות, תעניתים געווען, די נייע צרות מאַכן פאַרגעסן די אַלטע... מען מאַכט שוין אַפילו קיין נייע נישט!

קומט מען איבעראַל אויפס ניי. און איבעראַל קלאַפּט מען אָן אין טויער, ווי ווילד-פרעמדע.

„זייט אַזוי גוט, עפנט, לאָזט אַריין!" מיטן קול פון „שענקט אַ נדבה!"

און — געווען זע׳מיר פריער פאַרן היימישן! פאַר דעם, וואָס לאָזט אַריין מיט דער זויערער גרימאַסע. דער זאַמדיקער

וועג האָט אָבער די צייכן פון אונזערע אַמאָליקע טריט נישט באַ־האַלטן, די וואַסערן, וואָס האָבן אונזערע אַמאָליקע, נאָך טרויע־ריקערע פּנימער אָפּגעשפּיגלט, זענען אָפּגעשוואומען. די לופט, אין וועלכער אונזערע אַלטע קינות האָבן געקלונגען, האָט זיך פאַר־מישט, סובב סובב הרוח...

און — די אַרבעט, וואָס מיר האָבן אָפּגעטאָן, איז פאַר־שריבן געוואָרן אויף אַנדערע נעמען... אַנדערע שרייבן די גע־שיכטע. „מחה תמחה" איז קעגן אונז אַ מצוה! מיר ווערן נישט דערמאָנט.

און ווי לאַנג מיר זאָלן נישט האָבן געזעסן אויף איין אָרט, קומט ווער און גיט אַ פרעג:

— וואָס טוסטו דאָ? פון וואַנען קומסטו? ווייז דיין פּאַס־פּאָרט? מיט וואָס פאַר אַ רעכט?

ווייסט מען נישט. האָט מען נישט וואָס צו ווייזן. שטאַמלט מען:

— איך? אַ פּאַספּאָרט? איך בין נישט איך. לחלוטין נישט. איך בין דו! דו האָסט אַ פּאַספּאָרט, איז ער מיינער אויך, דער־זעלבער רעצעפּיס! נאָר אַ נאָז אַ לענגערע... אָבער איך בין דו! און נאָר דיין אַרבעט טו איך דאָ; זעסט נישט? איך טראָג דאָך דיין פאָן און דיינע פאַרבן! הערסט דען נישט? איך רייד דאָך דיין שפּראַך! און נייען ניי איך דיינע קליידער, פאַרריכטן פאַר־ריכט איך נאָר דיינע שטיוול... זעסט טינט און פעדער? האָב איך צייט, שרייב איך דיינע זכרונות און לויב דיך און דיינע אָבות, די גרויסע פּריצים, אין טאָג אַריין... איך בין נישט איך! האָסט מיך־דיך אַליין נישט דערקענט?! ניין? נו, בין איך דיין שאָטן! דיין אָפּגלאַנץ!

און מען ווערט לייטן געלעכטער!

מיר שווייגן. און פעלקער פאַרציילן און שרייבן געשיכטן. אָפּט העלפן מיר זיי. פרעגט אַשכנזין. וואָס איז געשיכטע? דאָס קאָנטאָ־בוך פון פעלקער. און ווער עס פירט דאָס בוך, דער פעלשט עס. דער בלאָזט אויף זיין אייגענע קאָנטאָ, ווי אַ לונג־און־לעבער.

אַנדערע קירצט ער; אונז פאַרשווייגט ער; לעבן אַלע אויף אונזער חשבון און מיר גייען אַרום מיט פוסטע טאָרבעס...

הער, ווי זיי פּראַלן:

— אונזער וויסנשאַפט... אונזער מאָראַל... אונזער קונסט... לעצטנס אַפילו: אונזער האַנדל...

באַרויבט אַ יתום!

3/4 איז אונזער! אַחוץ דעם, וואָס אַלץ, וואָס וויסן און ערפינדונג איז, שפּראָצט און בליט אַרויס פון אייגנהייטלעכן יידישן געדאַנק... דער געצנדינערישער איז קולטורעל, אימפּאָטענט! ער שאַפט נאָר אַ לוסטיק קינדער־לעבן!

זענען מיר שטענדיק אָרים, ווייל שטענדיק און פון אַלעם באַרויבט... אַפילו אין קאָנטאָ־דיווערז נישט דערמאָנט...

זיצן מיר שטענדיק ביים וועלט־טיש פאַרשעמט, אויף אַ פּערטל בענקל ביים פאַרשאָטנסטן עק, אָן אַ נומער...

דרייען מיר זיך שטענדיק אַרום מיט ליידיקע הענט, צווישן פּראַלעריש־שטאָלצע פּעקער מיט געפּעלשטע יחוס־בריוו, וואָס האָבן אונזער האָב־און־גאָב איינגעשלונגען, דאָס מויל אָפּגעווישט און פרעגן אונז אַלץ אינאיינעם:

— פון וואַנעט? אַ פּאַספּאָרט פאַרהאַן?! אַן אַקט, אַ טיטל אויף עפּעס?

צייט אָפּצורייסן מיטן וואַנדערן אָן געשיכטע!

וואַנדערן, דאָס איז אונזער מזל! נאָר מיטן ספר זכרונות אין דער האַנט. געדענקען אַלץ, פאַרשרייבן און געדענקען! זאָלן די געשיכטע פון גראָע צייטן שרייבן געלערטע. פון די נאָענטע צייטן — עלטערע לייט.

נישט „ליטעראַריש", נישט געקינסטלט. איינפאַך זאָל ווערן פאַרציילט, כּדבר איש אל רעהו, ווי מען פאַרציילט פאַר זיך און אייניקלעך.

ווי יחזקאל קאָטיקס „זכרונות"...

„פּאַטריאָטיזם".

האָט זיך יעדעס פאָלק זיין לאַנד און זיינע גרעניצן; מיר צעשניידן די גרעניצן, דאָס לעבעדיקע לייב, רינט מיין בלוט אויף יעדער גרעניץ...

איך מוז אויך מיין נשמה צווישן אַלע לענדער צעטיילן. אין יעדן ווינקל האָב איך אַנדערע אינטערעסן און מוז איבע־ראַל נוצלעך און נייטיק זיין... יעדן גוי—אַ שטיקעלע!

אַ'ניט—ביי ווייטער!

דאָס שפּיל איז געווען אין מיטל־אַלטער אָפּן:

האָט אַ קיניג פון מיר געלט געברויכט, האָט ער מיר די טויערן פון זיין לאַנד געעפנט: זע, ווי גנעדיק איך בין צו דיר! האָב ליב מיך און דאָס לאַנד! בוק זיך און קוש די ערד!

געבוקט און געקושט. און קוים האָב איך ליב באַקומען דאָס לאַנד און דעם קיניג, האָט ער, דער קיניג, מער געלט גע־ברויכט, און מיך אויסגעפּלינדערט און פון לאַנד פאַרטריבן...

וואָס ברויך ער מיך אָן געלד?

האָבן מיך שטעט און דערפער גערופן. דאָס באַרע געלט האָט דער קלויסטער געהאַט, און די דינער פון קלויסטער האָבן צו גרויסע צינזן גענומען, די הויט געשונדן; בין איך דער בעל־רחמים געוואָרן—דער ביליקער באַנקיר...

האָב איך מיך אין שטעט און אין דערפער באַזעסן, ביליקן ק״עדיט פאַרשפּרייט, די שטעט און די דערפער מער אָדער ווייניקער ליב באַקומען, — זענען טערמינען צוגעפאַלן, צאָלן ווילט זיך נישט, איך מאָן,—ווער איך אויס אַנגענעם און נוצלעך, ווער איך „לעסטיק", רופט מען אויס „שמיטה" אויף מיין פאַרמעגן, און מיר ווייזט מען טיר און טויער...

בין איך, למשל, אין קרוינפּוילן נוצלעך געווען אַלס

מיטל-שטאַנד... מען דאַרף מיך נישט מער: דער אָפּפאַל פון דאָרף איז ביליכער און דער אָפּגעזאָגטער פון דער ווינער באַן, הייבט זיך אָן אַ סדרה: באָיקאָט!

אָן אויסרייד: יאַגעללאָ!

און נישט דוקא פוילן...

קאָמיסיאָנערן פון דער טשערטאַ און אויסער דער טשערטאַ קיין קעניגסבערג און בערלין געקומען, פאַרבינדונגען צווישן דייטשלאַנד און אַמעריקע מיט אַפריקע באַשאַפן, — דער דייטש לאַכט אין די פויסטן פון נאַרישן, באַרבאַרישן רוסלאַנד, „זיי מאַכן דאָך רייך דאָס לאַנד!"

אָבער זענען די פאַרבינדונגען פעסטגעשטעלט געוואָרן, קאָן עס שוין נאָכמאַכן דער דייטש; דערפילט מען פלוצלונג, ווי עקלהאַפט משה „משהלט", און פאַרשוועכט דאָס הייליקע דייטש-זיין אויסשפּראַך.

קראַצט דאָס דייטשע אויער!... און איינוועגס ווערט מען געוואָר, אַז ליבערמאַן פאַראומרייניקט די גערמאַנישע מאַלער-קונסט מיט אַזיאַטישע עלעמענטן, ריינהאַרט יודאַאיזירט דאָס טעאַטאָנישע טעאַטער און—די סטודענטן... ווי היישעריקן די אוניווערזיטעטן באַפאַלן...

קלערט נישט, עס וועט רעכט זיין...

אַ געוויסער טייל וועט זיכער געוואָרפן ווערן איבער דער גרעניץ...

— —

האָט זיך יעדעס פאָלק זיין לאַנד און איך בין צעשפּרייט און צעזייט, און ווער געטריבן.

מיין כלי-קודש: רוק-זאַק און וואַנדער שטאָק!

שלעכט אין דער געגנוואַרט; די צוקונפט אָבער געהער צו מיר! אין אירע נעפּל זיינען מיינע אויגן באַהעפט, פון דאָרט וועט זיך אויסשיילן די פרישע זון פון אַ נייעם גערעכטן מאָרגן! פון העכסטן טורם וועט פלוצלונג אויסשלאָגן די שטונדע פון אויסלייזונג, דער לעצטער טאָג!

און איך טרייסט מיך:

— גאָט האָט די ערד באַשאַפן, דעם מענטש אויף איר, און געבענטשט האָט ער אים: „מערט אײַך, פרוכפּערט אײַך און פאַרפולט די וועלט!"

איך בין דאָס וועלט־פאָלק! איך וועל די ערד דערפולן!
איך בין נעענטער צום מענטש, פון גאָט געבענטשט!
און מײַן אויסלייזער דאַרף ערשט קומען!
און —
„אויסגעלייזט—זאָגט מײַן אַלטער רבי—מוז ווערן די וועלט!"
וואַרט איך און וואונדער, אין דער צוקונפט פאַרקוקט!
און זיי, די פעלקער, זיצן און לעבן רואיק...
ווען נישט אַמאָל ערד־ציטערניש, פעסט, קריג און דער־גלייכן —
אַ אידיליש פעלקער־לעבן!
קוק איך און בין אַ ביסל מקנא...
אַזוי נאַאיוו־ליב איז עס און קינדיש...

האָט זיך יעדעס פאָלק זײַן וואַסערל, מעג עס זײַן נישט לאַגאָ־די־קאָמאָ און פיער־וואַלד־שטעטער־זעע, — עס פליסט דאָך אונטער זײַן הימל, מיט זײַנע שטערן באַזייט, — איז עס פאַר אים דאָס שענסטע... וויקלט זיך עס אין זײַנע אויגן, ווי דאָס רײַכסטע פאַרביקסטע זייד און אַטלאַס־באַנד, ברומט עס אים הימליש־מעלאָדיש אין אויער...

איבער דעם וואַסערל זענען זײַנע פעטער אויף פליטן געשוואומען, מיט שווערד און בראַנד צום לאַנד געקומען, די אַר־טיקע קריגער געטויט, זייערע פרויען געשענדעט, דעם איינוואוי־נער אָן שווערד און פײַלנבויגן פאַרטריבן אָדער פאַרקנעכטעט, און אַזוי־ערנאָך דאָס לאַנד באַצווינגען!...

האָט זיך יעדעס פאָלק זײַן וואַלד, און ווען נישט אור־און שוואַרץ־וואַלד, הײמלעך און היימיש איז פאַר אים דער שאָטן פון זײַן בוים; סודות פאַרציילן אים זײַנע בלעטער און צווייגן און זײַן זיסער פויגל זינגט אים פון דער הויך אַראָפּ, — זײַן פויגל, מעג ער זײַן דער גאַסט פון מאָרגן־לאַנד... און זײַן גן־עדן איז דער וואַלד — זײַן געיעג.

דעם וואַלד האָבן אויך זיינע עלטערן געשטרייפּט, מאַכט ער, אין גראָז ליגנדיק, די אויגן צו, זעט ער זיי: מיט הערנער איבערן קאָפּ, בערן הויטער איבער די אַקסל, פייל־און־בויגן אין די הענט... און טראָגן שרעק און אַנגסט, און מאָרד און רויב איבער דער וועלט!...

און זיינע בערג האָט יעדעס פאָלק, מעג עס זאַמד־בערגלעך זיין, פאַר לייכט־פּיסיקע צום אַריבערשפּרינגען, — עס איז זיין ה י י ך, זיין לעצטע סטאַציע צום וואָלקן, צום הימל...

און איך וואָס האָב?

אַלץ — אַלע ימים, אַלע זעען, — די סאַפּירן־און שמאַ־ראַגדן־צעפלאָסענע, און הימאַלאַיען און קאַרפּאַטן, און אור־און שוואַרץ־וואַלד, און — —

גאָרנישט...

בין איך שטילערהייט מקנא...

בין איך — דאָס ט ר אַ ג י ש ע פאָלק!

אָבער אַז עס קומט דער היימיש־געבאַקענער און וויל מיר פאַרטייטשן די שטימונג פון אַ ווינט־מיל אויף אַ זאַמדיק פעלד מיט דריי האָבער־זאַנגען...

אַז אַ גרענדישינסקי וויל מיך ציוויליזירן איבער גוואַלד —

בלייבט מיר נישט מער נאָר אויסצושפּייען און די ברכה צו מאַכן:

— שלא עשני גוי!

ד"ר נוסבוים.

מיר שטייען נישט, מיר רוקן זיך: פון מאָשקע איז, אין אַ קורצער צייט, געוואָרן „מאָריץ"—פאַן מאָריץ, פון פאַן מאָריץ—ד"ר דער, ד"ר יענער.

און מיט דער ענדערונג פון נעמען און באַשעפטיקונג, ענדערט זיך אויך אונזער באַציאונג צום אַרומיקן, צו די אומות העולם, וואָס זענען נישט אַזוי באַוועגלעך, ווי מיר! ווייניקסטנס בנוגע צו אונז... בנוגע צו אונז שטייען נאָך די חסידי אומות העולם גאַנץ פאַרגליווערט אויפן אַלטן, גאַנץ אַלטן שטאַנדפּונקט.

אָבער ווי אַנדערש רעאַגירט דערויף אַ דור נאָך אַ דור ביי אונז!

אַז דער אַלטער פריץ פלעגט זאָגן זיין מאָשקען: יידן — גנבים! אויסער דיר, מאָשקע! דו ביסט מיין רעכטע האַנט! וואָס האָט מאָשקע מה־יפית געטאָן? דעם קאַרק געבויגן, צו די פיס זיך געבוקט, די שפּיץ־פינגער געקושט און איז אַהיים געלאָפן, זיך קילן דאָס יידיש האַרץ, זיך נוקם זיין בסתר. אָפּגעגעבן דעם ווייב און קינד די פאַרדינטע פּאָר גראָשן, לויפט ער אין בית־המדרש אַריין, דאַוונט „אתה בחרתנו!" לערנט: „עם הדומה לחמור" און „אתם קרויים אדם"... און וויל ער, מאַכט ער אויך אַ שטיקל אויסנאַם, פאַר זיין פריץ...

זיצט שפּעטער פאַן מאָריץ צווישן קריסטן שוין אין קנייפּע, אין וואַגאָן (וואו דען טרעפט מען זיך מיט אַ קריסט?) און דער יינגערער פּריץ שיט, מעשה־אָבות, די זעלבע פעך און סמאָלע אויף כל ישראל, אָבער שוין אַ טאַקטישער מענטש, וויל פערזענלעך אַפילו זיין צופעליקן שכן נישט באַליידיקן, און גיט צו מיט חנדל:

— באַליידיק דיך נישט, שכן מיינער... דו ביסט אַן אויס־

נאַם... דו ביסט אין מיינע אויגן גאָר קיין ייד נישט! נישט קיין היישעריק צווישן דער מחנה היישעריקן, וואָס פרעסן אונז אָפּ די גיטער און פעלדער"...

האָט שוין דער פאַן מאָריץ קיין „אתּה בחרתּנו" אין האַרצן, און דאָס נאַציאָנאַלע באַוואוסטזיין פעלט אים נאָך, פון נאַציאָנאַלן שטאָלץ קיין רייד, — פילט ער זיך געשמייכלט און געפּייניקט, געפּרעגלט אויפן פייער, אָבער אויף פּוטער, אין אַ קופּערנער פאַן... פינטלט ער, נאַטירלעך, מיט די אויגן, צעגיסט זיך אים אַ אידיאָטישער שמייכל איבערן פּנים פון אויער צו אויער, און די צונג שטאַמלט עטוואָס, אַ מין שוואַכן פּראָטעסט און אַ שיינעם דאַנק, — פאַן מאָריץ...

ציינד, זאָגט מען, וועקט זיך דאָס נאַציאָנאַל-יידישע געפיל, און דער יידישער שטאָלץ... לעבט אָבער נאָך ד"ר דער און ד"ר יענער און — ד"ר נוסבוים!

מאָריצלעב דער ד"ר!

אין דער צייט פון דער וואַל-קאַמפּאַניע דינט ער דעם פּריץ מיטן גאַנצן אַלטן, צאַפּלדיקן מה-יפית-האַרץ...

אין זיין געגנוואַרט, — אים לאָזט מען אַריין! — ווערט פעסטגעשטעלט דאָס פּאָליטישע פּראָגראַם פון אָפּצווינגען אַ הויז נאָך אַ הויז און אַ געוועלב נאָך אַ געוועלב, פון פאַרפּוילישן די שטעט און אויסיידישן דעם האַנדל; מיט איין וואָרט, פון „אויסראָטן"... גייט אָבער צו אים צו אַ פּוילישער גראַף, לייגט אים ליבלעך די אַריסטאָקראַטיש-שמאָלע האַנט אויף זיין יידיש-שמאָלער אַקסל, און זייערט פון צווישן די ציין:

— „דיך, ד"ר, מיינט מען נישט... איינאיינציקער אויסנאַם ביסטו, דיך וועל'מיר אייביק מצרף זיין צו אונזער מנין! איין ערלעכער ייד אין דער מחנה היישעריקן"...

און ד"ר נוסבוים הענגט זיך נישט, טרינקט זיך נישט פאַר חרפּה; פאַרקערט, ד"ר מאָריץ שמייכלט זיין אַלט-נאַרישן שמייכל, פינטלט מיט די וואַסער-בלאָע אייגעלעך און זיין ווייך-פליישיקע צונג שטאַמלט: אַוודאי, אַוודאי, איך בין... איך דין... איך... איך...

און האָט שוין אויפגעפלאַקערט דער באָיקאָט, און פון אַלע זייטן ווערט געהעצט... קריכט ער ערשט אין גרעסטן העק־און שמוץ־בלאַט אַריין, אין „קוריער וואַרשאַווסקי", מיט אַן ער־קלערונג אין ליבע צום—פאָטערלאַנד...

אַביסל זינדיק איז עס, אַביסל האַרט קעגן זרע אברהם, יצחק ויעקב זיינע ברידער, און זיינע ברידער, זיין פלייש און בלוט, האָט ער ליב, אָבער דאָס טייכל פון וואַסערדיקער ליב־שאַפט צו זיינע ברידער, צו זיין פלייש און בלוט, ווערט פאַר־טרונקען אינם קאָכעדיקן ים פון ליבשאַפט צום פאָטערלאַנד, צו דער „אָיצייזנאַ"... זיין האַרץ צעגייט! און ווילט איר בלוט ביזן לעצטן טראָפּן! זיינע ברידערס בלוט...

געפונען דאָס אָרט, געפונען די צייט!

די פראַגע איז נאָר: וואָס פאַר אַ „פאָטערלאַנד" מיינט ער? ווענעמס פאָטערלאַנד? אַלע מיילער רופן: „גאָט!", און יעדער האָט זיך זיין גאָט! פאַרהאַן אַלערליי פאָטערלענדער!

ביים אַלטן (נאָך נישט פאַרשקלאַפטן) פויער האָט דאָס פאָטערלאַנד געהייסן: „אָיצאָוויזנאַ". דערפון ערשט שטאַמט „אָיציזנאַ"!... זיין פאָטערלאַנד איז געווען זיין שטיקל פעלד, די נחלה פון זיינע אָבות, זיין ירושה פון דור צו דור—זיין שפייזע־ריין ערד. צוגעבונדן איז ער געווען צו ווייב און קינד, נאָך מער צום אינווענטאַר, צום הייליקסטן איז אים אָבער געווען דאָס שטיק פעלד... דאָ איז געשטאַנען זיין וויג, דאָ וועט זיין זיין קבר! און איבערן גאַנצן וועג פון וויג ביזן קבר טרעט ער אויף זיין מאַמע־ערד, וואָס זאַפּט איין זיין שווייס און זיין בלוט, און זיין מאַרך פון די ביינער, און גיט אים דערפאַר פלאַקס, די חרפה צו פאַרדעקן, ברויט, און ווען בדוחק, פאַר אים און זיין פאַמיליע און פאַשע פאַרן געליבטן אינווענטאַר!

וואָס איז דעם אַלטן פויערס פאָטערלאַנד? זיין אַרבעט און זיין ברויט!

וואַקסט אָבער דאָס „פאָטערלאַנד", אין דער לענג וואַקסט עס און אין דער ברייט וואַקסט עס מיט דער צייט! איין פריץ שלינגט

איין הונדערטער פויערן, און הונדערטער איציזנעס ווערן זיין גוט, זיין מאַיאָנטעק... זיין גרויס-פּריציש פּאַטערלאַנד!

דער פּירשט איז נאָך גרעסער! פּאַטערלאַנד גיט שוין נישט נאָר ברויט און פלאַקס! עס גיט מאַכט, האָנער און אַ גאַנצע מאַסע עולם הזה! אַ שמאַלץ-גרוב, צו וועלכן מען דאַרף נישט צולייגן קיין האַנט, דערויף זענען קנעכט פאַרהאַן — דער פויער!

דאָס פּאַטערלאַנד איז שוין אַן אַלגעמיין-פּריצישע זאַך, אַ רזשעץ-פּאָספּאָליטאַ! זי שיצט און פאַרגרעסערט דעם פּריץ, דעם פויער געטרויט מען קיין פערד, ער וועט אַנטלויפן, וואו דער פעפער וואַקסט, און בפרט קיין ביקס, גאָט ווייסט, וועמען דער כאַם וועט שיסן...

און באַצווינגט איין פאָלק אַנדערע, גיסן זיך אין גרויסן פּאַטערלאַנד אַריין טויזנט קליינע פּאַטערלענדער, ווערט באַשאַפן דער שטאַט!... פּוילן פון ים צו ים! איז זיס דעם אוקריינער, האָט אַ האָניק-לעבן דער ליטווער, באַלעקט זיך דער ווייסער רוס...

און דאָס מאָדערנע גרויס-קאַפּיטאַל האָט אויך זיין פּאַטער-לאַנד! זיין היים, פון וואַנען ער פאַרשפּרייט זיין נעץ איבער מערק און לענדער...

און זאָגט דמאָווסקי: „פּאַטערלאַנד!" מיינט ער דאָס אַלטע שליאַכעצקע פּאַטערלאַנד פון ים צו ים. ווערט אומרואיק דער רוטענער, שאָקלט זיך אָפּ דער ווייסער רוס, קריצט אוקריינע מיט די ציין, מאַכט דאָס איינגעשפּאַרטע ליטע אַ שווערע גרימאַסע... זיי ווילן שוין דעם כבוד נישט, איינגעשלונגען צו ווערן פון גרויסע העכט!

אָבער וועלכעס פּאַטערלאַנד מיינט זיין דינער — ד"ר נוסבוים?

דעם היינטיקן פויערס, פּילייכטס? דעם אַרבעטערס?

אין דעם פּאַטערלאַנד איז זיין פּריץ דמאָווסקי, וועלכן ער דינט אַזוי האַרציק — פ אַ ר ש אָ ל ט ן!..

— — — — — — — — — — — — — — — —

ווען די גרויסע, די וואולטאָגיקע קלאַסן רירן דעם גרויסן גלאָק און קלינגען: „פּאַטערלאַנד!" ווייסט מען: פאַר זיי אַ חגא

פאַרן פאָלק אַ שרפה! דאָס פאַרשפרייט מען אַ נעץ פאַר די קליי־
נע פישלעך, דאָס גיסט מען פאַרסמטן האָניק פאַר אָרימע פליגן...

קלינגט „װשער־פאָלסקאַ”, הייסט עס: קום, אוקראַינע, ליטע, װײַסרוסלאַנד, צוריק, לאָזט אייך אויסמענטשלען און פאַרפּויִלישן... אַ ביסעלע, אַ קליין ביסעלע באַצווינגען... שוין נישט די אַלטע צייטן... קיין קייטן, קיין אייזערנע באַנוצט מען שוין נישט!

קלינגט אויפן גרויסן גלאָק פון פאָטערלאַנד דער פּריץ, מיינט ער דעם פּויער אָן ערד! איי, פּויערל, פּויערל, פאַרלאָז נישט דיין פאָטערלאַנד, זוך נישט קיין ערד מעבר לים, זוך נישט קיין אַרבעט, שניט־צייט, ביי דיין פאַרשאָלטענעם שונא, דעם שוואַב, און גיי אַפּילו נישט אין דער זינדיקער שטאָט, אין פאַבריק אַריין... איך דאַרף דיינע הענט!

ער אַליין פאָרט אין די — בעדער, הוליעט אין אַלע גרויסע שטעט, שפּילט אין — מאָנאַקאָ... בלייבט אים געלט, האַלט ער עס אַפּילו אין אַ שווייַדישער באַנק, אַבי נישט אין דער היים. ער דאַרף אָבער אַ ביליגן שניטער, אַ ביליגן „מענטש” צום פלוג און צו זיינע פערד און קי, און וואָס מער פּויערן אָן ערד עס גייען אָפּ, מער צאָלן מוז ער, מער אָרדינאַריע געבן! אַלץ אין אַ גרעסערע געפאַר איז זיין פאָטערלאַנד!

און קלינגט, ערגעץ־וואו, אויפן גרויסן גלאָק די גרויס־אינ־דוסטריע: דאָס פאָטערלאַנד איז אין געפאַר! זיין כבוד פאַרשוועכט! הייבט די פאָן פון הייליקן פאָטערלאַנד! —

הייסט עס:

גיב, פאָלק, קאַנאָנען־פלייש צו באַקומען פאַר מיר נייע מערק, צו שיצן מיין האָב און גאָב אין דער היים און אין דער פרעמד!

דער, וואָס אַרבעט און לעבט פון אייגענער אַרבעט, דער האָט אָן אַנדער פאָטערלאַנד: ער בויט עס אַנדערש, שיצט עס אַנדערש און קלינגט קיינמאָל נישט אויפן גרויסן גלאָק; זיין חגא איז נאָך נישט געקומען! אין דייטשלאַנד שטימט ער אַפּילו קעגן איינשלינגען די פּוילישע גיטער אין פּויזן אינם נאָמען פון הייליקן יונקער־לאַנד!

מיט וועמען גייט ד״ר נוסבוים? וועמענס פאָטערלאַנד ליבט ער? ווען איז זיין חגא, נאָך וואָס קלינגט ער אויפן גרויסן גלאָק? פרעגט׳ם בחרם...

מען קאָן, דעם פריץ צו געפעלן, נישט שרייען: „אני פאָ־ליאַק!״; עס איז געוואָרן די באַצייכנונג פון אָפּשטאַמונג, דאָס וואָרט באַטייט דאָס בלוט, וואָס רינט אין וועמענס אָדערן, וועקט מען דאָס פאָטערלאַנד...

אַן אַלטער מענטש מיט אַלטע ווערטער... מאָריץ, אפשר נאָך צוריק — מאָשעק...

אַ פּאָליטישער בר־מינן...

האָט מען אָבער פאַרגעסן, זיין רעכט צו טאָן, פון חברות אינם אָפּצוזאָגן...

קאָפּ און האַנט.

האָבן מיר זיך אַליין, צו אונזער אייגן אומגליק, אַ ווערטל אויסגעטראַכט:

„אין חבוש"...

דער „געבונדענער באַפרייט זיך נישט אַליין"...

טוען מיר פּאַר אַלע אַנדערע מיט מסירות־נפש, און פּאַר זיך אַליין זענען מיר אָפּהענטיק, אָן ראַט.

קאָפּ פעלט נישט; אין קאָפּ פעלט קיין געהירן נישט.

די הענט זענען אויך נישט אַזוי קורץ, אויך נישט אַזוי שוואַך.

איינס פעלט:

קאָמוניקאַציע צווישן געהירן און הענט.

קאָפּ פעלט נישט, ווי אין דער הגדה שטייט: כלנו חכמים, כלנו נבונים. און וויפל קעפּ אַזוי פיל עצות, אַזוי פיל פּלענער. עס איז נאָך ביי אונז קיינמאָל אַזאַ געדרעטעניש אויף פּראָיעקטן נישט געווען ווי היינט...

אָבער די פּלענער בלייבן געדרוקט שוואַרץ אויף ווייס אויפן בלאַט. די אידעען שוועבן אַרום נאַקעטע אין דער לופט, און ווערן מיט מעשים־טובים נישט באַקליידט.

וואַנדערנדיקע נשמות...

דער קאָפּ ר ע ג י ר ט נישט; די הענט — ר ע אַ ג י ר ן נישט... מיט איין פליגל־ריר פליט דער פלינקער קאָפּ ביז עק וועלט, עד ימות המשיח... מיט די הענט — מפטירין כדאתמול... אַזוי לאַנג הילף און ווילנלאָז אין צווייערליי וועלטן געלעבט! קיין בריק צווישן ביידע נישט געוואָרפן, — נישט געקאָנט. איז די געוויינהייט צום צווייערליי לעבן נאַטור געוואָרן... מיטן „אָטעם פון די לעפצן", אויבוואָל וועגן אַנדערע פראַגן, אין אַן אַנדערער

שפּראַך—רייסן מיר בערג אויס און צערייבן אויף שטויב... און לופט־מילן שטעלן מיר און אין געדויש פון זייערע פליגל מאָלן מיר אויף אויסגעטראַכטע שטיינער דאָס אייביקע שטרוי... און שאַרפן זיך אַלץ איגאייגעם די מוחות אָן בליצנדיקע חלפים, וואָס זענען שוין לאַנג פאַר קיין אָקס נישט שעדלעך.. דאָס — אין דער גייסטיקער; אין דער מאַטעריעלער פאַר דאָס — דער־באַרמדיק, אומבאַהאָלפן!

אין דער מאַטעריעלער וועלט זענען מיר, צווישן אַלע פעל־קער, דאָס איינציקע פויל־טיר, וואָס רירט זיך נישט פון צווייג ביז ער האָט נישט אַלע בלעטער אָפּגעביסן און לאַנג, לאַנג דערנאָך געהונגערט...

— נאָך וואָס? מאָרגן קומט משיח!

משיחן אָבער מוז מען ברענגען! משיחן מוז מען, ווייניקסטנס, פאַרדינען! און, וואָס שלימער איז, אַז מען פאַרזאַמט דערמיט, קומען דערווייל אַנדערע, די פאַלשע. דאָס מערסטע אייגענע, אָפט אויך פון דער פרעמד.

אייגענע,—די טיפּישע אַרבעטער מיט קאָפּ און האַרץ אָבער אָן הענט.. פאַסטן זיי, באַשווערן זיי דעם הימל, האָבן זיי סודות... און חלומות זיסע...

וואָס אַ דור — אַ נייע נעץ פון גאָלדענע חלומות, פון נייע משיחן געוועבט; אַ שאָטן־און שטראַלן־געשפּינען, זענען דאָס גע־גאַרנטע באַטריגער פון אייגענע פלייש און בלוט... פרעמדע אָבער באַנוצן אונז צו יעדן וועלט־פּראָצעס, באַהעלפן זיך מיט אונזערע שוואַכע קרעפטן, נוצן אויס און שטעלן אַרויס פאַר דער טיר...

האָט דער קיניג דעם מאַגנאַט באַקומפט, זענען מיר קיניג־לעכע שוץ־יידן געוואָרן, האָט מען אונז געפּלינדערט און גע־טריבן...

האָבן מיר שפּעטער אין זכות פון גוטע, פיינע מאַגנאַטן געלעבט, האָבן אונז טייל פון זיי אויף ביימער אַרויפגעיאָגט און ווי פייגל אַראָפּגעשאָסן. אַנדערע אונז זינגען געלערנט... דאָס מה־יפית־לידל... און מיטן שמייכל דערפאַר באַגליקט.

האָט אונז שפּעטער דער פרייער געדאַנק מיטגענומען אין שטרייט מיט דער קירכע, מיט גלויבן און אַבערגלויבן.

די . . . . . *) האָט — געזיגט!

באַפרייט די וויסנשאַפט פון אונטערן יאָך פון גלויבן! פריי איז דער גייסט! די שול — אַ וועלטלעכע; די ערציאונג — אַ מענטשלעכע! און מיר?

מיר זענען אָן ערציאונג געבליבן. אין דער היים — דאָס אַלטע חדר, אין דער פרעמד — די טיילווייז אָדער גענצלעך פאַרמאַכטע שול!

האָט אונז מיטגעשלעפּט דער ליבעראַליזם, די פּאָליטישע באַפרייאונג, דאָס באַפרייען פון באַלעבאַטישקייט פון מאַגנאַטן־יאָך, פון הערשער־אונטערדריקונג... אַ יושר! געגאַנגען, געקעמפט, געזיגט און — דאָס באַלעבאַטישקייט שטעלט זיך צו אונז מיטן רוקן. דאָס באַלעבאַטישקייט באַיקאָטירט...

דעמאָקראַטיזם...

דאָס אידעאַל — אַמעריקע!

און דאָרט ערשט פאַרשפּרייט זיך דער קאַטאָליציזם, און וואָרצלט זיך פון טאָג צו טאָג אַלץ טיפער איין, און די יידן־רייניגע האָטעלן מערן זיך, און אונזער אָפּגעזונדערטקייט וואַקסט... אונזער קראַפט אויך. נאָר הערט מען שוין: פּן ירבה, וועט מען באַלד הערן: הבה נתחכמה! —

גייט אַ נייער משיח: דער פּראָלעטאַריאַט!...

ער גייט אין מלחמה אַריין, מיר גייען מיט! מיר מוזן מיטמאַכן אַלע וועלט־פּראָצעסן, מיטהעלפן יעדער באַפרייאונג, בפרט דער, וואָס איז אונז אַזוי היימיש, וואָס קומט אונז פאַר אַזוי ביבליש־אונזער...

און פונדעסטוועגן — —

פונדעסטוועגן קען זייער מעגלעך זיין, אַז משיח וועט קומען אין פאַבריק אַריין, דעם ארבעטער באַפרייען, און וועט קיין יידישן אַרבעטער אין פאַבריק נישט טרעפן!

---

*) אומלעזבאַר.

— קלייניקייטן, ענטפערט די „קוזניאַ". „פאַרוואָס בעמט מען קיין יידן אין פאַבריק נישט אַריין? פאַרוואָס לאָזט מען אים נישט צו צו דער מאַשין? ווייל דער פויער פון דאָרף איז גע- זינטער, אַרבעטסזאַמער, אונטערגעבענער, פאָלגט, טוט אַלץ און איז ביליגער! און דער שטראָם פון דאָרף פלייצט אין שטאָט אַריין אַלץ מער און מער!"

„און נאָך אַ שטערונג — שבת!"

„קלייניקייטן!" טרייסט די „קוזניאַ".

די קאָנקורענץ צווישן קריסטלעכן און יידישן אַרבעטער וועט, מוז אַמאָל אויפהערן, און אָפּטרעטן דער אמתער ברודער- שאַפט, אָן קנאה-שנאה...

„אָט, דאָס דאָרף הייבט זיך אָן צו אַנטוויקלען, עס מערט זיך און באַצאָלט זיך וואָס אַ טאָג בעסער די אַרבעט אין דאָרף. דעם פויער וועט שוין נישט ציען די פאַבריק, דאָס דאָרף וועט נאָך אַרויסציען אַרבעטס-הענט פון די שטעט... דעמאָלט וועט אָפּן שטיין פאַר יידן די פאַבריק! דעמאָלט וועט שוין אויך קיין רייד נישט זיין פון שבת!"

און אַז משיח וועט קומען צו פרי, איידער דאָס דאָרף וועט שלעפּן מענטשן פון שטאָט צום אַקער און איידער מיר, די ער- פינדער פון איין טאָג אין דער וואָך אויף רו, וועלן דעם לעצטן טראָפּן שטאָלץ פאַרלירן און אויסטוישן אים אויף זונטאָג?

וואָס וועט זיין?

לעבן איז אַ פּראָצעס פון קאַמף און אַנטוויקלונג. ווער עס וויל לעבן, מוז מיטמאַכן אַלע פּראָצעסן... אָבער פאַרוואָס אָן זיך פאַרגעסן? און —

פאַרוואָס, ווען מען דערמאָנט זיך שוין, פאָלגט נישט די האַנט דעם קאָפּ?

פאַרוואָס, ווען שוין פאַרשטענדיק, אַזוי אָפּהענטיק?

אויף אַ סדר־נאַכט.

(אַ וואַרשעווער הומאָרעסקע)

סיראָטע (דאַרף איך אייך צוגעבן: דער חזן אויף טלאָמאַצ־קע?) האָט אָפּגעדאַוונט; עקסטראַ צוריקגעקומען פון ניו־יאָרק.

שטילערהייט איז מען אים מקנא:

— אַ שיין ביסל געלט פאַרדינט! אויף אונז און אונזערע געשעפטן פאַר יום־טוב געזאָגט!

אַ שלעכטער פאַר יום־טוב געווען: באַיקאָט, אַלץ נאָך קריג און — שלעכט וועטער.

— וואָלט איך זיין האַלו געהאַט! — זיפצט אַ באָיקאָטירטער פון דער מאַרשאַלקאָווסקע...

ניו־יאָרק ווערט אַ מאַגנעט נישט נאָר פאַר ליטעראַטן...

סיראָטע האָט אָפּגעדאַוונט.

דער „היימישער" עולם רוקט זיך אַרויס שטילערהייט. מען ווייסט וואָס, אָבער נישט ווי אַזוי צו זאָגן: די פּוילישע פאָרם פון ווינטשן לכבוד יום־טוב, בפרט „וויעלקאַנאָץ" — איז נאָך נישט געפונען געוואָרן.

„ליטוואַקעס" פאַר דאָס לערן אויס די שול רווישנדיק:

— גוט יום־טוב, גוט יום־טוב!

דער היימישער עולם מורמלט, נישט צופרידן:

— ווי דאָס רודערט...

— וו'דאָמו באָזשים — קיין פּיצל דרך־ארץ נישט...

פאַלט נאָך איין אַ ליטוואַק אויסצורופן:

— לשנה הבאה בירושלים!

האָט ער שוין איבערגעכאַפּט די מאָס. מורמלט מען אויף פּויליש העכער; שוין אויסער דער שול, אויף די טרעפּלעך:

— אַלץ פאַרכאַפּט... די נאַלעווקעס... צונד — די שול...

— און די הויפּט-אַלעע — קלאָגט זיך אַ צווייטער — אויפן צמענטאַרזש...

ער איז אויף קבר-אבות געווען:

— „אַ ליטוואַק ביין אַ ליטוואַק"...

— — — — — — — — — — — — — — — — —

די לעצטע פּאָר:

אַ היימישער — צילינדער, ווייסע קראַוואַטע, האַנטשו, פּיין ראַזירט, גאָר אויפן פּנים נישט זייער יום-טובדיק, — שטייט שוין אונטער די טרעפּ און וואַרט אָפּ דעם צווייטן אויך אַ היימישן (אויך צילינדער, ווייסע קראַוואַטע, האַנטשו, אַ פּיין צעקעמטע באָרד און אויפן פּנים אויך גאָר נישט יום-טובדיק), וואָס הינקט ערשט אַראָפּ אויף אַ קוליע.

— גייסט אַהיים—פרעגט דער צווייטער, שוין אויפן לעצטן טרעפּל, און, נישט דערהערט געוואָרן, עטוואָס העכער:

— גייסט אַהיים, מאָריץ?

דער געפרעגטער כאַפּט זיך אויף, ווי פון אַ טרויער:

— און דו, איגנאַץ!

זיי שטעלן זיך אָפּ אַ ווײַלע:

— אַהיים? וואָס וועל איך טאָן אין דער היים? האָסט אַ סדר, מאָריץ?

— אי... מאַכט מאָריץ אַוועק מיט דער האַנט. מיין וואַטנ-מאַכערס טאָכטער!

ער האָט איר געזאָגט:

— גלייך געווען כאָטש קויפן אַ ביסל מצות.

האָט זי אים אַ מעסט אָפּ געטאָן מיטן גרינעם אייגל פון קאָפּ ביז צום קרומען פוס:

— וואָס איז ביי דיר גלייך?

פּרוווט ער זיך:

— די קינדער צוליב!

זי גייט מיט די קינדער אין אָפּערע; שוין באַשטעלט אַ לאָזשע...

— און מיינע, זיפצט אָפּ מאָריץ — די רבנישע טאָכטער?

פרעגט, צי איך וויל, דער לאָקיי זאָל אַנטלויפן, אַז ער וועט דערזען מצות...

זיפצן ביידע:

— עבדים משלו בנו...

און ער שטעלט זיך די פראַגע:

— וואו אַהין גייט מען?

— קום — איראָניזירט מאָריץ — אויף די נאַלעווקעס, צו דער פראַנצישקאַנער... „כל דכפין ייתי וייכול", עמיץ — —

— אַ ליטוואַק — —

— וועט פאַרבעטן צום סדר...

בייען גייען דאָך, זעט אויס, אויס לויטער געוויינהייט, פאַר־טראַכט און שטיל־ריידנדיק, צום טעאַטער־פּלאַץ צו.

נישט געדאַרפט זיך אויסציען פון יענער זייט...

— מען וואָלט אַזוי פיל פון באַיקאָט נישט געליטן...

— האָסט פאַר יום־טוב עפּעס געלייזט, מאָריץ?

מאָריץ דריקט מיט די אַקסל:

— וואָס דיר, איגנאַץ, פעלט איין...

זיי קומען, שוין שווייגנדיק, צו דער סענאַטאָרן־גאַס.

עמיץ גייט זיי פאָראויס. יונג, עלאַסטישע טריט, איבער־וויגנדיק זיך פון איין פוס אויפן צווייטן. און עפּעס באַקאַנט.

— דאַכט זיך דער אַדוואָקאַט...

— יאָ, דיין קוזען אַלבערט... אָנגענומען פּראַוואָסלאַוויע...

— דעם סודיאַס טאָכטער צוליב... זי האָט זיך אינם פאַר־ליבט צום טויט.

— אַ שיינער יונג איז ער...

— אַ גאָלד. זי אויך — אַ שיינע, אַ געזונטע. „ווילסט, זאָגט זי, וועל איך מיך דיר צוליב מגייר זיין..."

— געטראָפן די צייט!

זיי בענקען צו אַ מענטש, רופן נאָך:

— פּאַני אַדוואָקאַטאָווי!

— דאָברי וויעטשור!

יענער קערט זיך אום און ענטפערט דערפרייט, זיך אָפּ־שטעלנדיק:

— אַ, גוט יום־טוב, גוט יאָר!

קוקן זיי אים אָן:

— פון ווען אָן רעדסטו עס יידיש, אַלבערט!

— זייט כ׳האָב מיך אָפּגעשוועקט...

— ציגנד מעג ער! מיינט מאָריץ.

— אַ פרייער פויגל — אין גאַס!

— אין דער היים אויך... מיט יידישע קליענטן יידיש...

— אַפילו פאַרן ווייב?

— מיין ווייבל!

— און אַפילו פאַרן לאָקיי?

— אַפילו פאַרן דינסטמיידל, לאַכט אַלבערט און שטעלט זיך אָפּ ביי אַ טויער.

— דאָ וואוינסטו, אַלבערט? — פרעגט מאָריץ.

— דאָ יאָ? מאַכט איגנאַץ.

אין קול קלינגט: אַ שאָד, מיר בלייבן אַליין...

— דאָ, ענטפערט אַלבערט, און פאַרשטייענדיק וועגן וואָס עס גייט:

— ווייסט איר וואָס, קומט אַרויף צו מיר? מיין ווייב מאַכט עפּעס אַ סיורפּריז פאַר מיר... אינדערפרי פון שטוב אַרויסגעטריבן... פאַר צענען זאָל איך נישט קומען... וועט איר אויך געניסן!

— אַ גלאָז טיי וועט זיין?

— און צובייסן אויך. אַז אַ סיורפּריז...

— אַ געבראָטענער קוויטשער?

— דאָס גיט מען אייך אין דער היים. מען זאָגט אייך: קעל־בערינס, עסט איר...

נישט האָבנדיק, וואָס מיט זיך צו טאָן, כמעט מורא האָבנדיק צו בלייבן אַליין מיט זיך, מיט די טרויעריקע געדאַנקען, גייען זיי.

אַרויפגעקומען, לאָזט זיי אַלבערט אין קאַבינעט אַריין. ער גייט, געוואָר ווערן, צי מען מעג שוין...

מאָריץ און איגנאַץ זעצן זיך אין פאַרשאָטנטן קאַבינעט

ביים שרייב־טיש און באַמערקן פרישע בלומען אין נייע בראָנ־
זענע וואַזן...
— „בצלאל!" — גאַפט מאַריץ.
— דער דיוואַן אויך — שרייט כמעט אויס איגנאַץ. זע:
אם אשכחך ירושלים..
— דאָס האָט מיין ווייב — ערקלערט דער צוריקגעקומע־
נער אַלבערט — מיין מאַריאַ אַנדרעיעוונאַ געקויפט... הע?
יידישער אַ ביסל פאַר אייערע?
— אויף מיין רביצין געזאָגט!
— אויף מיין וואַטנמאַכערין!
— און באַלד — שלאָגט זיי איבער דער ווירט — וועט
זיין דער סיורפריז. איך שטויס מיך, וואָס עס וועט זיין... עס וועט
זיין... עס וועט זיין — —
אין דער רגע אָבער עפנט זיך ראַש די טיר פון עס־צימער.
אַ שטראָם ליכט פאַלט מיטאַמאָל אין פאַרשאָטנטן קאַבינעט אַריין.
דורך דער ברייט געעפנטער טיר באַווייזט זיך אַ בלאַנק־געדעקטער
טיש... זילבער און קריסטאַל... און פלעשער ווייַן —
— און מצות! מצות! שרייט אויס אויסער זיך מאַריץ...
— זע, זע,—קנייפּט אים איגנאַץ אין דער זייט — אַ קערה
מיט מינים —
די באַלעבאָסטע האָט זיך דערווייל אין טיר געשטעלט,
אַ צעשטראַלטע בלאָנדינע:
— מילאָסטי פּראָסים!
אַלבערט שטעלט פאַר די געסט:
— אָטשען פּריאַטנאָ: האָסטו, הייסט עס, מיך אויך געמאַכט
אַ סיורפריז!
מען באַגריסט אייך.
— זעצט אייך, רבותים, מאַכט אַלבערט.
— ניעט, פּאַדאָזשדי! און זי דערלאַנגט אים אַ הגדה מיט
אַ רוסישער איבערזעצונג — טי פּרעזשדע פּראָווערי... פּראַ־
ווילנאָ־לי...
מאַריץ באַקומט דערווייל נאָך אַ קניפּ פון איגנאַצן:

— זע נאָר דעם בעכער דעם גרויסן, זע!

— עטאָ — ווענדט זיך צו זיי מאַריאַ פּאַוולאָוונאַ — דלאַ פּראָראָקאַ אילאַי...

— יעווּאָ, — זאָגט זי, — יאַ סטראַשנאָ ליובליו...

און קלינגט דערביי אין קיך אַריין:

— נאָך צוויי בעשטעק, פֿאַר די טייערע געסט!

אַראָפּגעקומען זענען איגנאַץ און מאָריץ שוין שפּעט נאָך האַלבער נאַכט און — זיך איינס אָן אַנדערן האַלטנדיק — אַן אויסגעשטערנטע נאַכט.

— אויבן פינקלט! מאַכט מאָריץ באַגייסטערט.

— ליל שמורים! מען שלאָפֿט נישט! — פּאַרטייטשט איגנאַץ.

און שטעלן זיך אָפּ נאָך אַ ווײַלע.

— איך זאָג דיר, ער וועט אויסקומען; זי וועט זיך מגייר זיין —

— אָדער יאָ, אָדער נישט, ענטפֿערט מאָריץ, און מיט אַ בליק צום הימל:

— נאָר אַזאַ יאָר אויף מיר, רבונו של עולם, אַ וואוילע יידלעך דיינע משומדים זענען!

נאָך האַלבער נאַכט.

שוין לאַנג נאָך האַלבער נאַכט;
עמיץ קלאַפּט אין טיר,
און קלאַפּט אַזוי שטיל, אַזוי זאַכט...
ווער דאַרף אַזוי שפּעט צו מיר?
מיין האַלבן דרימל ווער שטערט?
און נישט דאָס אויער הערט, —
דאָס האַרץ, וואָס אייביק וואַכט...
ווער קלאַפּט אַזוי שטיל און זאַכט?...

און מיט אַזאַ ליבהאַרציקער ווייכקייט...
קיין מאַן; דאָס איז קיין באַרירונג פון מענער-פינגער.
און נישט קיין פיבערדיק קלאַפּן פון אַ פרוי, וואָס קומט אין שאָטן פון נאַכט, פון אַ זינדיקן פאַרלאַנג געטראָגן...
אַ מוטער קלאַפּט אַזוי; אַ שוועסטער.
אָבער מיין שוועסטער היט איר קראַנקן-בעט און מיין מוטער איז וויית... וויית...
און איך פרעג, אָן ליפּן פרעג איך:
— ווער קלאַפּט?
איך ווייס, אַז די, וואָס קלאַפּט און מיין האַרץ הערט, וועט אויך הערן מיין האַרץ-באַוועגונג, אָן ליפּן-קלאַנג.
און דערהערט, ענטפערט זי:
— איך!
רחל? שולמית? שרה-בת-טובים? — ווער פון מיינע געליבטע געשטאַלטן?
אָבער פרעגן פרעג איך נישט; אַ בענקשאַפט האָט מיך שוין אָנגעכאַפּט.
אַ דורשט צום זען, אַ הונגער...

איך עפן און לאָז אַריין די געשטאַלט.

און דערמאָן זיך ערשט: איך קיין ליכט געמאַכט, און וויל עס טאָן.

מיט אַ שטילער האַנט־באַוועגונג פירט זי מיך אָפּ פון געדאַנק:

— איך בין נישט — זאָגט זי — די געגנוואַרט, זאָלסט מיך בעסער זען ביין איר שטראַליק ליכט...

— איך בין די פאַרגאַנגענהייט — זאָגט זי — וואָס איז צוריק אין איר שאָטן־וועלט...

— און אין איינוועגס די צוקונפט, וואָס האָט זיך נאָך פון דער שאָטן־וועלט נישט אויסגעשיילט... גענוג דער בלאַסער לבנה־שטראַל פון פאָרהאַנג־שפּאַלט.

זענען מיר נאָך די אויגן צו, וואָס איך זע נישט און הער נאָר איר שטים?

און זי פליסטערט:

— איך בין מיד... פון וויטן וועג. לאָז מיך זיצן, רוען אַ ווייל...

— פון וויטן וועג? — פרעג איך איבער שטיל.

— פון דער צוקונפט צוריק... אַהין איז מיין גאַנג און דער גאַנג פון פאָלק... גייט דאָס פאָלק נישט נאָך, אַליין גיין קען איך נישט, אַליין בין איך נאָר טרוים־געשטאַלט, מוז איך גיין צוריק...

און לייכט אָפּזיפצנדיק:

— און אויף אַהין, צו אים, האָט מיר זיין ליבער נאָמען פליגל געגעבן, טראָגן זיי מיך... איבער וועלטן פון טרוימען, פון חלומות זיס־שטראַלנדיקע... צוריק, צום פאָלק פאַרבענקט, דינען מיר די פליגל נישט... איינגעשרומפּן ווערן זיי, קוים ווענד איך מיין פנים צוריק... און זיי דאַרן אָפּ, די פליגל מיינע... מוז איך גיין; ווער איך מיד...

זי שליסט די אויגן צו, און מיר דאַכט: גאָט האָט אין זיין הימל צוויי שטערן פאַרלאָשן...

— לאָז מיך רוען — בעט זי זיך מיד — איך מוז אַהין...

צו א י ם... צוריק אין וועג אריין מוז איך... איך האָב נאָך קיין פּלאַץ צווישען אייך... לאָז מיך רוען, אין דער רו וועלן מיר צוריק אויסשפּראָצן פליגל מיינע, צום ווייטן, ווייטן וועג... צו א י ם...

זי בלייבט שטיל. שטרענג איך די אויגן אָן און דערזע די געשטאַלט...

לופּטיק, אַ נעץ פון שאָטן און שטראַלן, איז זי.

דערמאָן איך מיך:

„שאָטן פון פאַרגאַנגענעם,

„קוים איבערגעלעבטע קוואַלן...

„און אריינגעהאָפּטן

„ווערן בלאַסע, בלאַסע שטראַלן

„פונם קוים געהאָפּטן,

„נאָך אין נעץ נישט געפאַנגענעם"...

כאַפּט מיך אָן אַ שרעק.

— ווער ביסטו? — שריי איך אויס.

זי עפנט די אויגן, וואָס האָבן שוין אויפגעשטראַלט, און ענטפערט מיט אַ האַרפן-שטים:

— כנסת ישראל!...

רוף איך דערפרייט:

— דו לעבסט? דו ב י ס ט? דו האָסט אַ ממשות?

זי האָט אָבער שוין געהאַט אויסגערוט די פליגל — שוין אויפגעשפּראָצט, און איז —

ווי געקומען, פאַרשוואונדן.

זייט מיר מוחל.

זייט מיר מוחל, וואָס איך האָב אַזוי לאַנג געשוויגן. עס איז ווירקלעך אַ גרויסער כבוד, באַ — אַ גרויס גליק צו שטיין אויף אַ טריבונע און צו האָבן די מעגלעכקייט צו ריידן צו אַ הייס גע-ליבט, גרויס, היימיש פּובליקום, — צום יידישן פּובליקום. אַ מענטש איז אָבער דאָך נישט מער, ווי אַ בשר-ודם און ווערט מיד, איבערמיד, קומען דאָקטוירים און פאַרשיקן צו די בערג.

און זיי זאָגן אָן: אַלץ אַראָפּוואַרפן פון די אַקסל, אַלץ אַרויסוואַרפן פון קאָפּ, אַלץ פאַרגעסן, נאָר פריי און ריין עטעמען, און באָדן זיך, און לויפן... אַ'ניט...

ווייל מען שוין דעם „אַ'ניט" נישט הערן און מען כאַפּט אָן אויסלענדישן פּאַס און מען פאָרט אין דער שווייץ, אין לאַנד אַריין פון גלייכע, זיך כמעט קיינמאָל נישט גרויסהאַלטנדיקע מענטשן, מענטשן אין דער מאָס, אין דער וואָג, גלייכמיטיקע, איינפאַ-כע, נאָר מיט הויכע בערג, שנייענע פעלדער, משוגע-צעפלאָסענע באַכען און שטורמישע וואַסערפאַלן; מיט אָפּגרונטן און טעלער-פאַראַדיזן און אַ וועטער, וואָס איז לויבישער פאַר דער גרעסטער מאָדערנסטער פרויען-שיינהייט...

מיטאַמאָל איינגאַנצן פאַרגעסן איז דאָך אוממעגלעך. ערשטנס — וואו טרעפט מען עס נישט היימישע יידן? פאַרהאַן בעדער, פאַרהאַן וואַסער צום טרינקען, און מאָדערן איז דער פלאַץ דערצו, פעלן שוין קיין יידעלעך נישט!

דו שטרעקסט אַרויס דעם קאָפּ פון פענסטער, שטעלסט אַ פוס אויפן טראָטואַר, כאַפּט מען דיך שוין אָן ביין אַ לאַץ:

— די וואַלן באַשטעטיקט?

דאָס מיינט מען די וואַלן אין דער וואַרשעווער גמינע אַריין.

— דאַווידזאָן וועט אַריין? גרוימאַן—אַרויס?

און אַפילו הויך און העכער, וואו היימישע לייט קומען נישט, און די וואָלן שפּילן קיין ראָלע נישט, איז אויך נישט לייכט פון דער אַלטער הויט אַרויסצושפּרינגען. אַן אָנגעזאַפּ־טער טאָפּ; עס דערמאָנען זיך ריחות פון ברוין־געברענטע לייד...

כאַפּסט דיך אויף אינדערפרי, וואַרפסט אַ בליק דורכן אָפענעם פענסטער צו די בערג; זעסט די גרינע, באַוואַקסענע בערג, און פון אונטער זיי די ווייסע קאַפּל פון די שניי־בערג,— אָט ראש־השנה, יום־כפורדיקע יידן אין ווייסע קאַפּל, — באַלד וועלן זיי זיך צעשאָקלען... ודוי זאָגן, קלאַפּן „על חטא"...

לויפסט אַרויס אין די בערג אַריין, קוים עס טאָגט—הערט מען ציגן קלינגען מיט די פיין געשטימטע גלעקלעך — דו זעסט זיי נאָך נישט, דאָס קלינגען שווימט אַראָפּ פון אַ העכערע הייך, פון איבערן ווייסלעכן נעפּל, מיט וועלכן דער באַרג האָט זיך אַרומגעגאַרטלט, אָדער אַ האַלדז־באַנד געמאַכט און דו מיינסט, דאָס קלינגט מען צו מנחה אויפן זאַקסישן פּלאַץ, אַזוי פיין און— אַזוי שרעקלעך... „זיי רואיק! איך בין דאָ! דאָס הערסטו מיין שטים! צו מנחה בין איך זאַנפט, מאָרגן שחרית וועל איך דונערן"!

און קומסטו אין אַ פאַרשאָטנטער שלוכט אַריין, דער וואַסערפאַל רוישט, שרייט; דאָס שרייט מען אויף דיר!... אַ טריט געשטעלט אויסער דער טשערטאַ! פון ביידע זייטן פון צעריסענעם באַרג שטאַרן אַרויף דאָ און דאָרט נאַקעטע, אויסגעדאַרטע ביימ־לעך, אָן בלעטער, אָן צווייגן, בלאָנע בלאָ, מיט נאַקעטע קני־וואורצלען, איינזאַמע, פאַרוואָרפענע פאַרוואָגלטע — יידעלעך אָן פּרנסה!—אַנטלויפסט העכער, העכער — אַ שוואַרץ־זעע, אין מיין ערד־בעקן שוואַרץ וואַסער. ניין, דאָס איז אַ טינט־פאַס, פון וועלכן מען טונקט אויס גזרות שוואַרצע: טרייבן, אַרויסטרייבן, פאַר־טיליקן...

און ווערט אַ געוויטער, אַ דונער שלאָגט און שלאָגט זיך הונדערטפאַכיק פון די בערג־רוקן אָפּ... ער, וואָס קיניגט איבערן זאַקסישן פּלאַץ, האָט דאָך אָנגעזאָגט: מאָרגן דונערט ער...

מען געוויינט זיך דאָך צו, מיט דער צייט פֿאַרגעסט מען דאָך. עס איז אַזוי הויך, אַזוי איבער אַלעם, און די שניי-פעלדער זענען אַזוי ווייס, אַזוי ריין, און דער באַך — אַזוי זילבערן-צעפלאָסן... און עס עטעמט זיך אַזוי לייכט, און ס'לויפט זיך אַזוי פריי...

און עס ציט אַלץ העכער און העכער, ביי זונען-שיין, אין נעפל, אין רעגן — אָט, אויס רעגן... דיר צופוסנס, איבערן רוקן פון באַרג, לייגט זיך דער רעגנבויגן ווי אַ פילפאַרביק-צירלעכע באַנד, אַזוי שטיל חנעוודיק... פונוויטנס דאָך רוישט נאָך, דאָס ווערן נאָך פון די בערג אַראָפּ אין די שלוכטן אַריין שטיינער געשליידערט, פעלזן-שטיקער, — דאָס געוויטער גייט דאָך פאַרביי. דער רעגנבויגן זאָגט אָן: שלום! גאָט האָט געשוואָרן, עס וועט קיין מבול נישט זיין... און אָט באַפרייען זיך פון נעפל אַרויס די אָדלער-נעסטן — די הייזלעך, די צוגעקלעפּטע צו די רוקנס פון די בערג; אָט באַפרייען זיך די אייזנבאַן-בריקן, די לייכטע בויגן, וואָס דער שווייצער-געניע האָט דרייסט געוואָרפן איבער אָפּגרונטן און שלוכטן — די שוואַרצע וואָלקן פאַרשווינדן, די שניי-בערג זענען ווייסער געוואָרן, די שניי-פעלדער ברייטער, פרייער — אין געוויטער איז אַ נייער שניי געפאַלן...

קאַלט, אָבער ריין... אַזוי ריין, אַז דו אַליין ווערסט גערייניקט, ווי דער פרישער אָפּגעוואַשענער וואַלד, ווי דער בלאָער, נאָך קוים-פייכטער הימל—דאָס כלה-חנעוודיקע פנים, פון וועלכן מען האָט ערשט די טרערן אָפּגעווישט?

און ווירקלעך — דו פאַרגעסט...

איך אָבער וויל נישט פאַרגעסן, איינס קלינגט נאָך אין האַרץ, אין דער נשמה פון דער היים: דאָס פאָלקס-ליד — איך הייב אָן זינגען. אַז מען איז אַליין, מעג מען זינגען אָן אַ שטים, נאָר עס זינגט זיך נישט...

נישטאָ אין האַרציקן יידישן פאָלקס-ליד דער ריח פון פעלד און וואַלד, די הייך פון בערג, דאָס טיפעניש פון אָפּגרונט, דער קלאַנג פון משוגע-צעפלאָסענעם זילבערנעם „אין", קיין בליץ און קיין דונער...

אין דרויסן איז אַ טריבער טאָג,
אין שטיבל איז אַ פּאַרע...

דאָ איז דער „דרויסן" — פריי, אומענדלעך פריי, ליכטיק, רוישנדיק, פול לעבן, און אין שטיבל, אין דער אָדלער-נעסט אויפן שפּיץ באַרג פרעגט מען דיך:

— לימאָנאַד? יוגורט?

דאָס ליד פון איבערנאַציאָנאַלן פאָלק, פון איבערלעבנד לעכן; דאָס ליד פון אומגליקלעכן, איבערמאָדערנעם צוקונפטס-פאָלק, וועל'מיר זינגען אין דער היים...

— — — — — — — — — — — — — — — —

מען פאַרגעסט אַזוי, מען פאַרגעסט דאָ אַזוי גרינדלעך, אַז ווען מען זיצט ביים טאַבעל-דאָט, ביים אַלגעמיינעם גרויסן טיש, און מען הערט דייטש, פראַנצויזיש, איטאַליעניש, שווייצעריש, ראָמאַניש — — פעלט גאָר נישט איין, אַז 3/4 דערפון איז יידיש, איינפאַך יידיש... נאָך וואָס זאָל זיך אַ פרייער מענטש אויף דער שויס פון דער פרייער נאַטור פאַרשטעלן? זיך פאַרלייקענען? און דאָך — דער אָנגעקאָכטער שקלאַפן-טאָפּ! און... מען אַנטלויפט צוריק צו די בערג...

— — — — — — — — — — — — — — — —

אייביק זיין צווישן בערג קען מען דאָך נישט...
מען דערמאָנט זיך...

מען דערמאָנט, אַז דאָרט, ווייט, אין טאָל, אין גהינום-טאָל ליידט די יידישע נשמה. און זי האָט אין זיך טיפערע אָפּגרונטן און פיל העכערע בערג-שפּיצן, און פיל לעבעדיקערע שיינהייט, און געוויטער, און עס כאַפּט אָן אַ בענקשאַפט! און זי שרייט אין יעדער אָדער, אין יעדן טראָפּן בלוט:

— אַהיים...

ניין, נישט „אַהיים", מיין היים איז אין ערגעץ און אומעטום, נאָר:

— צוריק, צוריק!
און — אַז מען קומט צוריק...

און אַז מען קומט צוריק, פאַלט מען מיטאַמאָל אַריין אין אַ ימים־נוראימדיקער שטימונג; אַלץ אַזוי ערב־ראש־השנהדיק. הימל און ערד, גאַסן און הייזער, אַלץ איז גראָ און נעפּלדיק און פייכט־לעך, ווי עפּעס, וואָס האַלט זיך איין פון וויינען, און וועט דאָך מוזן וויינען...

און אַלץ ווערט אין דער שטימונג פאַרטרונקען: דאָס וואוג־דער, פאַרוואָס מען האָט נאָך נישט באַשטעטיקט די וואַלן אין דאָזאָר־שטוב אַריין, און די שרעק פאַר די וואַלן צו דער דומע, און די זאָרג: סוף־כל־סוף וועמען קלויבט מען? און וואָס וועלן זיי זאָגן? גרויס איז די שרעק: מען הייסט שוין ביי יידן קיין ביכער נישט קויפן, מאָרגן וועט מען אַסרן לייוואַנד און טוך... איבערמאָרגן — מגע־ומשא... און די 15 טויזנט פּאָגראָם־עקזעמפּ־לאַרן פון משענסטאָכאָוו און די קליינע „געשלעגן״ פון דאָ און דאָרט... אָבער דאָס אַלץ, און אַפילו דאגת פרנסה, ווערט פאַר־ווייקט און פאַרטרונקען אין דער שטימונג פון פאַרן יום־הדין.

גאַנץ אָפט הערסטו אויף די גאַלעוועס אַ יידישן קרעכץ, וואָס האָט גאָר קיין שייכות נישט צום שלעכטן סעזאָן. גאַנץ אָפט שטויסטו דיך אָן אָן אַ פאַרטראַכטן ייד אויף דער דזשי־קע־גאַס, און דו פילסט, אַז דאָס מאָל האָסטו אים איבערגעהאַקט אַ חשבון־הנפש, נישט קיין קלער וועגן אַ שטיל באַנקראָטל. אויף טוואַרדע פאַרקויפט מען סליחות און מחזורים, אויף דער פראַנ־ציסקאַנער רייסט זיך פון צייט צו צייט אַרויס אַ קול פון אַ הויף פון אַ שופר... און בלאַסע פרויען טרעפסטו אין גאַס, בלאַסע... מאָדערן געקליידט, ווייסע אָדער שוואַרצע פלאָרעדן, פליען אַי־בערן קאָפּ; וויין־פאַרביקע, צעלאָזטע איבערציִען און אין די אויגן — אַ פייכטקייט פון ערשטקומענדיקע טרערן, איבערן געזיכט שוועבט אַ שטימונג פון אַ האַרציקער תחינה, אין דער שטימע — אַן אָפּקלאַנג פון אַ שטילער ראש־השנהדיקער שמונה־עשרה...

נעפּלדיק, גראָלעך און פייכט. און אין זאַקסישן גאָרטן שפּאַצירן אַרום נישט פאַרנומענע האַלבע און פערטל אינטעליגענטן, אַרבעטער אָן אַרבעט, מיידלעך אין דער נאָדל־אַלטע פאַר, נאָך און אינמיטן דער אַרבעט... פנימער בלאַסע, אָנגעשטרענגטע, איינ־

געשפּאַרטע, ליפּן פאַרביסענע, אויגן מיט בליקן להכעיסדיקע, שפּיציקע... פון צייט צו צייט רייסן זיך אויף אַ פּאָר ליפּן און עס פליט אַרויס אַ וויץ, אַ שטעכנדיקער, אַ בייזער. עס דערהערט זיך אַ ווערטל, וואָס וויל עפּעס נידעריק מאַכן, פאַרשוועכן, באַשפּייען...

דאָס האַלט אַ געוויסער טייל פון אונזער יוגנט מלחמה מיט דער ימים־נוראים־שטימונג, דאָס ווערט זיך אונזער פריש־געבאַקענער בראָשורן־ראַדיקאַל קעגן ימים־נוראימדיקע געדאַנקען און געפילן...

נאָך וואָס? צו וואָס?

— — — — — — — — — — — — — — — —

פאַרהאַן מענטשן פרייע.

פאַרהאַן מענטשן דענקענדיקע, זעלבשטענדיקע: מענטשן מיט אייגענע געפילן און באַגריפן, מיט אייגענער בענקשאַפט, וואָס לאָזט נישט צורו; אויגן, וואָס שטעכן דורך די דיקסטע נעפּל פון דער צייט; אויערן, וואָס הערן קלאַנגען פון די ווייטסטע וועלטן... די קאָנען בצבור נישט דאַווענען, און נישט צו דער צייט. די קאָנען מיטן עולם נישט גיין... דאָס זענען די אייביקע זוכער פון נייע וועגן, די אייביקע ברעכער פון נייע באַנען. די גייען קיינמאָל נישט מיטן טראַקט... געפערלעך איז זייער וועג; אָן פירער צווישן שלוכטן, איבער בערג־שפּיצן, איבער פעלזן־שפּאַלטן און אָפּגרונטן. זיי שטייגן איבער דער גרעניץ, וואו ווייץ וואַקסט און קאָרן, איבער דער גרעניץ פון טויבן־נעסטן און פויגל־געזאַנג... געפערלעך איז זייער וועג, זיי גייען אָבער אַליין, פאַר זיך, אויף אייגענעם חשבון און פאַראַנטוואָרטלעכקייט...

פאַרהאַן מענטשן — נאַקעטע נשמות... נשמות, וואָס ליידן קיין פאָרמען, קיין צייכן, קיין סימבאָלן און זענען אַליין אינהאַלט, די כוונה אַליין. זיי עטעמען מיט גייסט און לעבן אינם גייסט — זיי דאַרפן קיין נוסח און קיין מחזור נישט. זייער לעבן אַליין איז שוין געדאַנק און געבעט...

און פאַרהאַן מענטשן מיט ווילן. זייער ליפּ האָט אַ מלאך, מיט אַ ברענענדיקער קויל פון מזבח באַרירט. די נשמה מיט גאָטס

ליבע און מיט גאָטס צאָרן אָנגעצונדן, — און פון צייט צו צייט גייען אַזוינע לעבעדיקע פלאַקערן ארום איבער דער וועלט און שאַפן... אַלץ, די וועלט און דער מענטש איז פאַר זיי דאָס, וואָס דאָס שטיק ליים פאַרן קינסטלער — נייע פאָרמען מוזן ווערן באַשאַפן, אַלטע מוזן אָפּטרעטן, דאָס ליים — איבערגעקנאָטן ווערן...

זייט איר דאָס?

ניין...

איר זייט נישט איבערן רעליגיעזן געדאַנק, נאָר אונטער אים... איר זייט קיין איבערצייגטע אַפּיקורסים נישט; איר גלויבט אין אַפּיקורסות. איר האָט קיין העכערע וועלט-אַנשויאונג נישט געפונען. איר האָט צערשטערט אין זיך דאָס אײדעלע און שײנע און ווילט עס נאָך אויסוואָרצלען, נישט האָבנדיק קיין בעסערן זוימען צו פאַרזייען...

וויסט ווילט איר ווערן...

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

פאָלגט מיך, ווערט אײך נישט קעגן ימים-נוראימדיקע שטימונגען... די אידעע, אַז עס איז פאַראַן עפּעס העכערס, פאַר וועלכע אַ מענטש דאַרף זיך אַמאָל אָפּשטעלן, אויף די קניען פאַלן און זאָגן: איך האָב געזינדיקט, און וועל נישט מער; איך בעט דעם וועג, שטייגנדיק, צו דיר... די אידעע איז נישט קאָנסערוואַטיוו, נישט קעגן פּראָגרעס און קעגן דעם אַלעם, צו וועלכן איר שטרעבט!

פאַרן רעליגיעזן געדאַנק דאַרפן גאַנץ אַנדערע ציטערן, פאַרן איבערמענטשלעכן געפיל—גאַנץ אַנדערע.

איר האָט פאַר טעות די ראָלן פאַרטוישט...

גייט דאַווענען!

ווערט אייך נישט קעגן האַרציקע טרערן... זאַמלט זיי ווער אָדער נישט—איר וועט דערהויבן ווערן!

נייגט צו אייער אויער צו די „סיני-ניגונים". זיי זענען אַזוי מענטשלעך-האַרציק און ריין.

אָרים?

אָרים איז דאָס פאָלק, נישט די שול. אָרים איז דאָס פאָלק, נישט זיינע רעליגיעזע געדאַנקען; אין קיניגלעכע קרוינען גע־פינט איר אַזעלכע בריליאַנטן נישט. די פערל פאַרמאָגט נישט דער ים...

אָרימקייט איז קיין שאַנד.

און זייט איר נאָך אָרעמער און האָט קיין אָרט נישט אין שול; און קאָנט אַפילו פאַר אַן אָרט אין אַ מנין נישט באַצאָלן, און איר גייט אין פאַרק, צי אין די „לאַזשענקעס" אריין — גייט!

נאָר נעמט אַ תנכל מיט, נעמט מיט אַ סידורל.

קוקט אַריין. בלעטערט דאָס תנכל דורך, און זעט: צי איז דאָ ערגעץ אַ געבאָט, איר זאָלט הונגערן? צי האָט גאָט ערגעץ אָנגעזאָגט, אַ מענטש זאָל פרירן פאַר קעלט?

און קומט צום נביא צו, און הערט זיינע רייד; צי שטימען זיי נישט מיט אייערע געוואַלדיקסטע האָפנונגען, ברייטסטע און וויטסטע חלומות?

און דאָס סידורל עפנט, — צי בעט עס נישט אײַער געבעט?

— — — — — — — — — — — — — — — —

פריי ווילט איר זיין?

איז אָנגעוואָרפן אַפיקורסות נישט קיין צוואַנג? נישט קיין יאָך, גלייך מיט אָנגעוואָרפענער פרומקייט?

אַ ווּיכּוּח.

— דין—דין—דין!

איך שפּרינג אויף, עפן — אַ גוטער פריינד איז געקומען. יום־טוב און ער איז עפּעס גאָרנישט יום־טובדיק.

— רירעוודיק — זאָגט ער, זיך זעצנדיק, איז די יידישע מאַסע...

— ווי אַ טרוקן זאַמד — העלף איך אים אונטער.

— עס ענדערט זיך אַזוי לייכט, ווי דאָס וועטער!

און, — מיר גלייך אין די אויגן קוקנדיק:

— אין איין שעה קויפסטו דיר אַ וועלט; אין איין מינוט פאַרלירסטו זי...

איך ווייס, וואָס ער מיינט.

עס האָט זיך מיר אַ רגע פאַרגלוסט אַ שול־קלאַפּער צו ווערן, „אין שול אַריין" רופן און — אויס ווייערויך, אַ האַלבע פּאָ־פּולאַריטעט — אַ ביסל מענטשן־שווייס פאַרלוירן.

מיין גלאָק ביי דער טיר קלינגט נישט אַזוי אָפט. די גאַס מורמלט.

רייד איך, שאָקלען זיך שוין אַ ביסל קעפּ אין דער ברייט, נישט אין לענג. איך מאַך פייער, — נישט אַלע ברעמען הייבן זיך אויף, נישט אַלע אויגן פלאַקערן. שרייב איך, לעזט מען און מען מורמלט...

— הייסט עס — זאָג איך צו מיין אינטערוויוּוער — אַז איך דאַרף נאָך נישט גיין אין מיין רו אַריין. נאָך דאָ עפּעס צו טאָן. מיינע לידער זינגט נאָך נישט דער הויף, מיין געזאַנג האָט נאָך די קאַטערינקע נישט אויפגעכאַפּט, ביי מיין מוזיק טאַנצן נאָך נישט קיין פּאָרלעך, און מיטער וויגן מיט איר נישט איין קיין קינדער. עס הייבט זיך אָן אַ נייער קאַמף?!

מיין באַקאַנטן געפּעלט נישט מיין שפּאַס. טרויעריק קוקט ער מיר אין די אויגן אַריין:

— מען דערקענט דיך נישט! „אַן אַנדערער געוואָרן" זאָגט מען... „שוין נישט אונזערו!" — —

גלייך איך האָב אַמאָל מיין יידיש פּרצוף־פּנים פאַרן עולם פאַרהילט; גלייך איך האָב מיך אַמאָל עמיצן אין חמץ אַריין פאַרקויפט; דער מאַדאַם פּובליקומס פאַרבן געטראָגן, אירע פּע־נער אין גאַס?

אָבער וואָס אמת איז אמת! אַ שפּאָר ביסל ליבשאַפט צו מיר האָט זיך איבערגעשמאָלצן אין אַ באַרמהערציק־באַדויערן:

— נעבעך, זאָגט מען, פ ר ו ם געוואָרן!

איך שטיי אויף, הייב אָן אַרומצושפּרייזן איבער דער שטוב און גיס אויס מיין בייז האַרץ:

איך בין נישט פ ר ו ם געוואָרן! גיי אַראָפּ און זאָג זיי!

איך האָב קיין שטריימל־מוסר נישט געפּריידיקט, קיין רע־ליגיעזע פאָרמען נישט אָנגעוואָרפן...

זאָג זיי, אַז מיך שרעקט נישט דער פרייער געדאַנק, ווען אַפילו ער זאָל אויסשטרעקן די האַנט צום טעלערל פון הימל...

אַז דער מענטש, וואָס בלאָנדזשעט אַרום מיט אַ בלוטיקן פראַגע־צייכן, איז מיין פריינד...

אַז איך ווייס, אַז די מלאכים, וואָס פאַלן פון הימל אַראָפּ, זענען נישט פון די קליגע; די בלייבן שטענדיק אין שורה און שפּרינגען קדוש...

אַז מיך שרעקט נאָר און שטויסט אָפּ דאָס טעמפּע הילצער־נע „ניין!" דאָס ביליגע, גראָשנדיקע שונד־אפּיקורסות. דער פאַר־בילטער דלות פון בלייערנעם פויגל, וואָס האָט זיך אָנגעפּיקט מיט מאָדערנע, ביליגע שמות און שרייט: אָט פלי איך, אָט הייב איך מיך! און ליגט אין בלאָטע.

זאָג זיי, אַז איבער דער רעליגיאָן זענען פאַרהאַן וועלטן. אָבער אונטער איר — פּי־ און פערד־שטאַלן. אַז פריי דענקען איז ד ר אַ מ אַ ט י ש, צווייפלען — טראַגיש; אָבער דאָס הילצערנע, עם־האַרצישע זיכערקייט געהער צום פאַרס...

אַז טרוקענע קעפּ וואַרפן זיך און פלאַטערן, ווי די אַמאָליקע ציטער-נאָדלען אויף דער באָבע-יאַכנעס שלייער.

זאָג זיי, אַז מיר טוט ווײ זייער אָפּגעריסנקייט פון דער נאַציאָן... פאָלק איז נאָך קיין נאַציאָן נישט, ווי אַ הויפן אָנגעוואָרפענע שטיינער — קיין טעמפּל. און זייער אָפּגעריסנקייט פון זיך אַליין, פונם טיפן אינערווייניקסטן... אַז אָפּוואַרפנדיק די ירושה פון דורות-מאַגנאַטן, פאַראָרימען זיי זיך, ווערן זיי קבצנים — — —

— זאָג זיי אַליין! — האַקט מיר מיין אינטערוויוּוער איבער—נאָר רייד ק ל אָ ר ע דבורים, וואַרף נישט קיין בליצן — — —

און הייבט זיך אויף און גייט אַרויס, באַשיינפּערלעך — צאָרניק.

— — — — — — — — — — — — — — — —

גיין, און טויזנט מאָל גיין!

איך האָב קיין געדאַנקען נישט צום מאַטריצירן, און איך וויל פון אייך קיין סטערעאָטיפּן פאַר מיינע אידעען נישט מאַכן,— איך וויל אייך נישט פאַר קאַטערינקעס צו מיינע לידער, און רייד אין אייך נישט אַריין, ווי אין פאָנאָגראַפן, איר זאָלט, ווען מען וועט אייך אָנדרייען, איבערחזרן וואָרט ביי וואָרט און שטענדיק דאָס אייגענע...

אידעען מוזן ל ע ב ן! וואַקסן!

ווער עס זייט, וואַרפט נאָר זאָמען! נישט קיין צעקייט ברויט און נישט קיין בלומען-שטאַנגען.

און איז די ערד נישט קיין שטיק פעלז; נישט דורכגעברענט און נישט אַ רירעוודיק טרוקן זאַמד, איז זי מוטערלעך זאַפטיק און פרוכטבאַר. נעמט זי שטיל דעם זאָמען צו, פאַרשליסט אים געהיים אין איר שויס, און נערט אים און גרייסט, און הייכט, און קומט די צייט — שפּראָצט און בליט! שפּאַרט עס אַרויף און אַרויס, און באַפרייט זיך, און לעבט!

און אויף אייך, ווי אויף יעדן ייד, אויב נישט מ ע ר, קוק איך, ווי אויף חנוכּה-לעמפּלעך, שולחן-ליכט, און שבתדיקע בענטשליכט נאָר — אויסגעלאָשענע. שלעכטע ווינטן האָבן געבלאָזן...

נישט אייער ליכט, אייער צוריק-אָנצינדער וויל איך זיין! מיט בליצן וויל איך אייך אָנצינדן... לייכטן זיך און אַנדערע זאָלט איר אַליין!

— — — — — — — — — — — — — — — —

און שכינתא בגלותא!״

פּרוּווט, גייט אין שול אַריין און באַפרייט זי פון שלעכטע הענט! — —

— — — — — — — — — — — — — — — —

צייטן און זייערע וויצן.

יעדע צייט האָט איר טראַגעדיע און איר פּאַרס; איר ערנסט און איר וויץ.

מיט צייטן צוריק, ווען די שולן און בתי־מדרשים זענען נאָך פול געווען מיט תורה און יידישן כבוד, ווען תורה איז נאָך ווירקלעך געווען, ווי דאָס אַלטע וויגנליד זינגט, די בעסטע סחורה, און דער באַלעבאַטישער יחוס — די קאַרפּן־קעפּ פון דער מזרח־וואַנט האָבן געפירט דאָס רעדל... האָט זיך געטראָפן, אַז אַ „פּאַר־פּאָלק" פון „המון", פון גראָען עולם, — ער — אַ שטיקל בעל־עגלה, דאָס ווייב — אַן איינגעמאַכטס־פּרעגלערין — האָבן גע־נומען זייער בן, שוין איינמאָל אַ בענאָק! און, נישט האָבנדיק וואָס אָנצוווערן, אָפּגעשוירן, איבערגעטאָן אין בגדי מלכות און אָפּגעגעבן אין גימנאַזיע!

עס האָט געמאַכט אַ רושם...

איז עס פונקט געווען עפּעס אַזוי פורים־צייט, הוזק האָט זיך געוויגט אין דער לופט, — גייען צוויי לצים־באַלעבאַטים, וואָס דער האָבער האָט זיי געשטאָכן פאַר וואוילטאָג, טוען זיך אָן אינמיטן דער וואָך בגדי שבת ויו״ט; געפּוצטע שיך אויף שפּאָגל־ווייסע זאָקן, אַ קאַפּטאַן מיט זילבערנע סטראָקעס, אַ שטריימל מיט זילבערנע האָר, רויטע פראַנצויזישע אַפּיטשיילעס אין די הענט, — און גייען מיט אַ וויזיט צום פּאָר־פּאָלק.

געוואוינט האָט דאָס פּאָר־פּאָלק אין אַ קרום שטיבל אונטער פּרעמדע טרעפּ. די איינגעמאַכטס־פּרעגלערין האָט געפּלאַמט ביים קוימען, מישנדיק אַ גרויסן ראָנדעל מיט בערעלעך; דער שטיק־בעל־עגלה מאַכט זיך צורעכט אַ בייטש.

די טיר עפנט זיך, פון דרויסן באַלעבאַטים גייען...

קומען די יידן מיט די ערנסט געמאַכטע פּנימער אַריין

מיט אַ ברייטן „גוט-מאָרגן". דאָס פּאָר-פּאָלק כיט אָפענע מיילער ענטפערט נישט.

וואָס באַטייט דער האָנער? דער גרויסער כבוד?

נעמען די יידן אָן דעם שטיקל בעל-עגלה ביים קנאָפּ פון עשו-פּעלצל:

— וואונדערט אייך נישט, ר' יענקל...

— „ר' יענקל?" ר' יענקל ציטערט!

— און ציטערט נישט ר' יענקל, מיר זענען, חס ושלום, נישט אויסן קיין שלעכטס, די זאַך איז נאָר אַזוי: מיר האָבן געהערט, אַז איר האָט אייער זון אָפּגעגעבן אין די שקאָלעס אַריין. פאַרשטייט מען דאָך, אַז ער וועט אַוודאי בשלום ענדיקן, און ווערן אַ שררה אַ גרויסער, אַ קרוב למלכות... זע'מיר אייך געקומען בעטן, איר זאָלט זען, און טאַקע מיטן כוח פון כיבוד-אב, ער זאָל יידן קיין שלעכטס נישט טאָן!

גיט זיך ר' יענקל אַ הילכעדיקן זעץ מיטן פויסט אין האַרץ אַריין:

— כל זמן איך לעב!... און פאַרכליפּעט זיך — —

און די איינגעמאַכטס-פּרעגלערין צעכליפּעט זיך אונטערן קוימען אין איר ווינקעלע, וואו זי האָט זיך פאַר די מכובדים באַהאַלטן, כאַפּט זיך אָן ביים אָפענעם האַרץ און ברענגט קוים אַרויס, מיט אַ טאָן פון אַ וויינענדיקן „ברכו" פון צוגעשנירטן האַלז:

— סיידן... סיידן איך בין קיין מאַמע נישט...

דער סטודענט אַליין איז אין דער היים נישט געווען.

דאָס איז געווען פאַרצייטנס.

און היינט? היינט, אין דער צייט פון אָפּטריניקייט, האָבן זיך ערגעץ צוזאַמענגענומען עטלעכע סטודענטלעך, וואָס קאָנען זיך נישט ראַזירן, נאָך מיט דער מוטערס, גיכער — דער אַמס מילך איבער די פרישע ליפּעלעך, — צוזאַמענגענומען און אַרויסגעגעבן צו כל ישראל אַ מאַניפעסט:

— זיי וועלן נישט אָפּטרעטן!

זיי וועלן נישט אַוועקגיין צו כל טוב און איבערלאָזן די

כנסת ישראל עלנט און פֿאַרשמאַכט. זיי בלייבן! דער כנסת ישראל צוליב זאָגן זיי זיך אָפּ פון איינגעמאַכטס! זיי ווילן נישט!

מיינט איר אפשר, אַז בכאַן לאַכט מען? האָט צייט!

עס איז טאַקע אַ ביסל קאָמיש; נישט מער, ווי אַ פּאָסט־טאָג צו שפּעט! שמד ווערט אויף דער בערזע וואָס אַטאָג ערגער נאָטירט. הערט ממש אויף צו זיין סחורה!

מען גיט קיין איינגעמאַכטס נישט...

מען הייסט משומדים ווילן, וואו עס זענען פֿאַרהאַן נאַציאָנאַלע קוריען — אין דער יידישער קוריע, עס קען מעגלעך זיין, אַז זיי וועלן מוזן צאָלן אין רוסלאַנד דעם יידישן אָפּצאָל פון ליכט און אין פוילן — עטאַט. דריי אַלטע משומדים זיצן אין מיניסטעריום פֿאַר פֿאָלקס־בילדונג, טרייבט זיי קאַסאָ אַרויס. די נייע שרייבט מען אין אַטעסטאַט: „איז יעווריעיעוו“ — אָפּגעסטעמפּלט! אַ ייד צו בלייבן איז שוין הייננט קיין גרויס מסירת נפש נישט... אָבער—יונגהייט—נאַרהייט! און ווייטער דאָס זעלבע, ווי זאָגט שלום עליכמס יידענע:

— קינדער פלאַפּלען!

דעם רעכטן וויץ האָט אונזער היינטיקע איינגעמאַכטס־פרעגלערין, מאַדאַם פּלאַפּל — אונזער פּובליציסטיק געמאַכט. מיטאַמאָל זיך אַ הייב געטאָן, מיט די אויגן פון אונטער די גלעזער — אַ בליק, די הענט — צעוואָרפן, דאָס מויל געעפנט און אַ געשריי געטאָן:

— שקצים!

— סטייטש — צעהיצט זי זיך — דאָס יידישקייט אַ ל י י ן האָט גאָר קיין ווערט נישט?

— —

דער וויץ איז: חוזק האָט זיין איינציקן זון נישט דערקענט! די הון, וואָס האָט זיך אַזוי לאַנג געריבן אָן פרעמדע ווענט — אירע טויטע אייער!

מאַדאַם פּלאַפּל, עס זענען דאָך אייערע גדולים!

ווער האָט מבטל געמאַכט דאָס י י ד י ש ק י י ט, אַז נישט איר, מאַדאַם?

איר פאַרבט אייך איבער צו יעדן סעזאָן אייער קליין ביסל האָר אויף אַן אַנדערע פאַרב; אויף אַן אַנדערע קאָליר, און געדענקט אַפּילו נישט: אין וועלכער פאַרב איר האָט די אייער געטראָגן און שפּעטער אונטער די פליגל געוואַרימט!

איך וויל און וועל עס אייך דערמאָנען, מאַדאַם!

אַמאָל האָט איר זיך געפאַרבט חבת-ציונדיק. די צייטן פון אחד-העם מיט זיין אַלט-העברעאיש יידישקייט. ישראל, די תורה און ארץ-ישראל איז איין קניפּל. — אין אייער ווינטאָרן, אין די באַשאָטנטע אַלעען זענען אַרומגעגאַנגען שפּאַצירן: משה, ישעיה און — אחד העם... אַלעבן, ווי אונטער דער זון!

ברענט דאָך אָבער אַלץ מיטאַמאָל, ווי טרוקן שטרוי, האָט זיך חבת-ציון מיטן אחד-העמיזם אויסגעברענט ווי אַ קורץ פלעמל, דערנאָך אַ ביסל רויך און אויסגעמאָדע געוואָרן.

אחד העמס פילאָזאָפיע אין חבת-ציונדיקן מאַנטל מיטן ספּענצערישן אונטערשלאַק איז אַוועק אין רומפּל-קאַמער אַריין, און איר, מאַדאַם, האָט אייך איבערגעפאַרבט ציוניסטיש, ווינער הויף-מאָדערן-פּאָליטיש. געבימן יידישקייט אויף רעיעלע, נאָר שטילע הינטער-טרעפּלעך-פּאָליטיק... מען מוז פאַרזאָרגן די, וואָס — ווילן נישט און קאָנען נישט...

האָט מען אייך פאַרגעוואָרפן, אַז איר טאַנצט צוריק אויף הינטערפיסלעך, האָט איר אייך ראַדיקאַל געווערט, סטייטש, מיר רעוואָלוציאָנירן די מאַסע, רייסן זי אָפּ פון משיח-חלומות, פון ירושלים, אויף נסים געבויט... פון אַלטן יידישקייט! פון אַלטן הייליקייט! מיר ווילן לאַנד און שפּראַך!

מיטאַמאָל איז דער ייד, וואָס האָט געוואוסט, אַז עס איז פאַרהאַן געצנדינער, בודיסטן, מאַכמעדאַנער, קריסטן און יידן, — וואָס האָט זיך געהאַלטן פאַר אַ פאָרשטייער פון איינעם פון די געציילטע וועלט-אָנשויאונגען, און פון דער העכסטער — פון יידנטום, וואָס מוז, אַזוי האָט ער געגלויבט, מיט דער צייט זיגן און די וועלט זיך אונטערטעניק מאַכן, מיטאַמאָל איז דער ייד אַראָפּגעפאַלן צון דער מדרגה פון איינעם פון די שבעים אומות, בול-

גאָרן מקנא צו זיין! סערבן אַ אידעאַל! פּשוט — אַ פאָלק ווי אַלע פעלקער... נאָר — קוים עטוואָס העכער פאַר ציגיינער.

געוועזן אויך אַ ניטשע-מאָמענט.

— מיר ווילן מער נישט ליידן! די מאָראַל פון ליידן איז די מאָראַל פון קנעכט. מיר ווילן הערן-מאָראַל, קראַפט, מאַיאָריטעט, הערשאַפט!

— און האָב׳מיר נישט איבערגעטוישט און געענדערט די ווערטן? האָב׳מיר נישט פון הייליקן לאַנד פּאָטערלאַנד געמאַכט, פון דער הייליקער שפּראַך — פון דער תורה- און נביאים-שפּראַך — אַ כרעסטאָמאַטיע- און גאַסן-שפּראַך?

און, אָנגעטאָן אין אַ געלערטער טאָגע:

— דאָ קאָן מען נישט אַרויף צום גרויס-קאַפּיטאַל און נישט אַראָפּ צו דער פאַבריק! דאָ מוז מען פאַרלוירן ווערן, אויסגיין ווי אַ ליכט, דאָ איז אָן האָפנונג, דאָ מוז זיין שמד!

פּינקטלעך פאַראויסגעזען, ווי אַ הונדערט-יעריקער לוח! דערנאָך — נאַציאָנאַל, ככל-הגויימדיק.

— מיר זענען אַ פאָלק, ווי אַלע פעלקער. נישט ווייניקער און נישט מער.

— אַ נאַציע, נישט אָפּהענגיק פון רעליגיע און וועלט-אַנשויאונג... מיר זענען נישט נאָרמאַל, מיר ווילן עס ווערן! מיר ווילן לענגער אויף אונזער אַקסל נישט טראָגן קיין לאַסטן: מאָזאַיזם, מאָנאָטעאיזם; גענוג גאָרבאַטע! מיר ווילן קיין פלאַקער און קיין שטורקאַצן פאַר די אומות העולם נישט זיין. „אתה בחרתנו" האָט אויסגעקלערט די אַסימילאַציע (און געוויס אַריינגעשמוגלט אין סידור!) די מיסיע האָט אויסגעטראַכט אַ דייטשער פּראָפעסאָר (געוויס זענען די נביאים די ערשטע דייטשע פּראָפעסאָרן געווען.) די פילאָזאָפיע אין אַמעריקע איז נאָך ווייטער געגאַנגען: משומדים קאָנען זיין נאַציאָנאַל-יידן... „אין פּאַלעסטינע וועט געשטעלט ווערן די פראַגע און זיכער ליבעראַל פאַרענטפערט ווערן! גלויבנספרייהייט! רעליגיע איז פריוואַט-זאַך, די נאַציע איז סאָציאַל!

און אין רויטן מיצל:

„יידישקייט... פאָלקס-נשמה... טראַדיציע, ראַסן-וועלט-אָנשוי-

אונגען — אָפּגערופּענע מטבעות. אין סאָציאַל-שטאַט וועט זיי זאַמלען דער נומיזמאַטיקער, רעליגיע, מאָראַל, וועלט-אָנשויאונג.

— און אָפּגלאַנץ פון דער פּראָדוקציאָנס-פאָרם און איר רעכט-פאַרטיקונג און פאַרטיידיקונג... נישט פאַר אַזוינע ווערטן ציען מיר די שווערד פון שייד. מיר ווילן אַ יידישע אלף-בית-שול, יידישע אַדרעסן אויף דער פּאָסט... „פון מאַטעריאַליסטיש-היסטאָרישן שטאַנדפּונקט געקוקט — —"

געדענקט איר, מאַדאַם, וואָס איר פון דעם שטאַנדפּונקט געזען? ניין? אָבער געפּלאַפּלט האָט איר, נאָכגעפּלאַפּלט...

און צינד האָט איר אייערע גדולים נישט דערקענט:

די ציוניסטישע פּאָליטיק איז געפּלאַצט. דער סאָציאַל-שטאַט האָט זיך אָפּגערוקט אויף אַ לאַנגע, לאַנגע צייט. די יידישע ליידן וואַקסן פון טאָג צו טאָג, און אויב „ככל הגויים"—נאָך וואָס? צו וואָס?

מוז מען דאָך ווירקלעך זיין גרויסמוטיק, זיך אָפּפערן פאַר דער כנסת ישראל! — וואָס דען שרייט איר?

אָט דאָס איז דער וויץ, דער סעזאָן-וויץ:

מען מוז זיך איבערפאַרבן דאָס לעצטע ביסל שיטערע האָר אויף—גראָ! אויף גראָ-יידיש...

— — — — — — — — — — — — — — — —

ווייסט איר וואָס, מאַדאַם, וואָס דאַרפט איר אייך שפּילן און ווייטער פּלאַפּלען, ווערט באמת פרום, צאָלט דער צייט איר שטייער, און טוט באמת תשובה, עס איז ערב-יום-כפור, זאָגט: על חטא... קלאַפּט אייך מיטן דאַרן פויסטל אין דאַרן האַרצברעטל אַריין און זאָגט... אַזוי פיל יאָרן געזינדיקט!

זאָגט!

און קומט איר צו „בטפשות פה!" גיט אַ שטאַרקערן קלאַפּ!

———

אונזער דאַנקבאַרקייט.

אונזער באַלעבאָס, פאַרלאָזט פון זיין אינטעליגענץ, האָט דעם קאָפּ פאַרלוירן; פאַרראָטן פון זיינע פירער — געבליבן ווי אַ בלענדנע שאָף. און טרעפנדיק זיך נאָך אויג אין אויג דאָס ערשטע מאָל מיט פּאָליטיק, — איז ער גאָר אַרויס פון די כלים.

מענדעלעס קליאַטשע האָט זיך דאָס ערשטע מאָל אויפן וועג געטראָפן מיט אַן אויטאָמאָביל!

עס איז פאַר איר אַ חיה רעה. דאָס שנויבן—גרימצאָרן. אָט שלינגט עס איין.

די פּאָרוואַל-סטראַשונקעס, וואָס ווערן איבעראַל אויסגע־לאַכט פון קינדער אין די וויגן, האָבן אונזער באַלעבאָס אַריינ־געבראָנגט אין אַ פּאַניק. זוכט ער רעכטס און לינקס נאָך הילף— בליצט דורך אַ געדאַנק:

— יאַגעללאָ!

קוים געטראַכט, באַוויזט זיך שוין פון יענער, פון דער לינקער זייט אַ מאַניפעסט;

„מיר ווילן ביי ציוניסטן, חסידים, עצעטעראַ קיין נדבה נישט נעמען!"

ווער האָט עס געזאָגט?

ווער האָט דעם שווימענדיקן אין ים, וואָס איז (און ווען אַפילו אומזיסט און אומנישט) איבערגעשראָקן צום טויט, גע־טרויט נישט זיין אייגענע קראַפט,—

ווער האָט אים דאָס ברעט, אָן וועלכן עס קלאַמערן זיך זיינע פינגער, פון אונטער די הענט אַוועקגענומען און גערופן: טרענק זיך?

ווער האָט געקאָנט דעם נישט געוויינטן, נאָך שוואַכן

ראַנגלער אין קאַמף פאַר זיין מענטשלעך רעכט, טראָציק אונטער־שטעלן אַ פוס אויף דער גליטש?

ווער זענען די אויטאָרן פון מאַניפעסט?

ווער איז דער „מיר", וואָס נעמט קיין נדבה נישט?

„יד ישראל באמצע"! איך בין זיכער, דאָס האָבן מ י ר געזאָגט!

מיר — אונזער אייגן פלייש און בלוט, אונזער רויט ביסל יונגוואַרג.

נאָר מיר — נאָר אונזער נישט דערוואַקסענער, נישט אויס־געשטאַנענער אינטעליגענט און האַלבער אינטעליגענט. —

נאָר אונזער שרייענדיקער רעדל־פירער, וואָס מיינט, ער פירט, ווען ער ווערט נאָר געשטופּט; וואָס נעמט שטענדיק מיט בלויזע הענט קאַשטאַנען פון פייער אַרויס, קיינמאָל נישט פאַר־זוכנדיק דעם טעם פון אַ געבראָטענעם קאַשטאַן...

נאָר דער האָט עס געקענט זאָגן!

זה לעומת זה...

קעגן משרת פון דער הייך, שטייט דער משרת פון אונטן.

דער קריסטלעכער אַרבעטער וועט מיך, אין דער פאַבריק, וואָס ער האָט פאַרנומען, אַזוי לייכט נישט אַריינלאָזן: ברויט איז, און בפרט אונטן, אַ קאָנקורענץ־זאַך!

אָבער ער שטייט אין קאַמף און זוכט מיטהעלפער איבע־ראַל, וואו מענטשן קעמפן פאַר זייער פרייהייט.

האָט זיך דאָך די פּעטערבורגער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע ער־קלערט אין ליבע צו פוילן. געוואָלט אַ שידוך שליסן, צוגעזאָגט נדן — די פוילישע באַפרייאונג! און נישט מיטן פוילישן אַרבעטער, און נישט מיט זיין ראַדיקאַל האָט מען געהאַנדלט; זוך זיי אין פּע־טערבורג מיט ליכט!

מיטן פוילישן מיש־מאַש פון אַלע פּאַרטייען, ביי 90% נאַ־ציאָנאַלע דעמאָקראַטן!

באַפרייער זאָלן אָפּשטויסן קעמפער, וואָס קעמפן פאַר גלייכבאַרעכטיקונג, דאָס איז אַ נאָנסענס, דאָס איז, ביי קלאָרע

געדאַנקען, אַן אוממעגלעכקייט! דאָס קען נאָר געשען ביי אונז, ביי אונזער געפאַלנקייט אונטערטעניקייט—ביי גלות־משרתים!

דער קלאַסן־קעמפער קען נישט און טאָר זיך נישט שטעלן קעגן באַפרייאונג פון פעלקער. אין זיין טומל דאַרף נישט דערשטיקט ווערן קיין איינציקער ווויי־געשריי פון אונטערדריקטע מענטשלעכע גרופן.

אָפּשטויסן אונזער האַנט, און נאָך איידער זי האָט זיך אויסגעשטרעקט, האָבן געקאָנט נאָר מיר אַליין, נאָר אונזער אייגן בלוט און פלייש, נאָר אונזער אין גלות פאַרוואָרלעסיקטע נשמה!

משרתים פון אויבן (דריי הונדערט אונטערשריפטן), משרתים פון הינטן (דער מאַניפעסט!) און אינמיטן אַ צעשראָקענער באַלעבאָס, וואָס קען, אויס לויטער נאַרישער שרעק, באַגיין — פאַררעטעריי!

אָ, יוצר משרתים!

ווי די וואַלן ווערן נישט דורכגיין, דיר, פוילישער פריץ, קומט אונזער דאַנק!

אומעטום האָט מען אונז געפּלאָגט, געפּייניקט, געטריבן, — דו האָסט אונז ווערמיק געמאַכט, פאַרוואָרלעסיקט!

צו פיל!

איך האָב גערופן: אין שול אַריין; יעצט וואָלט איך גע-רופן: אין מקווה אַריין!

ניין, נישט אין מקווה אַריין! די מקוות אין וואַרשע זענען צו שמוציק, צו געפערלעך פאַרן געזונט, און די פּראַגער — די נייע מקווה, גאָט ווייסט, ווען זי וועט פאַרטיק ווערן. אפשר וועט מען זי שוין נישט דאַרפן...

איך רוף אייך צו דער ווייכסל.

צו אַנדערע (ווי אַש זאָגט) רעדט זי פּויליש, צו אונז — יידיש!

גייט אייך באָדן צו דער ווייכסל.

איר האָט קנאַפּע דריי הונדערט ווערם אויף אייער לייב.

קנאַפּע, ווייל פיל אונטערשריפטן זענען געפעלשט. לשם מצוה געפעלשט!..

אָבער — צו דער ווייכסל!

וואַשט פון אייער לייב אַראָפּ — די ווערם!

און אפשר — איך קען אָן ספקות נישט לעבן...

אפשר איז עס נישט קיין ווערמיקייט, נאָר — שרעק!

די אַלט-אינדישע לעגענדע, נאָך פון פאַר בודאַ, דערציילט:

אַטמאַן (דער אָטעם — די נשמה — גאָט) איז געווען אַליין!

איינער אַליין איבערן גאַנצן נישט, איבערן גאַנצן „גאָר-נישט", איבערן לעדיקייט.

האָט ער זיך איינמאָל דערמאָנט, אַז ער איז איינער אַליין, און האָט אַ ציטער געטאָן.

אַ ציטער פאַר שרעק.

פאַר שרעק, וואָס ער איז אַליין, איינער אַליין אי-בערן גאַנצן „גאָרנישט", איבער דער אומענדלעכער לעדיקייט...

האָט אַטמאַן פאַר שרעק די וועלט באַשאַפן!

ווי אַ שפּין שיקט פון זיך פעדימלעך אַרויס און באַשאַפט אַ געוועב אַרום זיך,

ווי ליכטיקע קערפּער שיקן אַרום און אַרום פון זיך שטראַלן אַרויס און מאַכן ארום און אַרום זיך אַ פיינע, ליכטיקע שטראַלנ־בעך...

אַזוי האָט אַטמאַן די זאַכן פון זיך אַרויסגעשטויסן און מיט זיך אַרומגערינגלט, —

די וועלט באַשאַפן!

און פון איינהייט איז פילקייט געוואָרן; פון איינהייט די מערצאָל געוואָרן...

פון אַ יחיד אַ חברה!

און חברה שרעקט זיך נישט!

און אונזער יידיש־פוילישער אינטעליגענט, דער פּאַטענטיר־טער, ווי דער נישט־פּאַטענטירטער, איז איינזאַם; פון דאַנען אַוועק, אַהין נישט געקומען.

די מוטער פאַרלאָזט, פון דער אַם געטריבן, איז ער אַליין שטענדיק אַליין.

אַ לעבעדיקער פאַראיינזאַמטער יתום...

בלאָנדזשעט ער אַרום איינער אַליין אינם תהו ובהו, אין דער לערקייט צווישן צוויי פעלקער...

צווישן פאָלק, וואָס די ווייכסל ברומט צו אים פויליש, און צווישן פאָלק, צו וועלכן די ווייכסל ברומט אַזוי מוטערלעך, — יידיש!

און איינזאַמקייט איז — שרעק!

ציטערט מען פאַר אַ בלאַט, וואָס איז מיט דרוק־פאַרב באַ־שמירט; ציטערט מען פאַר פּאַפּירענע שלאַנגען...

און וועלטן פון זיך אַרויס באַשאַפן, פון זיך אַרויס עפּעס אַרויסשטראַלן, אַרומרינגלען זיך מיט זאַכן, מיט ממשותדיקע זאַכן, וואָס זאָלן זיין דער אויסגוס פון זיין „איך", פון זיין נשמה, פון זיין ווילן, — איז ער נישט אימשטאַנד!

היברידן—לעבעדיקע, פון צוויי מינים צוזאַמענגעמישטע—

זענען אימפּאָטענט; היבּרידן זיינען עקרים און עקרות,
אין ערשטן, אין צווייטן, העכסטנס אין דריטן דור!

בלאָנדזשעט מען אַרום אין צווישן־פעלקערלעכן תהו ובהו
און מען ציטערט.

די אימפּאָטענטע נשמה איז איינגעהילט אין שרעק.

אַ גענזענע הויט אויפן לייב, אַ ציטער־שטראַל אין אויג און
קניען פאַרציטערטע...

אימפּאָטענטע איינזאַמקייט איז שרעק.

שרייבּט מען אונטער פּראָטעסטן פאַר שרעק; ווייל מען
פאַרראָטן פאַר שרעק.

אָבער — ווערם צי טכוירן — קנאַפּע דריי הונדערט
די צאָל!

די „ראָלאַ" זאָגט: ווייניק! די „פּראַוודאַ" דאַנקט גאָט, וואָס
אַזוי ווייניק; זיי קומט רעכט, בירגערלעכע רעכט, און אויף דעם
פּלאַדן האָט זי געגנוג אייגענע מיילער!

פאַר אונז אָבער איז קנאַפּע דריי הונדערט—צו פיל!

פאַבריקאַנטן און אַרבעטער.

מיר טאָרן אונזער לעבן נישט בויען אויף פרעמדן יושר, אויף פרעמד באַרמהערציקייט.

די צייט, ווען אונזערע עלטערן האָבן לויט דער עצה פון אַ גוטהאַרציקער מטרוניתא זיך אָנגעטאָן זעק איבער די קעפּ און אַרויסגעגאַנגען ביינאַכט, און אַרומגעלאָפן אין די גאַסן פון רוים, שרייענדיק:

— זענען מיר דען קיין ברידער נישט, קיין קינדער פון איין טאַטן נישט, האָט אונז נישט איין גאָט באַשאַפן, פאַרוואָס יאָגט איר אונז און פּלאָגט, פאַרוואָס פאַרגיסט איר אונזער בלוט?

די צייטן זענען פאַרביי.

אַן אַלגעמיינע, צווישן־פעלקערלעכע פּרעסעריי האָט אַרומגעכאַפּט די וועלט; איר וועט אין אַכזריותדיקן קריג קיין יושר נישט וועקן: נישט וועקן קיין געוויסן...

און נאָך מינדער קען מען בויען די נאָענטע צוקונפט אויפן געפיל פון געזעצלעכקייט און רעכט... בפרט אויף חזקות!

אַלץ איינס, ווער עס איז פריער אַהער געקומען און זיך באַזעצט. צי די, צו וועלכע די ווייכסל רעדט פּויליש, און זייערע מלכי הסד זענען גרויסע מכניסי-אורחים געווען און אונז, פאַר אַ געוויסן אָפּצאָל, אין לאַנד אַריינגעלאָזט, ווי מען לערנט אין „פּוילישן" חדר...

אָדער, לויט דער נייער אויספאָרשונג: פריער זענען געקומען מיר, מיר, צו וועלכע די ווייכסל ברומט יידיש, און מיר האָבן אַהער אַ הויכע ציוויליזאַציע געבראַכט, דאָס לאַנד קולטיווירט, די צוגעקומענע געצנדינער אַרבעטן און שאַפן געלערנט... און ערשט שפּעטער, אַז דער המון האָט אָנגענומען דאָס קריסטנטום, האָט זיך דאָס רעדל איבערגעדרייט און מען האָט אונז, אין

נאָמען פון קלויסטער, אונזער רעכט געטאָן: באַרויבט פון אייגנ־
טום, פון מענטשלעכן שטאָלץ, געיאָגט און געפּלאָגט און פאַר פּאַכ־
טער, פאַקטוירים און שענקער געמאַכט און מיט גרויס גענאָד
די רוטענישע קלויסטער אָפּגעגעבן אין אַרענדע...

אַלץ איינס!

מיר זענען געווינט אין אונזער פּאַלעסטינאַ פון טערק
רויטע פּעסער צו באַקומען... מיר ווייסן וואָס צווישן־פעלקער־
רעכט און גערעכטיקייט באַטייט...

און האָבן מיר איינמאָל פאַר אַלע מאָל אָפּגעריסן מיט דער
פּאַכטער־און שענקער־אידעע צו לעבן פון פריץ גענאָד; קענען
מיר שוין נישט האַנדלען און וואַנדלען אונטער אַ פרעמדער פיר־
מע; פאַרלאַנגען מיר שוין יידישע רעכט; קענען מיר שוין נישט
ליגן, ווי אַ הונט ביי פרעמדע פיס און סקאָמלען: באַרמהערצי־
קייט! מוזן מיר, ווי ווייט עס איז מעגלעך אין גלות, אויספּעכטן,
ווייניקסטנס, אונזער עקאָנאָמישע זעלבשטענדיקייט!

ווער עס וויל לעבן און קען נישט און וויל נישט באַצווינ־
גען, און עס איז אים נמאס געוואָרן די קעסט אין הכנסת־אורחים־
שטיבל, מוז עקאָנאָמיש זיין שטאַרק, נישט הענגען אויף אַ האָר,
צום איבעררייסן אין יעדער מינוט פון פרעמדן צאָרן...

מיר מוזן פּראָדוצירן און פאַר אונזער אַרבעטער מוז זיך
עפּענען, ווייניקסטנס, די יידישע פאַבריק!

זאָל צום באַיקאָט פון דרויסן נישט צוקומען דער באַיקאָט
פון אינעווייניק.

עס איז ערשט נישט לאַנג שווער, כמעט אוממעגלעך געווען.

דער פּובליציסט האָט זיך אויסגעריסן דעם האַלז, שרייענ־
דיק: פאַררעטער! די צייטונגען זענען פול געווען מיט געוואַלדן!
און דער שידוך צווישן יידישן פאַבריקאַנט מיטן אַרבעטער האָט
זיך געריסן און געריסן. דער אַרבעטער האָט געשטרייקט; דער
פאַבריקאַנט האָט געטריבן.

די סיבה איז געווען אַ איינפאַכע.

אַז עס האָבן זיך אויסגעשיילט, פון טונקעלן נעפּל אַרויס,

די קלאַסן-אינטערעסן, האָט זיי דער יידישער אַרבעטער דער ערשטער דערזען, דער ערשטער דערפילט.

דער קריסטלעכער חבר זייער האָט אַ טראַדיציע פון פיזישער, אונטערטעניקער אַרבעט. און די פאַבריק איז פאַר אים אַ באַפרייאונג פון נאָך שווערערע אַרבעט; ער קומט פון דאָרף! און פון נאָך טיפערער און שאַרפערער אונטערדריקונג; ער קען דעם פריץ מיט דער אָרדינאַריע און זיינע ריטער, און דעם עקאָנאָם מיט זיין אַראַפניק... און דאָס מערסט—בעזגראַמאָטנע...

דער ייד, אפשר אַ רבס, אפשר אַ דאַנציקער סוחרס אַ זון, גלאַט אַ באַלעבאַטיש קינד, „גראַמאָטנע", נערוועז, אָן טראַדיציע פון געהאָרכזאַמקייט און שווערער אַרבעט, אַבסאָלוט פריי פון יעדער אינערלעכער דיסציפלין, — אַזאַ בחור קומט פון בית-המדרש, פון שטיבל, פון קלייט, אָדער פרייע מעקלעריי, און פאַלט אין פאַבריק, ווי אין אַ קאַזאַרמע אַריין, און נעמט זיך גלייך צו ברענגען משיחן, דעם סאָציאַל-שטאַט צו בויען...

דער פאַבריקאַנט קאָן און וויל זיך נישט לאָזן רואינירן, אפילו נישט מאָגערער מאַכן דעם ביסן! שריי חי-וקים: יידישקייט, נאַציאָנאַלע געפילן! „געשעפט איז געשעפט" און ער טוישט דעם אומרואיקן יידישן אַרבעטער אויפן קריסטלעכן, רואיקן, נאָך נישט געוועקטן.

און וואָלט ווער געפרווט ריידן צום יידישן אַרבעטער: רואינירט נישט די באַלעבאָטים, לויפט נישט פאָראויס, גייט טריט ביי טריט מיט אייערע חברים, די יידישע אינדוסטריע איז נאָך צו שוואַך, ערשט אויסגעשפּראָצט.

— יידישקייט? נאַציאָנאַלע געפילן — וואָלט איר געהערט אַ תשובה — נעפּל און דונפּט, וואָס פאַרטונקלט נאָר דעם קלאַסן-קאַמף...

היינט האָט זיך די לאַגע אַ ביסל געענדערט.

דער קריסטלעכער אַרבעטער האָט דעם יידישן אַרבעטער דעריאָגט, און אפשר איבערגעיאָגט, און אין פאַרטיי-דיסציפלין איז ער שטאַרקער. ער שטרייקט שוין עפטער, פאַרלאַנגט

מער, שטעלט אייזערנע פאָדערונגען... און דער יידישער — הונגערט.

און יידישער איז ער אויך געוואָרן...

אויסער אייניקע שטאַרע דאָגמאַטיקער, פאַרשטייט שוין דער יידישער פּראָלעטאַריער, אַז ער איז יידיש.

ער האָט זיך דערפילט!

ער ווייסט שוין, אַז אויסער און נישט אָפּהענגיק פון דער ברויט־פראַגע זענען פאַרהאַן נאָך אַנדערע, פיליכט נישט ווייניקער צעווייטאָגטע לעבנס־פראַגן, אַז אויסער ברענענדיקע פיין און לייד פון האַלב־פאַרהונגערטע איבעראַרבעטונג, זענען פאַרהאַן נישט ווייניקער ברענענדיקע און צעווייטאָגטע פראַגן פון אונטערדריק־טע ראַסן און פעלקער, אַז דאָס לעבן איז נישט קיין גראַדע ליניע, נאָר אַ פּלאָנטער פון טויזנטער, טויזנטער פראַגן און פּראָב־לעמען, און אַז דער צייט זענען אַלע געשטעלט געוואָרן צום פאַרענטפערן מיטאַמאָל...

דער יידישער אַרבעטער האָט דערפילט און געמוזט דער־פילן, אַז אין זיינע אָדערן שלאָגט יידיש בלוט, אַז עס באַלעבט אים אַ יידישע נשמה, אַז ער רעדט יידיש, לעזט אַ יידיש בוך, אַ יידישע צייטונג, זאָגט אַ יידיש גלייכווערטל, זינגט אַ יידיש לידל און (שווער צו פאַרלייקענען!) ער בענקט צו אַלעם, צו וואָס אַלע יידן בענקען, ער קאָן זיך נישט אָפּרייסן פון שטאַם און קאָן זיך אפילו נישט אָפּנאַרן מיט אַסימילאַטאָרישע חלומות און נישט טרעטן אויפן וועג, וואָס פירט פון שול צום קלויסטער...

ער וויל און מוז פאַרבינדן און געפינען דעם סינטעז פון זיינע קלאַסן־און פאָלקס־אינטערעסן...

היינט קאָן דער שידוך צוריק אויפגעריכט ווערן.

איז דער לאָזונג „זעלבסטהילף״, מוזן זיין — — יידישע פאַבריקן מיט יידישע אַרבעטער.

דער סנדק.

איך קום אריין צו מיינעם אַ באַקאַנטן ייד — אַ שטיקל עושר און אַ כלל-טוער; אַ נ ד ע ר ע, גערן-צי נישט געהערנווילליק, זענען זיך צעפאָרן, — לויפט ער אַרום, דער באַקאַנטער מיינער, איבער דער שטוב, דאָס פּנים שטראַלט, די אייגעלעך גלאַנצן און רייבט זיך די הענט.

— געלויבט איז גאָט! געלויבט איז גאָט!

— עפּעס אַ נחת אין דער משפּחה? אַ קינד חתונה געמאַכט? אַן אייניקל צוגעקומען?... ניין? וואָס דען? פּאַפּירן זיך געהויבן? אַ הויז געקויפט, אויף דער לאָטערעע געוואונען?

שטעלט ער זיך אָפּ אַ ביסל באַליידיקט:

— מיינט איר טאַקע, הייסט עס, אַז אַזאַ ייד ווי איך, להלוסין נישט קיין רויטער, דאגה שוין גאָרנישט פאַר כלל און בין מיט אים צוזאַמען נישט משמח? —

— חלילה! איך מיין גאָרנישט... אָבער וואָס פאַר אַ גוטס איז געשען פאַרן כלל?

ער שווייגט, איך פּרוב טרעפן:

— איליאָדאָר האָט תשובה געטאָן? באַגיסט זיך מיט טרערן און בעט איבער פאַרן בלוט פון יידישע קינדער, וואָס מען האָט דורך אים פאַרגאָסן? די חרטה זיינע?

דער ייד מאַכט אַוועק מיט דער האַנט.

— אַ, — איז ער מבטל — דער משוגענער! פּלוידערט עמיצן להכעיס!

— וואָס דען? אַהאַ! טרעפּאָוו האָט אָפּגעשטעלט די גירושים ביז נאָכן ווינטער!...

— ווי לאַנג וועט נאָך זיין ווינטער?

וויל איך ווייטער טרעפן:

— איבער דער נעווא בלאָזט אַלינדער פּאָליטיש ווינט? דערשמעקסט?

דער ייד שטעלט זיך פאַר מיר אָפּ, פאַרלייגט די הענט איבערן יידישן הארץ און מאַכט באַשיידן:

— איך קוק גאָרנישט אַזוי ווייט...

— דאָ אַ שטיקל נחת? אויפן אָרט?

וויל ער מיר שוין העלפן טרעפן:

— איר באַשעפטיקט אייך גאָרנישט מיטן באַיקאָט? — פרעגט ער.

— איר לעזט נישט קיין בלעטער?

— די גאַסן-בלעטער?

ער לעזט פּויליש, ער פלעגט באַקומען „נייעס”, מען האָט צוגעשיקט, פלעגט ער די נומערן שיקן אין קיך אריין; אַ כשרע קיך, אַ יידישע דינסט. זאָל זי לעזן. ער פירט די גאַס (אַ „כלל-טוער”), וואָס דאַרף ער וויסן, וואָס די גאַס טראַכט? ער טראַכט שוין פאַר איר... מונטער איך אים:

— נו?

— נו, וואָס איז מיטן באַיקאָט?

— ער ווערט שטילער!

— זאָלט איר וויסן! — באַשטעטיקט ער מיט גדלות. דער באַיקאָט פאַלט: נישט מיטאַמאָל, פאַמעלעך, נאָר ער פאַלט, ווערט פון טאָג צו טאָג שוואַכער. מען הייבט אָן פּראָטעסטירן קעגן באַיקאָט: „נישט אַלע האָבן געזינדיקט!”

— צוריק געקומען צום „ליטוואַק”?

— נישט גראָד דער „ליטוואַק”, נישט אַלע האָבן זיך אַקעגן געשטעלט —

— פאַראַן צדיקים אין סדום? און קעגן וועמען זיך גע-שטעלט?

— קעגן פוילישן ווילן!

— און איר האָט גאָר קיין חלק נישט אין פוילן?

— איך? מיר?

— און דעם פויערס דעה — פרעג איך ווייטער — האָט מען אויסגעהערט? און דעם אַרבעטער אין פאַבריק? —

— אַזוי, דאָס מיינט איר?

און אַראָפּלאָזנדיק זיך אויף אַ שטול:

— מיט אייך איז גאָרנישט צו ריידן... דאָס איז פוילן?

און, זיך צוריק אויפשטעלנדיק:

— אָבער מען פּראָטעסטירט שוין קעגן באָיקאָט...

ער ברענגט שאָדן?

ביידע צדדים! און קעגן אַריינפירן דעם באָיקאָט אין דער שול... קעגן פאַרגיפטן דאָס קינדעריש ריינע האַרץ... און קעגן אָפּטרייבן דאָס יידישע קינד פון דער פּוילישער שול צו אַן אַנדערער, און אפשר צו דער יידישער... און קעגן טרייבן אונז פון דער אַרבעט ביי דער פּוילישער קולטור בכלל. מיר זענען גוזלען, דאָס זענען זיי מודה...

— און אַרבעטן אומזיסט!...

ער מאַכט זיך נישט הערנדיק.

איך פרעג ווייטער:

און מכח דער הענדלערין? דער יידישער שטעל מיט געבעקס... מיט אויבס?

עס וועט צו דעם אויך קומען — האָט דער ייד בטחון — נאָר פּאַמעלעך... מען הייבט אָן אייינצווייזען...

— אַז עס גיט נישט צו קיין גלאַנץ דעם פּוילישן נאָמען אין אויסלאַנד... אַז עס איז פּאָליטיש נישט קלוג אָפּצושטויסן פון זיך 13—14 פּראָצענט איינוואוינער, און גויטן זיי צו זוכן הילף און שוץ אויסערן לאַנד... אַז מיט פעטערבורג איז מען שוין אויך ניט זיכער, עס רירט זיך עפּעס דאָרט... פאַר יעדע מעגלעכקייט פון אַ קריג ווערט מען ליבעראַלער...

— לעזט איר דאָך, דערפרייט זיך דער ייד-פּויליש אויך? איר ווייסט דאָך אַלץ? אמת, עס פאַלט?

איך בין מודה: דער באָיקאָט פאַלט! פּאַמעלעך, נאָר די פּאַליע לייגט זיך; גייט צוריק. דער פּאַראָקסיזם איז אַריבער...

— אָבער, פרעג איך, דער שטילער באָיקאָט. דאָס רייסן דעם ביסן פון מויל שטילערהייט...

— נו, דאָס,—פאַלט אָפּ ביי זיך דער ייד — דאָס איז געווען פאר יאַגעללאָ, דאָס וועט זיין נאָך יאַגעללאָ... צו דעם איז מען געוויינט... אַבי נישט טומלען...

— און דער פריץ וועט נאָך אַמאָל בייז ווערן?

— אויף וואָס?

— אַ דאגה, אויף וואָס...

— וועט ער ווייטער שרייען... זאָל מען אים טאַקע נישט דערצערנען... שרייען טויג נישט...

אָט, דאָס איז די פסיכאָלאָגיע:

שטיל זאָל זיין!

שטילערהייט מעג אַלץ געשען...

— און וואָס וועט זיין—פרעג איך—מיטן יידישן אַרבעטער, וואָס האָט פאר זיך אַ פאַרמאַכטע פאַבריק? און וואָס וועט זיין מיטן יידישן געווערב, מיטן יידישן בעל-מלכה, וואָס זינקט אַלץ טיפער און טיפער צום לאַטוטניק, צו דער טאַנדעט, צום שוויץ-סיסטעם? און וואָס וועט זיין מיטן יידישן סוחר, וואָס בלייבט אָן הילף, אָן קרעדיט און אָן וויסן? און וואָס וועט זיין מיטן יידישן עמיגראַנט, וואָס לויפט ווי אַ בלענדנע שאָף...

וועגן דעם,—ענטפערט דער באַלעבאָס—מוז מען אַ טראַכט טאָן... הייגט האָב איך קיין צייט נישט... איך וועל געפינען צייט... איך וועל מוזן געפינען... הייגט גיי איך אויף אַ ברית...

און ער הייבט זיך גלייך אויף מיט אַ גדלות:

— כ׳בין סנדק!

דער לעבנס־פּראָצעס.

— קאָנסערוואַטיזם און פּראָגרעס, זאָג און קעגנזאָג, — וואָס איז אמת, מאָראַליש אָדער — אויב איר ווילט — נוצלעך?

אַזוי אין דער לופטן, אַזוי ריין־טעאָרעטיש, אָן אָרט און צייט, נישט ווי סבדיק וואו און ווען, און אין דער באַציאונג צו וועמען — קאָן די פראַגע געשטעלט ווערן נאָר אין אַ קלייזל פון „הקרבנים" צוליב הקרענען זיך, דורך מענטשן, וואָס זענען יוצא מיט טראַכטן און ווילן נישט, אָדער האָבן די האָפנונג נישט זייערע געדאַנקען ווען עס איז אויסצופירן, צו פאַרקליידן זיי אין רעאַלע לעבנס־פאָרמען...

און אפשר אַזוי פרעגן:

— קאָנסערוואַטיזם און פּראָגרעס, וואָס איז לעבנס־פּע־איקער?

פּרובט אייך פּאָרשטעלן איינס אָן דעם צווייטן!

שטעלט אייך פאָר אַ ריין־קאָנסערוואַטיווע ווירטשאַפט אַ ווירטשאַפט אַבסאָלוט אָן ענדערונגען.

„אַלץ אַזוי ווי נעכטן און אייער־נעכטן!"

זאָל זיין דאָס פאַרהייליקטע געזעץ; „ווי דער טאַטע איז און ווי דער זיידע איז געווען", — די רעגעל אָן אויסנאַם און נישט איבערצושפּאַרן.

אַזאַ ווירטשאַפט קאָן נישט עקזיסטירן.

זוכן די באַווייזן אין דער צוקונפט איז שווער. דאָס, וואָס עקזיסטירט נאָך נישט, איז נאָר פאָרשטעלונג, אָן זיכערע און פעסטע ליניען... דינען אין דער היינטיקער קאָן אונז די פאַרגאַנגענהייט, וואָס מיר קאָנען לעבעדיק מאַכן און זיך פאָרשטעלן, אַז זי וויל עקזיסטירן נאָך היינט:

איז איר עקזיסטענץ מעגלעך?

קאָן מען היינט נאָך באַנוצן אַ הילצערנעם אַקער אָן דעם שאַרף פון אייזן? זייען פון זעקל אַרויס, שניידן מיט אַ שטיינערן מעסער, מאָלן מיט האַנט-שטיינער?

איינגעשפּאַרטע מענטשן, וואָס ווילן נישט נאָכגעבן דער, אַזוי גערופענער, צייט, וואָס ווילן זיך נישט אָפּזאָגן פון זייערע געוווינהייטן, זענען געווען אויף יעדן אָרט צו יעדער צייט, זע־נען זיי — אונטערגעגאַנגען. —

אַ פוס-גייער וועט זיך מעסטן מיט רייטער. דער רייטער פירט, נישט די לאַסט פון וואָגן, דער וואָגן מיטן געשפּאַן מוז אָפּטרעטן דער באַן, די לעצטע וועט אָפּטרעטן דעם פּאַר-ווערק אין דער לופט...

איר וועט שוין נישט וואַנדערן אין היילן, נישט שווימען איבער וואַסערן אויף קלעצער, נישט פאַרדעקן די שאַנד מיט פייגנבלעטער. און פּרוּווט, ווילט איר עס טאָן — וועט איר אונ־טערגיין...

דער קאָנסערוואַטיווער זאָגט איז אַלזאָ פאַלש.

פּרוּווט דעם קעגנזאָג:

שטעלט אייך פאָר אין געדאַנק אַ מענטש, וואָס שטרעבט שטענדיק און אומאויפהערלעך, אויף יעדן אָרט, צו יעדער צייט, אין נישט אָפּגעשוואַכטן טעמפּאָ נאָר צום נייעם; וואָס האַלט אין איין ענדערן און טוישן — אַן אייביקע באַוועגונג אָן רו, אַ זיי־גער אָן אַן אַנקער, אַ באַן אָן סטאַציאָנען,—אַ שטענדיק פאָרן.

דער מענטש וועט נישט זיצן, נישט שלאָפן, ער האַלט אין איין טוישן דאָס בעט מיטן מעבל.

ער וואוינט נישט. זיין הויז ווערט קיינמאָל נישט געענדיקט. קוים דעם עקשטיין געלייגט, אַ נייער פּלאַן געבוירן, אַן אייביק בויען און קיינמאָל נישט צוגעפירט צום דאַך, שטענדיק אין דרויסן!

האָט דער מענטש אַ פעלד. קומט ער נישט צום אַקערן. דאָס געאַקערטע פאַרזייט ער נישט; דאָס פאַרזייטע ווערט נישט געשניטן — ער קומט נישט צו זיין ברויט! ער איז יוצא מיט טוישן די מכשירים!

אָדער ווילט איר, שטעלט אייך פאָר אַ מענטש, וואָס האָט נישט די קראַפט זיינע געדאַנקען צו באַהערשן, וואָס קאָן אַבסאָלוט נישט טוישן זיינע פאָרשטעלונגען. דאָס, וואָס איז איינמאָל אין זיין געהירן אַריין, בלייבט שוין שטעקן, ווי אַ נאָגל, אין אַ וואַנט־אַריינגעשלאָגן. ער רעגירט איבערן גאַנצן געהירן, פילט און קלעפּט אויס מיט זיך אַלע זיינע קעמערלעך, נישט איבערלאָזנדיק קיין שפּאַרע פאַר אַ נייע פאָרשטעלונג, פאַר אַ נייעם געדאַנק.

דער געדאַנק, דער קיינמאָל נישט געטוישטער, ווערט פאַרשטאַרט, פאַרשטיינערט, און אַזוי אויך דער מענטש.

שטאַרזיניק, שטיינערן, אין אַן אייביקער מעכאַניש-געוואָרענער גראַדליניקער באַוועגונג! און דער געדאַנק אַליין לעבט אויך נישט לאַנג! מען ברויכט אים נישט מער! עס באַוועגט שוין די אינערציע — די געוווינהייט אַליין! און איר האָט פאַר זיך אַ מענטש — אַן אויטאָמאַט, וואָס פאַרלירט דעם זין פון זיין אייגן טאָן, פון זיין אייגענער באַוועגונג.

און שטעלט אייך פאָר זיין קעגנזאַץ:

אַ מענטש אַ פלאַטער־קאָפּ. די אידעען, די געדאַנקען און פאָרשטעלונגען בייטן זיך אים אין געהירן, ווי די בליצן, קיינע פאַרהאַלט זיך קיין סעקונדע נישט. זיי טראָגן זיך דורך, ווי שטויבלעך אויפן ווינט. דער מענטש איז צו קיין אַרבעט נישט פעאיק. די פאָרשטעלונג, וואָס זאָל פאַרפליישט ווערן אין אַן אַרבעט, וואָס זאָל אויסגעפירט און פאַרקערפּערט ווערן, מוז דויערן.

זאַץ און קעגנזאַץ — קאָנסערוואַטיזם און פאָרטשריט, וואָס איז לעבנס־פעאיקער?

באַזונדער גענומען, זענען ביידע נישט לעבנס־פעאיק. צוזאַמען, אין אייביקן קאַמף, זענען זיי דאָס לעבן, דער פּראָצעס, וואָס באַשאַפט דעם סינטעז, דעם הכתוב השלישי — דאָס נייע לעבן, וואָס ווערט ווייטער אַ פּסוק, באַקומט באַלד זיין קעגנזאַץ און טראָגנדיק ווערט דאָס לעבן מיט אַ נייעם סינטעז, און עס קומען נייע געבורט־ווייען, דער נייער קאַמף.

דאָס איז אין אַלגעמיינעם, ווי זעט אויס דער פּראָצעס ביי אונז?

קוקט מען אויפן יידישן אייגנאַרטיקן לעבן נישט מיט פרעמדע אויגן, איז לייכט צו דערזען, אַז אונזער פּראָצעס צווישן קאָנסערוואַטיוון געפיל און פּאָרטשריטלעכן געדאַנק אונטערשיידט זיך פון דרויסנדיקן שוין מיט דעם, וואָס ער איז אַ כמעט ריין קולטורעלער.

די סאָציאַל-עקאָנאָמיש-פּאָליטישע וועלט איז פאַר דער ווירקונג פון יידישן געדאַנק דערוויייל געשלאָסן... ער גנבעט זיך אַריין אין דער פרעמד, פעקלט די גרעניץ מיט אַ פאַלשן פּאַספּאָרט, ווערט אַריבערגעטראָגן דורך אָפּטריניקע און פאַרענדערט דאָס לעבן דורך אַנאָנימע אַרבעט, מיט פרעמדע הענט —

אָבער אינעווייניק ווערט ער פאַרקערפּערט אין אַ גרינגער צאָל קהלשע קליינע אינטערעסן און דער עיקר אין רעליגיעזע פאָרמען און סימבאָלן.

דאָרט איז דער פּראָצעס אַ פאַרוויקלטער. עס גיסן אין אים אַריין זייטיקע סאָציאַלע, פּאָליטיש-עקאָנאָמישע שטראָמען. שטיצט זיך די רעגירונג אויף דער קירך, שיצט דער גלויבן די רעגירונג, קעמפן ביידע פאַרן רייכן און וואָלהאַבנדן, אויף וועלכע זיי בויען, פון וועלכן זיי לעבן. ווערט אַ דריי-בונד, פאַרפלאָנטן זיך די אינטערעסן. און ווער עס איז קעגן איינעם פון בונד, מוז באַקעמפן אַלע דריי.

אונזער רעליגיאָן הערשט נישט; די „סינאַגאָגע" האָט נישט די מאַכט צו באַצווינגען; אירע דינער, דאָס כלי-קודש, איז דאָס אָרימסטע, שוואַכסטע און אונטערטעניקסטע אין פאָלק.

אויף זיי שטיצט זיך קיין פּאָליטישע מאַכט, קיין פּראָדוקטיווע פאָרם און זיי ווערן פון קיינעם נישט געשיצט, ווערט מיט קיינעם קיין יד-אחת נישט געמאַכט.

אונטערדריקט פון פרעמדע און קיינעם נישט האָבנדיק היגטער זיך, מוז אויך דער קאָנסערוואַטיווער ייד פאַרלאַנגען פּאָליטישע פרייהייט; און זיין רעליגיעז געפיל קען אַבסאָלוט גאָר

נישט האָבן קעגן אידעען, וואָס שטאַמען פון שבת, שמיטה און יובל...

און אויב דער פרומער ברויט־געבער האָט לעצטנס גערופן דאָס ספר מיט זיין פאַרטייטשער צו הילף קעגן אַרבעטער;

און אויב דער מינדער געבילדעטער יידישער אַרבעטער האָט זיך אויפגעלייגט קעגן רעליגיעזע סימבאָלן און פאָרמען, פון וועלכע דאָס געבילדעטע באַלעבאַטישקייט האָט זיך נאָך נישט באַפרייט — —

איז עס געווען נישט מער ווי אַן אָפּקלאַנג פון דרויסנ־דיקן לעבן, ווי אַ נאָכמאַכעריי. און פון זעלבן סאָרט איז אויך די שרעק פון אונזער פרעסע פאַר קאַטאָוויץ.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

איך בין געשטאַנען, שטיי און רעכן ביזן לעצטן אָטעם־צוג צו שטיין אין די רייען פון די קעמפער פאַרן פאָרטשריטלעכן יידישן געדאַנק...

און נישט שווער איז זיך קעגן קאָנסערוואַטיוון געפיל צו באַוואָפענען; זייער לייכט אים צו שרייבן אַן „אָבוויניטעלני אַקט", אויסצורעכענען אַ גרויסן „על חטא" —

עס איז וואָר, אַז דאָס קאָנסערוואַטיווע היט אָפּט דאָס פאַס, אין וועלכן דער וויין איז שוין לאַנג געפעלשט; גייט אַרום אויף דער וואַך ביי חורבות, אין וועלכע עס ברומט שוין לאַנג נישט די פאַרוואָגלטע טויב — די שכינה!

עס איז וואָר, אַז צוליב האַלטן דעם יידישן געדאַנקען אין קלויז אָדער אַ פאַרשאָטענעם היימיש ווינקל, איז ער, אָן ליכט און לופט, קרענקלעך געוואָרן, דער יידישער געדאַנק! און ער ציטערט פאַר יעדן פרייען לופט־צוג, פאַר יעדן ליכטיקן שטראַל! ער, וואָס איז באַשאַפן געוואָרן די ערד צו באַצווינגען, דאָס לעבן אויף איר צו באַהערשן און גערעכט צו מאַכן!

און געוואָרן איז ער, דער יידישער געדאַנק, רוח־הקודש און שכינה פאַרן קרענקלעכן וואַוילערנער אין קלויז... און האָט זיך דערווייטערט פון פאָלק, וואָס לעבט און שטרעבט, און אָפּגע־רוקט פון המון און זיין גאַס; אויף פרעמד באַראָט אים געלאָזט!

און נישט מינדער איז וואָר, אַז אַדאַנק דעם איינגעשפּאַרטן קאָנסערוואַטיזם, אַזוי מתנגדישן, ווי דעם חסידישן, פאַרלירן מיר אַ האַלב יידיש פאָלק — די יידישע טאָכטער, די יידישע פרוי, די יידישע מוטער...

און דאָס איז די טראַגעדיע, דאָס דראַמע און טראַגי-קאָמעדיע אין אַלע יידישע הייזער, וואָס גייען דעריבער צו גרונט...

אמת איז אויך, אַז דאָס בלינד-איינגעשפּאַרטע שטויסט אָפּ די פּעאיקע יוגנד, אַז מיר פאַרלירן זי דעריבער פון טאָג צו טאָג אַלץ מער און מער! אַז דאָס פאָטער-הויז ווערט פאַרן קינד אַ תפיסה-גאַנץ אָפּט מיט צוכט-אַרבעט אין קייטן! — און דאָס לעבנס-פּעאיקע, לעבנס-ד ו ר ש ט י ק ע מוז דעריבער גאַנץ אָפּט אַריבער-שפּרינגען די צוים, אָדער שפּאַלטן דעם שוואַכן, פון פּאָליציי און אַרמיי נישט געהיטענעם טויער, און — אין הפקר אַריין!

און נישט ווייניקער איז אמת, אַז אַדאַנק דער אָרטאָדאָקסיע און איר בלינדער שטאַרקייט, זענען מיר אונטערשטעליק געבליבן אויך עקאָנאָמיש.

אָן בילדונג, נישט צוגעגרייט צום לעבן, נישט באַוואָפנט מיט טעכניש וויסן, קענען מיר אין קאַמף פון לעבן קיינעם נישט ביישטיין. איז פאַר אונזערע אַרבעטס-הענט פאַרמאַכט די מעכאַנישע פאַבריק; איז אונזער געווערב—פושעריי; איז אונזער קאַפּיטאַל נישט פּעאיק צו באַשאַפן אַן ערנסטע אינדוסטריע...

דאָס איז אַלץ אמת.

און דאָך!

דעם אמת מוז מען מודה זיין, ערלעך מוז מען שאַצן— — —

און דאָך האָט זיך ערשט נישט לאַנג באַנייט אין אונזער לעבן אַן ערשיינונג, וואָס באַווייזט זיך נאָך יעדן באַנקראָט פון אַ פאַלש-משיחישע פּירמע; נאָך יעדן קראַך פון פרעמדע פילאָזאָפיען, נאָך יעדן פאַרבליען פון נישט צייטיקע האָפנונגען —

און דאָס גיט אונז זייער פיל צו דענקען — — — —

אָנגעהויבן האָט זי זיך מיט „קאַצניאָמער". דאָס קליינע רבאָשורעלע האָט באַנקראָטירט. אַ טראָפּן געווען, אויסגעטרונקען און דעם דורשט נישט געשטילט. וואו נעמט מען וויסן?

חברשאַפט מיט אַלעם גוטן, מיט אַלעם פרייעם און ריינעם, און שיינעם, איז דורכגעגאַנגען די קאַסע — אַן אָפּגעשניטן פעלד, אַ גאָל פעלד...

ליגט מען אין אָפּגרונט און איבערן אָפּגרונט איז פאַר־שפּרייט אַ חושך, דרינגט דעם חושך קיין איינציקער שטערן אין הימל נישט דורך...

דער שכל איז מחייב, די טעאָריע זאָגט: עס וועט צוריק קומען, עס וועט צוריק אויפלעבן... די ליפּן זאָגן עס, שטאַמלען עס, דאָס האַרץ גלויבט נישט... און וועט עפּעס קומען, פילט עס שוין דאָס האַרץ — פרעמד, ווייט פון אונז...

עס וועט שוין נישט קומען מיט אויסגעשטרעקטע הענט:

— קום, ברודער, טאַנצן...

און נישט מיט גרייטע ליפּן צום ברידערלעכן קוש...

און אַ ווייטאָג האָט אָנגעכאַפּט... און אַ צאָרן קעגן בייע חלומות... גיט צוריק די אַלטע... די גרויסע! גיט גענוג!

און עס איז געוואָרן אַ משונה גאָט־זוכעניש, קינדער און יונגוואַרג זענען אַרומגעלאָפן זוכן אַ סנה, זוכן עפּעס אַ צייכן, אַ סימן פון יענער וועלט...

און אַ ליבשאַפט האָט זיך אויפגעכאַפּט, אַ פּלוצלונגע ליב־שאַפט צו מצוות ומעשים-טובים, אַ פאַרבענקעניש אַהיים, צום סדר, צו דער קלויז, אַפילו צו דריידל און המן־טאַש...

און איז מען צוריקגעקומען און דאָס אַלץ געפונען נישט ווי מען האָט דערפון געטרוימט, נישט אַזוי הייליק און ריין, נישט אַזוי שיין און מענטשלעך —

האָט זיך דער אינטעליגענט דערפילט שולדיק:

— כרמי שלי לא נטרתי!

און אַ קלאַפּ געטאָן אין האַרץ אַריין. דאָס האַרץ האָט זיך אָפּגערופן... און עס איז געוואָרן אַ רייד וועגן רענעסאַנס, ווידער-געבורט, איז מען געקומען און געבעטלט ביים אַלטן ייד — אַ נדבה!

— אַלטער ייד, דו ביסט היטער אין דער היים געבליבן, דאָס היימישע, דעם היימישן אוצר געשיצט... עפן אים אויף, גיב

אונז פון דאָרט אַרויס לעבעדיקן זאָמען, שענק פּלאַנצן, — מיר ווילן באַשטעלן אַ יידיש פעלד, אַ יידישן גאָרטן און אונזערע הענט זענען לער!

און עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ לויפעניש אין שולן און בתי-מדרשים אַריין, צום אַלטן, צום קאָנסערווירטן, צום פּרימיטיוון.

זוכט מען דאָרט מוסטערן פאַר געוועב, האַפּט און שטי-קעריי ביי אַלטע פּרוכתן... זוכט דער שניצער די יידישע ליניע אויף כתרים און ידן. דער בילדהויער — מאָטיוון פון צעבראָכענע מצבות אויף לאַנג פאַרגעסענע בית-עלמינס... דערפרישט דער מוזיקער דאָס אַלט פּרימיטיוו-פרומע וויגנליד... גייט ער צוריק. צום „ברכו", דעם וויינענדיקן, און צום אַלטן „נתנה-תוקף"... לויפט אַרום שטרוק אין בערלין און זוכט צום מאָלן אַלט-יידישע קעפּ, מיטן אַלטן יידישן צער אויפן פּנים, אין די אויגן... און דער דיכטער זוכט אויפלעבונג און דערפרישונג אינעם חסידישן און פרומען פאָלקסטימלעכן פּרימיטיוו...

פאַרוואָס זוכן מיר נישט הילף ביי פילון אין אלכסנדריה של מצרים, — טרינקען מיר קיין וואַסער נישט פון מיימאָנידעס-ברונען, פאַרוואָס ווענדן מיר זיך נישט צום דעסויער מענדעלזאָן?... פאַרוואָס גייט מען נישט אין קאַר-שול אַריין, פאַרוואָס זינגט מען נישט די לידער פון דער השכלה-צייט?

— — — — — — — — — — — — — — — — —

ווייל — און דאָס מוז מען איינמאָל פאַר אַלעמאָל מודה זיין, דאָס מוז איינמאָל פאַר אַלעמאָל קלאָר און אָפן געזאָגט ווערן, ווייל מיר זענען נאָר בליטן, העכסטנס אַמאָל — פּרוכט.

בליטן און פּרוכט האָבן זייער צייט, זייער פרילינג און זייער זומער: גייט די צייט פאַרביי, פאַלט מען פון בוים...

דאָס קאָנסערוואַטיווע איז דער שטאַם, וואָס טרייבט צווייגן, בלעטער און בליטן אַרויס, ער איז עס, וואָס גיט די פּרוכט! ער איז דערווייל דאָס באַשטענדיקע, — דאָס אייביקע.

אומפּרוכטבאַר וויל מיר נישט בלייבן; אונטערהאַקן דעם שטאַם איז זעלבסט-פאַרניכטונג...

און באַווייזט זיך אַ ייִדיש-וואַלד און וואַקסן מיר — די ביימער אין אים... קומט פון צייט צו צייט די האַק...

וויל די געשיכטע דעם וואַלד באַנייען, מוז זי פון דער וואַלד-שול פלאַנצן איבערטראָגן, גרויסער זעצן, פרייער און צע־וואָרפענער פלאַנצן...

אָבער — פון וואַלד-שול קומען די ביימער!

די וואַלד-שול איז די אָרטאָדאָקסיע, דאָרט וואַקסט מען ענג, אָן געניגנדן זאַפט פון דער ערד, נישט רייך אין לופט און ליכט פון הייך. רייסט נישט פון צייט צו צייט אויס, צום איבער־זעצן; פלאַנצט נישט גרוימיק איבער, ווערט אַלץ פאַרקריפּלט און דערשטיקט, פאַרניכטעט די וואַלד-שול, איז עס זעלבסטמאָרד...

געדענקט די האַק!

גלייכע, אידעאַלע ליניען עקזיסטירן אין בוך, אין דער מאַ־טעמאַטיק; דאָס לעבן קען נאָר געבראָכענע.

„יאָ” אָדער „ניין”, אומבאַדינגט און באַשטימט ענטפערט מען אין קלייזל פון איבערטראַכטער און גאָרנישט אי־בערלעבער!

דאָס לעבן פאַרלאַנגט אַן ענטפער, אָפּהענטיק פון אָרט און צייט, און אין אָרט און צייט פאַרשיידן און אָפּט אַקעגנגע־זעצט.

כל-זמן עס איז קיין ייִדישע פרייע קולטור נישט באַשאַפן...
כל-זמן באַפרייען זיך איז ענלעך צום אָפּטריניק ווערן;
וועט זיין פאַרבונדן מיט פרעמדע קולטורן, מיטן פרעמדן בוך, מיט דער פרעמדער שול —

וועל'מיר אויף יעדן אָרט און אין יעדן מאָמענט שטרייטן מיטן קאָנסערוואַטיזם, ניט וועלנדיק פאַרשטאַרט און פאַרטריקנט ווערן — און שטענדיק און איבעראַל אים דאַנקבאַר זיין פאַר זיין איינגעשפאַרטקייט ביים אָפּהיטן די ייִדישע ווערטן אינם ייִדישן.

און מיר וועלן זאָגן און בעטן זיך:

— טרוקן איז אונזער נשמה, גיב אונז טוי פון דיין גלויבן...

— לעכצנדיק איז אונזער צונג, דערפריש זי מיט א טראָפּן פון דיין געבענטשטן קידוש-בעכער!

— איינגעהילט אין מרה-שחורה זענען מיר, גיב אונז א טראָפּן פון דיין שבת און יום-טוב-פרייד...

— — — — — — — — — — — — — — — — —

זאַץ און קעגנזעץ — ביידע באַזונדער גענומען זענען נישט לעבנס-פעאיק...

לעבן איז קאַמף; לעבנספעאיק איז דער סינטעז...

און זאָל ער געזונט און שטאַרק זיין, מוזן געזונט און שטאַרק זיין, אי זאַץ אי קעגנזאַץ!

און וויל זיך דאָס קאָנסערוואַטיווע זאַמלען און בויען —

— יישר כח!

מיר ווילן שטאַרק זיין און קעמפן מיט שטאַרקע!

— — — — — — — — — — — — — — — — —

אָבער — די קאָנסערוואַטיווע פּאַרטיי עקזיסטירט נאָך נישט; זי זאָל ערשט באַשאַפן ווערן! פון עמבריאָן—אסיפות...

דערווייל שוויבלט און גריבלט ביי אונז מיט צעוואָרפענע, פּראָווינציאָנעלע, קליינשטעטלדיקע, קאָנסערוואַטיווע קליינע „יידיש-קייטלעך" פון „קלייזלעך" און „מנינים".

און יעדער „מנין" און יעדעס „קלייזל" האָט זיך ארומגע-קריידט, ארומגעגרענעצט; זי איז דאָס אמתע, עכטע יידישקייט! וואָס אויסער דער גרעניץ, איז נישט „עכט", נישט „גלאַט כשר"...

און יעדעס קלייזל, און יעדער מנין האָט זיך, האַלט אויף און שפּייזט זיין גלי-ווערמל, זיין גדול-הדור, וואָס פירט דאָס קליי-נע וועלטל מיטן כוח פון א מאָנאָפּאָל אויף פּאַרטייטשן גאָטס וואָרט, און קאָן זיין פאַרטרעטער אויף דער זינדיקער ערד.

איז אַלץ אַזוי שפלדיק קליין, אַזוי ווערמיק...

באַקומט איצט דער קאָנסערוואַטיווער ייד א גרויסן חלום...

באַקומט ער פלוצלונג דעם פאַרלאַנג: אַלע קליינע וואַסער-לעך זאָלן זיך צוזאַמענגיסן און ווערן אַ ים. פון אַלע מנינימלעך און קלייזלעך זאָל ווערן איין גרויסע וועלט-פּאַרטיי.

זאָגן מיר, די קעגנער פון קאָנסערוואַטיוון געדאַנק: מה ב...!

באוואונדערן מיר דעם קאָנסערוואַטיוון ייד, וואָס איז מיט־אמאָל אויפגעוואַקסן, הויך געוואָרן.

ווייל די גרייס און די הייך פון מענטש און פּאַרטיי ווערט געמאָסטן מיט דער ווייטקייט פון זייער אונטערנעמען.

מיט דער לענג פון דער ליניע, וואָס פירט פון פאַרלאַנגען ביז אויספירן...

ווייל חלומות זענען פאָרגעפילן פון גרויסע אידעען... און גרויסע אידעען זוכן מיט מאַכט זייער פאַרקערפּערונג אין פאַקטן..

איז נאָר די פראַגע:

איז די אָרגאַניזאַציע מעגלעך און ווען?

ווען ווערט זיך, אויפן אָרט פון קליינע גלי־ווערמלעך, באַוויזן אַ ווירקלעכער גדול־הדור, אַ מין ריש־גלותא, וואָס זאָל זיך שטעלן אין איר שפּיץ און פירן?

אָבער פאַר איין זאַך מוז מען וואָרענען פאַראויס:

זאָל די קאָנסערוואַטיווע פּאַרטיי, ווי גרויס זי זאָל נישט ווערן, קיינמאָל נישט פאַרגעסן, אַז זי איז נאָר אַ פּאַרטיי אין יידישן פאָלק... אַז זי איז נאָר דער פּרט, נישט דער כלל. דער זאַץ, נישט דער סינטעז. נאָר פּאַרטיי און גישט כלל ישראל...

זאָל זי קעגן כלל ישראל נישט זינדיקן, נישט מעסטן זיך און שטעלן זיך אויף זיין אָרט. זאָל זי נישט זאָגן: כולו שלי..

דער מענטש באַשטייט פון גלידער; דאָס פאָלק — פון פּאַרטייען. דאָס איז די פּאַרטייאַלונג און ספּעציאַליזירונג פון דער אַרבעט. ווי דעם מענטש, וואָס איין גליד פון זיינע גלידער וויל זיך אים נישט אונטערוואַרפן, וויל זיין אייגענעם ווילן האָבן, ציל ווערן, און אַלע אַנדערע באַהערשן; און ווי דעם פאָלק, ווען עס טוט עס איינע פון זיינע פּאַרטייען, דערשטיקנדיק די אַנדערע...

און ביי אונז איז עס אַזוי לייכט!

— — — — — — — — — — — — — — — —

נאַציאָנאַלע פאָרמען זענען איבעראַל פאַרקערפּערט אין עקאָנאָמיש־פּאָליטישע אינסטיטוטן; אין לענדער און אין רעגי־רונגס־פאָרמען. דאָס פראַנצויזישע פאָלק, דאָס דייטשע פאָלק, הערט מען, זעט מען, עס לאָזט זיך ממש אָנטאַפּן, — גלויבט

מען דערין. פילן זיך אַלע פּאַרטייען אַלס אַ טייל פון פאָלק. האָט יעדע איינצלנע פּאַרטיי אַ גרעניץ פאַר איר פאַרלאַנג: די נאַציאָן!

קומט די נאַציאָן אין געפאַר, גיסן זיך אַלע פּאַרטייען צו־זאַמען קעגן דעם אויסערלעכן פיינד; די געפאַר איז אַריבער,— צעפאַלן זיי צוריק, געראָטן אין שטרייט אַריין צווישן זיך, און עס ווערן נייע פראַנצויזישע אָדער דייטשע לעבנס־פאָרמען באַשאַפן...

אונזער שכינה איז אין גלות; אונזער פאָלק צעזייט און צעשפּרייט. דאָס גאַנצקייט איז געשפּאָלטן, איבערגעריסן און צע־בראָקלט. „יידישקייט" איז דערווייל נאָר געדאַנק, נאָר אידעע,— טראָפּנווייז זייערט עס זיך אַריין אין דער געצנדינערישער וועלט און זיגט לאַנגזאַם, זייער לאַנגזאַם, און ענדערט פרעמדע פאַרקערפּערונ־גען און אַליין ווערט ער נישט געזען, נישט געהערט, לאָזט ער זיך נישט אָנטאַפּן, — און מענטשן זענען אַלץ נאָך געצנדינער, ווילן אַפילו זייערע געטער הערן, זען און אָנטאַפּן... און גלויבן נאָר אין „געדאַנקען", וואָס זענען שוין פאַרקערפּערט און טויט גע־וואָרן, פאַרלייקענען דעם שעפערישן געדאַנק, ווען ער קעמפט פאַר זיין פאַרקערפּערונג...

ווערט דער יידישער נאַציאָנאַלער געדאַנק פאַרלייקנט.

גיט זיך דער אַסימילאַטאָר אונטער דעם פאָלק, וואָס זיין נאַציאָנאַלע אידעע האָט געפונען איר פאַרקערפּערונג...

און דער פּאָליטישער ציוניסט זוכט אַ היים פאַר די, „וואָס ווילן נישט אָדער קענען זיך נישט אַסימילירן". —

דאָס, וואָס ווערט נישט געזען און אָנגעטאַפּט, לאָזט זיך שניידן...

ווי קען מען שטרייטן פאַר כלל ישראל?

און דאָס זעלבע טוט דער פּראָלעטאַריער.

דער דייטשער, פראַנצויזישער פּראָלעטאַריער פאַרלאַנגט דאָס, וואָס דייטשע, פראַנצויזישע אינדוסטריע קען און וויל אים נישט געבן. די גרעניץ איז די נאַציאָנאַלע מעגלעכקייט; אונזע־רער שפּרינגט גאַנץ אָפּט אין הפקר אַריין...

— — — — — — — — — — — — — — — —

און אין דעם באַשטייט אונזער אַנאַרכיע.

דער פרט שטעלט זיך אויפן אָרט פון נישט געזעגענעם, נישט אָנגעטאַפּטן כלל... דאָס גליד אין אָרגאַניזם וויל אים באַהערשן און ציל ווערן!

און וויל מען דעם כלל ישראל פאַרקערפּערן אין יידישע קאָנגרעסן, וואָס זאָלן אַרויספירן דעם סינטעז פון אַלע יידישע ליידן, האָפנונגען, אידעען און אינטערעסן, שטעלט זיך דער הכם פון קלויז און פרעגט:

— נאָך וואָס? צו וואָס? וואָס פאַר אַ אינטערעסן וועלן באַשטריטן ווערן?

איי, אינטערעסן זענען פאַרהאַן גרויסע, די קעפּ אָבער זענען פאַר זיי צו קליין; די הערצער צו ענג..

— — — — — — — — — — — — — — — —

זאָלן אָבער אונזערע פאַרטייען וואַקסן, ווערן יידישע וועלט-פּאַרטייען, וועט זיך אויך זייער סינטעז געפינען און פאַרקערפּערן, וועל'מיר האָבן אַלגעמיינע יידישע קאָנגרעסן.—

און דעמאָלט —

— וועט זיך יעדער פרט אונטערוואַרפן דעם כלל. —

פרט וכלל.

די באַציאונג צווישן פּרט וכלל, צווישן דעם איינצלנעם און דער נאַציאָן, איז ביי אונז אַ גאַנץ אַנדערע, אַ גאַנץ פאַר־קערטע, ווי ביי אַנדערע פעלקער.

דאָס איז אויך איינע פון די פאָרמען, אין וועלכע עס גיסט זיך אויס אונזער נאַציאָנאַלע טראַגעדיע.

די טראַגעדיע פון אַ נאַציאָן, וואָס האָט אירע אידעאַלן נאָך נישט אויסגעלעבט און קען פון סצענע נישט אַראָפּ, און האָט נישט די פיזישע קראַפט די אידעאַלן אין לעבן אויסצופירן, און מוז זיצן מיט פאַרלייגטע הענט ביים ים, און וואַרטן אויף זונען־שיין...

די טראַגעדיע פון אַ פאָלק מיט אַ מאַקסימום פון מענטש־לעכע אידעאַלן, ביי דעם מינימום פון מאַכט, זיי צו פאַרקער־פערן! וואָס מוז וואַרטן אויף פרעמדע הענט און לעבט „דערווייל" (איר קענט דאָס שפּאָר שטיק אייביקייט!) צווישן הערש־ און אייפערזיכטיקע מערהייטן פון אַנדערע פעלקער...

איז אונזער כלל, וואָס אידעאַלן אָנבאַלאַנגט, דער העכ־סטער. זענען אָבער די אידעאַלן — נביאישע חלומות, נאַקעטע נשמות, אָן פליש, ביינער און בלוט. איז דער זאָמען פון די אידעען אין דער ערד נישט געפלאַנצט, אַלץ נאָך דער שפּיל פון די לייכטסטע ווינטלעך אונטערן הימל.

און דער פּרט?

דער פּרט, דער איינצלנער ייד, מוז, נישט טעאָרעטיש, נאָר פּאַקטיש און פּראַקטיש לעבן! ווירקן, אום דאָס לעבן צו דער־האַלטן אין דער פרעמדער, און ווער ווייסט ווי לאַנג נאָך אין פרעמדער סביבה! בויט ער אין באַשטענדיקן גלות מצרים פּתום ורעמסס פאַר פּרעה, קלייבט אַליין דאָס שטרוי און זיפצט: אולי ירחם...

לעבט מען אין קנעכטשאַפט.

מאַכט די קנעכטשאַפט נידעריק... רייסט זיך אין פלייש, אין בלוט און אין דער נשמה אַריין..

אַזוי די, וואָס מישן זיך מיט די כלים אויבן, אַזוי די, וואָס טוען עס אונטן...

ביי אונז איז דער פרט נידעריקער פאַרן כלל. אומענדלעך נידעריקער. ביי אַנדערע — פאַרקערט!

איבעראַל איז דער פרט העכער, בעסער, מאָראַלישער פאַרן כלל...

דאָס איינצל־לעבן פאַלט אונטער דער געזעלשאַפטלעכער מיינונג, דער אויפזיכט פון פאָליציי און געריכט; נאָרמירט זיך לויט אַלגעמיינע נאַציאָנאַלע, קלאַסישע אָדער באַרופס־נאָרמען פון מאָראַל... פעלקער אָבער און שטאַמען באַוועגן זיך פריי! האָבן איבער זיך קיין אויפזיכט פון קיין אויבערהאַר! דייטש־לאַנד האָט מורא פאַר גאָט. אָבער גאָט ווערט צוגעשניצט לויט די דייטשע אינטערעסן. ער ווערט פאַרהיימישט, וואוינט רואיק און שטיל אין דער נאַציאָנאַלער קירכע...

פעלקער אין דער יוגנט זענען נאָך ראָמאַנטיש! ריידן וועגן מענטשלעכקייט און מענטשלעכער גערעכטיקייט, פון מענטשלעכער קולטור! עלטער און פראַקטישער געוואָרן, דער ער־שטער, וואָס האָט דעם דורכזיכטיקן שלייער, וואָס האָט נאָר פאַר גאַנץ קורצזיכטיקע אויגן פאַרשטעלט דאָס אמתע פנים — אַראָפּגעריסן, איז געווען — ביסמאַרק. דער זשעני פון ניינצנטן יאָרהונדערט.

ער האָט זיין רעכטע אויפן אייזן געלייגט און געזאָגט: דאָס איז מיין רעכט!

פעלקער־רעכט איז — זייער פיזישע מאַכט, די פויסט. דער קריג ווערט פאַראיידלט, דער רויב ווערט פאַטריאָטיש... און צווישן איין איידעלן און פאַטריאָטישן אַקט און צווייטן, באַקומט דאָס פובליקום ליכט, און הינטער די קוליסן ווערט געפירט שווינדל — געטריבן פאָליטיק!

ווי אומענדלעך אומשולדיק זעט קעגן דעם אויס דער איינצל־
נער „בירגער”, ווי ריין און מאָראַליש זיין פּריוואַט־לעבן!
שליסט אויס די פאַרברעכערישע נאַטור — דאָס אומגליק, וואָס בויגט זיך און ברעכט זיך אונטער דער לאַסט פון אַפּאַר־ברעכערישער ירושה...
שליסט אויס דעם צו געהויבענעם, דעם נאָך אַלץ איבער געזעלשאַפט און נאָרמע געשטעלטן מאַגנאַט, וואָס האָט זיך אי־בערגעלעבט און וויל מיט גוואַלד איבערלעבן זיין פיזישן און מאָראַלישן אונטערגאַנג...
שליסט נאָך אויס דעם, וואָס די געזעלשאַפט אַליין האָט צוליב אירע פאַרשטאַרטע נאָרמען, ערנידעריקט, אַראָפּגעלאָזט, געשליידערט אונטער זיך, אין אָפּגרונט אַריין פון פינסטערקייט און פאַרברעכן, —
שליסט דאָס אַלץ אויס, וועט איר באַקומען דעם דורכ־שניטלעך־מאָראַלישן בירגער! וואָס זיין ערע איז — זיין וואָרט צו האַלטן, ערלעכע מאָס און וואָג! זיין אידעאַל — אַן ערלעך, און שטיל לעבן...
פאַרברעכעריש וועט ער ווערן, די אינסטינקטן פון שווינדל און בלוט־גיר וועלן זיך אין אים וועקן ערשט דאַן, ווען איר וועט אים קינסטלעך הייבן איבער, אָדער אָן באַרמהערציקייט שליידערן אַרונטער אונטער דער געזעלשאַפט און אירע נאָר־מען, אָדער ווען איר וועט אים פון דער געזעלשאַפט דערוויי־טערן און שיקן אַלס קולטור־טרעגער צו פרעמדע, אַלץ איינס געלע צי שוואַרצע ראַסן, אָדער —
ווען איר וועט אים מאַכן פאַר שליח־צבור, שיקן אונ־טערהאַנדלען מיט אַנדערע—פעלקער!
אַ׳זיסט—אַ שטילע שאָף, מיט זיין פוסט שטיל לעבן, מיט זיין ליבשאַפט, זיין היים, זיין ביסל וויסן און ביסל קונסט.
דינט ער געטריי זיין פאָלק, זיין נאַציאָן!
ווי זעט עס אויס ביי אונז?
דאָס טרויעריקע בילד—שפּעטער.

עשו שפּילט...

„וואָס מיר זענען, זענען מיר, אָבער"...
אָבער צו וואָס זענען מיר געגליכן?
„געגליכן צו שטערן, געגליכן צו זאַמד"...

מיר, זאָגט מען, לייכטן דער וועלט ווי שטערן און זענען אזוי צעשפּרייט און צעזייט ווי שטערן; איין שטערן טרעפט דעם אנדערן נישט; יחידים לייכטן... ווי גרויס עס זאָל נישט זיין די צאָל...

און מיר זענען אויך ווי זאַמד, ווי זאַמד ביים ברעג פון ים; טרוקן, צונויפגעדריקט, אומפרוכטבאַר און — געטרעטן...

מיר זענען אויך גלייך צו איילבערטן! וויל מען בוימל מוז מען זיי פּרעסן; וואָס מער געפּרעסט, מער בוימל...

און נאָך אַן אַלטע גמרא: בני ישראל נמשלו לדגים... מיר זענען אויך געגליכן צו פיש, „וואָס זייער פאַרזאַמלונג, איז זייער שחיטה!" נישט אומזיסט ציטערן אומעטום די איינגעזעסע-נע „יאהודים", צו וועלכע מען האָט זיך צוגעווייגט, פאַר אַ נייעם שטראָם פון ברידער-איינוואַנדערער. זיי ווייסן: דער גוישער מאָגן קען פיל נישט פאַרדייען...

„פן ירבה" — די אייביקע שרעק פון אַלע פּרעהס, פון יעדן מצרים...

נישט אומזיסט זע'מיר אויך געגליכן צום זאַלץ פון דער ערד. מיר גיבן איר דעם געשמאַק... אָן אונז זענען די פון ערד געקנעטענע פעלקער נישט צו נעמען אין מויל אַריין; אָבער פאַר-זאַלצן וויל קיינער נישט ווערן...

מיר זענען נישט אומזיסט אויך זויער-טייג...

ליגן זיך די פעלקער רואיק, יעדעס אין זיין מולטער, און

מיר ווערן צו ביסלעך צוגעגעבן, עס זאָל יערן, עס זאָל וואַקסן, וויל מען נישט צו-פיל; זאָל דאָס טייג נישט פון מולטער אַרויס!

און געגליכן, מאָדערן גערעדט, זענען מיר אויך און אפשר מער פאַר אַלץ — צו נאַקעטע נשמות: הוילע געדאַנקען, לופּ־טיקע אידעען, לויטער גייסט — אידעאַלן!

והידים, און די הענט וואָס אַרבעטן, וואָס פאַרקער־פערן די געדאַנקען, פאַרפליישן די אידעען, וואָס פאַרווירק־לעכן די אידעאַלן — ידי עשו! אונז לאָזט מען צום וואַרשטאַט נישט צו!

דרייען מיר זיך שטענדיק אַרום צווישן פרעמדע קול־טורן — דרייען מיר זיך אַרום, פרעמדע, פאַרגעסענע, נאַקעט און בלויסע, און בעטלען — קולטור!

מצרים האָט אַ קורצן זכרון. יוסף ווערט פאַרגעסן און די שפּייכלער, וואָס ער האָט אָנגעפילט אויף הונגער־יאָרן, ווערן פאַר אונז פאַרמאַכט. און אויך פּתום ורעמסס — מצרים־ליים און אונ־זער שווייס און בלוט איז — עגיפּטישע קולטור!

האָבן מיר קיינמאָל קיין אייגנס... קויפט מען ביי אבימלכס קנעכט וואַסער פון די ברונען, וואָס אַיצחק האָט געגראָבן, און קויף איך צוריק אָפּ ביים גראָמילאַ מיין אייגן העמד צום לייב, בין איך געגליכן צום בלוט־איגל, צו דער פּיאַווקע, וואָס לעבט אויפן פרעמדן חשבון, זויגט פרעמד בלוט...

און ווערט דער „פן ירבה" גרעסער, ווערן מיר אין מויל פון בעסטן זון פוילנס: שצורעס... ווערן מיר אויך געגליכן צו ווערם... וויל ער בעסער אַנדערע פעלקער — חיות רעות זאָלן זיין פאָלק צערייסן, איידער מיר, די ווערם...

און אַמאָל דאַכט זיך:

גאָט, דער באַשעפער פון דער וועלט, האָט זיך אַמאָל אומ־געקוקט און דערזען: קיין מענטש נישטאָ דאָ, נאָר פעלקער, און פאַרהאָלצט ווערן די פעלקער און גראָבן זיך איין אין דער ערד און שאַנצן זיך אַרום, און ווערן פאַרגליווערט און פאַר־שטיינערט, און עס קאָן נישט געבוירן ווערן דער מענטש, דער פרייער מענטש, וואָס דאַרף פאַרפולן די ערד, זי באַהערשן און

באַצווינגען און מענטשלעך בויען... האָט ער, אין זיין געדענקטן צאָרן, דעם האַרטסטן בוים, דעם צעדער פון לבנון אויסגעריסן, געשפּאָלטן, פון אים קלינעס געמאַכט, און אין יעדן פאַרהאָלצטן פּאָלק, אין יעדן פאַרגליווערטן קלאָץ אַ קלין אַריינגעזעצט...

מיר זענען די קלינעס אין די פרעמדע קלעצער. אַ בענקעניש, אַ האַרץ־רייסעניש צום לבנון־צוריק, און די זייטן פון פרעמדן קלאָץ דריקן: אַרויס! אַרויס! און דער האַמער פון דער הויך קלאַפּט: אַראָפּ! אַריין! וואָס טיפער! און שפּאַלט!

סאַלאָן־מעסיק, מאָדערן:

מיר זענען געגליכן צו קלאַווישן...

האָט זיך דער באַשעפער זיין פּיאַנאָ געהאַט — זיין פאָלק ישראל, וואָס האָט פון זיין האַנט באַרירט, זיין לויב געשפּילט!

געפעלשט האָט איינמאָל די פּיאַנאָ...

אל קנא — האָט ער מיטן דונער די פּיאַנאָ צעשמעטערט; דער קאַסטן — צעשפּרונגען, די קלאַווישן צעשפּרייט און צעזייט...

ליגן זיי איבעראַל אין גלות־שטויב, אין גלות־מיסט, פאַרשטומטע, פאַרגליווערטע, אָן אַ קלאַנג...

און דאָך — ווערט אַ קלאַוויש געדריקט פון אַ פרעמדער האַנט, וועקט ער זיך און גיט זיין טאָן, זיין איכה־ און קינות־טאָן, זיין אויסרוף פון בענקשאַפט און שמערץ...

און אַ וואונדער: ווי פון כישוף געוועקט, כאַפּן זיך אַלע צעשפּרייטע און צעזייטע קלאַווישן אויף און ציטערן און לאָזן זייערע איכה־ און קינות־טענער אַרויס און עס הערט זיך דער קלאַנג איבער גאַנץ מצרים...

נישט געגלעט ווערט דער קלאַוויש, נאָר געדריקט...

והידים — די הענט, וואָס רירן זיך צו — ידי עשו...

עשו שפּילט!

גם זו לטובה.

איך גיי פרי שלאָפֿן, — איך אַנטלויף פון די אָוונט-גאַסן, וואָס זענען פול מיט פאַרפום און שווייס, — און שטיי פרי אויף, און לויף אין גאָרטן אַריין פרי, דעם פרילינג צו געניסן, דעם יום-טוב, דעם יום-טוב פאַר אַלע —

טרינקען לייט מינעראַל-וואַסער...

אַן אָפּגעלעגענע אַלעע. די ביימער — צעגרינט און צע-בליט, און פריש באַגאָסן. ווי די פריש-געצוואָגענע כלה-מיידלעך וואָלט מענדעלע געזאָגט. שרעקיקע טרערן-טראָפּן הענגען און ציטערן אויף די לאַנגע בלעטער-ברעמען... אַ ווינטל וועקט זיך פליט דורך, גיט, אינם דורכפליען, אַ גלעט... אין געוויסע יאָרן — דער איינציק... נאַטירלעכער.

אויף פלאַט-פוס-בלעכלעך, דאָך שפּאַצירט זיך לייכט. דער יום-טוב טראָגט, דער ווירקלעך גרינער יום-טוב. די פיס פאַרגעסן זיך און ווילן אונטערטאַנצן.

שטיל. אויך אין דער הויך. אין מיט שטאָט, נעסט צווישן בלעטער. אויף צווייגן קיין פויגל נישט. דאָס האַרץ זינגט. עס פאַרגעסט אויך, וויפל דער זייגער איז, און צעזינגט זיך...

פאַרבלאָנדזעט אין דער אַלעע אַריין אַ וואַסער-טרינקער... אַ באַקאַנטער.

אַ געל פּנים — אַ שלעכטער מאָגן... אין דער האַנט אַ גלאָז, אין גלאָז אַ רערל; ביטער-וואַסער טרינקט ער.

ער דערזעט מיך און כאַפּט מיך אָן בײַם אַקסל, דערנאָך בײַם לאַץ, און צעלאַכט זיך. די קליינע אייגעלעך פינטלען, דאָס געל פּנימל שיינט, דאָס בײַכל ציטערט, דאָס רערל אין גלעזל קלינגט, און די אָפּגעבלאַקירטע ליפּן:

— כי-כי-כי! און כי-כי-כי!

די צייטונגס־סקאַנדאַלן מיינט ער.

— עפּעס — זאָגט ער — איז צו שאַנדע געוואָרן אין אייער דעניש קיניגרייך. צעשרויפט זיך די זיבעטע מאַכט. די מאַשין שרייט! קנאַקט!

און ער רעכנט מיר אויס דעם על־חטא פון דער ליטעראַרישער צייטונגס־וועלט:

— צוויי שוועסטער — צוויי לאָדזער צייטונגען... כי־כי־כי! צוויי מאַרק־ יידענעס ביי פּייער טעפּ! שרייען זיך איינער דער אַנדערער דעם אמת אין אויער אַריין, קהל זאָל הערן... און לאָדז קייכט!

— לאָדז! וויל איך מבטל זיין.

און דאָ איז בעסער? די היגע דערציער פון פאָלק — פּיינער? מיט אַ בעסער באַנעמען?

און ער זאָגט מיר נאָך די סטאַטיסטיק פון „הזמן" וועגן אַ צייטונגס־אַרטיקל.

אַ רעליגיעזער פילאָזאָף און — 88 מאָל גנב, נישט, חלילה, זילבערנע לעפל... געדאַנקען; שטיקער גאַנצע פון צייטונגען און ביכער געשלעפּט... 60 מאָל „עם־הארץ"... שתי פעמים ח"ו...

ער פאַרפּלייצט מיך מיט ציפערן...

וויל איך אים איבערהאַקן:

— פאַרהאַן דאָך.

ער ווייסט! און לאָזט מיך צום וואָרט נישט קומען.

— פאַרהאַן ערנסטע און ערלעכע... אַ גאַנץ קלייזל אַזוינס... כי־כי־כי!

— זיצט דאָס קלייזל — כי־כי־כי! און גענעצט! און דער עולם אַרום קלייזל — גענעצט... מיילער אָפענע, ווי ביי געפּאַנגענע שלייען... רוקט זיך דער עולם ביסלעכווייז אָפּ עס ווילט זיך נישט גענעצן... די באַקן קאָנען אַרויס פון די געלענקען... וויל דאָס קלייזל דעם עולם פאַרהאַלטן. קלערט מען: ווי מאַכט מען זיך אינטערעסאַנט? מיט אינטערעסאַנטע אידעען? וואו נעמט מען זיי? אַ טרוקן יאָר, אַ שלעכט גערעטעניש... כאָטש לאַכנדיק מאַכן... אָבער ווי אַזוי? קלערט מען ווייט' קלערט מען: ווע־

מען גיט מען היינט אַ שנעל אין נאָז? ווער לויפט, מען זאָל אים אונטערשטעלן אַ פוס און — אין בלאָטע אַריין?! און מען קוקט זיך אום, אפשר דרעמלט ווער, וועט מען אים מאַכן אַ פּאַנפּע! ווער האָט זיך פון חברה אָפּגעווענדט, אפשר קאָן מען אים עפּעס אָנהענגען אויף די אַקסל?

און געפינט מען נישט, ווערט מען בייז, ווערט מען גאַליק. קריצט דאָס קלייזל מיט די ציין. קלערט מען ווייטער, שוין מיט די ציין קריצנדיק: ווען מען געבן אַ שטאָך, אין אַ ריפּ? אָדער אַ ביס? ווען אָפּרייסן כאָטש אַ שטיק פּאָלע? אויף ווען כאָטש אַ ביל טאָן? מאַכן: וואַר, וואַר! זאָל מען מיינען...

איך וויל נאָכקלערן ווען ער מיינט; ער לאָזט נישט קלערן: —

— כי-כי-כי! אַ פּראָצעס וועט זיין, אַן אינטערעסאַנטער פּראָצעס! דער רעליגיעזער פילאָזאָף האָט באַליידיקט דעם טעאַטער-קריטיקער... דער מוז זיך פאַרטיידיקן... זיין ערע באַשיצן: מיט ווערטער — אוממעגלעך. דער רעליגיעזער פילאָזאָף האָט אַלע ביין מאָס רייד און אַ גרויס טייל פון דער צענטער... און אין די אויערן — וואַטע, רעליגיעז-פילאָזאָפישע, פעסטע: וואָס נעמט אים אָן, אַז יענער רעדט? נישט ער, נישט זיין עולם הערט. מוז ער קלאָגן אין געריכט. וועט זיין אַ סצענע. אַ באַליע וועט מען אויפשטעלן אין זאַל, אַ גרויסע. און זיי ביידע וועלן צוטרעטן, און איינער וועט וואַשן בריש גליה דעם צווייטנס שמוציקע וועש... כי-כי-כי! כי-כי-כי!

דאָס געלעכטער האַקט זיך דאָך אָפּ. איבערן געלן פּנים ציט זיך אַן אומזיכערער שאָטן.

— און אפשר וועט נ י ש ט זיין אינטערעסאַנט... ער וועט זיין אַ קלוגער. נישט איינגעבן וועגן אַ שקר-בלבול, יענער זאָל נישט פּרוּוון אויסווייזן, אַז ער האָט געזאָגט אמת... נאָר גלאַט: טי מעניאַ רוגאַל! און זיין באַליידיקט! יאָ אמת, נישט אמת, דו האַלט ס'מויל! און האָסטו נישט געהאַלטן, גיי מעלק די קאָזע...

צו מיין גליק, האָט זיך מיין מינעראַל-וואַסער-טרינקער דערמאָנט, אַז עס איז צייט צום צווייטן גלאָז ביטער-וואַסער.

ברוך שפּטרני!

אָפּגייענדיק, דרייט ער זיך דאָך נאָך איינמאָל איבער און שרייט מיר צו:

איר פאַרלירט דעם כּבוד און אייער וואָרט דעם קרעדיט! אַדיע!

— — — — — — — — — — — — — — — — —

איך טראָג מיך אָפּ אין אַ נאָך שטילער ווינקעלע, אין אַ נאָך ראָמאַנטישערן: פּונוויטן וויגט זיך אַ שטיק וואַסער-גלאַנץ... ווייסע שוואַנען-פּלעקן ציטערן... אין דער הויך—אַ שטיק הימל. צעריסענע וואָלקנדלעך, ווי שטיקער וואַטע.

און איך זעץ מיך אויף אַ באַנק און טראַכט:

— גם זו לטובה!

זאָל מען פאַרשפּילן דעם כּבוד, פאַרלירן דעם קרעדיט! ביידע זענען שעדלעך!

שרייבער האָט מען ביז אַהער באַהאַנדלט, ווי מען פּלעגט באַהאַנדלען פּרויען — נישט מענטשלעך.

העכסט ראָמאַנטיש: אָדער שדים, אָדער מלאכים! נישט—מענטשן!

ראָמאַנטיש:

מיט קיין מענטשלעכער מאָס נישט געמאָסטן, נישט גע-פּרובט פאַרשטיין; געלייקנט אָדער געגלויבט!

מען האָט צו פּרויען און שרייבער קיין מענטשלעכע באַ-ציאונג נישט געהאַט. אויף יענער זייט פון גוטס און שלעכטס געשטעלט. ווי דעם אַקטיאָר, ווי דעם טענאָר... קיין ערנסטע באַציאונג; אָבער פון צייט צו צייט געפאַלן איבערן האַלז! אָן לעבנס-באַציאונג, געפייפן אָדער בראַוואָ!

און דאָס געדרוקטע וואָרט האָט מען פאַרהייליקט. פאַר-געסן, אַז עס איז שוין נישט דאָס געשריבענע, פון סופר נאָך טבילות געשריבן! אַז עס איז פון סטערעאָטיפּ אַראָפּ, סחורה געדרוקטע!

פאַרהאַן אין מאַרק דאָס געזאָגטע וואָרט, האָט מען אויפ-געהערט אים צו גלויבן, קליגער געוואָרן; פאַרהאַן ליגנער, און

מען לייגט צוליב כבוד, צוליב ברויט, צוליב אַנדערע אינטערעסן. האָט מען זיך פון געזאָגטן וואָרט באַפרייט. קעגן געזאָגטן וואָרט קריטיש געוואָרן. עס העלפט קיין שבועה נישט, קיין ערן־וואָרט!

דאָס זעלבע מוז געשען מיטן געדרוקטן וואָרט. עס איז סחורה, און סחורה קאָן זיין גוטע און קאָן זיין שלעכטע...

שרייבן איז די קונסט שיין צו מאַכן, און שיין קאָן געמאַכט ווערן די עבירה, ווי די מצוה... שרייבן איז די קונסט, זיך אין פרעמדן הארצן אַריינצושלייכן, אָבער אַזוי מיט אַ שלעכטן, ווי מיט אַ גוטן מיין... שיין איז די פאָרם, די זאַך אַליין קאָן זיין נישט־וואָר און זינדיק, ווי ריין און וואָר...

זאָל פלאַצן דער קרעדיט פון געדרוקטן וואָרט מיטן כבוד פון שרייבער און — זאָל מען אונז באַהאַנדלען מענטשלעך!...

גם זו לטובה!

וואָס מער — סקאַנדאַל

פורים.

האָבן מיר אַלערליי ימים־טובים.

גוטע יאָרן—וויינִיק; גוטע טעג—נאָך פאַרהאַן!

האָבן מיר פאַרשיידענע גוטע טעג:

האָבן מיר פסח—זכר ליציאת מצרים!

דער יום־טוב פון באַפרייאונג!

קנעכט האָבן פאַרשטרייקט!

קנעכט האָבן זיך אויפגעהויבן, פאַרלאָזט דעם פליישטאָפּ מיט דער בייטש צוזאַמען און געלאָזט זיך אין סטעפּ, אין מדבר אַריין; פריי ווערן, אַ פאָלק ווערן, אַ לאַנד בויען!

האָבן מיר שבועות—זמן מתן תורתנו!

שטאָלצירן מיר דאָך נאָך היינט מיט איר; ווערט זי דאָך נאָך היינט פון שוואַרצן געוויסן אייראָפּעס באַזידלט און באַשמוצט! נישט אומזיסט האָט דאָס מאָראַלישע פאַרזעעניש דעם ערלעכן שפּיגל פיינט!

לעבן מיר דאָך אין אַ צייט פון קריג, פּרוּווט, גיט די באַלקאַנישע פעלקער, ביי גאַנץ אייראָפּע, וואָס מישט זיך אין קריג אַריין, דאָס געזעץ פון קריג:

„באַלעגערסטו אַ שטאָט, די ביימער אַרום האַק נישט אויס; זיי זענען דאָך קיין מענטשן, זיי זאָלן קאָנען אַנטלויפן פאַר דיר!"

— — — — — — — — — — — — — — — — —

דאָס געזעץ ווערט געגעבן אין מדבר, אין דער צייט פון „ויסעו — ויחנו", אויפן וועג פון קנעכטשאַפט צו פרייהייט, פון גושן צו פּאַלעסטינע...

נאָך דאָס לאַנד נישט באַקומען, און אַ „סאָציאַל־שטאַט" אין געדאַנק שוין געבויט...

נאָך אין סטעפּ, נאָך אין ביידלעך געוואוינט, און די מענטש־

לעכסטע אידעאַלן געשאַפן, געוויגערט זיך נאָר צווישן „אפס, כי לא יהיה בך אביון“ און „כי לא יחדל אביון מקרב הארץ“!

פייערן מיר די ביידלעך...

איז אונז ליב אונזער אָרעמע, פאַרוואָרפענע סוכּה; נעמען מיר אין איר אויף אונזער אושפיזין, די ליבע געסט פון דער ווייטער, ליבסטער פאַרגאַנגענהייט!

קומט נאָר אַ שפּעטערער און דריבער שוין אַ האַלבער יום-טוב...

חנוכּה!

דאָס פאָלק געפאַלן, פאַרלאָשן, צו אַש געוואָרן!

נאָר אינם הויפן אַש איז אַ פונק געבליבן; איז ער, ביי דער טיפער נאַציאָנאַלער באַליידיקונג, אויפגעפּאָכט געוואָרן, האָט ער אויפגעפלאַמט, איז „בית יעקב“ געוואָרן פייער און יָוָן — שטרוי! און — —

— אַ קליינע אָרעמע אילומינאַציע פאַרן אַלטן, גרויסן, וואונדערלעכן זיג!

קומט אָבער נאָך צו —

פּורים!

דער יום-טוב פון—„זאָגן“ און „ניִשט זאָגן“!

אַניט וואָלט דער נס נישט געשען:

דער גורל איז אָפּהענגיק פון אַחשורוש... און — —

וואָלט מרדכי נישט אויסגעזאָגט, וואָלט ער אַחשורושעס קלייד נישט געטראָגן, אויף זיין פערד נישט געריטן!

וואָלט אסתּר יאָ אויסגעזאָגט, וואָלט אסתּר זיך און איר שטאַם נישט פאַרלייקנט, וואָלט זי קיינמאָל קיין קרוין אויף איר קאָפּ נישט געהאַט, וואָלטן אחשורוש און המן אין איר געצעלט קיין ויין נישט געטרונקען...

— — — — — — — — — — — — — — — —

און דאָס טרויעריקסטע איז: אַלע ימים טובים, זאָגט מען, וועלן בטל ווערן, נאָר איין פּורים וועט בלייבן!

דער יום-טוב פון „אויסזאָגן“ און „פאַרשווייגן!“

און צום זכּרון:

דער יום־טוב פון מאַסקן און פּורים שפּילער...
איז עס אין בלוט אַריין!
אויף „אויסזאָגן" שטייט זייער פּיל! דורך אויסזאָגן פאַלט זייער פּיל: פאָרט אייך אַ ביסל איבער אין תּפוצות ישׂראל...
און דאָס „בישט אויסזאָגן", דאָס פאַרלייקענען?
פאַראַן אין אַ גרויסער יידישער שטאָט אַ שולע, אַ יידישע שולע פאַר מיידלעך, פאַר יידישע, דאָס מערסט חסידישע מיידלעך, די מאַמעס טראָגן נאָך שייטלען, די טאַטעס—שטריימלעך מיט אַטלעסענע קאַפּאָטעס... קיין איינציק קריסטלעך מיידל. קומט אין דער שולע אַריין אַ יידישער לערער און פרעגט:
— ווער קען יידיש?... ווער קען אלף־בית?!
אַלע שווייגן!
„אין אסתּר מגדת"!
דאָס פאַרלייקענען איז אין בלוט אַריין!

ציוניזם.

בריוו און מאמרים ווי האָלץ... פון פאַרשיידענע דאַטן, פון גאַנץ תּפוצות ישראל, נאָר די פאַקטן צעשיטן זיך ווי זאַמד, קלעפּן זיך נישט און האַלטן זיך נישט צוזאַמען, און עס טריקנט מיר דער מוח קלערנדיק: אויף וואָס פאַר אַ פאָדים בינד איך אויף די פּערל? איך זיץ און קלער, און די ברעמען פאַלן מיר שווער איבער די מידע אויגן, איך שלאָף איין, און עס קומט אויף מיר אַ חלום, וואָס לאַכט אויס אָרט און צייט און בינדט צוזאַמען נאָנט און ווייט, און ווייטערס... און עפּעס טראָגט מיך אין חלום אויף און אָפּ איבער טאָל און בערג, איבער טעג, וואָכן און חדשים...

אָט בין איך אין באַזעל אויף אַ קאָנגרעס, צוזאַמענגעפאָרן זיך אַ סנהדרין מאַרבע פּנות העולם, נאָר דאָס יידעלע פון יענעם זייט סמבטיון פעלט, און עס איז אַ שקלאָ וטריאָ: וואָס איז אַזוינס ציוניזם? און מען שפּאַרט און אַמפּערט זיך, און מען רעדט אין אַלערליי לשונות, מיט אַלערליי מינים פון העויות און תּנועות, ביז מען מאַכט יד־אַחת און מען ענטפערט: „ציוניזם איז די אידעע, צו שאַפן פאַרן יידישן פאָלק אַן עפנטלעך־רעכט־לעך־געזיכערטע היים אין פּאַלעסטינע"... און איך פרעג מיך: ווער עמיץ זיין דאַגעגן? און איך ענטפער מיר: אַ מאַסע, ערשטנס, די אַלע, וואָס קענען קיין נייע אידעען נישט ליידן, וואָס קענען שוין קיין נייע אידעען נישט פאַרטראָגן. אַפילו נישט קיין אַלטע אידעען נאָר מיט אַ ניי פּנים... אויך די, וואָס ווילן נישט לאָזן „כאַפּן פיש פאַר דער נעץ" און — פאַר דער צייט, בפרט — אָן אַ רמז אין זוהר, אָן אַ גמטרי"א אין „רזיאל המלאך" און מיט אַ קאָנקורענץ פאַר די הייליקע און גוטע ידן, וואָס האָבן זיך שוין לאַנג אונטערגענומען דעם פאָדריאַד אַראָפּ־

צוברענגען משיחן און צו באַפרייען די כנסת ישראל פון לאַנג „והוא רחום"...

מאַנכע וועלן פאַרציטערט ווערן. דאָס זענען די, וואָס דאָס וואָרט: „דאָס יידישע פאָלק", וואַרפט זיי אין זיבעטן שווייס אַריין!

פון ווייטנס וועלן זיך אפשר האַלטן אויך די, וואָס ווילן נישט אויפהענגען אַלע יידישע געשעפטן ווי אַן אָפּרייס-קאַלענדאַר אויף אַ נאָגל אָן דער וואַנט!

— וויפל דאַרף קאָסטן אַ טשאַרטער? — הער איך פרעגט דערווייל אַ סוחרישע נשמה.

— 25 מיליאָנען רובל! — ענטפערט אַ ציוניסטישער בן-בית

— אוה! — דערשרעקט זיך יענער.

— נישט פאַרהאַן קיין אָרים פאָלק! — ענטפערט דער בן-בית — — —

מהיכי תיתא, טראַכט איך. נישט קוקנדיק אויף די העכסטע אידעאַלן, וואָס אַ זינדיקער בשר-ודם קען האָבן, האָט דאָס יידישע פאָלק דאָס זעלבע רעכט, צו וועלן, וואָס אַלע ווילן און האָבן. און כל זמן אַלע פעלקער האָבן זייער אייגנס, אָפּגעזונדערטע, אָפּגעגרעניצטע לענדער, מעג די כנסת ישראל אויך גליסטן צו אַ פאַרזיכערטער, עפנטלעך-רעכטלעך פאַרזיכערטער היים... מיינע 40 קאָפּ. אויף אַ שקל און עטלעכע רובל אויף אַן אַקציע וועל איך נישט קאַרגן... און איך חזר מיר איבער: אַן עפנטלעך-רעכטלעך פאַרזיכערטע היים... נאָר עפּעס אַ שכן הייבט זיך אויף און רוימט מיר איין: „וואַרט, עס איז נישט אַזוי פּראָסט, ווי מען זאָגט! דאָ אין אויסלאַנד האָט דער דייטש צו שאַפן: דער דייטש איז בטבע אַ פשטן, וואָס ער זאָגט, דאָס מיינט ער... לאָמיר נאָר אַהיים קומען!... עס איז אַ טיפע סוגיא, אַ שווערע סוגיא, אַ פלפול און אַ פּרד"ס און אַ שטיק השכלה און עקאָנאָמיקע... וועסט זען!"

איך וויל מיך אומקוקן, ווער עס זאָגט, בעסער זיך איינהערן אין דעם וואָס מען זאָגט, נאָר דער רוח האָט מיך שוין אַוועקגעשלעפּט איבער טאָל און בערג קיין מינסק, אויך אויף אַן אסיפה, נאָר אָן דייטשן...

דער גרויסער עולם שלאָפט אפשר נישט, נאָר דרימלען דרימלט ער, קיין פריי, אָפּן אויג פאַר אַ מיליאָן... עמיץ שמייכלט ווי פון חלום, מן־הסתם זעט ער אַ פולע באַנק מיט גאַנצע 25 מיליאָן: אַ צווייטער בייסט די ליפּן, אפשר איז אים אַ שאָד אַזוי־פיל געלט פאַר אַ פאַפּירענעם טשאַרטער... און אויף דער בימה שטייט איינער מיט פייערדיקע אויגן, און רעדט:

— דער ציוניזם שטייט צו צום פאָלק און וויל געלט! דער ציוניזם וויל נאָר נעמען, אָבער וואָס גיט ער? וואָס וויל ער געבן, דער ציוניזם?

און איך מיין, אַז איך האָב אַ קלאָרע תשובה אויף דער שאלה: דער ציוניזם וויל געבן אַ לאַנד, ארץ־ישראל וויל ער געבן... ער וויל ערד פאַרן פאָלק, ערד צום אַקערן, זייען און שניידן... דער רעדנער אָבער ווייסט אַפּנים בעסער.

— דער ציוניזם — זאָגט ער — מוז שוין אָנהייבן צו געבן, באַלד און דאָ!

און אין נאָמען פון ציוניזם שיט ער ווי פון אַ פאַס אַרויס טייערע מתנות פאַרן פאָלק: אַרטעלן, חברות, פאַרדינסטן, וואָס איר ווילט, און דער עולם, הערנדיק פון מתנות, וועקט זיך אַ ביסל אויף און עס הערט זיך אַ געררופעריי: ווייניק, ווייניק!

איינער וויל נאָך: קאַטעדרעס פאַר מלמדים, אַ צווייטער — אַן אוניווערזיטעט אין דער שווייץ אָדער אין ארץ־ישראל, אַ דריטער מעטאָדן צו לערנען עברית בעברית — און עס ווערט אַ געשריי: קולטור! קולטור!

און צווייערליי קולטור!...

און דער וואָס טראָגט מיך, פאַרטייטשט מיר: ציוניזם איז אייגנטלעך אַ הון. נאָר, אַז עס וועלן איר אויפוואַקסן גאָלדענע פליגל פאַר 25 מיליאָן, וועט זי ווערן אַן אָדלער און אויף פליען ווייט צום לבנון, צום הר־הבית... דערווייל זיצט זי אויף איין אָרט, און יעדער קומט און לייגט איר אונטער אויסצוואַרימען אַן אַנדער איי...

קולטור־אייער, עקאָנאָמישע אייער, עברית־בעברית־אייער... און וואָס זאָל זי געבעך טאָן, די הון? זי וואַרימט...

— און אַלע אייער האָבן אין זיך לעבן?
— ניין... אַ סך וואַנט־געריבענע אייער... עקרות — —
און ער טראָגט מיך ווייטער אַוועק...

און דער רוח כאַפּט מיך ווייטער און פאַרטראָגט מיך אין ראַדאָם... אַ סטודענט איז אַראָפּגעקומען, אַ יונגער סטודענט, מילך און בלוט, און ער האַלט אַ רעדע, פאַר אַ קליינעם, נאָר אַ פיינעם עולם...

ציוניזם—רופט ער—איז נישט קיין 25 מיליאָן, מיר זענען צו ערהאַבן, מיר פליען צו הויך, מיר זאָלן זיך אַראָפּלאָזן און גראַבלען אין פרעמדע קעשענעס, אַרויסצוקריגן קליינגעלט... ציוניזם איז נישט קיין טשאַרטער—פּאָליטיק לאָזן מיר פאַר אַנ־דערע, פאַר „דייטשע יידן", וואָס זענען נישט קלאָר אין אונזער לעבן, וואָס זייער אויסגעקילט האַרץ ברענט נישט מיט אונזער רוסיש־פּויליש־יידישן פייער און פלאַם! ציוניזם איז דערווייל אויך נישט ארץ־ישראל, וואָרום גיט אונז היינט פּאַלעסטינע, צי קענען מיר זי נעמען? האָבן מיר אַ פריי קולטיווירט פאָלק? קען אונזער פאָלק אַרבעטן? ציוניזם איז — קולטור... קולטור... און ווייטער קולטור...

— הידד!

איך עפן אַ מויל מיטצושרייען, נאָר דער רוח האָט מיך שוין געכאַפּט און טראָגט מיך ווייטער...

וואו בין איך?

דאַכט זיך, אין קאָוונע, אין דער שטאָט פון ישיבה־בחורים, מוסרניקעס און אַנדערע זיבן זאַכן, אויף אַן אסיפה פון „שלום־ציון" און אפשר גאָר אין באַבּרויסק אויף אַן אַסיפה פון „שער־ציון!"

פאַרזאַמלט זענען הונדערטער, הונדערטער מענטשן, און מענטשן מיטן פולן מויל, אמתע יידן, מזרחי־יידן... יידן מיט בייכער, יידן מיט גראָע און מיט ווייסע בערד, יידן מיט לאַנגע בוימען, בייזע פּנימער — אַפילו רייכע יידן!

— שאַ! שאַ! די תּקנות!

און מען לייענט תּקנות — —

היות, ווי מען ווּיל אונז היינט אָפּגעבן ארץ ישראל, ער־לויבן פראַנק און פריי מקיים צו זיין אַלע מצוות התלויות בארץ; עס זאָל שוין אַפילו זיין אַ בית־המקדש, שטיין אַ מזבח, עס זאָלן אַפילו גרייט זיין קעלבער אויף קרבנות, זענען מיר נאָך נישט פאַרטיק, ווען דער עולם נישט וויסן, ווי אַזוי מען דערנענט אַ קרבן, וואָס פאַר אַ קרבן, ווען קומט אַ קרבן, ווען די כּהנים דאַרפן גיין תּרומה עסן, ווי אַזוי מען איז זיך נוהג מיט אַ סוטה... עס וועט נישט זיין קיין מיראָוואָי סודיאַ און קיין קאָדעקס, און קיינער וועט נישט קענען קיין דין תּורה פּסקענען... עס וועלן זיין פעלדער און וויינגאָרטנס, און דעם דין פון שמיטה און יובל וועט מען נישט וויסן, על כּן האָבן מיר מתקן געווען אַ חברה ש״ס פאַר באַלעבאַטים, אַ חברה ״חומש מיט רש״י״ פאַרן המון עם... היינט, שבת בראשית, איז געווען אַ התחלה, דער סיום וועט זיין, אם ירצה השם, אויפן הר־הבית — — —

— אָמן! אָמן!

און איך וויל אויך עפענען און שרייען, זאָל זיין ״הידד״, זאָל זיין ״אָמן״, נאָר דער רוח האָט אַפּנים קיין צייט נישט, ביי די האָר שלעפּט ער מיך, איבער טאָל און בערג, איבער אָפּגע־לעגענע וועגן —

שאַ! עס פויקט! שאַ, עס טראָמייטערט! פון אונטער אַ באַרג ווייזט זיך אַ פאָן... מיט גאָלדענע גרויסע אותיות: דגל מחנה יהודה! די פויק פויקט, דער טראָמייטער טראָמייטערט, און נאָך דער פאָן גייט אַ מחנה גבורים: מגן־דודס אויף די ברוסטן — בעז ביי די מיילער, — אונטער זייערע פיס ציטערט די ערד... אויף די שפּיצן פון די פּיקעס ציטערט דער בליק — —

— וואוהין גייט איר גבורים? איינעמען ארץ ישראל? עס פעלט געלט צו קויפן?

— איינעמען די קהילות! — ענטפערן די גבורים און מאַרשירן ווייטער... און ווערן פאַרשוואונדן אין אַ גאָלדענעם שטויב...

און איך בעט מיך ביים רוח, וואָס טראָגט מיך אַרום: איך בין דיר מוחל די גבורים, וואָס גייען איינעמען די קהילות, די מחנות, מיט וועלכע מען וויל מיך באַשיטן אין גלות. איך בין דיר מוחל די חברה ש״ס מיט דער קולטור צוזאַמען, ווייז מיר די שטילע אַרבעטער, די אמתע שטילע מענטשן, וואָס האָבן כּוח אויסצוהאַלטן ביי דער גראָער שטילער אַרבעט, וואָס פּויקן נישט, טראָמייטערן נישט, האַלטן קיין רעדן נישט, אַמפּערן זיך נישט איבער האַרט-קלינגענדע איזמען — ווייז מיר די, וואָס קלייבן געלט, וואָס זאַמלען די אָרימע גראָשן פאַרן נאַציאָנאַל-פאָנד, פאַר דער קאָלאָניאַל-באַנק, ציוניסטן צי נישט ציוניסטן.

ער הערט מיך אָבער נישט, און ווערט אפשר נאָך בייז, און לאָזט מיך אַראָפּ אין אַ קאַלטער, פייכטער ווינטער-נאַכט אין ערגעץ אַ גרויס-שטעטישן מאַרק...

אינמיטן מאַרק האָט עמיץ, אַפנים פאַר רחמנות, אָנגע-לייגט אַ ביסל האָלץ און אונטערגעצונדן — —

און דער עולם פון די אַרומיקע הייזער לויפט אַרויס צום פייער זיך דערוואַרימען — —

טייל ברענגען זיך מיט קאַרטאָפל און בראָטן, טייל קלאָגן זיך, פאַר וואָס דער, וואָס גיט פייער, גיט קיין קאַרטאָפל נישט... אַנדערע וואַרימען זיך די הענט און לייענען קריאַת-שמע, נאָך אַנדערע זאָגן תהלים... אַן אָנגערופענער משכיל לייענט בערנפעלדס „דעת אלהים״, אַ סטודענט לערנט זיך כעמיע, אַנ-דערע שאָקלען זיך גלאַט... טייל דערציילן זיך מעשיות...

און דאָס האָלץ ברענט און וועט זיך אויסברענען...

און איינער רופט צום צווייטן: בערל, ברענג אַ ביסל האָלץ, שמערל, ברענג אַ ביסל האָלץ, יוסל — אַ ביסל האָלץ...

נאָר זעלטן עמיץ זאָל ברענגען...

מען וואַרימט זיך, מען דאַוונט, מען לערנט, מען דער-ציילט מעשיות, מען בראָט אַפילו קאַרטאָפל, מען שאָקלט זיך גלאַט אַזוי, און האָלץ וויל קיינער נישט ברענגען...

נאַציאָנאַליזם און ציוניזם.

אידעען וועגן דער פאַרגאַנגענהייט זענען וואָר אָדער פאַלש וואָר—ווי ווײַט זיי גיבן איבער דאָס געשעענע, פאַלש—ווי ווייט דאָס געשעענע ווערט נישט ריכטיק איבערגעגעבן אָדער באַלויכטן. האָמער, קריסטוס, אַ געוויסער קריג, רעוואָלוציאָן—זענען געווען, אָדער נישט, אַזוי געשעען אָדער אַנדערש, קען זיין די פאָר־שטעלונג פון דעם נישט מער ווי: אמת אָדער נישט אמת. —

אידעען פון מענטשן, קלאַסן און פעלקער וועגן דער צו־קונפט זענען צום אַלעם ערשטן פאָרמען פון מענטשלעכן ווילן. די אידעען קענען דעריבער זיין עטישע און נישט עטישע, נידע־ריקע און הויכע; דאָס הענגט אָפּ פון קולטורעלן צושטאַנד פון די אידעען־טרעגער. די וואַרהייט אָדער נישט־וואַרהייט פון די אידעען איז שוין אָפּהענגיק פון אויסערלעכע קרעפטן, וואָס העלפן אָדער שטערן זייער פאַרווירקלעכונג: פון ווילן פון אַנדערע מענטשן, פעלקער און קלאַסן, אָדער: פון דיאַגאָנאַל צווישן די קרעפטן. —

און דעריבער, שטעלט זיך מיר אַנטקעגן אַן אַסימילאַטאָר און אַ ציוניסט, זאָג איך נישט: וואָר און נישט וואָר, נאָר: די אי־דעאַלן פון אַן אַסימילאַטאָר זענען נידעריקער און אומעטישער אַלס די אידעאַלן פון ציוניסט. דאָס פאַרלייקענען אָדער פאַרניכטן פון אייגענער נאַציאָנאַליטעט, אונטערוואַרפנדיק זיך אונטער אַנ־דערע נאַציאָנאַליטעטן—דאָס איז קנעכטשאַפט.

דער ציוניזם, וואָס אַנערקענט די נאַציאָנאַליטעט און זעט איר רעטונג אין צוריק אויפבויען דאָס „פאָטערלאַנד", שטייט פיל העכער פון דעם אַסימילאַטאָר, אָבער דאָך נישט אַזוי הויך, אַז איך זאָל זען אין קאָלאָניזירן פון פאַלעסטינע מער ווי אַ הי־סטאָריש-עקאָנאָמישע באַזיץ־פראַגע און אַ פאַרווירקלעכונג פון

אַ בירגערלעכן פאָטערלאַנדס-אידעאַל. דאָס איז שוין פאַר מיר צו אַלט. ווען איינער פאַרלייקנט די יידישע נאַציאָנאַליטעט און דער צווייטער וויל זי שיצן, איז מיר, נאַטירלעך, דער צווייטער סימפאַטישער, אָבער איך פיל, אַז מיר זענען מער ווי אַ פאָלק. פעלקער זענען אַמאָלגאַמאַטן צוזאַמענגעשמאָלצענע אין טיגל פון היסטאָריש-עקאָנאָמישע פאַקטאָרן. מיר זענען ריין בלוט, — אַ פאַמיליען-פאָלק. מיר האָבן געקענט דעריבער פיל נאַציאָנאַלער ווערן נאָכן פאַרלירן פון לאַנד און שפּראַך. די רעטונגס-מיטל וואַקסן מיט דער געפאַר. מיר זענען אין גלות פאַראייניקטער און פאַרשמאָלצענער געוואָרן אַלס אין פּאַלעסטינע. מיר זענען אַ פּראָדוקט, אָדער בעסער געזאָגט, אַ פאַרקערפּערונג פון אַ געוויסער וועלט-אַנשויאונג, פון אַ געוויסער נאַציאָנאַל-פּערזענלעכער וואַרהייט. און אַסימילירט וועלן מיר אויסערלעך ערשט ווערן דעמאָלט, ווען די אַרומיקע פעלקער וועלן ווערן אינערלעך באַזיגט. עס זענען פאַרהאַן צוויי פאָרמען פון וועלט-אַנשויאונגען: די איינהייט און די צעוואָרפנהייט; דאָס קריסטנטום איז דער קאָמפּראָמיס אָדער, אייגנטלעך, דער בריק פון צעוואָרפנהייט צו דער איינהייט. אין צייטן פון ברענענדע עקאָנאָמישע פראַגן ווערן די גייסטיקע פּראָצעסן פאַרטוישט און דעמאָלט ווערן פאַר מאַנכע נישט-טיף בליקנדע, נישט-טיף איינזעענדיקע מענטשן, אַזעלכע פאַקטן ווי אַנטיסעמיטיזם, רעליגיאָן-שטרייט, ראַסן-האַס און דער גלייכן — גאַנץ אומפאַרשטענדלעך ווילד. מאַנכע פאַרלייקענען די פאַקטן, אַנדערע ערקלערן זיי מיט אַטאַוויזם, מיט ווידערגעבורט פון אַלטע אידעען, וואָס האָבן שוין לאַנג פאַרלאָרן זייער עקזיסטענץ-באַרעכטיקונג און שרעקן ווי רוחות אין דער פינסטער. אין דער ווירקלעכקייט אָבער שטעקן די גייסטיקע געגנזעצע טיף אין די וואָרצלען פון מענטשלעכן לעבן און וועלן אַרויסטרעטן וואָס אַמאָל שאַרפער, מעכטיקער און דעצידירנדער, וואָס שוואַכער עס וועלן ווערן די עקאָנאָמישע פּראָצעסן, אַדאַנק די עקאָנאָמישע רעפאָרמען. ביי אַנדערע נאַציאָנען זענען לעבנס-פראַגן: גערעטעניש, פאַרשפּרייטן די גרעניצען, שטאַרקע אַרמעען, קאָלאָניען; ביי אונז, אויב מיר ווילן געטריי בלייבן זיך אַליין,

איז די לעבנס-פראַגע: געוויסן-פרייהייט, מענטשלעכע קולטור און עטיק. דאָס זענען די איינציקע באַדינגונגען פון פרייען אויסלעבן זיך און זיגן. אַנטלויפן פון שלאַכט-פעלד צו רעטן אויף אַ באַזונדערן פלאַץ די נאַציאָנאַלע פיזיאָגנאָמיע איז העכער פאַר אונטערוואַרפן זיך און איבערגעבן די פאָן. מיין אידעאַל אָבער איז קאַמף און זיג. דאָס גלות איז דאָס שלאַכטפעלד. איך קען עס דעריבער נישט פאַרלייקענען.

נישט וואָר ווערט אָבער דער ציוניזם, ווען ער שטעלט זיך פאָר אַלס רעטונג פאַרן גאַנצן פאָלק. צוריק אין וויג אַריין גייט נישט קיין דערוואַקסענער מענטש און נאָך ווייניקער אַ גרויס אַנטוויקלט פאָלק. און אומסימפּאַטיש ווערט ער — ווען ער ערקלערט די רעטונג אויסשליסלעך „פאַר די, וואָס ווילן נישט אָדער קענען זיך נישט אַסימילירן". דאָס איז דער שפּאַלט אין אונזער נאַציאָנאַל-גייסטיקער פעסטונג. דאָס איז די פאַרלייקענונג פון דער אַל-יידישער נאַציאָנאַליטעט.

וועגן מילה=סקאַנדאַל.

(אַן אָפֿענער בריוו).

מיט אַ פּאָר יאָר צוריק וואָלט דער מילה-סקאַנדאַל אַזוי פיל שלעכט בלוט נישט אָנגעמאַכט. ביי דער טיר זענען געשטאַנען ערנסטערע און וויכטיקערע פראַגן און האָבן געוואַרט אויף באַשייד... און דער „עולם" איז געווען פיל ראַדיקאַלער, פריידענקישער...

דאָס געשריי פון אַ פאָטער: איך וויל נישט, מען זאָל מיין טויט קינד באַשניידן, קעגען מיין איבערצייגונג... און דער פראָטעסט פון אַ קינסטלער, וואָס איז פּאַרציטערט געוואָרן, הערנדיק פון באַשניידן אַ טויט קינד — ביידע וואָלטן זיך געהערט, ווי געפלאַצטע פיש-פּאַכירן צווישן אַ געפּלאַצעריי פון באָמבן, ווען עס דאַכט זיך, אַז אָט-אָט ווערט חרוב די אַ ל ט ע וועלט און מען טראָגט שוין ליים און ציגל אַ נ יי ע צו בויען, — אין אַזאַ צייט, וואָלט נישט נאָר די פראַגע פון באַשניידן אַ טויט קינד, און צי ווען זיך, די ביז אַהער באַגראָבענע מתים נישט פילן באַליידיקט, נאָר אפילו אין מעריטאָ — דעם עצם=ענין, אָפּ=אָדער נישט אָפּשאַפן מילה—געמאַכט זייער אַ קליינעם איינדרוק...

נאָר די ר ו י ט ע פאָן איז פון דער האַנט אַרויסגעפאַלן, די שוואַרצסטע רעאַקציע האָט געזיגט אויף דער גאַנצער ליניע. פולע תּפיסות, פולע קאַטאָרגעס, אין „וויטן מזרח" בלייכן זיך טויזנטער סקעלעטן — — און דער גרויער מענטש, דער מיטל=מענטש די אונטערדריקנדע מאַיאָריטעט, וואָס שמעקט נאָר צום פענדל, פון וואַנעט דער ווינט בלאָזט—אָט דער גרויסער, גרויסער עולם האָט זיך אַ וואָרף געטאָן—רעכטס...

אין — אַ יום=טוב איז אויף דער רעכטער גאַס... אין דער לינקער, אויב מען קרעכצט נישט און מען וויינט נישט, — איז שטיל, בית=הקברותדיק שטיל...

און אין דער שטילקייט האָט זיך דעם טויטן קינדס פאָטערס געשריי דערהערט, און דער קינסטלער־פּראָטעסט האָט אין אַלע מידע הערצער אָפּגעהילכט. עס איז אַ פראַגע געוואָרן! און די רעכטע זייט, דערהערנד אַ גערופעריי פון לינקס, איז באַלד אַרויס מיט דער פויסט. דער גראָער מענטש האָט זיך, נישט קלערנדיק, געשטעלט אויף דער זייט פון דער פויסט... און די געלע פרעסע, וואָס באַדינט דעם גראָען מענטש, האָט געעפנט דאָס מויל — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

און אָנגעהויבן האָט זיך די טראַגי־קאָמעדיע.

וואָרן זאָגט, וואָס איר ווילט, זייט אַן אָנהענגער אָדער אַ קעגנער פון מילה,—טראַגיקאָמיש איז אַ פאָטער, וואָס גיט אי־בער זיין קינד, און, דאַכט זיך, אַן איינאיינציק קינד — דער ערד צום פוילן, ווען ער דראָט מיט פאָליציי, אויב מען וועט דאָס קינד נישט אַריינלייגן אין דער ערד אַריין גאַנצערהייט, אויב עס וועט אים פעלן אַ פיצל הויט פון 10־חדשימדיקן קינד...

און טראַגיקאָמיש איז דער ראַבינאַט, וואָס זאָגט: מיר מוזן זיך מוסר נפש זיין פאַר מילה פון אַ טויט קינד, אויסער, אוי־סער—אויב די פאָליציי וועט הייסן באַגראָבן אַזוי, ווי עס איז...

טראַגיקאָמיש איז די גרויסע גראָע מאַסע, וואָס זעט אין נישט־מל־זיין פון אַ טויט קינד אַ געפאַר פאַרן יידישן פאָלק; בפרט דער אַסימילאַטאָר, וואָס האָט מורא, ער זאָל זיין צווייטע העלפט נישט פאַרלירן: נישט בלייבן פאָליאַק אָן מאָיזעשעשאָווע וויזונאַניע, אויב ער וועט נישט שטיצן דעם ראַבינאַט...

טראַגיקאָמיש איז דער יידישער, היימיש געבאַקענער און אָפּרינדיקער אינטעליגענט, וואָס ווייזט ראַדיקאַלע פויסטן דער גאַנצער וועלט, מאַכט באָמבן פאַרן פאַפּסט מיט אַלע קלויסטער, שטריק פאַר אַלע שרים און מלכים, נאָר אַז עס קומט צו אים אַליין, ווערט ער פאַרציטערט...

און טראַגיקאָמיש איז אַ פאָלק, ביי וועלכן די פראַגע פון מל זיין אַ טויט קינד ווערט אַ לעבנס־פראַגע און עס קען קומען צו אַ חורבן פון אַ קהילה...

עס איז מעגלעך, אַז אין אַ געוויסער צאָל פון יאָרן אַרום וועט גרזיבאָווסקאַ נומער 6 און 28 זיין אַ חורבה, עס וועט נישט בלייבן אַ שטיין אויף אַ שטיין, קליינע שדימלעך וועלן זיך דאָרט שפּילן אין זאַמד, און צעבלאָזן עס אויף שבעה ימים, אויף אַלע „עק־וועלטן". און תשעה באָב וועט זיצן דאָרט אַ יידענע; שוואַרץ, אין שוואַרצן געקליידט, אויף אַ בערגל זאַמד, מיט אַ צאינה־וראינה אין דער האַנט וועט זי זיצן, און גוועט ברומען, וויינענדיק ברומען:

איבער ראָד און וואָגן איז חרוב געוואָרן ביתר, איבער אַ האָן מיט אַ הון—טור מלכא, איבער קמצא בר קמצא—ירושלים, און איבער אַ גאָרנישט, אַ כמעט גאָרנישט פון אַ קליין קינד, פון אַ קליין טויט קינד—די גרעסטע יידישע קהילה אין אייראָפּע...

און אויף אַן אַנדער אָרט וועט שטיין אַ פּאַלאַץ... אַ הויכן קוימען וועט ער האָבן, ווי די גרעסטע פאַבריק. דורך די פענסטער וועלן זיך אַרויסרייסן פייערדיקע פלאַמען, ווי פון אַ קאַלך־אויוון, איבערן קוימען וועט זיך רינגלען אַ געדיכט־פעטער רויך פון מענטשן־פלייש, ביינער, מאַרך און בלוט, ווי איבער אַ מזבח—אַ קרעמאַטאָריום וואו מ'וועט די מתים פאַרברענען...

און פאַרן קרעמאַטאָריום וועלן דענקמעלער שטיין. דער פאָטער פון טויטן קינד און נאָך עטלעכע פריידענקער...

די מילה־פראַגע איז ביי אונז נאָך נישט צייטיק...

פאַרהאַן נאָך זייער פיל פאַנאַטישע און אַפילו ווילד פאַנאַטישע יידן. זייער גאָט איז נישט דער גאָט פון ישעיה, ירמיה און יחזקאל, און זייער תורה איז נישט די, וואָס דאַרף אַרויסגיין פון ציון און באַלייכטן די וועלט...

קיין ראַסע און קיין פאָלק איז נישט באַפרייט פון אַטאַוויזם; מיר — אַ פאָלק אָן זעלבשטענדיקער קולטור — געוויס נישט...

און אַ קרבנות־גאָט רעגירט נאָך, אַזוינער, וואָס שמעקט נאָך פעטן רויך... גאַטירלעך נישט מולך; גאַנצע קינדער נעמט

ער נישט. לייטזעליק איז ער, און באַרמהערציק... ער איז יוצא מיט „אבי וואָס"...

ותקח צפורה צור... אויסגעפּרוווט!

און מאַכט זיך אַ ברית ראש השנה, איז דער בעל-תוקע מוצץ אויך... ער רײנט נאָך מיט מקוה-וואַסער און כאַפּט דעם שופר אין בלוטיקן מויל אַרײַן — תקיעה... — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — —

און פרומע יידן זענען פאַראַן — אַן אונטערדריקנדע מאַיאָריטעט. און ביים פרומען ייד איז אַלץ הייליק. דער קלענסטער דין אין חיי-אָדם, דער קלענסטער, נאַרישסטער מנהג... דער גאַנצער גלות-שטריק, וואָס וויקלט זיך, פון דורות איבער דורות, אַרום זיין האַלז, און דריקט אים, און ווערגט אים נישט אָפּצוטעמען... איז הייליק! און מען מוז מודה זיין, ווי טראַגיש עס זאָל זיין, אָדער ווי ווילד עס זאָל נישט קלינגען, אַז דאָס פאַרמינדערן פון אָטעם, דאָס איינשלעפערן פון יידישן לעבנס-פולס ביז מינימום, האָט זייער פיל געהאָלפן צום אויס-און איבערהאַלטן די קויל-שוואַרצע און די רויט-בלוטיקע צייטן פון אינקוויזיציעס, עקסאָדן און דערגלייכן יעמערלעכער נויט, וואָס קיין פאָלק האָט נישט איבערגעלעבט...

און וואָס עלטער, איז דעריבער הייליקער דער קניפּ... און מילה איז אַזוי אַלט! מציצה אין שוין אַלט! דאָס איז אַ גאַנצע וועלט-אַנשויאונג, אַ רעליגיאָנס-סיסטעם, און נישט אַזוי לייכט לאָזט זיך אַ מענטש אַיינוואַרפן זיין בית-המקדש און אַרויסטרייבן פון דער חורבה זיין גאָט. דאָס צוזאַמענבּרעכן פון אַ וועלט-אַנשויאונג איז די גרעסטע טראַגעדיע. און אַממערסט בלוט איז פאַרגאָסן געוואָרן צוליב רעליגיאָנס-סיסטעמען, מיט וועלכע מענטשן און פעלקער ווערן צונויפגעבונדן, צוזאַמענגעוואַקסן...

— — — — — — — — — — — — — — — —

און — אויב עס זענען פאַראַן „אויך"-און „בויך"-יידן, פאַר וואָס זאָלן קיין סימבאָל-און צייכן-יידן נישט זיין?

מילה איז אַ סימבאָל; אַ צייכן, אַז מען געהערט צום יידישן פאָלק. אַזוי באַגרייפן עס 99 פּראָצענט פון יידישן פאָלק.

אמת, מילה איז עלטער פאַר יידן... נאָר ווער געדענקט די אַלטע גראָע צייטן? עס באַשניידן זיך נישט נאָר יידן. אַליין קנאַפּע 200 מיליאָן נישט-יידן באַשניידן זיך... דאָס מערסט יידן לעבן אָבער צווישן נישט באַשניטענע קריסטן!

און דער סימבאָל-ייד איז גייסטיק אַן אָרימער, זייער אָרי-מער ייד. ער פאַרמאָגט שוין קיין יידישן אינהאַלט נישט. דער תּוך פון זיין יידישער נשמה איז אויסגעוועפּט; דאָס ליכטיקע פּינטעלע ייד איז באַגראָבן אין פרעמדן אַש, און צופלאַקערט זיך זעלטן אַמאָל ביין אַ פּאָגראָם, אָדער אַזוי — אין אַ יאָרצייט... אויף קבר אָבות...

קיין שבת, קיין יום-טוב, קיין תּשעה באָב; קיין יידישע פרייד און לייד. און דאָך לעבט נאָך דער פאָלק-און ראַסן-אינ-סטינקט. און פאַר אָפּרייסן זיך פון שטאַם, פאַר גאָר אינגאַנצן אַרויס פון געטאָ ציטערט מען... און דער סימבאָל איז אַזאַ באַ-האַלטענער, און קאָמפּראָמיטירט נישט... און, צום באַרואיקן דאָס פרייהייטלעכע דענקער-געוויסן, האָט ער אַ דאָקטאָר-שפּרוך: פּראָפילאַקטיק... און הערט ער עפּעס קעגן סימבאָל, דאַכט זיך אים, אַז מען רייסט אים אָפּ דאָס לעצטע העמד פון לייב, און מען שטעלט אים, אַ נאַקעטן און אַ בלויזן, אינמיטן מאַרק אַריין... און ער דערפילט זיך נאָך — עלנדער, אָן טאַטע-מאַמע, אָן קרובים, און גוטע פריינד...

און נאָך איין מאָמענט איז פאַרהאַן אינם מילה-סקאַנדאַל... דאָס אַרויסטרעטן קעגן מילה אויף יידיש, אויף מאַמע-לשון... דאָס ריידן עפנטלעך, פאַרן גאַנצן עולם! די פּוילישע בראָשורע „אַוועק מיטן באַרבאַריי", די אַרטיקלען קעגן מילה אין פּוילישן „איזראַעליט", נאָך מער אַפּקורסישע אַרטיקלען אין „השלוח", אין אַמאָליקן „השחר", ווער שמועסט אין אַמאָליקן „החלוץ", זענען שאַרפער, פיל שטאַרקער, פיל איבערצייגנדער געווען, אָבער — געהאַלטן אין אַ שפּראַך, וואָס איז נישט צוגענגלעך פאַרן גרויסן עולם. און דעם גרויסן עולם, מיינט אונזער באַלעבאָס און זיין משרת דער באַלעבאַטישער אינטעליגענט, טאָר מען די אויגן נישט עפענען...

שאַדט נישט, זאָל מאָרגן איינגעפּירט ווערן אַלגעמיינע וואַל־רעכט, ווייניקסטנס צון אַ שטאָט־דומע, אָדער ווען נאָר צון אַ קהל־שטוב, וואָלט דערזועלבער באַלעבאָס, דער אייביקער פּאַר־וועניע און זיין אינטעליגענט געשטעלט זיך פאַרן נייעם פּרנסה־געבער און כּיבודים־טיילער אויף די הינטערשטע לאַפּקעלעך, און אין די הינטישע אייגעלעך וואָלט זיך אָנגעצונדן אַזאַ מין איבער־געבנהייט, אַזאַ מין געטרייישאַפט און אַזוי פיל חנופה...

דערווייל אָבער איז עס צוקונפטס־מוזיק...

דערווייל האָט מען צופיל שטיקער עולם־הזה, וואָס מען דאַרף פאַרן עולם באַהאַלטן: נישט ווייזן, עס זאָל אים קיין וואַ־סער אין מויל אַריין, ער זאָל קיין שלעכטס אויג נישט געבן, קיין האַנט נישט אויסשטרעקן... און — אַזוינע אידעען אויך!

בפרט דאָס אַרויסטרעטן קעגן אַזאַ רעליגיעזן גרונט־געזעץ! מאַסן אָן רעליגיאָן, ווי שרעקלעך!

— — — — — — — — — — — — — — — — —

נישט דאָ אין אַן אָפענעם בריוו איז דער אָרט צו באַ־טראַכטן די פראַגע פון סאָציאָלאָגישן שטאַנדפּונקט: פון וואַנען שטאַמט מילה — אין אַלגעמיין, קודם מתן־תורה, און נישט נאָר ביי יידן אַליין. די פראַגע איז נאָר: וואָס פאַר אַ כאַראַקטער האָט מילה ביי אונז?

ערקלערן מילה מיט פּראָפילאַקטיק איז ראַציאָנאַליזם. מיט סימבאָליסטיק — דערצו דאַרף מען אַ פאַרנעפּלטן קאָפּ. און גאַנץ אויסטערלישע אויגן מוז מען האָבן, מען זאָל זען אין דער אָפּע־ראַציע אַליין פּאָעזיע אָדער שיינקייט.

רעכט האָט דער פּשוטער ייד: מילה איז אַ קרבן.

נביאים זענען אויפגעשטאַנען קעגן קרבנות. אָבער נביאים, אַזוינע, וואָס גאָט האָט זיי געגעבן די ווערטער אין מויל אַריין, אָנרירנדיק די לעפצן מיט אַ פייערדיקע קויל, מענטשן, וואָס האָבן געטריבן די אַלט־צייטיקע שוואַרצע וואָלקן מיט שטראַלן פון שפּעטסטן מאָרגן, וואָס האָט זיך שוין געריטלט אויף זייערע הויכע בערג, ווען די טעלער זענען נאָך איינגעהילט געווען אין שאָטן. און מענטשן זעלבסט־פאַרגעסענע, וואָס האָבן גערעדט צום

פאָלק אין נאָמען פון הויכע אידעאַלן, אין נאָמען פון אײנציקן גאָט...

דאַצו טויג דער מאָדערנער קינסטלער נישט... דער, וואָס קען פון זיך אַליין נישט אַרויס און נישט אַריבער, וואָס וויל זיך גליטשן איבערן לעבן, ווי אַ לאַכנדיקער ליכט-שטראַל איבער אַ וואַסער-שפּיגל; דער, ווען ער שטעלט זיך קעגן אַלטע, ריזיק-אַלטע רעליגיעזע מאָמענטן, ווערט שטענדיק אויסזען ווי אַ דאָן-קיכאָט, וואָס רייסט זיך מיט פליגל פון ווינט-מילן; אָדער, ווי אַ ייִנגל, וואָס כאַפּט זיך מיט אַ רײַט-בײַטשל צו דער לבנה...

די עכט-פרומע, די ערנסט פרומע האָבן געהאַט דאָס רעכט זיך צו פילן באַליידיקט און געקרענקט...

אָבער פון דער אַנדערער זייט, איז מילה אַ קרבן, מוז עס זיין אַ גערנוויליק קרבן: נייטן צו קרבנות קען מען נישט, טאָר מען נישט...

נאָך געפערלעכער איז אָפּצושטעלן דאָס גאַנצע יידישקייט אויף איין מצוה. — זאָגן, אַז אָן דער מצוה, אָדער אָן דעם סימ-באָל, ווערט דאָס יידישקייט בטל ומבוטל ווערן, הייסט נישט מער און נישט ווייניקער, ווי באַליידיקן דאָס העכסטע און דאָס הייליקסטע, הייסט זאָגן: יידישקייט האָט קיין תוך, קיין אינהאַלט, קיין נשמה נישט, —

ווילט איר אַזוי זאָגן?

„איך וואָלט מיין האַנט קעגן מילה נישט אויפגעהויבן" — זאָגט נאָמבערג, און ער האָט פאַר זיך רעכט. בפרט היינט, ווען דאָס יידישע לעבן שוועבט צווישן אַזוי פיל געפאַרן. ווען טויזנטער אַנדערע לעבנספראַגן געפינען פאַר זיך קיין צייט, קיין קאָפּ און קיין האַנט...

נאָך מער, כל זמן די גרויסע יידישע מאַיאָריטעט האַלט מילה פאַר אַן אויסשליסלעכן צייכן פון געהערן צום יידישן פאָלק, דאַרף, לויט מיין אינערלעכע איבערצייגונג, יעדער פריידענקענ-דיקער ייד, אַלס ייד זיך אונטערגעבן, אום נישט אָפּגעריטן צו

ווערן פון שטאָם... דאַקעגן אַלס פריידענקער האָט ער דאָס רעכט, און אין גינסטיקערע צייטן די פליכט, קעגן אַזאַ איבער־צייגונג מיט דער קראַפט פון איבערצייגטן וואָרט — צו שטרייטן.

און דעריבער האָט עמיץ געריעדט, טאָר מען אים נישט צונעמען דאָס וואָרט, און וויל מען אַ קינסטלעריש מויל מיט שמוציקע שמאַטעס פאַרשטופן, מוזן מיר רופן:

שמוציקע לייט, די הענט בײַ זיך!

אינהאַלט:

זייט
